

NORGES OFFICIELLE STATISTIK. V. 145.

JORDBRUKSTÆLLINGEN I KONGERIKET NORGE

30 SEPTEMBER 1907.

TREDJE HEFTE.

OVERSIGT m. v.

(Recensement du 30 septembre 1907: Aperçu général etc.)

UTGITT AV

DET STATISTISKE CENTRALBYRAA.

KRISTIANIA.

I KOMMISSION HOS H. ASCHEHOUG & CO.

1911.

For femaaret 1896—1900 se Norges Officielle Statistik, række IV. nr. 72.

For femaaret 1901—1905 se Norges Officielle Statistik, række V. 31.

Vedrørende Jordbruktstillingen 30 september 1907:

- 1ste hefte. Norges Officielle Statistik V. 85, omhandlende utsæd, landbruksredskaper, kreaturhold, sæterbruk.
- 2det — Norges Officielle Statistik V. 109, omhandlende arealet og dets anvendelse, procentberegninger m. v.
- 3dje — Norges Officielle Statistik V. 145, oversigt m. v. (nærværende hefte).

INDHOLD.

	Side.
Forord	1*
I. Jordbruk.	
A. Areal.	
1. Arealopgavernes beskaffenhet.....	1
2. Samlet landareal og dets forskjellige anvendelse	3
3. Indmark.	
a) Samlet areal	6
b) Aker.....	11
c) Eng	16
4. Utmark.	
a) Utslaatter og fjeldslaatter.....	18
b) Havnegang.....	19
c) Skog.....	20
d) Uproduktive arealer.....	22
5. Udyrket jord, skikket til opdyrkning.....	24
6. Opdyrket areal i aarene 1901—1907	25
7. Arealet fordelt paa bruk av forskjellig størrelse.....	26
8. Sammenligning med fremmede land	32
B. Utsæd.	
1. Utsæd av korn, ertre og poteter	36
2. Utsæd av havre m. v. til grønfôr samt av græsfrø	40
3. Utsæd i forhold til folkemængden.....	41
4. Utsæd pr. maal.....	42
C. Avl.	
1. Avl pr. maal samt foldighet.....	45
2. Beregnet gjennomsnittsavling.....	48
3. Avl i forhold til indbyggerantal.....	52
4. Kornpriser.....	55
5. Avlingens værdi	57
D. Landbruksredskaper og maskiner.....	60
E. Havebruk.....	63

II. Fædrift.		Side.
A.	Antallet av kreaturer, fjærfæ m. v.	66
B.	Kreaturenes fordeling efter alder og kjønn	79
C.	Kreaturhold m. v. i forhold til indbyggerantal, flateindhold, brukenes størrelse og matrikelskyld	83
1.	Kreaturhold i forhold til indbyggerantal	84
2.	— sammenlignet med flateindhold	85
3.	— sammenholdt med brukenes størrelse	88
4.	— i forhold til matrikelskyld	93
D.	Priser paa kreaturer, derefter beregnet værdi samt kreaturenes slagtevegt m. v.	93
1.	Priser paa kreaturer	94
2.	Kreaturbesætningenes værdi	96
3.	Kreaturenes slagtevegt	100
4.	Produktionen av melk m. v.	101
E.	Sæterbruk	114
F.	Sammenligning med fremmede land	117
III. Værdien av landbrukets produktion		122

Tillæg.

I.	Tabeller indeholdende forskjellige opgaver over forholdet mellem folkemængde og jordbruk samt fædrift m. v.	
Tabel 1.	Det samlede landareal efter dets forskjellige anvendelse m. v. i aaret 1907 i forhold til folkemængden 1 december 1910	138
— 2.	Utsæd 1907 og 1900 i forhold til folkemængden 1 december 1910 og 3 december 1900	144
— 3.	Korn- og potetavlens mængde og værdi 1904—1908 og 1896—1900 i forhold til folkemængden	146
— 4.	Kreaturenes antal og deres værdi 1907 og 1900 i forhold til folkemængden 1910 og 1900	152
— 5.	Specifisert opgave over arealet av «andre vekster dyrket paa aker» (se 2det hefte, tabel 1, rubr. 15) for endel herreder, hvor disse arealer forekommer i størst utstrækning	158
II.	Om den norske landbruksstatistikks utviklings samt om fremgangsmaaten m. v. ved den i september 1907 avholdte jordbrukstælling	160
	Bilag vedrørende Jordbrukstællingen (a—g)	172
	Alfabetisk sakregister	185

TABLE DES MATIÈRES.

	Pages.
Avant-propos	1*
I. Agriculture.	
A. Superficie.	
1. Caractère des matériaux.....	1
2. Superficie et répartition de la terre	3
3. Terre arable et prairies.	
a) Superficie	6
b) Chams de blé.....	11
c) Prairies.....	16
4. Forêts, pâturages et terre improductive.	
a) Prés écartés.....	18
b) Pâturages.....	19
c) Forêts	20
d) Terre improductive	22
5. Terre inculte, propre à culture.....	24
6. Terres défrichées pendant les années 1901—1907	25
7. Superficie répartie sur les propriétés de différente étendue	26
8. Comparaison à d'autres pays.....	32
B. Semences.	
1. Quantités ensencées de céréales, de légumes et de pommes de terre...	36
2. Quantités ensencées d'avoine, etc. pour fourrages	40
3. Quantités ensencées par rapport à la population	41
4. Quantités ensencées par «maal» (10 ares)	42
C. Récoltes.	
1. Récolte par «maal» et en rapport avec la semaillet	45
2. Récolte totale	48
3. Récolte par habitant	52
4. Prix des céréales	55
5. Valeurs des récoltes	57
D. Outils et machines agricoles	60
E. Horticulture.....	63

II. Élevage du bétail.		Pages.
A. Nombre des animaux domestiques.....		66
B. Les animaux, par âge et par sexe.....		79
C. Bétail etc. par rapport à la population à l'étendue des propriétés etc.		83
1. Nombre du bétail comparé à la population.....		84
2. — — — — à la superficie.....		85
3. — — — — à l'étendue des propriétés.....		88
4. — — — — à l'évaluation cadastrale.....		93
D. Prix valeurs et poids des animaux domestiques etc.....		93
1. Prix.....		94
2. Valeurs.....		96
3. Poids.....		100
4. Production de lait, etc.....		101
E. Métairies fromagerières et pâturagés dans la montagne.....		114
F. Comparaison avec l'autres pays.....		117
III. Valeur totale de la production de l'agriculture ...		122

Appendices.

I. Tableaux montrant le rapport de l'agriculture et de l'élevage du bétail etc. à la population.		
Tableau 1. Superficies cultivées en 1907 par rapport à la population au 1 décembre 1910.....		138
— 2. Quantitésensemencées en 1907 et en 1900 par rapport à la population au 1 décembre 1910 et au 3 décembre 1900.....		144
— 3. Récoltes des céréales et des pommes de terre; Quantités et valeurs par rapport à la population les années 1904—1908 et 1896—1900.....		146
— 4. Nombre et valeur des animaux domestiques 1907 et 1900 par rapport à la population 1910 et 1900.....		152
— 5. Données spécifiées sur les terres employées à la culture des divers végétaux spéciaux.....		158
II. Développement historique de la statistique agricole en Norvège procédé, employé lors du dénombrement au septembre 1907.....		160
Annexes concernant le dernier dénombrement (a—g).....		172
Table alphabétique des matières.....		185

FORORD.

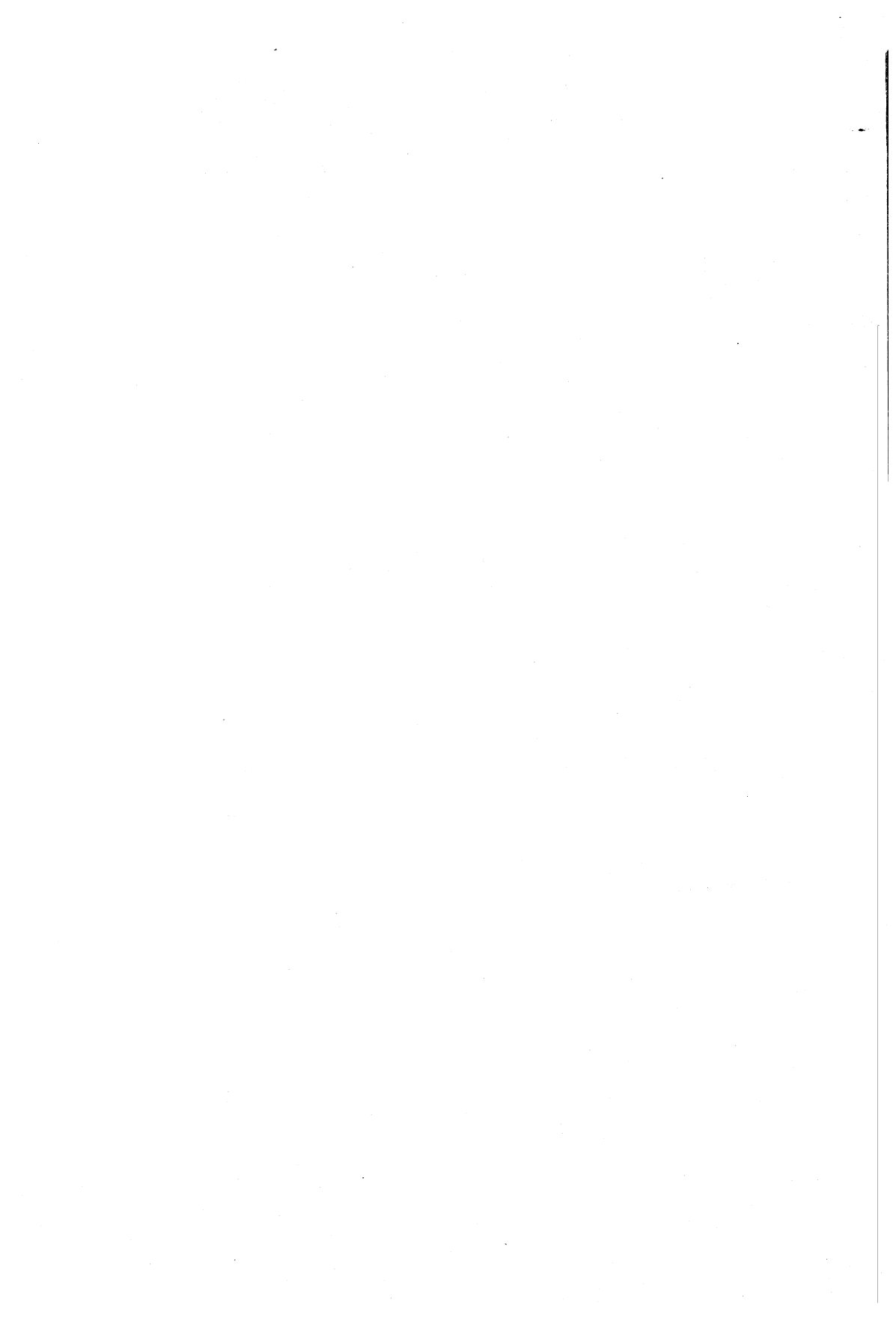
Herved fremlægges det 3dje og avsluttende hefte av resultatene av den almindelige Jordbrukstælling 30 september 1907 (hefte 1 og 2 se Norges Officielle Statistik V. 85 og 109). Som tillæg er meddelt endel tabeller indeholdende beregninger over forholdet mellem folkemængde og jordbruk samt en kort fremstilling av den norske landbruksstatistik's historiske utvikling med en utførligere omtale av fremgangsmaaten ved den sidste jordbrukstælling.

Nærværende oversigt er utarbeidet av sekretær S. Skappel.

Det Statistiske Centralbyraa, Kristiana 27 august 1911.

A. N. Kiær.

Jonas Haanshus.

I. Jordbruk.

A. Areal.

(Norges Off. Stat. V. 109.)

1. Arealopgavernes beskaffenhet.

Det gjælder i sin almindelighet om landbruksstatistikken, at de fra distriktene indkomne opgaver, hvorpaa den bygges, lider i større eller mindre grad av unøiagtighet. Aarsaken hertil ligger hovedsagelig i de ved landbruket anvendte produktionsformer, noget man kan erkjende uten at undervurdere den indflydelse, som landbrukernes dannelsesgrad, alment og faglig, jo altid vil utøve. Mer end nogen anden næringsvei er landbruket en produktion for eget forbruk. Nødvendigheten av nøiagtige regnskaper og et indgaaende kjendskap til produktionens mængde blir derved mindre ved landbruket end ved flere andre næringsveier, hvis produkter i større utstrækning gaar til salg. Hertil kommer, at landbruket, trods dets store fremskritt, mer end andre næringsgrener henger fast ved nedarvede produktionsmetoder, hvilket igjen medfører, at bedriften skjottes mindre etter nøiagtige kalkyler end etter tradition.

Da de her berørte omstændigheter alltid vil være mest fremtrædende ved de mindste bruk, vil det forstaaes, at vort land — hvor brukene gjennomgaaende er mindre end andensteds — trods at dets befolkning staar høit, hvad opplysning angaar — dog ikke frembyder noget gunstig felt for erhvervelse av indgaaende og nøiagtige landbruksopgaver.

Da det ved Jordbrukstællingen i 1907 var første gang, der i statistisk øiemed stillede spørsmål om brakenes arealer og disses forskjellige anvendelse, forutsaa man, at indhentelsen av disse opgaver særlig vilde være forbundet med vanskeligheter, idet brukenes arealer dels kun ufuldstændig dels slet ikke er kjendt.

For i nogen grad at bøte herpaa, kundgjordes tællingens avholdelse lang tid i forveien, saa gaardbrukerne hadde anledning til at forberede sig paa besvarelsen av spørsmålene.

I mai 1907 utsendtes cirkulære herom til samtlige herredsstyrene, og i et saa stort antal, at hvert herredsstyremedlem fik sit eksemplar med anmodning om at gjøre tællingen og dens program bekjendt blandt herredets jordbrukere. Cirkulæret sendtes herredsstyrene gjennom hvert amts landhusholdningsselskap, der anmodedes om at gi saken sin anbefaling og medvirkning forøvrig.

Endvidere blev cirkulæret sendt til de mere utbredte aviser og tidsskrifter med anmodning om at gjøre tællingen og dens program bekendt.

I cirkulæret anførtes, at man gjorde regning paa landmændenes interesserte bistand, saaledes at de selv paa betryggende vis utfyldte skemaerne for eget og underliggende bruk.

Saa vel i det nævnte cirkulære som i instruksens for tællerne og paa selve tællingsskemaet blev der anført, at hvor nøiagtige opgaver over de forskjellige arealer ikke kunde skaffes, maatte de anføres efter bedste skjøn.

Man kunde være forberedt paa at faa opgaver av høist forskjellig værd, eftersom de skyldtes virkelige opmaalinger eller et mere eller mindre usikkert individuelt skjøn.

For at faa nogen oversigt over de indhentede opgavers beskaffenhet i denne henseende blev det paalagt tællerne, at de ved materialets indsendelse skulde vedlægge en uttalelse om, hvorvidt de for kredsens indhentede arealopgaver i sin almindelighet ansaaes at være nøiagtige, specielt om en større eller mindre del av samme var fremkommet ved skjøn.

Paa grundlag av de saaledes fremkomne opplysninger, saavel som ved den nøiagtige gjennomgaaelse og revision av tællingsmaterialet, har man kunnet danne sig en begrundet formening om paalideligheten av de forskjellige arealopgaver.

Naar man skal karakterisere arealopgavernes paalidelighet, maa man først skjelne mellem de forskjellige slags arealer, dernæst mellem de forskjellige distrikter, hvorfra de stammer. Selvsagt er opgaverne over indmarksarealene nøiagtigere end de tilsvarende over utmarken. Forskjellen i denne henseende er betydelig. Mens indmarksopgaverne i det hele maa karakteriseres som paalidelige, kan man neppe i almindelighet si det samme om utmarksopgaverne. Disse sidste er da ogsaa offentliggjort kun som approksimative.

Dernæst er der en ikke ringe forskjell i opgavernes paalidelighet mellem de forskjellige landsdele. Som regel kan man si, at arealopgaverne er bedst fra de distrikter, hvor jordbruket indtar den mest fremskutte stilling, og daarligst fra distrikter, hvor jordbruket er av ringe betydning. Saaledes er arealopgaverne for Østlandet og Oplandenes flatbygder av de bedste, vi har, mens de tilsvarende opgaver fra de utprægede fiskeridistrikter paa Vestlandet og særlig i Nord-Norge lot meget tilbake at ønske. Særlig de sidste har da ogsaa foraarsaket et langvarig og indgaaende revisionsarbeide.

Av ældre opgaver har man, hvad aker og eng angaar, kun matrikuleringsopgaverne fra midten av 1860-aarene at sammenligne med. Vi bortser da fra de beregnede tal for areal av besaadd aker, som man helt siden tællingens begyndelse har istandbragt efter hver utsædsopptælling, og siden 1865 offentliggjort i detaljerte tabeller, og som vi senere skal komme tilbake til.

Ved matrikuleringen i 1860-aarene blev der i amterne søndenfor Finmarken indhentet opplysninger om gaardenes arealer av aker og eng. Disse opplysninger grunder sig dels paa opmaalinger dels paa skjøn, og har ikke omfattet alle herreder; lakunerne er da senere utfylt ved beregning. Hvor paalidelige disse

opgaver er, kan man vanskelig uttale sig om med nogen bestemthet. Man kunde være tilbøielig til at tro, at foranledningen til deres indsamling — vurdering til skatteskyld — kan ha øvet indflydelse, saa tallene er blit for smaa. Om man end ikke kan anta, at der forsætlig er git feilagtige oplysninger, kan det dog tænkes, at det nævnte moment i tvilsomme tilfælde, ved bestemmelsen av, hvad der skal regnes som indmark, og hvad ikke (det vil her si, hvad der skal regnes med, og hvad ikke), har øvet indflydelse

Man har nemlig faat et bestemt indtryk av, at disse ældre opgaver for enkelte distrikter er for smaa. Der viser sig da ogsaa en mistænkelig sterk stigning fra de ældre opgaver og til de nye av 1907 for visse distrikter.

Den sterkeste stigning i arealtallene forekommer gjerne i de distrikter, hvorfra det er vanskeligst at faa paalidelige opgaver. Dette tyder jo paa, at unøiagtigheten spiller en rolle. Feilen, om der er nogen, kan jo ogsaa ligge i tallene for 1907, maaske i begge, saaledes at tallene for 1865 er for smaa, for 1907 for store.

Imidlertid tror man ikke de mulig forekommende unøiagtigheter er av den betydning, at de øver indflydelse paa tallenes anvendbarhet

2. Samlet landareal og dets forskjellige anvendelse.

Det hele landareal (eksklusive ferskvand, hvis areal utgjør omkring 13 mill. maal) fordeler sig ifølge de i Jordbrukstællingens publikationer, hefte 2 (Norges Off. Stat. V. 109), tabel 1 meddelte opgaver saaledes:

Aker.....	2 471 919	maal =	0.80	pct.
Kunstig eng ¹⁾	4 934 913	— =	1.59	-
Have	100 538	— =	0.03	-
Naturlig eng paa indmark....	3 612 096	— =	1.16	-
Utslaatter og fjeldslaatter....	2 680 849	— =	0.87	-
Havnegang	9 932 444	— =	3.21	-
Skog.....	69 113 865	— =	22.31	-
Andet areal	216 943 906	— =	70.03	-

Tilsammen 309 790 530 maal = 100.00 pct.

Tallet for «andet areal» er fremkommet ved at trække summen for landbrukets forskjellige produktive arealer ifølge Jordbrukstællingen 1907 (de 7 først opførte summer) fra rikets samlede landareal, saaledes som opgave herfor foreligger efter de nyeste opmaalinger. Under «andet areal» er altsaa indbefattet ogsaa byernes areal, forsaavidt dette ikke er medtat under landbruksarealene.

Av det samlede landareal finder saaledes omtrent 30 pct. anvendelse i jordbrukets og skogbrukets tjeneste, mens 70 pct. optages væsentlig av uproduktive arealer. Det maa dog bemerkes, at der i de 70 pct. er medregnet fjeldhavne-

¹⁾ Hermed forstaaes her al eng paa dyrket jord.

gangene, hvilke store arealer vistnok er litet produktive, men dog ikke uten videre kan henregnes til de uproduktive.

Desuten kan det siges, at de heromhandlede vidder, ogsaa forsaavidt er produktive, som de opsamler og magasinerer det vand, som i stigende grad kommer industrien tilgode.

Angaaende arealets fordeling paa de enkelte distrikter, herreder og større inndelinger, henvises til hefte 2, tabel 1, hvor der under rubrik 1—4 er indtat samlede, og under rubrik 5—30 detaljerte opgaver forsaavidt landbruksarealet angaar.

Hovedsagelig efter disse absolute tal er omstaaende relative opgaver utregnet, der viser, hvor meget der av de samlede arealer procentvis falder paa de enkelte distrikter.

(Se tabellen næste side.)

De mest utprægede jordbruksdistrikter, Smaalenene, Akershus samt Jarlsberg og Larvik amter, indtar et forholdsvis litet areal, tilsammen kun 3.54 pct. av rikets landareal, mens Nordland indtar 12 og Finmarken endog 15 pct.

Man vil i det efterfølgende under de specielle avsnit komme tilbake til omstaaende tabel.

I hefte 2, tabel 5 er indtat opplysninger om landarealets fordeling procentvis inden det enkelte distrikt for rikets bygder og byer, bygderne amtsvis og fogderivis.

Det procentvis største areal av produktiv mark har av bygderne amtsvis Akershus med 92.65 pct., Jarlsberg og Larvik 90.81 pct. og Smaalenene 87.87 pct. Disse amter indtar i denne henseende en særstilling; ingen av de øvrige amter naar saa høit som 55 pct. I henseende til indmarkens størrelse procentvis av det hele landareal utmerker de samme amter sig end mere; Jarlsberg og Larvik kommer øverst med 27.90 pct., Smaalenene har 23.94 pct., og Akershus 21.58 pct. Av de øvrige amter kommer Stavanger øverst med 6.52 pct.

Av fogderierne har Aker og Follo det relativ største areal produktiv mark med 94.18, dernæst Rakkestad med 93.16 pct. Med hensyn til indmarkens procentvise størrelse kommer Jarlsberg fogderi øverst med 31.10 pct., dernæst Rakkestad med 29.15 og Moss med 28.57 pct.

I tillegg til nærværende hefte, tabel 1, findes indtat opplysninger om arealets størrelse i forhold til folkemængden.

Paa hver indbygger i riket faldt der 129 maal av det hele landareal. Befolkningsstætheten i bygderne er størst i Jarlsberg og Larvik amt, hvor der falder 31.7 maal av landarealet paa hver indbygger, derefter følger Smaalenene med 36.3 og Akershus med 39.1. Tyndest er befolkningen i Finmarkens amt, hvor der falder 1 532 maal av landarealet paa hver indbygger.

Befolkningen er i det hele tættest, hvor der forekommer mindst av «andre arealer», det vil i hovedsaken si uproduktive arealer. Av disse arealer fandtes der i Akershus 1.3, Jarlsberg og Larvik 1.8 og Smaalenene 3.7 maal pr. ind-

De samlede arealers fordeling procentvis paa distriktene.

Surface totale, répartition par districts.

Landsdele.	Aker.	Have.	Kunstig eng.	Naturlig eng.	Tilsammen indmark.	Utslaatter og fjeldslaatter.	Havnegang.	Skog.	Andet areal.	Det hele landareal.
Bygderne amtsvis:										
Smaalenene	12.87	10.14	11.48	0.78	8.30	0.07	0.50	3.49	0.22	1.24
Akershus	15.37	13.09	11.96	1.97	9.48	0.14	0.62	4.93	0.17	1.58
Hedemarken	13.19	5.72	8.45	7.40	9.14	4.16	2.02	18.83	5.48	8.47
Kristians	10.94	5.93	6.17	9.16	8.20	4.37	1.59	9.28	7.65	7.81
Buskerud	6.86	9.60	7.29	3.69	6.05	2.67	1.66	7.93	3.48	4.50
Jarlsberg og Larvik	7.13	10.00	8.20	0.91	5.61	0.01	0.42	1.97	0.09	0.72
Bratsberg	3.78	7.24	4.78	4.33	4.43	5.34	4.11	8.50	3.33	4.57
Nedenes	1.45	4.63	2.18	1.19	1.72	11.17	2.63	5.17	2.04	2.83
Lister og Mandal	1.83	3.90	3.02	2.27	2.52	11.79	10.43	2.70	1.55	2.22
Stavanger	4.38	4.68	4.72	6.05	5.08	9.57	16.04	1.31	2.46	2.80
Søndre Bergenhus	2.41	5.01	2.63	10.72	5.23	4.06	11.39	2.35	5.37	4.87
Nordre Bergenhus	2.27	7.51	1.89	9.16	4.38	4.71	7.72	3.17	6.57	5.75
Romsdal	3.35	2.97	4.44	12.86	6.93	8.26	9.99	2.92	4.88	4.70
Søndre Trondhjem	3.84	0.90	9.34	7.28	7.37	13.54	6.57	6.25	5.36	5.74
Nordre Trondhjem	6.36	1.61	8.36	4.24	6.52	6.08	5.94	7.85	6.54	6.81
Nordland	2.55	0.45	3.31	10.56	5.47	7.64	14.17	6.43	14.07	12.00
Tromsø	1.01	0.11	1.30	4.90	2.39	4.39	3.56	2.81	10.62	8.30
Finmarken	0.06	-	0.10	2.08	0.73	2.03	0.44	4.04	20.06	15.01
Rikets bygder	99.65	93.49	99.62	99.55	99.55	100.00	99.80	99.93	99.94	99.92
— byer	0.35	6.51	0.38	0.45	0.45	-	0.20	0.07	0.06	0.08
Riket	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

bygger, mens der i Finmarken faldt 1 432 maal paa hver indbygger av deslike arealer.

Regner man sammen indmark og produktiv utmark, saa faldt der herav i rikets bygder 54.5 maal paa hver indbygger. Arealet av saadan produktiv mark var i det hele størst i de amter, hvor skogarealet er stort.

Bygderne i Hedemarkens amt staar øverst med 113 maal pr. indbygger, hvorefter følger Finmarken med 98, Nordre Trondhjem med 88 og Bratsberg med 84 maal.

3. Indmark.

a. Samlet areal.

De indhentede opgaver vedrørende indmarkens areal omfatter dyrket jord og naturlig eng. Der er saaledes ikke indhentet oplysning om størrelsen av den del av indmarken, der finder anden anvendelse, f. eks. til tomter, veier m. v. Forsaavidt nogen del av indmarken er skogbevokset, er arealet indbefattet i det øvrige skogareal, likesom uproduktive arealer i indmarken skulde være opført blandt den øvrige uproduktive mark.

Det samlede areal av indmark — havearealet iberegnet — utgjorde ifølge hefte 2, tabel 1:

	Rikets bygder. km. ²	Rikets byer. km. ²	Riket. km. ²
Dyrket jord	7 473.61	33.76	7 507.37
Naturlig eng	3 595.98	16.11	3 612.09
Tilsammen	11 069.59	49.87	11 119.46

Idet der henvises til, hvad der foran er nævnt om paalideligheten av de ældre arealopgaver, sammenstilles nedenfor indmarksopgaverne for 1907 med de tilsvarende, der blev indhentet ved matrikuleringen i 1860-aarene (nedenfor betegnet med «1865») for bygderne amtsvis. Tallene for 1865 betegner maal à 2 500 alen², mens 1 dekar, det nugjældende maal, utgjør 2 540 alen².

Der skal altsaa i dette tidsrum, paa et par og firti aar, ha foregaat en betydelig utvidelse av indmarksarealet, idet dette, uberegnet haver, for rikets bygder er steget fra 9 217 167 til 10 975 596 maal eller med 19.08 pct. Likelig fordelt paa det hele tidsrum blir tilveksten henvend 42 000 maal aarlig.

Det er udelukkende arealet av dyrket jord som utviser stigning, mens den naturlige eng er gaat noget tilbake.

Arealet av dyrket jord er steget fra 5 410 274 til 7 379 616 maal eller med 36.40 pct., mens arealet av naturlig eng er gaat tilbake fra 3 806 893 til 3 595 980 maal eller med 5.54 pct.

Opgaver over indmarkens areal 1865 og 1907.
Terres arables et prés naturels 1865 et 1907.

Bygderne amtsvis.	Areal indmark 1865 ¹⁾ .			Areal indmark 1907.			1865—1907 tilvekst eller formindskelse i areal indmark.
	Aker og dyrket eng.	Naturlig eng.	Tilsammen.	Aker og dyrket eng.	Naturlig eng.	Tilsammen.	
	Maal.	Maal.	Maal.	Maal.	Maal.	Maal.	Pet.
Smaalenene	807 829	32 333	840 162	884 691	28 233	912 924	+ 8.66
Akershus	794 072	65 205	859 277	970 182	71 239	1 041 421	+ 21.20
Hedemarken ¹⁾	481 547	335 144	816 691	742 937	267 259	1 010 196	+ 23.69
Kristians ¹⁾	375 029	553 079	928 108	575 017	331 007	906 024	÷ 2.38
Buskerud	456 103	149 991	606 094	529 604	133 233	662 837	+ 9.36
Jarlsberg og Larvik	517 691	22 069	539 760	580 752	32 703	613 455	+ 13.65
Bratsberg	232 110	149 984	382 094	328 939	156 502	485 441	+ 27.05
Nedenes ¹⁾	96 377	37 820	134 197	143 258	42 985	186 243	+ 38.78
Lister og Mandal ¹⁾	126 325	80 701	207 026	194 476	81 905	276 381	+ 33.50
Stavanger	144 381	333 498	477 879	341 514	218 397	559 911	+ 17.17
Søndre Bergenhus	70 015	420 642	490 657	189 437	387 167	576 604	+ 17.52
Nordre Bergenhus	103 373	288 705	392 078	149 290	330 968	480 258	+ 22.49
Romsdal	187 163	463 894	651 057	302 005	464 663	766 668	+ 17.76
Søndre Trondhjem	386 779	280 796	667 575	555 469	262 930	818 399	+ 22.59
Nordre Trondhjem	420 734	201 781	622 515	569 955	153 169	723 124	+ 16.16
Nordland	119 496	263 113	382 609	226 424	381 237	607 661	+ 58.82
Tromsø	88 250	82 675	170 925	89 131	177 154	266 285	+ 55.79
Finmarken	²⁾ 3 000	²⁾ 45 463	²⁾ 48 463	6 535	75 229	81 764	-
Rikets bygder	5 410 274	3 806 893	9 217 167	7 379 616	3 595 980	10 975 596	+ 19.08

¹⁾ Sollien herred, der i 1865 henhørte til Kristians amt, og Aaseral herred, der henhørte til Nedenes amt, er i denne tabel overført til henholdsvis Hedemarken og Lister og Mandal amter.

²⁾ Arealet er for 1865 beregnet paa grundlag av kreaturantallet, idet der er forudsat samme forhold mellem kreaturantal og indmarksareal som i Tromsø amt. Efter at saaledes det samlede indmarksareal er beregnet, har man skjønsmæssig — med støtte i opgaverne over det beregnede akeraal i 1865, ifølge den Off. Statistik, C nr. 2, tabel 5, — ansat det areal av indmarken, der blir at opføre som dyrket jord.

Ved sammenligning mellem dyrket og udyrket jord 1865 og 1907 maa det forøvrig bemerkes, at der ved matrikuleringen ikke var opstillet nogen bestemt regel for, hvad der skulde henregnes til dyrket mark, og hvad ikke, og spørgsmaalet avgjordes forskjellig i de forskjellige distrikter.

I Hovedskylddelingskommissionens indstilling (side 46) anføres herom:

«Naar engen har været under et vekselbruk, og marken altsaa avvekslende er benyttet til aker og til græs, er den vistnok altid medregnet (til dyrket mark); men det er mere tvilsomt, hvorledes saken har været opfattet med hensyn til eng, som vel ikke holdes under plog, men hvorpaa der dog har været anvendt andet arbeide, saasom rydning, vanding eller overgjødning». Efter dette maa ueneagtigheten ha gaat i retning av, at endel av den eng, som efter den i 1907 anvendte definition (se noten side 3) maa henregnes til naturlig eng, i 1865 er opført som dyrket eng. Følgelig vil en sammenligning mellem tallene for 1865 og 1907 vise for liten stigning i arealet av dyrket jord og for liten tilbakegang i arealet av naturlig eng.

Som det vil sees, er tilveksten i indmarksarealet noksaa ulike i de enkelte amter. Kristians amt indtar en særstilling, som det eneste amt, hvor indmarksarealet er gaat tilbake. Det er dog kun 3 av amtets fogderier, der utviser tilbakegang, nemlig Hadeland og Land, Søndre Gudbrandsdalen samt Toten. Av bygderne i det førstnævnte fogderi er det alene Søndre og Nordre Land, der opviser væsentlig tilbakegang. I de øvrige to fogderier er der tilbakegang i samtlige bygder med undtagelse av Ringebu og Vardal. Som vanlig er det arealet av naturlig eng som er gaat tilbake, og det saavidt sterkt, at den betydelige tilvekst i dyrket jord er mere end opveiet.

Den langt overveiende del av, hvad der av den naturlige eng er gaat bort, er sikkert nok blit opdyrket, men en del maa ogsaa i de nævnte distrikter være utlagt til vedvarende havnegang eller utmark.

Denne antagelse finder støtte i en komitébetænkning, tiltraadt av Kristians amtsformandskap i 1883, fremkommet i anledning Hovedmatrikuleringskommissionens avgivne utkast til fordeling av rikets matrikelskyld. Her anføres: «Det lønner sig ikke lenger som tidligere at avhøste daarlige utenger hjemme ved gaardene, fordi det lønner sig bedre at benytte dem til havn». (Se «Erklæringer over Hovedskylddelingskommissionens utkast», side 65.)

I de nævnte distrikter var der endvidere efter opgaverne for 1865 et paa-faldende stort areal indmark i forhold til kreaturantallet. Saaledes i Toten fogderi 10 maal pr. beregnet ko mot 6.7 i 1907, i Hadeland og Land 9.54 mot 6.57. I de fleste andre distrikter er areal indmark pr. ko større i 1907 end i 1865. Se herom hefte 2, tabel 11, rubrik 3 og 4. Der er sandsynligvis i disse distrikter ved matrikuleringen medregnet til indmarken endel utenger o. desl. som ellers i almindelighet er henregnet til utmark.

Ved første øiekast kunde det synes, som tilveksten i indmarksareal for amterne Smaalenene samt Jarlsberg og Larvik er paa-faldende liten, naar hensees til den betydelige stigning av kreaturantallet i disse distrikter. Der er imidlertid

særskilte omstændigheter som bevirker, at fremgangen her mindre har ytret sig som en utvidelse av indmarken end som en forbedring i bruksmaaterne

Det saa sørgelig bekjendte havreskiftebruk raadet for 40 aar siden i disse egne. Havreskifternes inddragning under det almindelige vekselbruk betegner et mægtig fremskridt; det er i virkeligheten en sterk forøkelse av det indmarksareal, der aarlig avhøstes. Men da disse havreskifter i 1865 medregnedes i indmarkens areal, viser fremgangen sig mindre som en utvidelse av denne end i kreaturantallets forøkelse. Vi ser da ogsaa, at antal kreaturer pr. 1000 maal indmark er øket i disse amter; et forhold der er motsat overalt ellers i landet. Man vil nedenfor komme tilbake hertil under omtalen av brakarealene og under avd. II, C, kreaturhold i forhold til areal.

Paafaldende stor er stigningen i indmarksareal i Nordland og Tromsø amter. Stigningen er maaske ikke fuldt saa stor, som tallene viser. Begge rækker av opgaver er usikre for disse distrikter; imidlertid er der sikkert nok foregaat en ikke ubetydelig forøkelse av indmarksarealet.

Paa bygderne i de større landsdele¹⁾ og byerne faldder av indmarkens forskjellige bestanddele i 1907:

	Aker.	Have.	Kunstig eng.	Naturlig eng.	Tilsammen indmark.
	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.
Østlandet.....	42.23	42.83	38.93	7.35	29.44
Oplandene.....	24.13	11.65	14.62	16.56	17.33
Sørlandet.....	7.06	15.77	9.98	7.79	8.67
Vestlandet.....	9.06	17.20	9.24	25.93	14.70
Trøndelagen.....	13.55	5.48	22.14	24.38	20.81
Nord-Norge.....	3.62	0.56	4.71	17.54	8.60
Byerne.....	0.35	6.51	0.38	0.45	0.45
Riket.....	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Av aker, have og kunstig eng har altsaa Østlandet langt større areal end nogen av de øvrige landsdele. Med hensyn til naturlig eng kommer Vestlandet øverst med over fjerdeparten av det hele areal, og Trøndelagen med litt mindre.

Ansgaaende de forskjellige indmarksarealers fordeling procentvis inden de enkelte distrikter henvises til hefte 2, tabel 4, der nærmere omtales nedenfor.

¹⁾ Inndelingen er som følger:

- Til Østlandet henregnes amterne Smaalenene, Akershus, Buskerud, Jarlsberg og Larvik.
- Oplandene — Hedemarken og Kristians.
  - Sørlandet — Bratsberg, Nedenes, Lister og Mandal.
  - Vestlandet — Stavanger, Søndre Bergenhus, Nordre Bergenhus.
  - Trøndelagen — Romsdal, Søndre Trondhjem, Nordre Trondhjem.
  - Nord-Norge — Nordland, Tromsø, Finmarken.

I tillægget til nærværende hefte, tabel 1, findes oplysninger om bl. a. indmarksarealets størrelse i forhold til folke­mængden.

For rikets bygder overhodet utgjør det gjennemsnitlige indmarksareal pr. 1000 indbyggere 6 504 maal.

Størst er selvsagt arealet av indmark i forhold til indbyggerantal i de egentlige jordbruksdistrikter; men mellem disse er forskjellen ikke fremtrædende. Øverst kommer av bygderne amtsvis Nordre Trondhjem med 9 236 maal pr. 1 000 indbyggere; dernæst har Jarlsberg og Larvik 8 841, Smaalenene 8 685, Akershus 8 446, Kristians 8 193, Hedemarken 8 016, Søndre Trondhjem 7 978 og Buskerud 7 501. Lavest staar Nedenes med 3 307 og Finmarken med 2 696 maal.

Av fogderierne kommer Rakkestad langt foran de øvrige med 17 030 maal pr. 1 000 indbyggere; dernæst har Øvre Romerike 12 099, Numedal og Sandsvær 11 493, Orkedalen 11 190, Inderøen 10 972 og Nedre Romerike 10 557 maal.

Særskilt for dyrket jord kommer av bygderne amtsvis Smaalenene høiest med 8 420, Jarlsberg og Larvik 8 378, Akershus 7 876 og Nordre Trondhjem 7 284 maal pr. 1 000 indbyggere. Av fogderierne kommer ogsaa her Rakkestad betydelig foran de øvrige med 16 554 maal, dernæst Øvre Romerike med 10 903, Nedre Romerike 9 916 og Inderøen 9 014 maal. Lavest kommer blandt amterne Finmarken med 216, Tromsø 1 240, Søndre Bergenhus 1 333 og Nordland 1 485 maal dyrket jord pr. 1 000 indbyggere.

Disse forholdstal paavirkes imidlertid i væsentlig grad av den større eller mindre del av befolkningen som i de forskjellige distrikter er sysselsat ved andre næringsveier end jordbruk. I distrikter med betydelig industri vil f. eks. indmarksarealet av den grund være forholdsvis litet i sammenligning med indbygger­antallet. Det kan derfor være oplysende ogsaa at sammenligne indmarks­arealet med størrelsen av den jordbruksdrivende befolkning, med hensyn til hvilken man vistnok ikke har opgaver for 1907, men godt kan bruke opgaverne for 1900, da den siden dette aar neppe er undergaat synderlig forandring.

Arealet av indmark pr. 1 000 av den jordbruksdrivende befolkning utgjorde overhodet i rikets bygder 13 081 maal eller omtrent dobbelt saa meget som arealet utregnet pr. individ av den hele befolkning, idet landbruksbefolkningen utgjør kun omkring halvparten av den hele. I virkeligheten falder der jo ikke fuldt saa store arealer paa hvert individ av den jordbruksdrivende befolkning, idet man ikke har hat anledning til at utskille den indmark, der drives av personer, for hvem jordbruket kun er bierhverv. Av bygderne amtsvis kommer Smaalenene øverst med 24 473 maal, dernæst har Akershus 21 764, Jarlsberg og Larvik 21 586, Buskerud 16 117, Nordre Trondhjem 15 988 og Søndre Trondhjem 15 500 maal. Lavest kommer Nedenes med 7 656 og Søndre Bergenhus med 7 829 maal.

Særskilt av den dyrkede jord faldd der overhodet i rikets bygder 8 832 maal pr. 1 000 av den jordbruksdrivende befolkning. Av bygderne amtsvis kommer Smaalenene øverst med 23 725 maal, dernæst har Jarlsberg og Larvik 20 454 og Akershus 20 294; der er saa et langt sprang til Buskerud, der har 12 924 og Nordre Trondhjem med 12 609 maal. Lavest staar Finmarken med 1 187 og Søndre Bergenhus med 2 618 maal.

b. Aker.

Det samlede areal tilsaadd aker i riket fordelt efter dets forskjellige anvendelse utgjorde sammenholdt med de beregnede opgaver for 1890 og 1900:

	1890.	1900.	1907.
	Maal.	Maal.	Maal.
Hvete	43 865	50 744	50 210
Rug	137 587	130 786	150 556
Byg	517 798	395 355	359 164
Havre	978 389	973 993	1 062 793
Blandkorn	141 952	75 920	61 534
Erter	36 459	29 371	41 618
Ialt korn og erter	1 856 050	1 656 169	1 725 875
Poteter	391 217	367 053	411 629
Tilsammen	2 247 267	2 023 222	2 137 504
Havre m. v. til grønfør	49 618	88 672	} 136 886
Vikker	9 232	3 350	
Turnips	4 625	15 707	76 906
Kaalrabi	1 655	3 115	3 220
Gulerøtter	547	1 927	} 7 783
Andre akervekster ¹⁾	1 521	2 482	
Samlet areal tilsaadd aapen aker	2 314 465	2 138 475	2 362 299

Arealet av tilsaadd aker er i 1901—1907 steget med 11 pct., mens det i aarene 1891—1900 gik tilbage med 8 pct. Sterkest stigning i sidste periode utviser förveksterne turnips samt havre m. v. til grønfør. Rug, havre, erter og poteter viser ogsaa en tildels ikke ubetydelig stigning, mens arealet av hvete, byg og blandkorn er gaat tilbage.

¹⁾ Tallet for 1890 gjælder kun «ubenævnte rotfrugter», for 1900 «kjøkkenhavevekster dyrket paa aker».

Arealene av brak — hermed forstaaes her aker uten avling — utgjorde i 1907 i riket 109 620 maal. Nogen tilsvarende opgave for tidligere aar foreligger ikke.

I ældre tider har vistnok arealet av brak været ialfald relativt større, idet ændringer og forbedringer i jordbrukets metoder har bevirket, at brak i nogen grad kan indskrænkes. I 1872 ansloges brakarealene her i landet til 163 000 maal¹⁾. Hertil kommer desuten det meste av havreskifterne, der væsentlig forekom i Smaalenene, Jarlsberg og Larvik samt paa Romerike. Havreskifterne henlaa vistnok ikke helt uten avling, idet de oftest avgav et meget tarvelig beite og med flere aars mellemrum en likesaa tarvelig havreavling. I 1845 blev arealet av havreskifterne i Smaalenene anslaaet (av daværende amtmand Wulfsberg) til $\frac{1}{3}$ av det samlede areal aker og eng, hvilket alene for dette amt blir ikke mindre end et par hundrede tusen maal. Endnu i begyndelsen av 1880-aarene skal havreskiftebruget ha været meget utbredt i dette distrikt²⁾.

Arealet av «andre vekster dyrket paa aker» utgjorde, som oven anført, 7 783 maal. Gjennem spesifikasjon paa foten av tellingsskemaet har man for rikets bygder faat detaljerte oplysninger om art og mængde av de kulturer, som herunder er indbefattet. Bearbejdelsen har git følgende resultat:

Bygderne amtsvis.	Gule-	Kaal.	Andre kjøkken- have- vekster, dyrket paa aker.	Lupiner.	Plante- skoler.	Lin.	Iøvrig og uopgit.
	røtter.						
	Maal.	Maal.	Maal.	Maal.	Maal.	Maal.	Maal.
Smaalenene	500	290	200	180	32	10	162
Akershus	200	1 000	420	20	60	10	484
Hedemarken	10	50	115	400	-	40	119
Kristians	10	5	5	40	-	40	40
Buskerud	-	220	115	50	-	10	42
Jarlsberg og Larvik	60	250	102	5	50	-	32
Bratsberg	50	60	75	1	40	-	18
Nedenes	30	20	41	-	4	10	70
Lister og Mandal	60	10	15	10	31	-	8
Stavanger	100	120	70	-	122	-	170
Søndre Bergenhus	20	50	60	-	80	-	14
Nordre Bergenhus	15	10	22	-	1	-	282
Romsdal	3	3	21	-	17	-	-
Søndre Trondhjem	5	-	3	-	4	2	52
Nordre Trondhjem	35	5	5	30	60	20	7
Nordland	20	25	9	-	38	-	42
Tromsø	-	-	2	-	-	-	66
Finmarken	-	-	5	-	-	-	-
Rikets bygder	1 118	2 118	1 285	736	539	142	1 608

¹⁾ Statsagronom Jensenius i en betænkuung avgit til det statistiske kontor, datert 15. november 1872. I overslagssummen er indbefattet brak under forskjellige former og benævnelser som kjølle, attlegu, træde.

²⁾ I erklæringer over Hovedskyldkomm.s utkast, side 12 anføres: «Som bekjendt benyttes en stor del av akeren i amtet paa den maate, at der saaes havre foruten gjødsel i 1 eller 2 aar, hvorefter den ligger i flere aar, i almindelighet til yderst daarlig havn.»

Under «iøvrig» er indbefattet 60 maal tobak i Nordre Bergenhus og 22 maal roer i Nedenes og Bratsberg. Med tillæg av arealet av «uopgit», 1 526 maal, procentvis fordelt paa de specificerte kulturer fremkommer følgende tal:

Gulerøtter	1 405	maal	mot	1 835	maal	i 1900
Kjøkkenhavevekster, dyrket paa aker	4 279	—	—	2 345	—	«—
Lupiner	925	—				
Planteskoler	678	—				
Lin	177	—				

For endel herreder, der har særlig store arealer av «andre vekster dyrket paa aker», er indtat en specificert opgave i tillægget til nærværende hefte.

Av det samlede areal tilsaadd aapen aker faldt der paa de enkelte amter følgende areal:

Amterne.	1890.		1900.		1907.	
	Maal.	Pet.	Maal.	Pet.	Maal.	Pet.
Smaalenene	259 579	11.22	251 027	11.74	283 453	12.00
Akershus med Kristiania	296 689	12.79	291 842	13.65	353 572	14.97
Hedemarken	273 689	11.83	255 675	11.96	310 633	13.15
Kristians	235 290	10.17	219 515	10.26	264 183	11.18
Buskerud	151 583	6.55	138 230	6.46	162 196	6.87
Jarlsberg og Larvik	155 490	6.72	152 304	7.12	172 627	7.31
Bratsberg	92 155	3.99	91 322	4.27	90 435	3.83
Nedenes	42 781	1.85	43 154	2.02	36 002	1.52
Lister og Mandal	51 652	2.23	49 268	2.30	45 324	1.92
Stavanger	105 348	4.55	101 806	4.76	107 865	4.57
Søndre Bergenhus med Bergen	85 079	3.68	65 450	3.06	59 388	2.51
Nordre Bergenhus	75 764	3.27	64 989	3.04	55 796	2.36
Romsdal	106 584	4.61	94 460	4.42	82 687	3.50
Søndre Trondhjem	120 252	5.20	81 374	3.81	95 102	4.03
Nordre Trondhjem	167 660	7.24	151 835	7.10	156 719	6.63
Nordland	67 833	2.93	65 969	3.08	60 972	2.58
Tromsø	25 715	1.11	19 075	0.89	24 118	1.02
Finmarken	1 322	0.06	1 180	0.06	1 227	0.05
Riket	2 314 465	100.00	2 138 475	100.00	2 362 299	100.00

Der er saaledes en ikke ubetydelig stigning i arealene av tilsaadd aapen aker i Østlandets og Oplandenes amter, baade absolut og relativt. Av de øvrige amter kan Stavanger, Trondhjemsamterne, Tromsø og Finmarken opvise nogen stigning i sidste periode.

Derimot viser Nedenes, Lister og Mandal, Søndre og Nordre Bergenhus, Romsdal og Søndre Trondhjem en paafaldende nedgang.

Av det samlede akerareal i 1907, fordelt efter dets anvendelse, falder der paa bygderne i de større landsdele og byerne følgende procent:

	Hvete.	Rug.	Byg.	Havre.	Blandkorn.	Erter.	Poteter.	Andre akervekster.	Brak.
Østlandet	77.72	73.46	26.08	47.44	22.14	29.59	27.91	50.92	70.26
Oplandene.....	0.60	15.47	33.88	20.46	64.18	66.53	19.36	10.04	20.15
Sørlandet	20.75	9.39	7.33	5.69	1.56	1.10	10.85	6.82	3.46
Vestlandet	0.31	0.59	4.79	10.56	6.49	0.35	17.67	17.94	1.38
Trøndelagen.....	0.08	0.36	20.96	14.95	5.23	2.34	14.62	8.06	1.41
Nord-Norge.....	-	0.23	6.80	0.66	0.34	0.03	8.99	2.77	3.12
Rikets bygder	99.46	99.50	99.84	99.76	99.94	99.94	99.40	96.55	99.78
— byer	0.54	0.50	0.16	0.24	0.06	0.06	0.60	3.45	0.22
Riket	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Hvete dyrkes altsaa næsten udelukkende paa Østlandet og Sørlandet, rug tillike paa Oplandene. Byg og havre er tildels jevnere fordelt. Omkring 90 pct. av blandkorn og av erter falder paa Østlandet og Oplandene. Potetene er jevnest fordelt av alle sædslags. Over halvdelen av «andre vekster» falder paa Østlandet; ogsaa Vestlandet er her fremtrædende.

Hefte 2, tabel 4 bringer oplysning om, hvorledes indmarken anvendes i de enkelte distrikter, idet dens procentvise sammensætning efter dens forskjellige anvendelse er utregnet. (Se ogsaa grafiske fremst. nr. 2, bakerst i samme hefte).

Som det vil sees, er kornarealene i bygderne forholdsvis størst paa Østlandet og Oplandene. I Smaalenene og Akershus anvendes over en fjerdedel av indmarken til kornavl, og i Hedemarken, Kristians samt Jarlsberg og Larvik amter mellem en fjerdedel og en femtedel; i Søndre Bergenhus synker det ned til en tyvendedel; et lavmaal der kun overtræffes av de tre nordligste amter. Av fogderierne staar Hedemarken høiest med 32.74 pct., dernæst Øvre Romerike med 30.16, Idde og Marker med 27.31 og Ringerike med 27.30. Lavest staar, naar undtages det nordligste av landet, Nordre Østerdalen med 1.23 pct. av indmarken anvendt til kornavl.

Det relative areal av poteter er størst i Nedenes amt med 6.82 pct. av indmarkens areal; dernæst har Lister og Mandal 5.31 pct. og Søndre Bergenhus 4.83 pct. Lavest kommer Søndre Trondhjem og Finmarken med henholdsvis 1.97 og 0.85 pct. Av fogderierne kommer Nedenes høiest med 7.62 pct., Hedemarken

6.77 og Sogn 6.66. Naar undtages Finmarken staar ogsaa her Nordre Østerdalen lavest med 0.42 pct.

Arealene av turnips er forholdsvis størst i Bratsberg og Nordre Trondhjem med 1.33 og 1.30 pct., mindst i Romsdal og de tre nordligste amter. Utreget fogderivis kommer Jæderen og Dalene øverst med 1.66 pct., dernæst har Inderøen 1.65, Jarlsberg 1.59 og Hedemarken 1.57 pct.

I dyrkningen av kaalrabi, der forøvrig i det hele spiller en ringe rolle, utmerker sig særlig Aker og Follo fogderi med 0.16 pct. og Jæderen og Dalene med 0.18 pct.

Grønfrøarealene er forholdsvis størst i Hedemarkens amt med 2.80 og Tromsø med 2.49 pct. Det er særlig Østerdalen, der bringer tallet for Hedemarken saa høit, idet procenten i Nordre og Søndre Østerdalen er henholdsvis 4.99 og 4.97; dernæst har Hallingdal 2.97 pct. Mindst utbredt er grønfrøavlens i Lister fogderi med 0.10 pct.

Det areal, der er anvendt til «andre vekster dyrket paa aker», er i Aker og Follo samt Moss fogderi forholdsvis størst med 0.68 og 0.43 pct. av indmarksarealet.

Brak har i Smaalenene og Akershus adskillig større utbredelse end ellers i landet; procenten er her henholdsvis 3.97 og 2.59. Av fogderierne kommer Rakkestad øverst med 4.95 pct., Ringerike med 3.85 og Idde og Marker med 3.60. Utenom Østlandet og Oplandene er i det hele anvendelsen av brak ganske ubetydelig.

Arealet av aker pr. 1000 indbyggere viser sig ifølge tabel 1 i tillægget til nærværende hefte, at utgjøre for rikets bygder 1447.4 maal og for riket 1033.5 maal. Av bygderne amtsvis kommer Akershus øverst med 3042 maal, dernæst har Smaalenene 2993, Hedemarken 2572, Jarlsberg og Larvik 2500 og Kristians 2429 maal. Av fogderierne kommer Rakkestad betydelig foran de øvrige med 5463 maal, dernæst har Øvre Romerike 4651 og Hedemarken 3994 maal. Mindst aker har de tre nordligste amter, Nordland med 413, Tromsø 348 og Finmarken med 49 maal pr. 1000 indbyggere. Særskilt for kornarealene kommer av bygderne amtsvis Akershus høiest med 2286 maal pr. 1000 indbyggere; dernæst har Smaalenene 2187, Kristians 1815 og Hedemarken 1798 maal. Av fogderierne kommer Rakkestad øverst med 4038 maal, Øvre Romerike 3628, Hedemarken 2892 og Nedre Romerike 2668 maal.

Noget anderledes stiller rækkefølgen sig, hvad angaar arealet av poteter. Av bygderne amtsvis kommer Hedemarken øverst med 353 maal pr. 1000 indbyggere, dernæst har Jarlsberg og Larvik 347, Nordre Trondhjem 331, Akershus 325 og Kristians 314. Av fogderierne har Hedemarken betydelig mere end de øvrige, nemlig 598 maal pr. 1000 indbyggere, hvorefter kommer Larvik med 495, Stjør- og Værdalen 406 og Toten 398 maal.

Utreget i forhold til den landbruksdrivende befolkning (jfr. side 10) faldt der overhodet i rikets bygder 2911 maal aker pr. 1000 indbyggere. Øverst i denne henseende kommer av bygderne amtsvis Smaalenene,

Akershus samt Jarlsberg og Larvik med henholdsvis 8 432, 7 839 og 6 105 maal. Dernæst har Hedemarken 4 250 og Buskerud 4 065 maal. Lavest kommer de tre nordligste amter, Nordland med 977, Tromsø 835 og Finmarken 269 maal pr. 1 000 av den landbruksdrivende befolkning.

Særskilt for kornarealenes vedkommende faldt der overhodet i rikets bygder 2 035 maal pr. 1 000 av den landbruksdrivende befolkning. Av bygderne amtsvis har Smaalenene det største areal, 6 162 maal, dernæst Akershus 5 891 og Jarlsberg og Larvik 4 594; der er saa et langt sprang til Hedemarken, Buskerud og Kristians amter der har henholdsvis 2 970, 2 946 og 2 871 maal av kornarealer pr. 1 000 av den landbruksdrivende befolkning.

c. Eng.

Det samlede areal av eng paa indmark fordeler sig ifølge hefte 2, tabel 1 saaledes:

	Rikets bygder.	Rikets byer.	Riket.
	Maal.	Maal.	Maal.
Eng paa dyrket jord:			
Til avl av kløver eller andet græsfrø	76 283	168	76 451
- høislaatt	4 615 107	17 509	4 632 616
- beite	224 866	980	225 846
Tilsammen	4 916 256	18 657	4 934 913
Naturlig eng:			
Til høislaatt	3 184 124	13 336	3 197 460
- beite	411 856	2 780	414 636
Ialt eng	8 512 236	34 773	8 547 009

Der foreligger ikke tidligere nogen fuldstændig opgave over engarealet. Efter de i forbindelse med matrikuleringen i 1860-aarene indhentede opgaver kjender vi dog arealet av eng omkring 1865 tilnærmelsesvis. Dengang utgjorde i bygderne arealet av naturlig eng ca. 3 807 000 maal (se tabellen side 7) og av aker og dyrket eng ca. 5 410 000 maal.

Det gjælder saa at utfinde, hvormeget av det sidste areal er aker. I 1865 utgjorde iflg. beregning i den off. statistik det areal, der blev tilsaadd med korn, erter og poteter 2 175 000 maal; hertil maa gjøres et tillæg for det areal, der anvendtes til andre akervekster, brak samt det areal, der henlaa som usaadde havreskifter. Regner vi herfor 230 000 maal, saa vil arealet av dyrket eng omkring 1865 kunne beregnes til henimot 3 mill. maal. Tillagt naturlig eng blir det samlede engareal omkring 6.8 mill. maal.

Tidligere er paavist, at stigningen i indmarksarealet 1865—1907 utgjør

1 758 000 maal. Efter ovenstaaende beregning skulde stigningen i engarealet utgjøre omtrent det samme. Det er altsaa kun engarealet, der er utvidet, og av dette igjen er det kun den dyrkede eller kunstige eng som utviser stigning, mens naturlig eng er gaat tilbake med over 200 000 maal.

De enkelte distrikters andel i det samlede areal eng vil fremgaa av de foran, side 5 og side 9, anførte tabeller.

Som det vil sees, er arealet av kunstig eng størst paa Østlandet med 38.93 og Trøndelagen med 22.14 pct. av rikets samlede areal. Av de enkelte amter staar Akershus og Smaalenene høiest med 11.96 og 11.48 pct.; minst kunstig eng forekommer i Nord-Norge.

Av naturlig eng har Vestlandet og Trøndelagen mest med 25.93 og 24.38, minst Østlandet og Sørlandet med 7.35 og 7.79 pct. Utrechnet for bygderne amtsvis staar Romsdal høiest med 12.86 pct., hvorefter følger Søndre Bergenhus og Nordland med 10.72 og 10.56 pct. Mindst er arealet i Smaalenene samt Jarlsberg og Larvik med 0.78 og 0.91 pct.

Hefte 2, tabel 4 bringer bl. a. opplysning om engarealets procentandel av det hele indmarksareali de enkelte distrikter. (Jfr. de grafiske fremstillinger, nr. 2, bakerst i samme hefte). Som det vil sees, anvendes der i rikets bygder overhodet 77.52 pct. av indmarkens areal til eng, herav 44.77 pct. til kunstig — og 32.75 pct. til naturlig eng. Av bygderne amtsvis kommer Finmarken høiest i relativt engareal, idet her anvendes 98.20 pct. av indmarken til eng. Dernæst kommer Tromsø med 90.61 pct., Nordland 89.63, Søndre Bergenhus 89.68 og Romsdal 89.19 pct. Forholdsvist minst er arealet i Akershus, Smaalenene og Hedemarkens amter med henholdsvis 63.53, 65.16 og 67.73 pct. Det er saaledes de bedste jordbruksdistrikter, som her har de laveste tal. Av fogderierne kommer Hedemarken lavest med 54.78 pct., mens Øvre Romerike har 61.33, Ringerike 61.38 og Aker og Follo 61.75 pct.

Særskilt for kunstig eng staar Jarlsberg og Larvik amt høiest med 65.92 pct. og Smaalenene med 62.07 pct. Av fogderierne staar Jarlsberg høiest med 68.08 og Strinden og Selbu med 67.92 pct.; lavest kommer de nordligste distrikter.

Ganske motsat er forholdet med naturlig eng; her viser de nordligste distrikter de største og Smaalenene samt Jarlsberg og Larvik amt de laveste forholdstal.

Hefte 2, tabel 1 bringer tillike opplysning om, hvor stort areal av engen der anvendes til frøavl samt udelukkende til beite.

Den kunstige engs anvendelse til avl av kløver og græsfrø finder væsentlig sted paa Østlandet og Oplandene, samt i noget mindre grad i Bratsberg amt og Trondhjemsamterne. I de øvrige amter er saadan frøavl høist ubetydelig. Smaalenene, Akershus og Hedemarken amter anvendte henholdsvis 3.15, 2.76 og 2.25 pct. av den kunstige engs areal til frøavl; dernæst Jarlsberg og Larvik 2.20, Kristians 2.16 og Buskerud 1.69 pct. Overhodet for rikets bygder anvendes der 1.55 pct. av den kunstige eng til frøavl.

Anvendelsen av kunstig eng til beite forekommer især paa

Østlandet samt i Hedemarken og Nordre Trondhjems amter. Smaalenene amt kommer øverst med 14.93 pct. av sit samlede areal kunstig eng til beite, dernæst har Akershus 6.35, Nordre Trondhjem 6.27, Stavanger 4.73, Hedemarken 3.94 pct. Mindst anvendtes til beite i Søndre Bergenhus og Tromsø amter med 0.20 og 0.25 pct. For rikets bygder overhodet anvendtes 4.57 pct av den dyrkede eng til beite.

Av den naturlige eng anvendtes et betydelig større areal til beite. Utregnet procentvis av hvert distrikts samlede areal naturlig eng kommer ogsaa her Smaalenene amt øverst med 42.23 pct.; dernæst har Akershus 32.59, Nordre Trondhjem 24.28, Kristians 18.74, Jarlsberg og Larvik 18.34 pct. Lavest staar Søndre Bergenhus og Tromsø amter med 3.30 og 3.24 pct. Gjennemsnitlig for rikets bygder anvendtes 11.45 pct. av den naturlige eng til beite.

Av det samlede engareal anvendtes i Smaalenene amt 16.24 pct. til beite, i Nordre Trondhjem 11.15, Kristians 10.42, Stavanger 9.96, Akershus 9.18, Hedemarken 8.59 og Finmarken 8.04 pct. I gjennemsnit for rikets bygder anvendtes av det samlede engareal 7.48 pct. til beite.

Engareal pr. 1000 indbyggere (se tillægget til nærværende hefte, tabel 1) utgjorde gjennemsnitlig for rikets bygder 5 002 maal. Av bygderne amtsvis naar i denne henseende Nordre Trondhjem høiest med 7 208 maal pr. 1 000 indbyggere og Søndre Trondhjem med 7 045 maal. Derefter følger Jarlsberg og Larvik med 6 198, Romsdal med 5 908, Kristians med 5 711 og Smaalenene med 5 597 maal. Av fogderierne kommer høiest Rakkestad med 11 458, Orkedalen 10 181, Numedal og Sandsvær 9 884, Guldalen 9 041, Inderøen 8 419, Nordre Østerdalen 8 119 maal pr. 1 000 indbyggere.

4. Utmark.

a. Utslaatter og fjeldslaatter.

Opgaverne over de forskjellige utmarksarealer er som tidligere anført av de mindst paalidelige, og offentliggjøres derfor kun som approksimative. Hvad specielt angaar opgaverne over arealet av utslaatter og fjeldslaatter, saa danner disse ikke nogen undtagelse fra regelen. Disse slaatter høstes ofte ikke hvert aar, men efter tid og leilighet, saa der snart høstes et større areal, snart et mindre. Dette har bidrat til at øke den usikkerhet i opgaverne, som det almindelig forekommende mangelfulde kjendskap til utmarksarealene i og for sig medfører.

Arealet av utslaatter og fjeldslaatter utgjorde ifølge hefte 2, tabel 1 i riket:

Utslaatter	1 491 601 maal.
Fjeldslaatter	1 189 248 —

Nogen tilsvarende ældre opgave foreligger ikke. Forøvrig er det en bekjent sak, at ialfald høstningen av slike slaatter i de senere decennier er gaat sterkt tilbake.

Arealet er høist ulike fordelt paa de enkelte amter. Hvad utslaatter angaar, kommer av bygderne amtsvis Søndre Trondhjem øverst med 183 711 maal, dernæst har Lister og Mandal 165 489 og Stavanger 152 095 maal. Ogsaa med hensyn til fjeldslaatter staar av amterne Søndre Trondhjem øverst med 179 372 maal, hvorefter følger Nedenes med 157 654 og Lister og Mandal med 150 575 maal. Tar man begge slags slaatter underett, staar Søndre Trondhjem amt høiest med 13.54 pct. av det hele areal (jfr. tabellen side 5) samt Lister og Mandal 11.79 pct. Mindst er arealet av slaatter i Jarlsberg og Larvik amt med 161 maal eller 0.01 pct. Ogsaa i de øvrige av amterne om Kristianiafjorden, Akershus og Smaalenene, er arealet av utslaatter ganske ubetydelig.

Av fogderierne utmerker sig Jæderen og Dalene samt Senjen og Tromsø ved et stort areal av utslaatter, henholdsvis 138 998 og 105 063 maal, og i stort areal av fjeldslaatter utmerker sig Sætersdalen med 110 839 maal og Orkedalen med 81 585 maal.

Hefte 2, tabel 5 bringer bl. a. oplysning om, hvormeget slaattenes areal utgjør procentvis av hele landarealet. For riket utgjør procenten 0.87; høiest av bygderne amtsvis naar Lister og Mandal med 4.6 og Nedenes med 3.4 pct.

Pr. 1 000 indbyggere faldt der overhodet i rikets bygder 1 575 maal av utslaatter og fjeldslaatter. Hvad amterne og fogderierne angaar henvises til tabel 1 i tillægget til nærværende hefte.

b. Havnegang.

Arealet av «havn uten skogbestand» utgjorde ifølge hefte 2, tabel 1:

I rikets bygder	9 912 661 maal
— — byer	19 783 —

i riket 9 932 444 maal.

De forskjellige amter har høist ulike arealer. Paa Østlandet og Oplandene er arealene av havnegang smaa i sammenligning med de øvrige landsdele. Aarsakene hertil kan være flere. Dels benyttes i de førstnævnte distrikter mere av indmarken til havnegang, dels staldfôres der ved siden av havning om sommeren. Endvidere er disse distrikter ofte bedre forsynt med havnegang i skogmarken. Men den væsentligste aarsak turde være, at sæterhavnegangenes areal ikke er medtat i opgaverne, mens sameiestrækningene i de sidstnævnte distrikter, der gjør samme nytte, er medtat, idet de oftest er beliggende under trægrænsen og da oftest henregnes til de enkelte gaardes eiendom.

Størst areal av havnegang har blandt bygderne amtsvis Stavanger, nemlig 1.5 mill. maal, eller 16 pct. av rikets; dernæst kommer Nordland med 14.17 pct., Søndre Bergenhus med 11.39 og Lister og Mandal med 10.43 pct. Mindst er arealet i Jarlsberg og Larvik, Finmarken samt Smaalenene med henholdsvis 0.42, 0.44 og 0.50 pct. av rikets areal av havnegang.

Likesaa forskjellige er tallene i hefte 2, tabel 5, hvor havnegangenes areal i procent av det hele landareal er utregnet, samt i tabel 1 i tillægget til nærværende hefte, hvor havnegangenes størrelse i forhold til folkemængden findes anført.

c. Skog.

Ifølge hefte 2, tabel 1 utgjorde arealet av skog i 1907:

	Rikets bygder.	Rikets byer.	Riket.
	Maal.	Maal.	Maal.
Havn med skogbestand	18 705 035	19 383	18 724 418
Skogmark	50 358 692	30 755	50 389 447
Tilsammen	69 063 727	50 138	69 113 865

For tidligere aar foreligger endel beregninger over skogarealets størrelse.

Saaledes anslog Norges Geografiske Opmaaling efter forhaandenværende topografiske oplysninger landets skogareal omkring 1 870 til 66 500 km.². (Opgaver stiftsvis indtat i O. J. Broch: «Statistisk Aarvog for Kongeriget Norge», side 548.)

Forstmester Scheen beregnet i 1884 landets skogareal til 77 621 km.² (Detaljerte opgaver fogderivis indtat i Statistiske Meddelelser nr. 7 for 1884.)

Endvidere foretok professor Helland i 1890-aarene (1893) en beregning herredsvis over skogarealets størrelse.

Resultatene av den sidstnevnte beregning sammenstilles nedenfor med Jordbrukstællingens opgaver for rikets bygder amtsvis.

Skogareal.

Terrain des forêts.

Bygderne amtsvis.	Ifølge prof. Helland. 1893.	Herav uproduktivt.	Ifølge Jordbrukstællingen 1907.
	km. ²	km. ²	km. ²
Smaalene	2 514	259	2 412
Akershus	3 350	235	3 407
Hedemarken	¹⁾ 12 540	1 376	13 012
Kristians	¹⁾ 5 434	762	6 411
Buskerud	4 950	383	5 484
Jarlsberg og Larvik	1 360	81	1 364
Bratsberg	5 673	571	5 876
Nedenes	3 467	628	3 576
Lister og Mandal	1 860	372	1 863
Stavauger	1 096	118	904
Søndre Bergenhus	2 011	304	1 626
Nordre Bergenhus	2 209	291	2 194
Romsdal	2 479	342	2 019
Søndre Trondhjem	²⁾ 5 610	1 723	4 321
Nordre Trondhjem	5 184	1 479	5 423
Nordland	3 530	809	4 442
Tromsø	2 077	498	1 940
Finmarken	3 634	1 825	2 790
Rikets bygder	68 978	12 056	69 064

¹⁾ Sollien herred med 70 km.² skog er efter 1893 overgaaet til Hedemarken amt, og er tallene for de to amter rettet i overensstemmelse hermed.

²⁾ Helland har (antagelig ved en summeringsfeil) 5 680 km.².

Beregningen over arealet av uproduktiv skogmark i tilslutning til Hellands opgaver over skogarealer er foretat av direktør A. N. Kiær og findes indtat i hans avhandling: «Om vore skoge og skogværdier», der forøvrig indeholder forskjellige oplysninger om de norske skoges tilstand m. v., og hvortil henvises.

Det samlede skogareal er altsaa noget nær det samme for de to opgaver; for enkelte amter er dog differencen ikke ubetydelig.

Noget bevis for tilvekst eller nedgang i skogareal for de enkelte distrikter kan forøvrig neppe utledes av denne sammenstilling; dertil er opgaverne for usikre. Den ældste, der er fremkommet ved en paa skjøen grundet beregning, kan ifølge sakens natur ikke gjøre krav paa nogen større nøiagtighet; og selv opgaven for 1907 maa for visse distrikter befryktes at være mere eller mindre unøiagtig¹⁾.

Det produktive skogareal skal efter den ældre opgave utgjøre 56 922 km.². Opgaverne for 1907 indbefatter vistnok ogsaa et tilsvarende areal uproduktiv — ved siden av produktiv men ikke skogbærende mark. Rigtignok skulde, efter som tællingsskemaet var indrettet, det uproduktive landareal ha været utskilt og opført i en egen rubrik, men man maa — med støtte i talrike anførsler paa tællingsskemaene — gaa ut fra, at dette ofte kun er skedd for de større impedimenters vedkommende, og heller ikke altid for disse. Hertil kommer, at opgaverne (under havn med skogbestand) omfatter tillike ikke ubetydelige arealer av havnegang, der ikke altid kan henregnes til snauhugget skogmark, og saaledes ikke egentlig skulde medregnes til skogarealet.

Det samlede skogareal fordeler sig paa bygderne i de større landsdele procentvis saaledes: Østlandet 18.32, Oplandene 28 11, Sørlandet 16.37, Vestlandet 6.83, Trøndelagen 17.02 og Nord-Norge 13.28. Paa byerne falder der 0.07 pct. Av bygderne amtsvis (se tabellen side 5) staar Hedemarken betydelig høiere end de øvrige med 18.83 pct. av rikets skogareal; dernæst har Kristians 9.28 og Bratsberg 8.50 pct. Mindst skog har Stavanger amt med 1.31 og Jarlsberg og Larvik 1.97 pct.

I forhold til det hele landareal (eksklusiv ferskvand), se hefte 2, tabel 5, utgjør skogarealet overhodet 22 31 pct. Lavlandsamterne Akershus, Smaalenene samt Jarlsberg og Larvik staar høiest i skogprocent, nemlig henholdsvis 69.72, 62.60 og 61.04 pct., mens det rike skogamt Hedemarken først kommer som nr. 4 med 49.60 pct. Det er væsentlig de forskjellige distrikters større eller mindre areal av snaufjeld, som her er det bestemmende. Den laveste procent av skog har de to nordligste amter. Av fogderierne naar Vinger og Odalen høiest med 77.39 pct. skog, Solør med 76.65 og Bamle med 75.52 pct.

Skogareal pr. 1000 indbyggere utgjorde (se tabel 1 i tillægget til nærværende hefte) for rikets bygder 40 580 maal, for riket 28 885 maal.

¹⁾ Ved de ifølge lov av 18. september 1909 nedsatte skogutvalg er der tilveiebragt nyere opgaver over skogarealet i adskillige herreder, for hvilke der derhos ogsaa er meddelt oplysning om den del av skogen, der eies av utenbygdsboende. Nogen samlet oversigt over disse opgaver foreligger imidlertid endnu ikke.

Av bygderne amtsvis staar Hedemarken øverst med 102 662 maal; derefter har Finmarken 91 967, Bratsberg 71 576, Nordre Trondhjem 69 110 maal pr. 1 000 indbyggere; lavest staar Stavanger og Søndre Bergenhus med 10 516 og 11 141 maal.

Av fogderierne staar Tanen øverst med 211 002 maal pr. 1 000 indbyggere; derefter har Søndre Østerdalen 202 661, Nordre Østerdalen 173 951, Varanger 157 356, Sætersdalen 130 359, Øvre Telemarken 120 509 og Numedal og Sandsvær 113 859 maal.

d. Uproduktive arealer.

Under littera D paa tællingsskemaet blev opstillet nogen spørgsmål, hvis besvarelse skulde bringe oplysninger om uproduktive arealer under trægrænsen.

De indkomne oplysninger er imidlertid saa ufuldstændige, at man ikke har fundet dem egnet til at offentliggøres i sine detaljer i tabelafdelingen. I stedet indtages nedenfor — med nødvendig forbehold — opgaverne for rikets bygder amtsvis.

Approksimative opgaver over den del af det under trægrænsen beliggende uproduktive areal, der kan regnes som impedimenter i indmarken eller den nærmest tilstøtende utmark.

Bygderne amtsvis.	Ialt uproduktivt areal.	Herav myr.		
		Ialt.	Skikket til brændtorv.	Skikket til torvstro.
	Maal.	Maal.	Maal.	Maal.
Smaalene	250 948	135 067	10 288	41 596
Akershus	164 839	139 269	8 688	58 492
Hedemarken	1 997 734	1 216 924	94 074	167 667
Kristians	867 236	297 962	10 896	17 537
Buskerud	561 120	213 069	4 000	9 665
Jarlsberg og Larvik	71 344	26 363	1 816	10 097
Bratsberg	833 374	220 012	12 504	20 753
Nedenes	451 450	91 911	4 074	14 878
Lister og Mandal	513 532	89 244	22 897	19 265
Stavanger	445 838	63 131	27 217	8 316
Søndre Bergenhus	532 130	97 866	34 035	16 905
Nordre Bergenhus	385 258	48 227	13 223	13 724
Romsdal	458 802	149 062	60 653	40 435
Søndre Trondhjem	944 769	338 994	63 459	88 552
Nordre Trondhjem	2 648 771	814 389	81 748	247 119
Nordland	2 411 092	684 239	220 694	241 183
Tromsø	540 930	189 691	32 845	46 023
Finmarken	962 154	15 839	3 238	5 236
Rikets bygder	15 041 321	4 831 259	706 349	1 067 443

De opgaver man paa denne maate har erholdt omfatter kun en brøkdel av det hele uproduktive landareal under trægrænsen, nemlig den del derav, der kan betragtes som impediment i indmarken samt den nærmest tilstøtende utmark (se tabellen paa foregaaende side). Ogsaa med denne væsentlige begrænsning er imidlertid tallene meget for lave, idet der paa en mængde skemaer — og det særlig for de største eiendomme — har manglet denslags opgaver.

Noget begrep om, hvor stort det hele uproduktive areal under trægrænsen er, vil man maaske faa gjennem følgende beregning.

Som anført side 3 utgjør rikets samlede landareal	309 790 530	maal.
Herav utgjør de i jordbrukets og skogbrukets tjeneste anvendte arealer	92 846 624	—
	<hr/>	
	Tilbake «andet areal»	216 943 906
Herfra trækkes det byareal, der ikke er medtat under jord- bruks- eller skogarealene	135 000	—
	<hr/>	
	Rest	216 808 906
Det over trægrænsen beliggende areal er beregnet ¹⁾ til	95 290 000	—
	<hr/>	
	Tilbake	121 518 906

Disse 121.5 mill. maal bestaar for den langt overveiende del av uproduktive arealer, der som saadanne henligger ubenyttet.

De av omstaaende tabel omfattende 15 mill. maal uproduktiv mark, som man har faat direkte opgave over, utgjør saaledes kun en ottendedel av det hele uproduktive landareal under trægrænsen.

Hvad angaar særøpgaven for areal av myr av forskjellig slags, saa er ogsaa denne av nævnte grund meget ufuldstændig. Man har imidlertid ingen anden opgave at sammenligne med, hverken for ældre eller nyere tid, ihvorvel der til forskjellige tider er fremsat mere eller mindre løse gjetninger. Ifølge en saadan²⁾ skulde der her i landet forefindes:

3 mill. maal dyrkbare myrer,
mindst 1 — — brukbare torvstrømyrer,
— 2 — — brukbare brændtorvmyrer.

Arealet av torvstrømyr synes her for lavt ansat, hvorimot brændtorvmyrenes ansættelse til 2 mill. maal er sandsynligere.

¹⁾ A. N. Kiær: «Om vore skoge og skogværdier». Særtryk av Statsøkonomisk Tidsskrift for 1907, side 10.

²⁾ Meddelelser fra Det Norske Myrselskap, 1905, side 113.

5. Udyrket jord, skikket til opdyrkning.

I hefte 2, tabel 1 findes bl. a. oplysning om arealet av jord, der er skikket til opdyrkning.

Det samlede areal for rikets bygder utgjør 3 715 948 maal. Paa Østlandet er der forholdsvis litet dyrkningsjord, mest i Akershus amt. Paa Oplandene utmerker sig Hedemarken amt ved et betydelig areal, der næsten kommer op mot, hvad der tidligere er dyrket. Vestlandet har megen dyrkningsjord. I forhold til det dyrkede areal har dog Nord-Norge betydelig mere av dyrkbar jord end de øvrige større landsdele.

Dette er ikke det hele areal av dyrkbar jord, forsaavidt som man ingen saadanne opgaver har faat for statens skoger og adskillige av de øvrige store skogkomplekser. Vistnok findes der i disse eiendomme, særlig i det sydlige av landet, forholdsvis litet dyrkningsland, men man kan derfor ikke se bort fra det.

Man har en tilsvarende opgave indhentet kun nogen maaneder tidligere ved skjønsmæssig besvarelse av herredsstyrene. (Se bilag nr. 2 til Jordkomiteens indstilling III, hovedindstilling). Da det ikke vil være uten interesse at sammenligne disse oplysninger, hitsettes nedenstaaende sammenstilling for de større landsdele, idet der for Jordbruktællingens tal er tilføiet en beregning over dyrkbart areal pr. 1 000 indbyggere.

Bygderne i de større landsdele.	Areal av udyrket, men dyrkbar jord.			
	Efter herredsstyrenes skjønsmæssige ansættelse.	Efter Jordbruktællingen 1907.		
		Samlet areal.	herav myr.	Samlet areal pr. 1 000 indbyggere.
	Maal.	Maal.	Maal.	Maal.
Østlandet.....	221 849— 224 749	373 817	42 033	955
Oplandene.....	817 759— 822 259	852 928	173 399	3 583
Sørlandet.....	220 106— 231 406	290 921	131 227	1 454
Vestlandet.....	622 335— 628 085	636 193	134 807	1 985
Trøndelagen.....	678 440— 682 840	710 062	193 321	2 392
Nord-Norge.....	1 878 036—1 899 536	852 027	294 726	3 340
Rikets bygder	4 438 525—4 488 875	3 715 948	969 513	2 183

Tællingsopgaverne er saaledes høiere for samtlige større landsdele, naar undtages Nord-Norge. I denne sidste landsdels tre amter er tællingsopgaverne betydelig lavere end de skjønsmæssige, hvilket formentlig væsentlig skyldes, at statsskogenes areal her er særlig fremtrædende og indeholder betydelige arealer dyrkningsjord. I Finmarkens amt opgives saaledes arealet av dyrkningsjord der tilhører Staten til ca. 300 000 maal,

Det dyrkbare areal i forhold til indbyggerantallet (se herom tillægget, tabel 1) er størst i Oplandene (bygderne) med vel 3.5 maal pr. indbygger; mindst paa Østlandet med snaut 1 maal. Av bygderne amtsvis kommer Hedemarken øverst med 5.4 maal pr. indbygger, dernæst Nordre Trondhjem med 3.9 og Nordland med 3.8 maal. Lavest staar Smaalenene med 0.6 maal pr. indbygger. Av fogderierne staar Søndre Østerdalen høiest med 13.8 maal pr. indbygger, hvorefter følger Namdalen med 7.9 og Nordre Østerdalen med 6.1 maal.

Hvor stort tillæg maa nu gjøres i tællingsopgaverne for de nævnte manglende oplysninger for statsskoger m. v.? Med støtte i de av den departementale komité (Jordkomiteen) meddelte oplysninger, kan tillægget neppe sættes lavere end 1.3 mill. maal. Det samlede areal blir da 5 mill. maal. Det maa dog bemerkes, at det tillagte areal, 1.3 mill. maal, væsentlig bestaar av dyrkningsland av en ringere beskaffenhet end det øvrige, idet størsteparten er beliggende langt mot nord og tildels beheftet med andre hindringer for en fordelagtig utnyttelse.

Hertil kommer arealet av naturlig eng, 3.6 mill. maal, der for den langt overveiende del maa betegnes som dyrkbart.

6. Areal opdyrket i aarene 1901—1907.

De herhenhørende tællingsopgaver findes indtat i hefte 2, tabel 1, rubrik 33—40.

Det i rikets bygder i disse aar opdyrkede areal utgjorde ialt 322 679 maal; derav 139 565 maal i de 4 første aar og 183 114 i de tre sidste, der imidlertid alene representerer $2\frac{3}{4}$ aar, da tællingen avholdtes den 30. september og forholdsvis megen opdyrkning pleier at finde sted utover høsten.

Opdyrkingen maa siges at ha været betydelig; særlig i de tre sidste aar.

I aarene 1901—1904 opdyrkedes gjennemsnitlig 34 891 maal, i 1905 63 103, i 1906 69 716 og i de tre første kvartaler av 1907 50 297 maal, saa at der for hele dette aar antagelig mindst skulde kunne regnes det samme som for 1906.

Om den opdyrkede marks tidligere beskaffenhet og anvendelse oplyses:

187 573	maal	eller	58.13	pct.	av det hele	var naturlig eng,
68 475	—	—	21.22	-	— «—	havnegang,
22 630	—	—	7.01	-	— «—	skogmark,
44 001	—	—	13.64	-	— «—	myr.

Hele 58 pct. av det opdyrkede areal har altsaa tidligere været naturlig eng, d. v. s. dyrkningsarbeidet har for dette areals vedkommende tidligere været saa at si paabegyndt. Saadan jord er jo ryddet for sten i overflaten, gjerne avgrøftet, om end oftest paa ufuldkommen vis, skog og krat er borthugget.

En del av dette areal har sikkerlig ogsaa i ældre tider været opbrutt, men har ligget saa længe til eng, at det har tappt karakteren av dyrket mark.

Men selv om disse omstændigheder tages i tilbørlig betragtning, blir dog det i perioden utførte dyrkningsarbeide meget respektabelt, et vidnesbyrd om jordbrukets kraftige fremvekst.

Det største areal opdyrket nyland i perioden har av bygderne amtsvis Stavanger med 35 447 maal, dernæst kommer Hedemarken, Kristians og Nordland med henholdsvis 28 920, 28 126 og 26 932 maal.

Av fogderierne staar Jæderen og Dalene betydelig over de øvrige med 22 753 maal (derav i Jæderen sorenskriveri 18 159 maal), hvorefter følger Senjen og Tromsø, Ryfylke samt Hedemarken med 13 303, 12 694 og 12 316 maal.

En særskilt betragtning fortjener opdyrkningen av utmarksarealer. Her kommer av bygderne amtsvis Akershus øverst med 14 817 maal, mens amtet er det 8de i rækken, hvad det hele opdyrkede areal angaar. Dernæst kommer Stavanger, Hedemarken og Nordre Trøndhjem med 14 148, 12 909 og 12 551 maal. Av fogderierne kommer igjen Jæderen og Dalene øverst med 10 968 maal (derav i Jæderen sorenskriveri 9 814 maal), dernæst Øvre Romerike, Buskerud, Inderøen, Jarlsberg samt Fosen med henholdsvis 6 601, 5 551, 5 077, 4 848 og 4 821 maal.

Naar man beregner nydyrkningen procentvis av det samlede dyrkede areal i hvert distrikt, viser det sig, at der for Østlandet og Oplandene, i det hele for de bedste jordbruksdistrikter, fremkommer de laveste procenter; mindst i Smaalene og Akershus, størst derimot i fjeldbygderne. Hallingdal kommer øverst med 7.5 pct. Likesaa paa Sørlandet, hvor Sætersdalen kommer øverst med 6.3 pct. Paa Vestlandet har opdyrkningen været forholdsvis meget større og gaar i Jæderen og Dalene fogderi op til 11 pct., i Nordhordland endog 13.2 pct. I Trøndelagen naar Søndmør høiest med 11.3 pct. I Nord-Norge har opdyrkningen procentvis av det dyrkede areal været endnu større, men her er opdyrkningen av naturlig eng særlig fremtrædende, og det er vel sandsynlig, at en del av denne allerede tidligere har været dyrket.

I tillægget til nærværende hefte, tabel 1, findes beregning over, hvor meget der i aarene 1901—1907 er opdyrket pr. 1 000 indbyggere i de forskjellige distrikter. For rikets bygder opdyrkedes overhodet 190 maal pr. 1 000 indbyggere. Av bygderne amtsvis kommer Stavanger øverst med 412 maal, hvorefter Nordre Trøndhjem har 289 og Kristians 253 maal. Av fogderierne kommer Jæderen og Dalene øverst med 576 maal pr. 1 000 indbyggere, hvorefter følger Toten med 379 og Inderøen med 355 maal.

Undersøker man opdyrkningens mængde ved bruk av forskjellig størrelse, viser det sig, at opdyrkningen i perioden har i det hele været forholdsvis størst ved smaabrukene. En undtagelse herfra danner amterne Lister og Mandal til Nordre Bergenshus.

7. Arealet fordelt paa bruk av forskjellig størrelse.

Ved opsummeringen av samtlige tællingsopgaver er brukene efter arealet av sin dyrkede jord (haveareal ikke medregnet) inddelt i følgende 11 klasser:

Kl. 1 bruk uten aker og dyrket eng (havebruk, særskilte skogbruk m. v.)

- 2 - med indtil 5 maal dyrket jord.

- 3 - 5.01 til 10 - «—

- 4 - 10.01 - 20 - «—

- 5 - 20.01 - 50 - «—

- 6 - 50.01 - 100 - «—

- 7 - 100.01 - 200 - «—

- 8 - 200.01 - 500 - «—

- 9 - 500.01 - 700 - «—

- 10 - 700.01 - 1 000 - «—

- 11 - over 1 000 - «—

I hver av disse klasser fandtes der følgende antal bruk i rikets landdistrikter:

	a. Særskilt skyldsatte bruk.	b. Ikke særskilt skyldsatte bruk.	c. Tilsammen.
Klasse 1	22 173	11 384	33 557
— 2	35 768	27 009	62 777
— 3	26 557	10 452	37 009
— 4	35 536	7 608	43 144
— 5	41 060	3 350	44 410
— 6	21 173	321	21 494
— 7	11 818	11	11 829
— 8	4 758	3	4 761
— 9	267	0	267
— 10	69	0	69
— 11	35	0	35
Tilsammen	199 214	60 138	259 352

Under klasse I a er indbefattet endel eiendomme som skoger, slaatter m. v., for hvilke der ved tidligere tællinger ikke har været indhentet opgaver. Fra-trækkes disses antal, 10 858, blir bruksantallet i 1907 248 494 mot 245 711 i 1900.

For den videre bearbejdelse til tabeller for den officielle statistik fandt man det ikke overkommelig at benytte den anførte detaljerte klasseinddeling, men sammendrog de 11 klasser til følgende 5 grupper:

- Gruppe I bruk uten dyrket jord,
 — II - med indtil 20 maal dyrket jord,
 — III - - 20.01 til 100 maal dyrket jord,
 — IV - - 100.01 - 500 - «—
 — V - over 500 - «—

I hefte 2, tabel 2 findes en beregning over arealets anvendelse ved bruk av forskjellig størrelse i 1907. Ifølge denne tabel fordeler indmarksarealet (aker, eng og have) sig saaledes i rikets bygder:

Bruk av forskjellig størrelse.	Bruk.		Indmark ialt.		Herav dyrket jord.	
	Antal.	Pct.	Maal.	Pct.	Maal.	Pct.
(Med dyrket jord, maal.)						
Gruppe I . . . . . (0)	22 699	9.13	132 339	1.20	8 575	0.12
— II . . . . . (indtil 20)	142 930	57.52	2 809 731	25.38	1 103 114	14.76
— III . . . . . (20—100)	65 904	26.52	4 383 000	39.59	3 022 423	40.44
— IV . . . . . (100—500)	16 590	6.68	3 469 878	31.35	3 078 511	41.19
— V . . . . . (over 500)	371	0.15	274 642	2.48	260 987	3.49
Tilsammen	248 494	100.00	11 069 590	100.00	7 473 610	100.00

Ovenanførte antal bruk omfatter saavel de særskilt — som de ikke særskilt skyldsatte bruk.

Under gruppe I er fratrukket det tidligere nævnte antal, 10 858 bruk, der bestaar av skoger, slaatter o. desl.

Den gjennomsnittlige størrelse av brukene i hver av gruppene II—V kan efter nævnte tabel utregnes til:

Særskilt og ikke særskilt skyldsatte bruk.	Indmark.	Herav:			
		Aker.	Dyrket eng.	Have.	Naturlig eng.
(Med dyrket jord, maal.)	Maal.	Maal.	Maal.	Maal.	Maal.
Gruppe II . . . . . (indtil 20)	19.7	3.1	4.4	0.2	12.0
— III . . . . . (20—100)	66.5	13.4	31.9	0.5	20.7
— IV . . . . . (100—500)	209.2	62.0	122.1	1.5	23.6
— V . . . . . (over 500)	740.3	266.2	431.8	5.5	36.8

Den gjennomsnittlige størrelse av brukene i gruppe II—V er 48.4 maal indmark, herav 33.1 maal dyrket jord (uten have henholdsvis 48.06 og 32.68 maal).

Vi bortser her saavel som i det følgende fra gruppe I (bruk uten dyrket jord), der for den største del bestaar av rene havebruk, og kun for en mindre del (væsentlig i det nordligste av landet) av egentlig jordbruk.

Ogsaa i gruppe II (bruk med indtil 20 m. dyrket jord) findes der en hel del bruk, der er saa smaa, at de er uten synderlig betydning som jordbruksbedrift. Nogen utsondring av disse finder man dog ikke anledning til i denne forbindelse at foreta.

Gjennomsnittsstørrelsen for rikets egentlige jordbruk falder altsaa mellem gruppe II og III. Procentvis faldt der av brukene paa gruppe II 63.30, gruppe III 29.19, gruppe IV 7.35 og gruppe V 0.16 pct.

Brukene er altsaa gjennemgaende ret smaa. I et efterfølgende avsnit, kreaturhold i forhold til brukenes størrelse (avd. II, C), er oplyst om det gjennomsnittlige kreaturhold ved brukene i de forskjellige grupper. Paa et gjennomsnittsbruk, der som nævnt har 48.4 maal indmark, faldt der pr. 30. september 1907 gjennomsnittlig med smaast og stort: 0.7 hest, 4.7 storfaa, 6.0 faar, 1.3 gjet og 1.3 svin.

Av utmarken faldt der gjennomsnittlig paa hvert av brukene i de forskjellige grupper:

Særskilt og ikke særskilt skyldsatte bruk.	Utslaatter og fjeldslaatter.	Havnegang	Helt eller delvis skogbevokset.	Ialt produktiv utmark.
	Maal.	Maal.	Maal.	Maal.
Gruppe II ..... (Med dyrket jord, maal.) (indtil 20)	6.9	21.2	66.4	94.5
— III ..... (20—100)	21.3	47.7	347.6	416.6
— IV ..... (100—500)	10.0	42.1	853.4	905.5
— V ..... (over 500)	2.0	85.9	2 435.7	2 523.6
Gruppe II—V	11.3	30.6	210.2	252.1

Er de norske jordbruk snaut utstyrt, hvad indmarksareal angaar, er de saa meget bedre utstyrt med utmark. Det er da forøvrig ogsaa en sammenheng i disse to kjendsgjæringer, idet utmarkens avkastning paa forskjellig vis bidrar til underholdet, dels ved at avgi beite, høi fra utslaatter m. v. samt gjennem skogenes avkastning.

Særskilt for de skyldsatte bruk faldt der av skogareal i gruppe II 93.7 maal pr. bruk, i gruppe III 366.5, i gruppe IV 854.0 og i gruppe V 2 435.7 maal; gjennomsnittlig for gruppe II—V 265.7 maal.

I Norges Off. Statistik C, nr. 11, «Tabeller vedkommende de faste Eiendomme 1871—1875», tabel 7, findes en beregning over den gennemsnitlige størrelse av brukene for tiden omkring 1865. Opgaverne gjælder kun indmarksarealet, og beregningen er utført noget anderledes end ovenfor. Brukene er der inddelt i grupper efter arealet av hele indmarken, endvidere er de ikke særskilt skyldsatte bruks areal indbefattet under det skyldsatte hovedbøl.

Man har under overveielse at utarbeide tilsvarende approksimative opgaver paa grundlag av de ved Jordbrukstællingen 1907 indhentede oplysninger. Resultatet av disse beregninger vil i tilfælde bli indtat i statistik vedrørende de faste eiendomme 1907 eller i «Meddelelser fra det Statistiske Centralbyraa».

Før det samlede antal særskilt skyldsatte bruk inden hvert distrikt kan man dog utregne tilsvarende opgaver for 1907, saaledes at der kan anstilles en direkte sammenligning.

Nedenfor sammenstilles disse beregninger med de tilsvarende for 1865.

De særskilt skyldsatte jordbruks gennemsnitlige utstrækning av indmark, indbefattet den indmark, der falder paa de ikke særskilt skyldsatte bruk:

Bygderne amtsvis.	Indmark, dyrket og udyrket, i maal.		Herav dyrket jord, maal.	
	1865.	1907.	1865.	1907.
Smaalenene	105	101	101	98
Akershus	110	95	102	89
Hedemarken	76	76	45	57
Kristians	107	77	44	49
Buskerud	68	65	51	52
Jarlsberg og Larvik	66	66	64	63
Bratsberg	57	59	35	40
Nedenes	24	26	18	20
Lister og Mandal	21	26	13	19
Stavanger	60	51	18	31
Søndre Bergenhus	44	39	6	13
Nordre Bergenhus	54	50	14	16
Romsdal	74	59	21	23
Søndre Trondhjem	75	78	43	53
Nordre Trondhjem	125	90	84	71
Nordland	56	49	18	19
Tromsø	42	37	22	13
Finmarken	-	28	-	7
Rikets bygder (Finmarken undt.)	68	61.5	40.4	41.9

I beregningen for 1907 har vi bortset fra de faa egentlige jordbruk i Gruppe I.

I det hele har altsaa utstykning og opdyrkning holdt nogenlunde skridt med hinanden, idet gjennomsnittsstørrelsen kun er gaat ned fra 68 til 61.5 maal hvad hele indmarken angaar, mens den særskilt for dyrket jord er steget fra 40.4 til 41.9 maal pr. bruk. Forholdene er dog i denne henseende meget forskjellig i de enkelte distrikter. Hvad hele indmarken angaar er i fem amter gjennomsnittsstørrelsen av brukene tiltat siden 1865; størst er stigningen i Lister og Mandal samt Søndre Trondhjem amter. I to amter er stillingen uforandret; i de øvrige er der en større eller mindre nedgang.

Den største nedgang opviser Kristians og Nordre Trondhjem amter. Den store nedgang i Kristians amt skyldes først og fremst nedgangen i indmarksareal, hvilket foran er nævnt. I Nordre Trondhjem amt skyldes det mest en sterk utstykning av brukene; disses antal er her tiltat fra 4 999 til 8 045 eller med 60.9 pct., mens den tilsvarende tilvekst for rikets bygder er 32.1 pct.

I hefte 2, tabel 3 er indtat en beregning over arealets anvendelse pr. 1 000 maal indmark ved bruk av forskjellig størrelse.

For rikets bygder stiller forholdet sig, hvad indmarken angaar, saaledes:

	Korn.	Poteter.	Anden aker.	Ialt aapen aker.	Kunstig eng.	Naturlig eng.
Maal pr. 1000 maal indmark.						
Gruppe II . . . . . (Med dyrket jord, maal.) (indtil 20)	91.5	56.5	13.8	161.8	224.8	613.4
— III . . . . . (20—100)	145.1	33.8	24.7	203.6	483.7	312.7
— IV . . . . . (100—500)	221.7	28.1	48.7	298.5	587.9	113.6
— V . . . . . (over 500)	263.8	29.2	69.2	362.2	587.7	50.1
Gruppe II—V	158.7	37.7	30.6	227.0	453.0	320.0

Det relative areal av aapen aker er altsaa stigende med brukenes tiltagende størrelse; likesaa kunstig eng, mens det motsatte er tilfældet med naturlig eng. Tallene for riket er imidlertid i dette tilfælde litet fyldestgjørende, idet de forskjellige distrikter i ulike grad gjør sin indflydelse gjældende i de enkelte grupper (i gruppe II gjør Sørlandet, Vestlandet og Nord-Norge sig sterkest gjældende, i gruppe IV og V Østlandet og Oplandene).

Foretar man en lignende beregning for amter eller mindre distrikter, hvor forholdene er nogenlunde ensartet, fremkommer tildels meget avvikende tal.

I Akershus og Smaalenene amter er saaledes arealet av aapen aker forholdsvis størst i gruppe II, og i de øvrige grupper uten større indbyrdes forskjell. I de fleste andre amter nærmer forholdet sig ovenanførte for rikets bygder, mens i enkelte f. eks. Romsdal og Tromsø, arealet av aapen aker avtar fra gruppe til gruppe med brukenes tiltagende størrelse.

De smaa bruk har overalt et forholdsvis stort areal anvendt til poteter, mens kornarealene jevnt over er mindre end ved de øvrige bruk. Under «anden aker» har smaabrukene stedse de mindste tal; forskjellen mellem gruppene er i denne henseende betydelig. Turnips- og brakarealer m. v. findes der saaledes litet av ved smaabrukene.

De smaa bruk utmerker sig endvidere ved et forholdsvis stort areal naturlig eng og et tilsvarende mindre areal kunstig eng. Dette forhold gjenfindes i hvert av landets amter, og forskjellen mellem smaa og store bruk er i denne henseende omtrent overalt sterkt fremtrædende. I sammenhæng hermed kan oplyses, at arealet av utslaatter og fjeldslaatter ved de mindre bruk (gruppe II og III) gjennemgaaende forekommer i betydelig større utstrækning end ved de større.

Det relative skogareal er næsten overalt stigende fra gruppe II til III, ofte med en yderligere stigning til gruppe IV; forholdene i denne henseende er dog noksaa forskjellige.

8. Sammenligning med fremmede land.

Efter at ha irettelagt opplysningene om arealene og deres forskjellige anvendelse for vort eget lands vedkommende, fremstiller det sig som et ønskelig maal at kunne utvide undersøkelsen til at omfatte ogsaa andre land, idet en sammenligning mellem de saaledes tilveiebragte opgaver i flere henseender vil være av betydelig interesse.

En saadan sammenligning kan selvsagt kun meddeles med noget forbehold overfor enkelthetene, men dette forhindrer ikke, at den i sine væsentlige træk maa ansees at gi et korrekt billede av forholdene.

Nedenfor meddeles en tabel¹⁾ over landarealet og dets fordeling, absolut og relativt, i de fleste av Europas land.

(Se tabellen næste side.)

Med hensyn til jordbruksarealets procentvise størrelse av det hele landareal staar Norge lavest av de opførte land med 2.42 pct. dyrket jord og 1.16 pct. naturlig eng, tilsammen 3.58 pct. Nærmest kommer Finland med 10.63 og Sverige med 12.16 pct. Øverst staar Italien med 73.79, Danmark 73.01, Irland 71.82 og Belgien med 67.50 pct.

Hvad angaar det relative skogareal staar Norge som det 10de i rækken; øverst kommer Finland med 57.06 pct., Sverige med 52.16 og Rusland med 40.45 pct., lavest staar Irland med 1.5 pct.

Med hensyn til jordbruksarealets størrelse i forhold til indbyggerantal staar Norge temmelig lavt med sine 477 ha. pr. 1 000 indbyggere; lavere kommer

¹⁾ De i nærværende hefte indtagne internationale oversigter er utarbeidet dels efter vedkommende lands statistik dels efter forskjellige andre statistiske verker, fornemmelig G. Sundbärgs: *Aperçus statistiques internationaux*.

Landarealet og dets forskellige anvendelse i europæiske land¹⁾.

Emploi de la terre dans divers pays de l'Europe.

Land.	Areal i 1000 ha.					I procent av det hele areal.				Antal ha. pr. 1000 indbyggere.				
	Samlet land-areal.	Dyrket jord.	Naturlig eng.	Skog.	Andet areal.	Dyrket jord.	Naturlig eng.	Skog.	Andet areal.	Dyrket jord.	Naturlig eng.	Skog.	Andet areal.	Samlet areal.
Norge	30 979	751	361	6 911	22 956	2.42	1.16	22.31	74.11	322	155	2 966	9 851	13 294
Sverige	41 101	3 659	1 339	21 437	14 666	8.90	3.26	52.16	35.68	680	249	3 986	2 727	7 642
Danmark	3 840	2 610	223	324	683	67.20	5.81	8.43	18.56	959	83	120	265	1 427
Finland	33 194	1 180	2 350	18 941	10 723	3.55	7.08	57.06	32.31	397	790	6 367	3 604	11 158
Rusland	485 889	122 985	73 000	196 530	93 374	25.31	15.02	40.45	19.22	1 105	656	1 766	839	4 366
Tyskland	53 479	26 392	8 663	13 996	4 428	49.35	16.20	26.17	8.28	422	138	224	71	855
Schweiz	3 975	765	1 469	881	860	19.25	36.96	22.16	21.63	219	421	252	247	1 139
Nederlandene	3 257	935	1 201	258	863	28.71	36.87	7.92	26.50	171	219	47	158	595
Belgien	2 945	1 576	412	522	435	53.51	13.99	17.73	14.77	215	56	71	60	402
Storbritannien	22 766	6 106	6 991	1 120	8 549	26.82	30.71	4.92	37.55	151	173	28	211	563
Irland	8 242	1 831	4 088	124	2 199	22.22	49.60	1.50	26.68	418	933	28	502	1 881
Frankrike	53 503	28 507	5 920	9 310	9 766	53.28	11.07	17.40	18.25	726	151	237	249	1 363
Spanien	50 414	11 429	7 012	16 006	15 967	22.67	13.91	31.75	31.67	580	355	812	810	2 557
Portugal	8 885	2 466	1 776	630	4 013	27.75	19.99	7.09	45.17	433	312	111	706	1 562
Italien	28 448	17 832	3 162	4 505	2 949	62.68	11.11	15.84	10.37	520	92	132	86	830
Østerrike	29 958	11 238	5 728	9 787	3 205	37.51	19.12	32.67	10.70	430	219	374	123	1 146
Ungarn	32 495	14 146	7 490	9 061	1 798	43.53	23.05	27.89	5.53	684	362	438	87	1 571
Rumænien	12 949	6 088	2 032	2 282	2 547	47.02	15.69	17.62	19.67	1 030	344	386	430	2 190
Bulgarien	9 604	3 300	1 100	2 820	2 384	34.36	11.46	29.36	24.82	818	272	699	591	2 380
Serbien	4 811	1 502	480	1 217	1 612	31.22	9.98	25.30	33.50	549	176	445	589	1 759

¹⁾ Tallene gjælder aaret 1907 eller i mangel derav det nærmestliggende aar, for hvilket opgaver haves.

kun Nederlandene, der har 390 ha., Storbritannien med 324 og Belgien med 271 ha.

Som en medvirkende aarsak til, at Norge kommer saa langt ned i rækken i denne henseende maa nævnes den store rolle, som utmarken her spiller, i sammenligning med, hvad tilfældet er i sydligere land.

I skogareal pr. 1 000 indbyggere kommer vort land som det 3dje i rækken med 2 966 ha.; høiere naar kun Sverige med 3 986 og Finland med 6 367 ha. pr. 1 000 indbyggere.

Til nærmere belysning av akerbruget hitsættes nedenstaaende tabel over de til kornarter og poteter anvendte arealer, idet man indskrænker sig til at meddele oplysning for nogen faa land, der ved beliggenhet og naturlige forhold i første række indbyder til sammenligning.

Land.	Aar.	Samlet land-areal.	Akerareal anvendt til:						Korn og potet-areal pr. 1 000 indbyggere.
			Hvete.	Rug.	Byg.	Havre.	Samlet korn-areal.	Poteter.	
		1 000 ha.	1 000 ha.	1 000 ha.	1 000 ha.	1 000 ha.	1 000 ha.	1 000 ha.	ha.
Norge	1907	30 979	5	15	36	107	173	41	91.8
Sverige	1907	41 101	88	407	197	811	1 696	151	343.4
Danmark	1907	3 841	41	276	234	403	1 133	54	448.8
Finland	1901	33 194	3	272	114	240	647	44	254.7
Rusland	1907	485 889	21 690	26 795	9 340	15 725	82 695	3 083	770.8
Tyskland	1907	53 479	1 747	6 043	1 702	4 377	15 088	3 297	293.9
Schweiz	1906	3 975	96	76	14	91	277	86	104.8
Nederlandene	1907	3 257	54	220	31	139	523	158	118.5
Belgien	1907	2 945	159	260	37	248	726	143	118.7
Storbritannien og Irland	1907	22 766	673	29	761	1 699	3 358	461	85.2

Kornavlén i vort land er særpræget ved den dominerende stilling havren indtar blandt kornartene. Havren indtar her 61.9 pct. av kornarealene; av de øvrige land kommer Storbritannien og Irland nærmest med 50.6 pct., dernæst Sverige med 47.8 pct.

Endvidere er det relative areal av poteter fremtrædende i vort land; det er kun to av de opførte land, nemlig Schweiz og Nederlandene, hvor potetarealet er forholdsvis større i sammenligning med kornarealet.

I besaadd areal pr. 1 000 indbyggere staar Storbritannien og Irland lavest med 85.2 ha., dernæst Norge med 91.8 ha.; Rusland staar høiest med 770.8 ha.

I vort land henligger endvidere en forholdsvis stor del av den dyrkede jord til eng. Mens — som tidligere paavist — den dyrkede jords areal pr. 1 000 indbyggere her utgjør omtrent halvparten av Sveriges og tredjeparten av Danmarks,

utgjør korn- og potetarealene pr. 1 000 indbyggere i vort land ikke stort mere end fjerdeparten av Sveriges og femteparten av Danmarks.

Nedenfor sammenstilles opgaver over indmarksarealets forøkelse i de skandinaviske land i perioden 1865–1907.

Land.	Dyrket jord.		Naturlig eng.		Ialt indmark.	
	1) 1865.	1907.	1) 1865.	1907.	1) 1865.	1907.
	ha.	ha.	ha.	ha.	ha.	ha.
Norge	541 027	737 962	380 689	359 598	921 716	1 097 560
Sverige.....	2 333 058	3 615 676	1 925 040	1 339 325	4 258 098	4 955 001
Danmark	2 091 944	2 580 173	231 501	222 929	2 323 445	2 803 102

Haveareal er ikke medregnet (jfr. tabellen side 33, hvor haveareal er medregnet). For Norge omfatter tallene kun landdistriktene, idet man for 1865 ingen opgaver har over landbruksarealet i byerne, for de to andre land gjælder tallene hele riket.

Utreget i procenter har forøkelsen (+) eller formindskelsen ($\div$) i perioden utgjort:

Land.	Dyrket jord.	Naturlig eng.	Ialt indmark.
	pet.	pet.	pet.
Norge	+ 36.40	$\div$ 5.54	+ 19.08
Sverige	+ 54.98	$\div$ 30.43	+ 16.37
Danmark	+ 23.34	$\div$ 3.71	+ 20.64

Stigningen i det samlede areal av indmark synes saaledes efter disse forøvrig usikre opgaver ikke at være meget forskjellig i de tre land.

Sverige har den største relative stigning i areal dyrket jord og den største tilbakegang i areal naturlig eng, to foreteelser der naturlig hører sammen, idet opdyrkningen i væsentlig grad sker paa bekostning av areal naturlig eng.

Som tidligere anført er opgaverne for 1865 usikre for Norges vedkommende forsaavidt angaar indmarksarealets fordeling paa dyrket og udyrket jord, saa for dette aar endel naturlig eng antages at være opført under den dyrkede jord. Stigningsprocenten for dyrket jord er derved blit forliten, og likesaa mindskningsprocenten for naturlig eng. Ved en rigtig klassifikation av indmarksarealene i

1) For Danmark 1866.

1865 vilde de herhenhørende relative tal for vort lands vedkommende rimeligvis kommet til at ligge nærmere de for Sverige anførte tal.

Danmark indtar en særstilling blandt de tre land derved, at arealet av naturlig eng er høist ubetydelig i sammenligning med areal dyrket jord.

B. Utsæd.

1. Utsæd av korn, erter og poteter.

Ved tællingen i 1907 blev der, i likhet med, hvad der har været tilfælde ved de tidligere avholdte tællinger, indhentet opgaver over utsæd av de forskjellige kornsorter, erter og poteter paa hvert enkelt jordbruk i landet i tællingsaaret. Hovedresultatene av den detaljerte bearbeidelse av disse opgaver foreligger i første hefte, tabel 1. Nedenfor sammenstilles disse opgaver med de tilsvarende for de tidligere avholdte tællinger, idet bemerkes, at 1 tønne korn og erter er regnet lik 1.39 hl. og 1 tønne poteter lik 1.60 hl., samt at reduktionen til bygværdi er foretat efter det i vor statistik tidligere anvendte forhold: 1 hl. byg = $\frac{3}{4}$ hl. hvete, rug eller erter = $1\frac{1}{2}$ hl. blandkorn = 2 hl. havre = 3 hl. poteter.

Samlet utsæd i riket:

(Quantités de semences.)

	1835.	1845.	1855.	1865.	1875.	1890.	1900.	1907.
	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.
Hvete	1 839	2 362	7 828	12 705	12 526	12 425	14 692	14 165
Rug	11 958	14 851	22 486	23 900	29 227	27 345	26 707	33 843
Byg	114 273	142 581	174 134	176 770	189 630	168 596	129 742	115 796
Havre	368 923	450 705	502 510	496 226	487 163	508 561	456 819	480 776
Blandkorn	76 007	97 453	106 600	91 634	91 770	60 963	32 312	24 761
Erter	9 052	12 315	13 952	12 471	14 014	11 131	8 940	12 849
Tilsammen	582 052	720 267	827 510	813 706	824 330	789 021	669 212	682 190
Poteter	490 358	732 512	889 283	1 081 571	1 126 166	1 158 923	1 109 201	1 245 958
Bygværdi av korn								
og erter	379 870	472 272	555 476	551 408	568 746	531 386	446 812	453 834
— av poteter	163 453	244 171	296 428	360 524	375 389	386 308	369 734	415 319
Ialt bygværdi	543 323	716 443	851 904	911 932	944 135	917 694	816 546	869 153

Uttrykt i procenter har forøkelsen (+) eller formindskelsen (÷) i hver av de siden 1835 forløpne tællingsperioder utgjort:

	1836— 1845.	1846— 1855.	1856— 1865.	1866— 1875.	1876— 1890.	1891— 1900.	1901— 1907.
Hvete	+ 28	+ 231	+ 62	÷ 1	÷ 0.8	+ 18.2	÷ 3.6
Rug	+ 24	+ 51	+ 6	+ 22	÷ 6.4	÷ 2.3	+ 26.7
Byg	+ 25	+ 22	+ 2	+ 7	÷ 11.1	÷ 23	÷ 10.7
Havre	+ 22	+ 11	÷ 1	÷ 2	+ 1.7	÷ 10.2	+ 5.2
Blandkorn	+ 28	+ 9	÷ 14	+ 0.1	÷ 33.6	÷ 47	÷ 23.4
Erter	+ 36	+ 13	÷ 11	+ 12	÷ 20.6	÷ 19.7	+ 43.7
Ialt korn og erter	+ 24	+ 15	÷ 2	+ 1	÷ 7.3	÷ 15.2	+ 1.9
Poteter	+ 49	+ 21	+ 22	+ 4	+ 2.9	÷ 4.3	+ 12.3
Bygværdi av korn og erter	+ 24	+ 18	÷ 0.7	+ 3	÷ 8.7	÷ 15.9	+ 1.6
— - poteter	+ 49	+ 21	+ 22	+ 4	+ 2.9	÷ 4.3	+ 12.3
Ialt bygværdi	+ 31	+ 19	+ 6	+ 3	÷ 4.1	÷ 11	+ 6.4

Det bemerkes, at man for 1890 og i tidligere aar (men ikke for 1900 og 1907) under havre har medtat «havre til grønfôr»; mængden herav utgjorde 11 524 hl i 1875 og 24 809 hl. i 1890.

I den sidste tællingsperiode har altsaa utsæden i det hele været i stigende, mens den fra 1875 til 1900 utviser en ikke ubetydelig tilbakegang. Stigningen gjælder dog kun enkelte av sædartene. For byg og blandkorn er den fra 1875 paabegyndte tilbakegang fortsat ogsaa i sidste periode. Hvete, der i perioden 1891—1900 var den eneste sædart, der kunde opvise fremgang, viser i 1907 nogen tilbakegang, dog ikke større, end at utsæden i sidstnævnte aar var betragtelig høiere end i 1890 saavel som i sammenligning med de foregaaende aar.

En sterk fremgang i sidste periode opviser rug og erter; en procentvis mindre men allikevel betydningsfuldere fremgang konstateres for potetutsæden.

Den samlede utsæd av korn og poteter naadde høidepunktet i 1875, da den var oppe i en bygværdi av 944 135 hl., men avtok i de følgende aar til 816 546 i 1900. I indeværende aarhundrede har der derimot indtraadt en stigning til 869 153 hl., hvorved ogsaa kommer i betragtning, at der paa samme areal nu saaes mindre end tidligere

Betragter man de enkelte distrikter, viser der sig store forskjelligheter, hvilket vil fremgaa av omstaaende amtsvise sammenstilling.

Bygderne amtsvis.	Utsæd av korn og erter.		Utsæd av poteter.	
	1900.	1907.	1900.	1907.
	hl.	hl.	hl.	hl.
Smaalenene	76 078	82 020	58 279	74 194
Akershus	85 940	96 660	83 860	112 067
Hedemarken	73 765	82 746	106 918	144 964
Kristians	66 429	73 565	92 651	111 144
Buskerud	36 677	39 491	48 416	56 770
Jarlsberg og Larvik	42 874	47 076	55 074	64 259
Bratsberg	22 143	21 570	52 697	58 469
Nedenes	12 306	10 367	39 470	41 600
Lister og Mandal	19 694	17 862	45 640	45 431
Stavanger	40 318	40 187	64 228	66 249
Søndre Bergenhus	29 800	24 148	85 494	82 886
Nordre Bergenhus	31 014	26 258	63 968	60 832
Romsdal	49 862	44 016	61 171	62 668
Søndre Trondhjem	22 922	21 997	56 073	59 628
Nordre Trondhjem	39 251	38 295	78 022	88 677
Nordland	14 649	11 906	75 296	74 995
Tromsø	3 081	2 599	33 106	32 013
Finmarken	20	1	2 084	2 014
Rikets bygder	666 823	680 764	1 102 447	1 238 860

Mens amterne fra Smaalenene til og med Jarlsberg og Larvik viser en betydelig stigning i kornutsæden, er der i de øvrige amter tilbakegang eller i bedste fald stilstand. Potetutsæden viser den betydeligste stigning for de samme førstnævnte amter, men ogsaa i de fleste av de øvrige er der nogen stigning, kun i Bergenhusamterne og i de tre nordligste amter er der tilbakegang; i det sidstnævnte distrikt dog ubetydelig.

Utregnet for bygderne landsdelsvis har utsæden tiltat eller avtat:

	Korn og erter.		Poteter.	
	hl.	pct.	hl.	pct.
Østlandet	+ 23 678	9.80	+ 61 661	25.10
Oplandene	+ 16 117	11.50	+ 56 539	28.33
Sørlandet	÷ 4 344	8.02	+ 7 693	5.58
Vestlandet	÷ 10 539	10.42	÷ 3 723	1.74
Trøndelagen	÷ 7 727	6.90	+ 15 707	8.04
Nord-Norge	÷ 3 244	18.28	÷ 1 464	1.33

Av Sørlandets fogderier viser kun Nedre Telemarken fremgang i kornavl; av Vestlandets fogderier kun Jæderen og Dalene.

Den før riket foran paaviste fremgang i korn- og potetavlen, der nu har avløst nedgangsperioden i sidste fjerdedel av forrige århundrede, gjælder, som det vil sees, egentlig kun de bedste jordbruksdistrikter, mens i de for jordbruk mindre velskikkede egne tilbakegangen har fortsat ogsaa i sidste tællingsperiode.

Det falder jo naturligt, at de førstnævnte distrikter gaar foran i utviklingen, naar det gjælder reformer paa akerbrukets omraade. Likesom nedgangen i utsæd i sin tid skyldtes en omlægning fra kornavl til græsavl, saa gjælder det nu en omlægning fra græsavl til kornavl; en reaktion mot den som man tror altfor sterke utvidelse av engarealet paa akerarealets bekostning.

Nogen indvirkning i denne henseende øver ogsaa forandringer i utsædsmængden pr. maal. I flere av amterne paa Sørlandet og Vestlandet synes mængden av utsæd pr. maal at være sterkere synkende end paa Østlandet og Oplandene.

Utsæden av poteter har tiltat sterkere end kornutsæden; det samme forhold har forøvrig gjort sig gjældende helt siden tællingene begyndte, hvilket vil fremgaa av følgende sammenstilling.

A v h v e r t 1 0 0 h l. u t s a a d d k o r n o g p o t e t e r u t g j o r d e :

	1835.	1845.	1855.	1865.	1875.	1890.	1900.	1907.
Korn ¹⁾	58	53	52	46	46	39.7	37.7	35.4
Poteter	42	47	48	54	54	60.3	62.3	64.6

Dette gjælder utsæds m æ n g d e n. Regnet i bygværdi utgjorde kornutsæden endnu i 1907 52.2 pct. av den hele utsæd.

Det indbyrdes mængdeforhold mellem utsæden av de forskjellige kornsorter var følgende:

	1835.	1845.	1855.	1865.	1875.	1890.	1900.	1907.
	pet.	pet.	pet.	pet.	pet.	pet.	pet.	pet.
Hvete	0.3	0.3	0.9	1.6	1.5	1.6	2.2	2.1
Rug	2.1	2.1	2.7	2.9	3.6	3.6	4.0	4.9
Byg	19.5	19.8	21.0	21.7	23.0	22.1	19.4	17.0
Havre	63.4	62.6	60.8	61.0	59.1	63.3	68.3	70.5
Blandkorn.....	13.1	13.5	12.9	11.3	11.1	8.0	4.8	3.6
Erter	1.6	1.7	1.7	1.5	1.7	1.4	1.3	1.9
	100	100	100	100	100	100	100	100

¹⁾ Erter er medregnet blandt kornutsæden.

Den relative utsæd av hvete og rug er saaledes i det tidsrum, opgaverne omfatter, steget fra 2.4 til 7 pct., herav hvete fra 0.3 til 2.1 pct. og rug fra 2.1 til 4.9 pct. Utsæden av byg steg likeledes jevnt fra 1835 til 1875, men er siden gaat tilbake, saa at procenttallet nu staar noget lavere end i 1835, og det absolute tal staar jevnside dermed. Den relative utsæd av havre er i de to sidste perioder steget med tilsammen 7.2 pct. Blandkorn er gaat sterkt tilbake, helt siden 1845.

Til opplysning om, hvorledes heromhandlede forhold stiller sig inden de forskjellige dele av landet, skal man indskrænke sig til at henvise til hefte 2, tabel 6.

2. Utsæd av havre m. v. til grønfør samt av græsfrø.

Heromhandlede opplysninger findes indtat i hefte 1, tabel 1.

Disse slags utsæd, der repræsenterer det viktigste av föravlen, utviser, i motsætning til, hvad der foran er paavist for korn og poteters vedkommende, en sterk stigning i tidsrummet 1875—1900, som nedenstaaende sammenstilling viser.

Utsæd og areal av:

	Areal:		Utsæd:	
	Tilsaadd med havre m. v. til grønfør.	Tilsaadd med græsfrø.	Havre m. v. til grønfør.	Græsfrø.
	Maal.	Maal.	hl.	kg.
1875	21 440	173 700	13 955	446 407
1890	58 850	301 852	29 395	775 114
1900	92 022	397 814	45 966	1 125 054
1907	136 886	514 932	55 897	1 422 804

De anførte arealer for 1875—1900 er beregnet.

Forandringene i mængden av denne utsæd stiller sig for sidste tællingsperiode høist ulike for de enkelte landsdele, som nedenstaaende opgave viser.

Tilvekst eller formindskelse i utsæden av:

Bygderne i de større landsdele.	Havre m. v. til grønfør.		Græsfrø.	
	hl.	pct.	kg.	pct.
Østlandet	+ 4 072	+ 35.0	+ 185 940	+ 30.8
Oplandene	+ 7 524	+ 66.9	+ 14 958	+ 5.3
Sørlandet	÷ 1 459	÷ 29.0	+ 26 924	+ 43.5
Vestlandet	÷ 1 834	÷ 42.1	+ 29 139	+ 94.6
Trøndelagen	+ 992	+ 14.9	+ 37 900	+ 27.3
Nord-Norge	+ 2 195	+ 43.6	+ 4 118	+ 107.4
Rikets bygder	+ 11 490	+ 26.1	+ 298 979	+ 26.7

Der er altsaa en betydelig stigning i utsæd til grønfør for Østlandet, Oplandene og Nord-Norge, en mindre stigning for Trøndelagen og nogen nedgang for Sørlandet og Vestlandet.

I utsæd av græsfrø har Østlandet den største absolute tilvekst, Vestlandet og Nord-Norge den største relative. For landsdelene Sørlandet—Nord-Norge har altsaa den tidligere paaviste nedgang i kornutsæden været ledsaget av en økning i utsæden av græsfrø; to foreteelser der naturlig hører sammen, idet en indskrænkning av akerarealet jo i det hele tat vil bevirke en tilsvarende økning i areal kunstig eng. Paa Østlandet og i mindre grad paa Oplandene har imidlertid baade kornsæden og græsfrøsæden steget. Grunden hertil er vel for en del utvidelsen av det dyrkede areal, men mest skyldes det formentlig en kortere omlepstid for engen.

3. Utsæd i forhold til folkemængden.

Til nærmere belysning av akerbrukets utvikling, forsaavidt den gir sig tilkjende i utsædens størrelse vil det være av interesse at sammenligne denne med folkemængden. Man hitsætter derfor følgende tabel, der viser den samlede utsæd av de forskjellige sædarter i hvert av de 8 tællingsaar for hvert tusen av rikets hjemmehørende folkemængde.

Utsæd pr. 1 000 indbyggere.

(Semence par 1 000 habitants.)

	1835.	1845.	1855.	1865.	1875.	1890.	1900.	1907.
	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.
Hvete	1.5	1.8	5.3	7.5	6.9	6.2	6.6	5.9
Rug	10.0	11.2	15.1	14.0	16.1	13.7	11.9	14.1
Byg	95.6	107.4	116.9	103.9	104.2	84.3	57.9	48.4
Havre	308.7	339.4	337.3	291.5	267.8	241.8	203.9	200.9
Blandkorn	63.6	73.4	71.5	53.9	50.5	30.5	14.4	10.3
Erter	7.6	9.3	9.4	7.3	7.7	5.6	4.0	5.5
Ialt korn og erter	487.0	542.5	555.5	478.1	453.2	381.9	298.7	285.1
Poteter	410.4	551.6	596.8	635.6	619.0	579.2	495.2	520.7
Bygværdi av korn og erter	317.9	355.6	372.8	323.9	312.7	259.9	199.5	189.7
— av poteter	136.8	183.9	198.9	211.9	206.3	193.1	165.1	173.5
Ialt bygværdi	454.7	539.5	571.7	535.8	519.0	453.0	364.6	363.2

For 1907 er beregningen av formelle hensyn foretat efter indbyggerantallet pr. 1 december 1910.

Av de 72 aar tabellen omfatter, viser de 20 første aar for kornartenes vedkommende og de 30 første for potetenes vedkommende en betydelig vekst, mens de følgende aar indtil 1900 viser en endnu sterkere bevægelse i modsat retning. Perioden 1901—1907 viser for kornartene omtrent stilstand, og for potetene nogen stigning. Lægger man imidlertid den beregnede folkemængde pr. 31. decbr. 1907 til grund, stiller forholdet sig jo gunstigere; bygværdien av korn og poteter blir da 373 hl. pr. 1 000 indbyggere mot 364.6 i 1900.

Til oplysning om hvorledes heromhandlede forhold stiller sig inden de forskjellige dele av landet henvises til tillægget, tabel 2.

Utregnet i forhold til størrelsen av landdistriktenes befolkning utgjorde utsæden:

i 1890.....	590 hl. bygværdi pr. 1 000 indbyggere.
- 1900.....	504 - — —«—
- 1907.....	526 - — —«— ¹⁾

4. Utsæd pr. maal.

Oplysninger om den gjennomsnitlige utsæd pr. maal har man tidligere indhentet i forbindelse med femaarsberetningene som skjønsmæssige opgaver avgitt av lensmændene for sine respektive distrikter.

For 1907 kan man ved at sammenholde Jordbrukstællingens opgaver over utsæd og areal beregne den virkelige utsæd pr. maal. Nedenfor sammenstilles denne opgave med de nævnte skjønsmæssige.

G j e n n e m s n i t l i g u t s æ d p r . m a a l :
(*Semence moyenne par «maal» (10 ares).*)

	1866— 1870.	1871— 1875.	1876— 1880.	1881— 1885.	1886— 1890.	1891— 1895.	1896— 1900.	1901— 1905.	1907.
	Liter.	Liter.	Liter.	Liter.	Liter.	Liter.	Liter.	Liter.	Liter.
Hvete	28.4	26.9	27.7	29.3	28.3	26.1	29.0	27.8	28.2
Rug	21.3	19.9	19.5	20.4	19.9	22.7	20.4	20.8	22.5
Byg	38.3	34.0	33.3	32.7	32.6	34.8	32.8	31.9	32.2
Havre	59.6	52.5	51.8	51.1	49.4	57.6	46.9	45.5	45.2
Blandkorn	48.2	44.0	46.3	44.3	42.9	51.2	42.6	40.5	40.2
Erter	32.6	29.8	30.4	29.7	30.5	33.2	30.4	26.8	30.9
Poteter	312.0	280.8	295.0	297.0	296.2	305.5	302.2	306.8	302.7

¹⁾ Efter den beregnede folkemængde 31 december 1907.

Med behørig hensyntagen til de skjønsmæssige opgavers karakter maa man si, at der er god overensstemmelse mellem disse og det virkelige forhold.

Utsæden pr. maal var altsaa i 1866—1870 overhodet større end i 1907. Man tør vel heri se en indvirkning av fremskridt i jordbruket, idet der under en forbedret jordkultur vil kunne saaes litt tyndere end ellers. Imidlertid kan der ikke i det mellemliggende tidsrum paavises nogen jevn formindskelse.

Til belysning av forholdet i de enkelte landsdele i denne henseende hitsættes omstaaende tabel, der for hovedsædarterne byg, havre og poteter viser den gjennomsnitlige utsæd pr. maal i tiden omkring 1870 (tallene er fremkommet som gjennomsnit av opgaverne for 1866—1870 og 1871—1875) og i 1907 samt forandringen procentvis av utsædens mængde. Som tidligere nævnt er forholdstallene for det sidste aar bygget paa direkte opgaver fra de enkelte bruk, mens de første er beregnet efter skjønsmæssige opgaver.

(Se tabellen næste side.)

I utsæd pr. maal av byg utviser Trøndelagen den største formindskelse med 21.9 pct., dernæst Sørlandet med 10.6 pct. Hvad den meget mere betydningsfulde sædart havre angaar, opviser Vestlandet den største formindskelse med 14.5 pct. og Trøndelagen med 12 pct. Med utsæden av poteter har det sig anderledes; her er der overalt stigning, undtagen i Nord-Norge, hvor der er en ubetydelig nedgang. Størst er stigningen i Oplandene med 13.1 pct. Her saar man altsaa nu potetene ikke saa litet tettere end for en 30—40 aar siden, hvis da det hele ikke har en anden aarsak, nemlig den, at man nu i større utstrækning bruker hele potetknoller som utsæd mot tidligere mere opdelte. Det sidste er mest sandsynlig.

Sammenlignet med vore naboland og Finland stiller den gjennomsnitlige utsæds mængde pr. maal i femaaret 1901—1905 sig saaledes:

	Hvete.	Rug.	Byg.	Havre.	Poteter.
	Liter.	Liter.	Liter.	Liter.	Liter.
Norge	27.8	20.8	31.9	45.5	306.8
Sverige	26.6	27.1	30.8	41.9	187.5
Danmark	28.6	25.7	25.4	37.9	201.4
Finland	22.7	22.9	31.1	43.7	226.4

Vort land har altsaa, bortset fra hvete og rug, en høiere utsæd pr. maal end de øvrige land; særlig er utsæden av poteter pr. maal betydelig høiere. Av rug saar man her i landet derimot ikke saa litet mindre pr. maal end i de øvrige av de opførte land.

Gjennemsnitlig utsæd pr. maal.

(Semence moyenne par «maal» (10 ares).)

Bygderne i de større landsdele.	Byg.			Havre.			Poteter.		
	1870.	1907.	Difference.	1870.	1907.	Difference.	1870.	1907.	Difference.
	Liter.	Liter.	Pct.	Liter.	Liter.	Pct.	Liter.	Liter.	Pct.
Østlandet	27.8	26.4	÷ 5.0	43.1	39.2	÷ 9.0	264.6	267.5	+ 1.1
Oplandene	34.8	33.8	÷ 2.9	44.5	39.5	÷ 11.2	284.2	321.4	+ 13.1
Sørlandet	41.7	37.3	÷ 10.6	57.0	53.8	÷ 5.6	298.2	325.8	+ 9.3
Vestlandet	50.0	50.7	+ 1.4	82.0	70.1	÷ 14.5	287.0	288.6	+ 0.6
Trøndelagen	34.8	27.2	÷ 21.9	58.4	51.4	÷ 12.0	329.0	350.5	+ 6.5
Nord-Norge	43.1	44.0	+ 2.1	52.8	50.1	÷ 5.1	301.0	294.7	÷ 2.1

C. Avl.

1. Avl pr. maal samt foldighet.

I forbindelse med femaarsberetningene har man i en længere aarrække indhentet opgaver over den gjennemsnitlige avl pr. maal av de forskjellige kornsorter, erter og poteter, idet lensmændene for sine respektive distrikter skjønsmæssig har besvart de saaledes opstilte spørsmål; i likhet med de tidligere anførte opgaver over utsæd pr. maal. Foldigheten er saa utregnet ved at sammenholde den gjennemsnitlige utsæd og avl pr. maal.

Uagtet der i forbindelse med Jordbrukstællingen 1907 ikke er indhentet tilsvarende opplysninger indtages nedenfor hovedresultatene av de tidligere indhentede, da disse i og for sig er av ikke ringe interesse. Opgaverne er benyttet ved beregningen av middelavlingene (se tabellen side 50).

Den gjennemsnitlige avl pr. maal utgjorde femaarsvis for riket.

Gjennemsnitlig avl pr. maal:
(*Récolte moyenne par «maal» (10 ares).*)

	1866— 1870.	1871— 1875.	1876— 1880.	1881— 1885.	1886— 1890.	1891— 1895.	1896— 1900.	1901— 1905.
	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.
Hvete	2.04	2.14	2.21	2.25	2.12	2.43	2.33	2.17
Rug	2.23	2.33	2.32	2.39	2.43	2.42	2.41	2.41
Byg	2.69	2.85	2.88	2.83	2.87	2.87	3.01	2.78
Havre	3.39	3.66	3.67	3.45	3.53	3.87	3.57	3.43
Blandkorn	3.23	3.47	3.36	3.55	3.57	3.75	3.48	3.31
Erter	1.66	1.94	1.97	2.16	2.18	2.13	2.15	1.98
Poteter	20.85	20.89	20.98	20.77	21.56	21.82	21.70	22.64

Den gjennemsnitlige avl pr. maal for det hele rike er altsaa for alle sædarters vedkommende større i 1901—1905 end i 1866—1870.

Sammenligner man de to forstanførte femaar med de to sidste, viser der sig likeledes nogen fremgang i denne henseende, skjont forskjellen i det hele tat er ubetydelig.

Til belysning av hvorledes det her berørte forhold arter sig i de enkelte distrikter hitsættes omstaaende tabel over utbyttet pr. maal i de større landsdele, idet bemerkes, at tallene for landsdelene er fremkommet som aritmetiske middeltal av de i Norges Off. Stat., V. 31, tabel 2 meddelte opgaver for bygderne amtsvis.

Gjennemsnittlig avling pr. maal 1901—1905.
(*Récolte moyenne par «maal» (10 ares) 1901—1905.*)

Bygderne i de større landsdele.	Hvete.	Rug.	Byg.	Havre.	Bland- korn.	Erter	Poteter.	Høi.
	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.	kg.
Østlandet	2.21	2.44	2.49	2.99	2.97	2.08	20.01	287.2
Oplandene	-	2.86	3.00	3.52	3.28	2.25	26.38	336.0
Sørlandet	2.63	2.44	3.19	3.70	3.07	-	23.90	370.0
Vestlandet	-	2.49	3.77	4.44	4.51	-	21.59	448.7
Trøndelagen	-	2.78	3.06	3.96	3.74	-	24.97	396.3
Nord-Norge	-	1.82	1.95	2.34	2.30	-	16.05	281.0

Hvad avkastningen av korn og høi angaar, staar Vestlandet betydelig over de øvrige landsdele; i avkastning av poteter staar denne landsdel derimot noksaa lavt; her kommer Oplandene øverst, hvorefter følger Trøndelagen og Sørlandet. Mindst avkastning pr. maal saavel av korn og poteter som høi opviser Nord-Norge; nærmest kommer Østlandet, hvor avkastningen gjennemgaaende er temmelig lav.

Sammenlignet med fremmede land staar vort land forholdsvis høit i avkastning pr. maal, som av nedenstaaende sammenstilling nærmere vil fremgaa.

Gjennemsnittsavl pr. maal av korn og poteter 1896—1905.
Récolte moyenne par «maal» (10 ares) de céréales et de pommes de terre.

Land.	Hvete.	Rug.	Byg.	Havre.	Poteter.
	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.
Norge	2.25	2.41	2.89	3.50	22.17
Sverige	2.20	2.03	2.21	2.56	12.26
Danmark	3.58	2.37	2.81	3.22	14.69
Finland	1.52	1.48	1.41	2.14	12.70
Rusland	0.81	1.00	1.08	1.44	9.32
Tyskland	2.34	2.09	2.74	3.44	17.42
Nederlandene	2.84	2.20	3.98	4.39	18.64
Belgien	2.78	2.79	3.83	4.54	22.43

Norge staar særlig høit i avkastning av poteter; ogsaa hvad angaar rug, byg og havre staar det høiere end de fleste av de anførte land. Lavest er avkastningen i Rusland; ogsaa i Finland er den noksaa lav. Hvad de øvrige av Europas land angaar, staar i det hele Nordenropa betydelig over Sydeuropa i avkastning pr. maal av de nævnte sædarter.

Foldigheten av de forskjellige kornsorter, erter og poteter utgjorde ifølge de femaarige opgaver:

Den gjennomsnittlige foldighet i riket:

Le produit moyen en proportion de la semence.

	1835.	1845.	1855.	1865.	1866— 1870.	1871— 1875.	1876— 1880.	1881— 1885.	1886— 1890.	1891— 1895.	1896— 1900.	1901— 1905.
Hvete	7.5	8.2	9.5	7.8	7.2	7.7	8.0	7.7	7.5	9.3	8.0	7.8
Rug	8.8	9.6	11.1	9.9	10.6	11.8	11.9	11.7	12.2	10.7	11.8	11.6
Byg	6.0	6.7	7.3	7.0	6.8	8.4	8.6	8.6	8.8	8.3	9.2	8.7
Havre	4.8	5.2	5.9	5.8	5.5	6.8	7.1	6.7	7.1	6.7	7.6	7.5
Blandkorn	5.9	6.3	7.0	6.9	6.7	7.8	7.3	8.0	8.3	7.3	8.2	8.2
Erter	5.1	5.6	6.1	5.4	5.1	6.4	6.5	7.3	7.2	6.4	7.1	7.4
Poteter	7.6	7.7	7.8	7.0	6.6	7.4	7.1	7.0	7.3	7.1	7.2	7.4

Tallene for 1835—1865 betegner nærmest foldigheten efter et middelsaars avkastning i de nærmest foregaaende aar, og skiller sig saaledes neppe fra de efterfølgende.

Foldigheten er gjennemgaaende mindre i sidste end i næstsidste femaar; kun erter og poteter opviser bedre resultater. Sammenligner man foldigheten for samtlige aar, viser korn og erter en betydelig, omend ikke jevn fremvekst. Foldigheten av poteter er derimot siden 1855 gaat noget tilbage.

2. Beregnet gjennemsnittsavlning.

Hefte 2, tabel 7 indeholder en beregning over gjennemsnittsavlningen av korn, erter og poteter i femaaret 1904—1908. Beregningen er bygget paa opgaverne over arealene av de forskjellige sædslags i aaret 1907 i forbindelse med oplysninger om den gjennemsnitlige avl pr. maal i femaaret. Da de sidstnævnte slags oplysninger ikke er indhentet i forbindelse med Jordbruktstillingen, har man været henvist til at benytte de nærmestliggende opgaver over et middelsaars avkastning og korrigere disse ved hjælp av angivelserne over, hvormeget de enkelte aars høst i den omhandlede periode ligger over eller under et middelsaar.

Om det sidstnævnte forhold bringer de av landbruksdirektøren utgivne høstberetninger oplysning. Ifølge disse beretninger stiller forholdet sig saaledes i riket:

Høstutbyttet angitt i procent av et middelsaar:

Le produit de la récolte, en pourcent d'une année moyenne.

Aar.	Hvete.	Rug.	Byg.	Havre.	Blandkorn.	Poteter.
1904	63	80	74	70	76	76
1905	98	110	103	100	105	114
1906	90	108	97	94	98	93
1907	87	92	77	70	66	75
1908	104	83	108	110	111	104
1904—1908	88.4	94.6	91.8	88.8	91.2	92.4

Det gjennemsnitlige høstutbytte i femaaret 1904—1908 ligger saaledes for alle sædarters vedkommende under et middelsaar, et forhold der som nævnt er tatt i betraktning ved beregningen av middelavlingens størrelse.

Nedenfor meddeles en oversikt over rikets samlede avl i aarene 1835—1908. Opgaven for 1871—1875, 1886—1890 og 1896—1900 er bygget paa utsæden henholdsvis i 1875, 1890 og 1900 samt den gjennemsnitlige foldighet for de nysnevnte respektive femaar. Likeledes er avlingen for de tidligere aar beregnet

efter opgaven over vedkommende aars utsæd i forbindelse med den for det nærmest foregaaende tidsrum angivne gennemsnitsfoldighed.

Opgaven for 1901—1905 er anført efter landbruksdirektørens høstberetninger for de nævnte aar. Disse er bygget paa utsædsopgaverne i forbindelse med femaarsopgaverne over gennemsnitlig avl pr. maal samt aarlige opgaver over høstens udbytte i forhold til et middelsaar. Avlingen av erter, der ikke medtages i landbruksdirektørens beretninger er beregnet efter middelavkastningen pr. maal 1901—1905 og det beregnede areal for aaret 1900.

(Se tabellen næste side.)

Uttrykt i procenter har forøkelsen (+) eller formindskelsen ($\div$) i hver av de siden 1835 forløpne tællingsperioder utgjort:

	1836— 1845.	1846— 1855.	1856— 1865.	1866— 1875.	1876— 1890.	1891— 1900.	1901— 1908.
Hvete	+ 42	+ 282	+ 33	$\div$ 2	$\div$ 4.2	+ 27.0	$\div$ 6.4
Rug.....	+ 35	+ 75	$\div$ 5	+ 46	$\div$ 3.3	$\div$ 5.6	+ 12.1
Byg.....	+ 41	+ 33	$\div$ 3	+ 28	$\div$ 6.7	$\div$ 20.1	$\div$ 19.3
Blandkorn	+ 37	+ 20	$\div$ 15	+ 14	$\div$ 29.4	$\div$ 47.9	$\div$ 25.5
Havre	+ 31	+ 26	$\div$ 3	+ 12	+ 7.3	+ 0.4	$\div$ 2.6
Erter.....	+ 49	+ 23	$\div$ 20	+ 32	$\div$ 10.7	$\div$ 21.4	+ 13.3
Ialt korn og erter	+ 34	+ 30	$\div$ 4	+ 18	$\div$ 1.8	$\div$ 9.0	$\div$ 6.4
Poteter.....	+ 51	+ 23	+ 9	+ 11	+ 0.6	$\div$ 5.6	+ 4.0
Bygværdi av korn og erter	+ 38	+ 31	$\div$ 4	+ 21	$\div$ 3.7	$\div$ 11.1	$\div$ 7.1
— - poteter	+ 51	+ 23	+ 9	+ 11	+ 0.6	$\div$ 5.6	+ 4.0
Ialt bygværdi	+ 42	+ 28	+ 0.1	+ 17	$\div$ 2.0	$\div$ 8.9	$\div$ 2.5

Forholdet stiller sig her for sidste periodes vedkommende noksaa forskjellig fra, hvad der foran er paavist for utsæden, begrundet deri, at høsten i aarene 1904—1908, der er lagt til grund for beregningen, er for alle sædarter noget under middels, og under, hvad den var i 1896—1900. Tilbagegangen i avlen skyldes saaledes ikke avtagende utsæd eller avtagende arealer, men den tilfældighet at høstens udbytte i nævnte aar var under middelsaars.

Nedenfor (side 51) meddeles beregning over avlingen av korn, poteter og høi i hvert enkelt av aarene 1900—1910 efter landbruksdirektørens høstberetninger for de respektive aar.

Hvad korn- og potetavlen angaar, saa er beregningen for de to første aar, 1900 og 1901, foretat paa grundlag av tællingen i 1890, for aarene 1902—1907 efter tællingen i 1900 og for aarene 1908—1910 er benyttet tællingen i 1907.

Samlet avl uten fradrag av utsæd:

(Quantités récoltées.)

	1835.	1845.	1855.	1865.	1871— 1875.	1886— 1890.	1896— 1900.	1901— 1905.	1904— 1908.
	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.
Hvete	13 719	19 420	74 200	98 800	97 015	92 985	118 090	101 005	110 587
Rug	105 156	142 325	249 300	237 000	345 437	333 936	315 339	294 937	353 569
Byg	680 704	956 563	1 276 400	1 242 800	1 594 362	1 488 276	1 188 547	1 053 797	959 062
Blandkorn.....	449 937	616 517	742 900	633 600	719 369	507 926	264 377	263 386	197 073
Havre	1 782 795	2 338 311	2 957 900	2 867 800	3 224 302	3 458 876	3 474 337	2 875 333	3 383 426
Erter	46 292	69 028	85 100	67 900	89 964	80 354	63 177	58 155	71 606
Ialt korn og erter	3 078 603	4 142 164	5 385 800	5 147 900	6 070 449	5 962 353	5 423 867	4 646 613	5 075 323
Poteter	3 731 415	5 629 602	6 904 173	7 554 532	8 389 030	8 441 403	7 965 870	7 611 149	8 286 156
Bygværdi av korn og erter.....	2 092 283	2 891 867	3 795 417	3 637 366	4 395 980	4 232 691	3 764 108	3 272 518	3 496 508
— - poteter.....	1 243 805	1 876 534	2 301 391	2 518 177	2 796 343	2 813 801	2 655 290	2 537 050	2 762 052
Ialt bygværdi	3 336 088	4 768 401	6 096 808	6 155 543	7 192 323	7 046 492	6 419 398	5 809 568	6 258 560

Samlet avl uten fradrag av utsæd:
(Quantités récoltées.)

	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.	1905.	1906.	1907.	1908.	1909.	1910.	1901— 1905.	1906— 1910.
	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.
Hvete	421 587	412 967	93 438	108 289	74 821	115 944	106 844	102 280	116 300	110 401	103 515	101 005	107 868
Rug			273 606	301 885	252 811	345 951	339 483	289 953	306 182	356 412	315 734	294 937	321 553
Byg	1 382 255	1 266 249	755 261	1 147 094	879 614	1 220 769	1 149 642	915 274	1 067 006	914 729	1 021 988	1 053 797	1 013 728
Blandkorn	511 355	423 091	161 176	253 795	201 723	277 147	259 052	173 298	232 368	180 867	220 317	263 386	213 180
Havre	3 353 553	2 904 632	2 351 758	3 203 616	2 439 178	3 477 482	3 276 242	2 447 892	3 987 274	3 102 575	3 695 785	2 875 333	3 301 954
Ialt korn	5 668 750	5 006 939	3 635 239	5 014 679	3 848 147	5 437 293	5 131 263	3 928 697	5 709 130	4 664 984	5 357 339	4 588 458	4 958 283
Poteter	8 078 479	8 570 253	6 249 943	8 052 551	6 079 952	9 103 047	7 398 455	5 975 290	9 877 865	7 782 461	7 892 898	7 611 149	7 785 394
Bygværdi av korn	3 962 051	3 551 249	2 527 983	3 464 998	2 670 528	3 760 135	3 555 567	2 777 729	3 778 864	3 209 012	3 575 758	3 194 979	3 379 386
— av poteter	2 692 826	2 856 751	2 083 314	2 684 184	2 026 651	3 034 349	2 466 152	1 991 763	3 292 622	2 594 154	2 630 966	2 537 050	2 595 131
Ialt bygværdi	6 654 877	6 408 000	4 611 297	6 149 182	4 697 179	6 794 484	6 021 719	4 769 492	7 071 486	5 803 166	6 206 724	5 732 029	5 974 517
Avl av høi angit i ton	2 040 060	2 576 585	1 989 275	2 624 495	2 251 525	2 614 946	2 448 581	2 878 482	3 600 000	2 903 237	2 760 568	2 411 365	2 918 174
Do. efter ny beregn.	2 363 840	2 990 400	2 192 960	2 904 960	2 506 240	2 904 960	2 705 600	3 189 760	-	-	-	-	-

Avlingen av høi er for aarene 1900—1907 overensstemmende med landbruksdirektørens høstberetning beregnet paa grundlag av de ved matrikuleringen i 1860-aarene indsamlede opgaver over engarealet, for aarene 1908—1910 efter tællingsopgaverne for 1907. Ved siden av de tidligere beregnede tal for 1900—1907 har man imidlertid nu tilføiet resultatet av en ny efter tællingsopgaverne for 1907 foretat beregning.

3. Avl i forhold til indbyggerantal.

Til belysning av akerbrukets standpunkt, forsaavidt dette gir sig tilkjende i avlens størrelse, har man i tillægget til nærværende hefte, tabel 3, sammenlignet denne med folkemængden. Ved denne beregning er benyttet gjennemsnittsavlingen i femaaret 1904—1908 og indbyggerantal efter Folketællingen 1 december 1910¹⁾.

For riket utgjorde avlen pr. 1 000 indbyggere av korn og erter 2 121 hl., av poteter 3 463 hl. Lægger man den beregnede folkemængde pr. 31. december 1907 til grund, blir de tilsvarende tal 2 178 og 3 556 hl.

Av bygderne amsvis staar, hvad angaar avl av korn og erter, Hedemarken og Akershus høiest med 5 826 og 5 710 hl. pr. 1 000 indbyggere. Ikke meget mindre har Kristians og Smaalenenes amter, nemlig 5 424 og 5 319 hl. Betydelig lavere end ellers er tallene for de tre nordligste amter.

Med hensyn til poteter staar Hedemarken og Nordre Trondhjems amter høiest med 8 798 og 7 563 hl. pr. 1 000 indbyggere, dernæst har Kristians amt 6 912 og Jarlsberg og Larvik amt 6 063 hl.

Hvad angaar den samlede avl staar Hedemarken og Kristians amter høiest med 6 711 og 6 629 hl. bygværdi pr. 1 000 indbyggere.

For fogderiernes vedkommende henvises til tabellen.

Betragter man forholdet mellem avlingens mængde og antallet av landbruksdrivende personer, viser der sig ogsaa her ikke ubetydelige divergenser mellem de forskjellige distrikter, som av nedenstaaende sammenstilling vil fremgaa.

Beregnet gjennemsnittsavling 1904—1908 pr. 1 000 av den landbruksdrivende befolkning:

Récolte moyenne 1904 à 1908 par 1 000 habitants de la population d'agriculture.

Bygderne i de større landsdele.	Ialt korn og erter.	Poteter.	Samlet bygværdi.
	hl.	hl.	hl.
Østlandet	12 225	12 915	13 072
Oplandene	9 126	12 813	10 800
Sørlandet	3 542	9 789	5 937
Vestlandet	3 316	7 985	4 519
Trøndelagen	4 832	8 067	5 730
Nord-Norge	657	6 071	2 603
Rikets bygder i	5 984	9 731	7 366

¹⁾ I Statistisk Aarbok 1910, side 39 er indtat en tilsvarende beregning, ved hvilken er benyttet den beregnede folkemængde pr. 31. december 1907.

Oplandene, og særlig Østlandet staar betydelig over de øvrige landsdele. Størst er forskjellen i saa maate med kornavlen. I samlet korn- og potetavl uttrykt i bygværdi har Østlandet — naar Oplandene undtages — over dobbelt saa store mængder pr. 1 000 av den landbruksdrivende befolkning som nogen av de øvrige landsdele.

For Vestlandet og de nordligere landsdele kommer herved i betragtning, at fiskeri spiller en betydelig rolle ogsaa for dem, der hovedsagelig ernærer sig ved jordbruk.

Sammenlignet med vore naboland og andre nærliggende land er kornavlen i forhold til indbyggerantallet meget liten i Norge, hvilket nærmere vil fremgaa av nedenstaaende sammenstilling.

Aarlig avl (bruttoavl) av korn i femaaret 1904—1908 pr.
1 000 indbyggere.

Récolte annuelle de blé 1904 à 1908 par 1 000 habitants.

	Hvete.	Rug.	Byg.	Havre.	Tilsammen.	
					Korn.	Bygværdi.
	ton.	ton.	ton.	ton.	ton.	ton.
Norge	3.4	9.6	29.4	65.1	107.5	79.3
Sverige	31.6	113.0	59.0	197.5	401.1	350.6
Danmark	44.2	175.9	197.1	259.0	676.2	620.1
Finland	1.1	84.8	34.3	88.9	209.1	193.3
Rusland	120.4	162.4	60.2	105.2	448.2	489.9
Tyskland	62.0	158.9	52.0	127.4	400.3	410.2
Schweiz	62.6	12.3	7.4	27.0	109.3	120.8
Nederlandene	23.6	64.7	15.5	55.3	159.1	160.9
Belgien	54.5	76.5	15.0	84.7	230.7	232.1
Storbritannien og Irland	34.6	0.3	35.1	70.3	140.3	116.8

Kornavlen er altsaa i vort land mindre i forhold til indbyggerantallet end i nogen av de øvrige opførte land. Ser vi paa avlens bygværdi, falder sammenligningen end uheldigere ut for vort land. Lavest av de øvrige land kommer Storbritannien og Irland samt Schweiz.

Vi vil dernæst anstille endel beregninger over forbruket av kornvarer og poteter pr. indbygger. Som grundlag for disse beregninger lægges høstutbyttet i aarene 1908 og 1909, hvis gjennemsnit er meget nær et middelsaars utbytte; endvidere ligger disse aar nær ved tiden for folketællingens avholdelse.

Norges indførsel av kornvarer (uformalte og formalte, de sidste omregnet til uformalte) og poteter har med fradrag av utført vare i aarene 1908 og 1909 gjennemsnitlig utgjort 499 027 000 kg. pr. aar svarende til en bygværdi av

556 114 000 kg. Lægges hertil den gjennomsnittlige avling for samme to aar av korn, erter og poteter, der efter fradrag av utsæden utgjorde 366 182 000 kg. bygværdi og fradrages, hvad der er forbrukt til produktion av brændevin, øl, gjær og stivelse med 23 368 000 kg. bygværdi, blir der tilbake for det øvrige forbruk 898 928 000 kg. bygværdi, hvilket efter folkemængden 1. december 1910, 2 392 698 (den foreløbige opgave¹⁾), gir et forbruk av 377 kg. pr. indbygger; deri indbefattet, hvad der av korn og poteter er medgaat til kreaturføde. (Mais er ikke medtat i beregningen.) For aarene 1900—1901 er forbruket pr. indbygger beregnet til 380 kg., for 1889—1891 til 369 kg. og for femaarene 1871—1875 og 1861—1865 til henholdsvis 323 og 304 kg. Forbruket har altsaa været i stadig stigende, naar undtages sidste periode, hvor der er en ubetydelig nedgang.

Med utgangspunkt i foranstaaende tal som maalestok for landets produktion av korn og poteter og dets indførsel av samme varer kommer man til det resultat, at den indenlandske produktion utgjør (utsæden fratrukket) 39.7 pct. og indførslen 60.3 pct. av forbruket. I aarene 1900—1901 var tallene henholdsvis 42.9 og 57.1 pct. i 1889—1891 51.8 og 42.2 pct., i femaaret 1871—1875 64 og 36 pct. og ved utgangen av 1855 ansloges forholdet til henholdsvis 75 og 25 pct.

Betragter man de forskjellige kornsorter hver for sig, viser det sig, at det gjennomsnittlige forbruk pr. indbygger har utgjort i nedennævnte aar²⁾:

Consommation moyenne par habitant.

	1844— 1847.	1854— 1857.	1864— 1867.	1874— 1876.	1889— 1891.	1900— 1901.	1908— 1909.
	kg.	kg.	kg.	kg.	kg.	kg.	kg.
Hvete, hvetegryn og hvetemel.....	4.00	6.50	7.70	11.90	25.4	36.6	39.8
Rug og rugmel.....	41.50	49.10	63.55	94.95	117.0	122.4	122.4
Byg, byggryn og bygmel ³⁾	58.50	78.50	67.90	74.90	71.8	76.5	70.3
Havre, havregryn og havremel ⁴⁾	83.50	94.20	76.05	80.50	77.9	67.8	70.0
Tilsammen ovennævnte kornvarer.....	187.50	228.30	215.20	262.25	292.1	303.3	302.5
Erter, bønner og linser.....	-	-	-	-	4.6	3.5	3.3
Poteter ⁵⁾	253	265	253	253	244.4	221.0	216.6
Tilsammen og reducert til bygværdi ...	245	288	304	323	369	380	377

¹⁾ Den foreløbige opgave over folkemængden er maaske noget for høi. Hertil kommer at det i og for sig vil være rigtigere at lægge den tilstedeværende folkemængde til grund, og denne er særlig i 1910 lavere end den hjemmehørende folkemængde. Forskjellen utgjør 1.4 pct., som blir at tillægge det beregnede gjennomsnittsforbruk i 1908—1909.

²⁾ For aarene 1844—1876 meddelt efter «Tabellarisk Fremstilling af Norges økonomiske Udvikling i Aarene 1851—1875», side 7; for aarene 1889—1909 beregnet efter den i Statistisk Aarbok for 1910, side 32 og 33 indtagne tabel, hvortil der for yderligere oplysninger om dette emne henvises.

³⁾ Iberegnet $\frac{1}{3}$ av blandkornet, men med fradrag av det til brændevin- og ølproduktion medgaede byg.

⁴⁾ Iberegnet $\frac{2}{3}$ av blandkornet.

⁵⁾ Med fradrag av det til brændevin- og stivelseproduktion anvendte kvantum.

I de seksti aar som tabellen omfatter, har forbruket av hvete og rug steget overordentlig. Sidste periode utviser dog ingen stigning for rug og en i sammenligning med tidligere perioder avtagende stigning for hvete. Forbruket av byg og havre har derimot været noget vekslende med maksimum omkring 1855. Forbruket av poteter var ogsaa størst omkring 1855, og har efter 1875 hat en faldende tendens.

Sammenlignet med fremmede land er forbruket av hvete forholdsvis meget ringe i vort land.

Det gjennomsnitlige forbruk av hvete for hele Europa utgjorde i 1901—1905 115 kg. pr. indbygger; Belgien, Frankrike og Schweiz hadde det største forbruk med over 200 kg., kun Finland stod i denne henseende lavere end Norge.

Av rug utgjorde i de samme aar det gjennomsnitlige forbruk i Europas land vel 80 kg. Norge staar altsaa adskillig over middels. Størst var forbruket i Danmark og Finland.

Hvad poteter angaar, utgjør samtidig det gjennomsnitlige forbruk i Europa vel 240 kg., altsaa litt høiere end Norges. Særlig stort er potetforbruket i Tyskland med over 600 kg., særlig litet i Sydeuropa.

4. Kornpriser.

Før man gaar over til at omhandle avlingens værdi, skal man meddele litt om de priser, som er lagt til grund for beregningen.

Til bruk for den off. statistikk indhentes der hvert kvartal fra samtlige fogderier i riket opgaver over de paa produktionsstedene gjældende priser paa korn, erter og poteter. De herhenhørende tabeller har været indtat i statistikk vedrørende jordbruk og fædrift, den sidste, over prisene 1901—1905, i Norges Off. Statistikk V, 31, tabel 4¹⁾, mens opgaverne for 1906—1910, hvis hovedresultater nedenfor gjengives, vil bli indtat i en tilsvarende utgave for nævnte femaar.

Nedenfor hitsættes en oversigt over de gjennomsnitlige markedspriser i kroner pr. hl. fra og med aaret 1861, femaarsvis.

Prix moyens par hectolitre, en couronnes.

	Hvete.	Rug.	Byg.	Havre.	Blandkorn.	Erter.	Poteter.
1861—1865.....	16.47	12.57	10.71	6.31	?	15.14	3.53
1866—1870.....	17.55	14.07	11.92	7.02	?	15.97	4.03
1871—1875.....	16.42	12.70	11.44	6.71	8.37	15.60	3.74
1876—1880.....	16.37	12.20	11.22	6.75	8.57	16.41	3.94
1881—1885.....	15.11	12.25	10.51	6.46	8.04	15.87	3.90
1886—1890.....	12.67	9.51	8.51	5.99	6.55	13.75	3.12
1891—1895.....	12.66	10.30	8.58	6.52	7.08	13.96	3.58
1896—1900.....	12.21	9.11	7.90	6.31	6.72	12.35	3.80
1901—1905.....	11.22	9.15	8.34	7.04	7.42	12.68	3.77
1906—1910.....	13.08	10.67	9.11	7.79	7.92	13.86	4.16

¹⁾ Tabel over kornprisene for hvert aar fra 1866—1905 findes indtat i samme hefte tabel 5.

For de enkelte aar i sidste periode utgjorde prisene i
kr. pr. hl.:

Prix moyens par hectolitre, en couronnes.

	Hvete.	Rug.	Byg.	Havre.	Blandkorn.	Erter.	Poteter.
1906.....	11.71	9.51	8.27	7.17	7.37	12.33	3.39
1907.....	12.32	10.60	8.96	7.81	8.02	13.35	4.39
1908.....	14.16	11.67	9.92	8.35	8.45	12.29	4.46
1909.....	13.60	11.02	9.32	7.82	8.01	15.71	4.10
1910.....	13.61	10.54	9.07	7.78	7.76	15.60	4.44

Som det vil sees, var prisene for samtlige kornsorter, erter og poteter i femaaret 1886—1890 lavere end i nogen av de foregaaende perioder.

Nedgangen i prisene fortsattes dog, naar undtages nogen opgang i femaaret 1891—1895, saa hvete har sin minimumspris i 1901—1905, rug og byg i 1896—1900. Femaaret 1901—1905 viser avgjort opgang for byg, havre og blandkorn og femaaret 1906—1910 en betydelig stigning i samtlige priser. I sidstnevnte femaar konstateres en opgang i prisene til 1908 og en efterfølgende nedgang.

Det vil være av interesse at sammenligne ovenanførte priser med de tilsvarende for importert vare. Disse sidste priser findes angit i den off. handelsstatistik og angir værdien i norsk havn uten tillæg av tolden, som i aarene 1901—1905 og 1905—1909 beregnet pr. hl. har utgjort gjennemsnittlig: Hvete 46 øre, rug 0, byg 14, havre 19 (kun i sidste femaar) og poteter 36 øre.

Nedenfor sammenstilles disse priser for to femaar.

	Priser 1901—1905 paa:			a overstiger b med	Priser 1905—1909 paa:		a overstiger b med
	a. Hjemmeavlet vare paa produktionsstedet.	b. Importert vare paa importstedet.			a. Hjemmeavlet vare paa produktionsstedet.	b. Importert vare paa importstedet.	
	Kr. pr. hl.	Kr. pr. hl.	pet.	Kr. pr. hl.	Kr. pr. hl.	pet.	
Hvete.....	11.22	9.97	12.6	12.72	11.42	11.4	
Rug.....	9.15	7.11	28.7	10.41	8.68	19.9	
Byg.....	8.34	6.15	35.6	8.95	7.22	24.0	
Havre.....	7.04	4.78	47.3	7.69	5.33	44.3	
Poteter.....	3.77	1.92	96.4	4.05	2.71	49.4	

Prisene paa hjemmeavlet kornvare dirigeres i det store hele av prisen paa importert vare — altsaa følger verdensmarkedets konjunkturer. De første er dog altid ikke saa litet høiere end de sidste, der gjennem told, transportomkostninger, handelsavanse m. v. faar et tillæg, som nogenlunde veier op imot differencen, der forøvrig ogsaa for en del kan bero paa varenes forskjellige kvalitet.

Sammenlignet med vore naboland utgjorde kornprisene 1901—1905 i kr. pr. hl.

	Hvete.	Rug.	Byg.	Havre.	Erter.
Norge	11.22	9.15	8.34	7.04	12.68
Sverige	10.59	8.68	7.75	4.87	12.39
Danmark	11.87	10.28	9.80	7.29	11.75

Hvad de fire første kornarter angaar, har saaledes Sverige de laveste (navnlig for havre), Danmark de høieste priser.

5. Avlingens værdi.

I andet hefte, tabel 7 findes indtatt opgaver over avlingens værdi (bruttoværdi, d. v. s. utsædens værdi ikke fratrukket) beregnet paa grundlag av de anførte priser og gjennomsnitsavlingen 1904—1908.

Nedenfor sammenstilles disse opgaver for riket med de tilsvarende for tidligere aar:

Avlingens aarlige værdi:

Valeur annuelle de la récolte.

	1871—1875.	1886—1890.	1896—1900.	1904—1908.
	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.
Hvete	1 616 241	949 838	1 227 153	1 246 262
Rug	4 270 740	2 780 767	2 621 519	3 287 329
Byg	17 494 301	12 223 098	9 121 694	8 174 168
Blandkorn	5 870 239	3 314 917	1 762 638	1 481 703
Havre	19 912 171	18 158 707	20 617 390	23 222 890
Erter	1 127 569	835 434	618 127	763 205
Ialt korn og erter	50 291 261	38 262 761	35 968 521	38 175 557
Poteter	26 132 175	24 807 136	28 875 423	30 702 091
Tilsammen	76 423 436	63 069 897	64 843 944	68 877 648

Værdien er altsaa litt høiere i 1904—1908 end i 1896—1900, men er dog fremdeles lavere end i 1871—1875; kun avlingen av havre og poteter er nu høiere end i sidstnævnte femaar.

Til belysning av avlingens absolute værdi i rikets forskjellige distrikter meddeles nedenfor tallene for bygderne i de større landsdele.

Avlingens årlige værdi 1904—1908.

Valeur annuelle de la récolte 1904 à 1908.

	Korn og erter.	Poteter.	Tilsammen.
	Kr.	Kr.	Kr.
Østlandet	14 164 253	7 967 704	22 131 957
Oplandene.....	10 188 342	5 513 308	15 701 650
Sørlandet.....	3 048 752	3 847 736	6 896 488
Vestlandet	4 203 436	5 951 767	10 155 203
Trøndelagen.....	5 805 251	4 671 784	10 477 035
Nord-Norge	676 101	2 545 202	3 221 303

Av bygderne amtsvis kommer, hvad korn og erter angaar, Kristians amt høiest med 5 186 797 kr., dernæst Akershus og Hedemarken med ubetydelig mindre, Smaalenene opviser kun litt over 4 mill. kr.; det er saa et langt sprang til Buskerud med 2 607 824 kr., Jarlsberg og Larvik med 2 359 195, Stavanger med 2 250 924 og Nordre Trondhjem med 2 222 454; ingen av de øvrige amter naar saa høit som 2 mill. kr. I værdi av potetavlen kommer Hedemarken amt øverst med 3 352 274 kr., hvorefter følger Akershus med 2 614 516 og Søndre Bergenhus med 2 443 640 kr. Værdien av potetavlingen i det sidstnævnte amt er henimot tre ganger saa stor som værdien av kornavlen i det samme distrikt.

Fordeler man avlingens værdi paa rikets hjemmehørende folkemængde 1 december 1910 (se herom tillægget, tabel 3), utkommer en gjennomsnitlig bruttoværdi av kr. 28.8 pr. indbygger (efter den beregnede folkemængde 31 december 1907 kr. 29.6) mot 28.9 i 1896—1900 og 31.4 og 42.2 kr. henholdsvis i 1886—1890 og 1871—1875.

Selvsagt hersker der i denne henseende stor forskjjel mellem de enkelte distrikter, og det paa en saadan maate, at hvert distrikts forholdstal til en viss grad kan betragtes som maalestok for den større eller mindre betydning akkerbruken har som næringsvei.

Ordnes amternes landdistrikter efter størrelsen av denne gjennomsnittsværdi pr. indbygger i aarene 1904—1908, faar man følgende række:

Bygderne amtsvis.	Avlingens aarlige værdi i kroner pr. indbygger.			
	1871—1875.	1886—1890.	1896—1900.	1904—1908.
Kristians	63.4	59.9	59.8	66.0
Hedemarken	74.3	60.0	57.0	65.9
Akershus	66.1	65.7	59.2	62.3
Smaalenene	82.5	52.2	57.5	58.2
Jarlsberg og Larvik	68.4	48.6	59.7	57.4
Nordre Trondhjem	64.0	55.8	50.4	52.1
Stavanger	51.0	46.1	50.2	48.0
Buskerud	56.2	42.7	49.9	45.9
Bratsberg	49.8	38.0	39.2	38.2
Lister og Mandal	47.8	32.7	37.2	32.8
Nedenes	36.3	26.0	29.1	31.0
Nordre Bergenhus	40.7	32.0	31.6	30.7
Romsdal	46.5	36.8	33.8	29.7
Søndre Trondhjem	44.3	34.5	27.8	28.8
Søndre Bergenhus	30.9	30.8	27.2	22.7
Nordland	26.7	20.7	15.3	14.4
Tromsø	19.3	20.2	12.4	13.7
Finmarken	3.5	3.1	2.0	1.1

For 8 amter, nemlig Smaalenene, Akershus, Hedemarken, Kristians, Nedenes, Søndre og Nordre Trondhjem samt Tromsø, er der fra 1896—1900 til 1904—1908 nogen opgang, mens der for de øvrige er større eller mindre nedgang.

For fogderiernes vedkommende maa man indskrænke sig til at henvise til nævnte tabel.

Utregner man avlingens værdi i forhold til den landbruksdrivende befolkning fremkommer for bygderne i de større landsdele følgende tal:

Avlingens værdi gennemsnitlig i aarene 1904—1908 pr. 1000 indbyggere av landbruksbefolkningen:

	Korn og erter.	Poteter.	Tilsammen.
	Kr.	Kr.	Kr.
Østlandet	90 341	50 819	141 160
Oplandene	69 270	37 485	106 755
Sørlandet	31 911	40 274	72 185
Vestlandet	23 191	32 836	56 027
Trøndelagen	35 068	28 221	63 289
Nord-Norge	6 761	25 451	32 212
Rikets bygder	45 008	36 040	81 048

Forholdet mellem de enkelte landsdele svarer i det store hele til, hvad den foran anførte tabel over avlingens m æ n g d e i forhold til landbruksbefolkningen utviser.

Den mest iøinefaldende forskjel er, at v æ r d i e n av potetavlen for Oplandene er betydelig mindre end for Østlandet, mens m æ n g d e n er omtrent den samme, idet prisen paa poteter i sidstnævnte distrikt er betydelig høiere end paa Oplandene.

D. Landbruksredskaper og maskiner.

Hovedresultatene av de ved Jordbrukstællingen indhentede oplysninger om antallet av forskjellige maskiner og redskaper ved landbruket findes indtat i hefte 1, tabel 1.

Den 30 september 1907 utgjorde antallet i:

	Bygderne.	Byerne.	Riket.
Slaamaskiner	36 015	175	36 190
Meiemaskiner	1 485	13	1 498
Kombinerte slaa- og meiemaskiner	11 727	75	11 802
Radsaamaskiner	6 983	23	7 006
Bredsaamaskiner	1 540	8	1 548
Saamaskiner for græsfrø	4 189	32	4 221
Hesteriver	29 103	-	29 103
Arbeidsvogner, 4 hjuls, tospændte	5 209	736	5 945
— 4 — , enspændte	40 087	6 624	46 711
Arbeidskjærrer	173 025	3 779	176 804

Sammenlignet med tidligere aar utgjorde antallet i rikets bygder:

	1875.	1885.	1890.	1900.	1907.
Saamaskiner	-	-	¹⁾ 2 349	5 570	8 523
Slaa- og meiemaskiner	1 299	5 693	12 110	31 552	49 227
Arbeidsvogner	-	-	-	42 416	45 296
Arbeidskjærrer	-	-	-	183 564	173 025

¹⁾ Omfatter kun radsaamaskiner, som imidlertid ganske vist utgjør den overveiende mængde.

Anvendelsen av maskiner i landbrukets tjeneste har tiltat overmaade sterkt i de sidste decennier. Hvad den vigtigste kategori — slaa- og meiemaskiner — angaar, saa har antallet av disse i perioden 1891—1900 steget med 161 pct. og i perioden 1901—1907 med 56 pct. Hvorledes dette forhold stiller sig for de enkelte landsdele vil fremgaa av nedenstaaende sammenstilling.

Bygderne i de større landsdele.	Antal slaa- og meiemaskiner.			Forøkelse i pct.	
	1890.	1900.	1907.	1891— 1900.	1901— 1907.
Østlandet.....	6 923	12 900	18 453	86	43
Oplandene.....	1 905	6 186	8 778	225	42
Sørlandet.....	863	3 022	4 697	250	55
Vestlandet.....	245	1 907	4 733	678	148
Trøndelagen.....	2 039	7 079	11 082	247	57
Nord-Norge.....	135	458	1 484	239	224
Rikets bygder	12 110	31 552	49 227	161	56

Hvad angaar antallet av maskiner og redskaper i amter, fogderier og herreder henvises til nævnte tabel.

Med hensyn til landbruksmaskinernes større eller mindre betydning for de enkelte distrikter vil denne bedst belyses ved sammenligning mellem antallet av forskjellige slags maskiner og indmarksarealet. En i denne hensigt foretat beregning er for hovedresultatenes vedkommende indtat i hefte 2, tabel 3, hvor der for saavel samtlige jordbruk som særskilt for de forskjellige størrelseklasser av samme er angit maskinernes antal pr. 1 000 maal indmark.

Ifølge disse beregninger staar av amterne (landdistriktene) Jarlsberg og Larvik øverst, forsaavidt slaa- og meiemaskiner angaar, med 7 maskiner pr. 1000 maal indmark; dernæst Nedenes med 6.23, Nordre Trondhjem 5.84 og Buskerud 5.51. (Hvad Nedenes angaar, bør erindres, at indmarken for de fleste gaardsbruk i dette amt er av forholdsvis liten utstrækning.) Lavest staar Bergenhusamterne og de tre nordligste amter.

Hvad anvendelsen av saamaskiner angaar, staar Østlandet og Oplandene betydelig over de øvrige landsdele. Øverst kommer Kristians amt med 2.20 pr. 1000 maal indmark, dernæst Hedemarken med 1.74 og Akershus med 1.54. Naar Kristians amt særlig utmerker sig i denne henseende, har dette sin grund i, at der i enkelte bygder i Gudbrandsdalen benyttes adskillige hjemmelavede, smaa og billige radsaamaskiner (den Lomske); i Lom fandtes der saaledes 10, og i Skjaak endog 15.6 maskiner pr. 1000 maal indmark. Det samme er vistnok tilfældet i nogen faa bygder i Bergenhusamterne og i Romsdals amt. Mindst utbredelse har

saamaskiner i Lister og Mandal samt i Stavanger amt med hver 0.05 maskine pr. 1 000 maal indmark og i Nordland, Tromsø og Finmarken med henholdsvis 0.02, 0.03 og 0.00.

Hesterivernes antal er forholdsvis størst i Jarlsberg og Larvik amt samt i Stavanger amt med 4.50 og 4.42 pr. 1 000 maal indmark; dernæst i Akershus og Smaalenene med 3.82 og 3.74. Lavest staar Bergenhusamterne og de tre nordligste amter.

Antallet av arbeidsvogner er, som en naturlig følge av terrængforholdene, utenom Østlandet og Oplandene forholdsvis litet.

Antallet av arbeidskjærreer derimot er mere likelig fordelt. Romsdals og Stavanger amter kommer høiest i absolut antal med henholdsvis 18 563 og 18 510.

Hefte 1, tabel 5 indeholder absolute og hefte 2, tabel 3 relative opgaver over antallet av maskiner ved bruk av forskjellig størrelse. Som man kunde vente, viser det sig, at anvendelsen av slaa- og meiemaskiner ved de mindste bruk, gruppe II, er helt ubetydelig. Gruppe III og IV har det største relative antal pr. 1 000 maal; i de fleste amter noget større i gruppe IV end i gruppe III. I gruppe V er igjen det relative antal gjerne noget mindre. Det relative antal av saamaskiner er oftest stigende fra gruppe til gruppe med eiendommenes tiltagende størrelse.

Nedenfor anføres de herhenhørende opgaver for de særskilt skyldsatte egentlige jordbruk i rikets bygder.

	Antal bruk.	Antal maskiner.					
		Slaa- og meiemaskiner.	Saa-maskiner.	Pr. 100 bruk.		Pr. 1 000 maal indmark.	
				Slaa- og meiemaskiner.	Saa-maskiner.	Slaa- og meiemaskiner.	Saa-maskiner.
(Med dyrket jord, maal.)							
Gruppe II.... (indtil 20)	97 861	2 405	186	2.46	0.19	1.02	0.08
-- III.... (20—100)	62 233	24 765	1 795	39.79	2.88	5.84	0.42
-- IV.... (100—500)	16 576	20 653	5 958	124.60	35.94	5.96	1.72
-- V.... (over 500)	371	963	541	259.57	145.82	3.51	1.97
Gruppe II—V	177 041	48 786	8 480	27.56	4.79	4.72	0.82

Mens altsaa antallet av slaa- og meiemaskiner pr. 1 000 maal indmark er nogenlunde ens i gruppe III og gruppe IV, er antallet pr. bruk meget forskjellig, nemlig henholdsvis 0.4 og 1.25. Forskjellen i antal maskiner pr. bruk utjevnes formentlig i en ikke ringe utstrækning ved det forhold, at en og samme maskine eies og benyttes av flere bruk isammen, et forhold der fortrinnsvis hører sammen med de smaa bruk.

E. Havebruk.

Ved Jordbruksstillingen 1907 er indhentet opgaver over arealet av kjøkkenhaver og frugthaver samt antallet av frugttrær; se herom hefte 2, tabel 1.

Oplysninger vedrørende havebruket er indhentet kun én gang tidligere, nemlig i 1900. Nedenfor sammenstilles hovedresultatet av disse opgaver.

Landsdele.	Haveareal.		Særskilt for kjøkkenhave.		Antal frugttrær.	
	1900.	1907.	1900.	1907.	1900.	1907.
	Maal.	Maal.	Maal.	Maal.	Stkr.	Stkr.
Bygderne i de større landsdele:						
Østlandet	35 772	43 060	4 289	6 832	621 711	710 919
Oplandene	11 711	11 711	1 470	3 491	130 819	122 494
Sørlandet	11 551	15 847	1 502	2 357	368 584	360 571
Vestlandet	13 447	17 288	899	1 214	421 999	489 199
Trøndelagen	6 264	5 500	721	1 372	80 003	65 716
Nord-Norge	734	588	271	522	642	121
Rikets bygder	79 479	93 994	9 152	15 788	1 623 758	1 749 020
— byer	4 647	6 544	988	2 629	58 768	90 683
Riket	84 126	100 538	10 140	18 417	1 682 526	1 839 703

Opgaven for 1900 skal omfatte det hele haveareal, mens den for 1907 kun omfatter kjøkken- og frugthave.

Arealet av have er tiltat betydelig paa Østlandet, Sørlandet og Vestlandet; det er uforandret paa Oplandene, og er gaat ned i Trøndelagen og Nord-Norge.

Særskilt for kjøkkenhaver er der en sterk stigning for samtlige landsdele; særlig utmerker sig dog Oplandene, Trøndelagen og Nord-Norge, hvor stigningen i areal utgjør henholdsvis 137, 90 og 93 pct.; end mere har kjøkkenhaveren tiltat i byerne, nemlig 166 pct.

I Oplandene, Trøndelagen og Nord-Norge, der har den sterkeste stigning i kjøkkenhavens areal, er arealet av frugthave gaat tilbake; likesaa antallet av frugttrær. Det synes saaledes her at være foregaaet en forskyvning fra frugt- dyrkning til dyrkning av kjøkkenhavevekster.

Til belysning av havebrukets relative betydning i de forskjellige distrikter indeholder tabel 1 i tillægget til nærværende hefte en beregning over haveareal og antal frugttrær pr. 1 000 indbyggere.

Av bygderne amtsvis kommer, hvad haveareal angaar, de 4 østlandsamter høiest, Jarlsberg og Larvik med 142.6, Buskerud 107.7, Akershus 105.4 og

Smaalenene 95.9 maal pr. 1 000 indbyggere, mens middeltallet for rikets bygder utgjør 55.2 maal. For frugttrærnes vedkommende kommer Jarlsberg og Larvik øverst med 2 678, Lister og Mandal 2 126, Buskerud 2 049 og Nedenes 1 849, mens middeltallet for rikets bygder er 1 028 frugttrær pr. 1 000 indbyggere.

Hvad fogderierne angaar henvises til nævnte tabel.

Betragter man havebruket i forhold til indmarkens størrelse (se herom hefte 2, tabel 3), viser det sig, at der i rikets bygder falder 7.9 maal have og 149 frugttrær paa hvert 1 000 maal indmark.

Høiest i denne henseende kommer av bygderne amtsvis Nedenes med 23.4 maal have og 535 frugttrær pr. 1 000 maal indmark. Dernæst for havearealets vedkommende Nordre Bergenhus samt Jarlsberg og Larvik med henholdsvis 15.5 og 14.6 maal, og for frugttrærnes vedkommende Lister og Mandal samt Søndre Bergenhus med 478 og 401 stkr. pr. 1 000 maal indmark. Lavest i begge henseender kommer de tre nordligste amter.

Om havearealenes og frugttrærnes fordeling paa bruk av forskjellig størrelse bringer hefte 2, tabel 2 oplysninger, hvorefter nedenfor gjengives tallene for rikets bygder.

	Kjøkkenhaver.	Frugthaver.	Frugttrær.	Gruppernes procentvise andel av:		
				Kjøkkenhaver.	Frugthaver.	Frugttrær.
	Maal.	Maal.	Antal.	Pct.	Pct.	Pct.
Gruppe I..... (Med dyrket jord, maal.) (0)	1 929	6 646	136 169	12.22	8.50	7.79
— II..... (indtil 20)	4 334	23 180	668 304	27.45	29.64	38.21
— III..... (20—100)	5 034	27 025	608 012	31.88	34.55	34.76
— IV..... (100—500)	4 030	19 783	314 841	25.53	25.30	18.00
— V..... (over 500)	461	1 572	21 694	2.92	2.01	1.24
Rikets bygder	15 788	78 206	1 749 020	100.00	100.00	100.00

Paa hvert enkelt bruk faldt der i de forskjellige grupper:

	Kjøkkenhaver.	Frugthaver.	Frugttrær.
	Maal.	Maal.	Antal.
Gruppe I..... (Med dyrket jord, maal.) (0)	0.08	0.29	6.09
— II..... (indtil 20)	0.03	0.16	4.68
— III..... (20—100)	0.08	0.41	9.23
— IV..... (100—500)	0.24	1.19	18.98
— V..... (over 500)	1.24	4.24	58.47
Gruppe I—V.....	0.06	0.30	6.74

De bruk i gruppe I som her er medregnet (22 699 stkr.) er som regel rene havebruk uten forbindelse med jordbruk forøvrig. Som det vil sees, falder der paa denslags bruk en betragtelig del av havearealet og frugttrærnes antal.

Havebrukets relative betydning inden de enkelte størrelsesgrupper vil bedst fremgaa ved sammenligning med indmarksarealet. En saadan beregning findes indtat i hefte 2, tabel 3. Ifølge denne utgjorde det samlede haveareal pr. 1 000 maal indmark i rikets bygder for gruppe II 9.9, gruppe III 7.4, gruppe IV 6.9 og gruppe V 7.5 maal. Antallet av frugttrær utgjorde pr. 1 000 maal indmark for gruppe II 240, gruppe III 140, gruppe IV 91 og gruppe V 80. Havebruket er altsaa størst i forhold til det øvrige jordbruk ved de mindste bruk, gruppe II, og avtar i det hele suksessivt med eiendommenes tiltagende størrelse. Forholdene stiller sig dog i denne henseende forskjellig i de forskjellige distrikter. Den anførte karakteristik passer paa de 10 amter Smaalenene — Stavanger, dog er der i enkelte av disse amter en ikke ubetydelig stigning i tallene fra gruppe IV til gruppe V. De øvrige amter viser i det hele et motsat forhold. Det begynder med Søndre Bergenhus, hvor haveareal og antal frugttrær er sterkt stigende fra gruppe til gruppe med eiendommenes tiltagende størrelse¹⁾. Gruppe IV (100—500 maal) har her saaledes henimot 4 ganger saa stort haveareal pr. 1 000 maal indmark som gruppe II og henimot dobbelt saa mange frugttrær. I enkelte amter, som f. eks. Romsdal, er derimot tallene for de enkelte grupper ikke meget forskjellig.

Hvad havearealet angaar, skyldes nævnte forhold i langt overveiende grad frugthaven. Det er saaledes frugtdyrkingen, som i disse amter er ikke alene absolut men ogsaa relativt størst ved de største bruk.

I Nord-Norge, hvor frugtdyrking næsten ikke forekommer, er dog ogsaa det relative haveareal stigende med eiendommenes tiltagende størrelse, men her er grunden, at de smaa bruk i stor utstrækning helt mangler have.

Sammenlignet med vore naboland utgjorde havearealet
(kjøkken- og frugthave):

Superficie horticole, comparée à celle de la Suède et du Danemark.

Land.	Aar.	Samlet areal.	Utgjør av det dyrkede areal.	Areal pr. 1 000 ind- byggere.
		ha.	pet.	ha.
Norge.....	1907	10 054	1.34	4.31
Sverige.....	1907	42 861	1.19	7.97
Danmark.....	1907	29 730	1.15	11.24

Av land, hvor havearealet er særlig stort i forhold til det dyrkede areal, kan nævnes Nederlandene med vel 6 pct. have, Storbritannien og Irland med 3.5 og Belgien med 3.3.

¹⁾ Dette staar antagelig i forbindelse med den omstændighet, at et stort antal frugttrær i dette amt er plantet i utmarken.

II. Fædrift.

A. Antallet av kreaturer, fjærfæ m. v.

(Norges Off. Statistik V, nr. 85, tabel 2 og 3.)

Efter tællingen 30 september 1907 utgjorde det samlede antal av kreaturer i det hele rike og særskilt i bygder og byer:

(*Nombre des animaux domestiques.*)

	Riket.	Bygder.	Byer.
Hester	172 468	163 780	8 688
Storfæ	1 094 101	1 088 635	5 466
Faar	1 393 488	1 391 168	2 320
Gjeter	296 442	295 777	665
Svin	318 556	307 308	11 248
Rensdyr	142 623	142 623	-
Samlet antal omsat i «beregnete kjøer»	1 915 654	1 886 691	28 963

Omsætningen av de forskjellige slags kreaturer til kjøer eller storfæ er foregaaet efter det i vor statistik tidligere anvendte forhold: 1 storfæ = $\frac{1}{2}$ hest, 6 faar eller gjeter, 2 svin og 4 rensdyr.

Da de tidligere tællinger av kreaturene har været avholdt henimot eller ved slutningen av de respektive aar (den sidste 3 december 1900), altsaa naar besætningene har været paa det mindste, kan de ikke uten videre sammenlignes med opgaverne pr. 30 september, et tidspunkt da besætningene er paa det største. For i denne henseende at frembringe kontinuitet i opgaverne blev i tællingsskemaet opstillet tillægsspørsmaal, hvis besvarelse gjør det mulig tilnærmedesvis at beregne kreaturbestandens størrelse ved utgangen av aaret 1907. Som det av den i nærværende hefte indtagne gjengivelse av tællingsskemaet vil sees, er der stillet spørsmaal om, hvormange av de opførte kreaturer antagelig slagtes inden 31 december. De beregnede tal for kreaturholdets størrelse pr. 31 december 1907 har man saa faat frem ved at reducere kreaturstyrken pr. 30 september med det antal, som antagelig slagtes inden aarets utgang.

Da der for byerne ikke blev opstillet saadanne tillægsspørsaal, har man for disses vedkommende reduceret kreaturstyrken procentvis som for landdistriktene.

For enkelte kreaturslags, for hvilke tillægstiden tildels falder ogsaa i aarets tre sidste maaneder, skulde der egentlig været gjort et tillæg for tilgangen av nyfødte dyr. Da man imidlertid savner de nødvendige data til en saadan beregning, og det paa den anden side maaske kan antages, at opgaven over kreaturer, der skal slagtes, er litt for lav, har man ikke fundet anledning til at medta disse faktorer ved beregningens udførelse. Dog maa det bemerkes, at det beregnede antal av kreaturer pr. 31 december 1907 rimeligvis er litt for lavt for storfæets vedkommende, naar hensees til det ikke ubetydelige tillæg, der av dette kreaturslags foregaar i aarets tre sidste maaneder.

Resultatet av disse beregninger findes indtat i hefte 1, tabel 3 for rikets bygder, amtsvis og fogderivis.

Nedenfor sammenstilles den saaledes beregnede kreaturstyrke for hele riket med de tilsvarende opgaver efter de tidligere i vort land avholdte tællinger, der tok sin begyndelse i aaret 1835.

Aar.	Hester.	Storfæ.	Faar.	Gjeter.	Svin.	Rensdyr.	Beregnete kjør.
1835	113 163	644 414	1 028 945	184 518	79 874	82 225	1 133 477
1845	131 894	842 568	1 447 274	290 950	88 637	90 273	1 462 946
1855	154 447	949 935	1 596 199	357 102	113 320	116 891	1 670 262
1865	149 167	953 036	1 705 394	290 985	96 166	101 768	1 657 626
1875	151 903	1 016 617	1 686 306	322 861	101 020	96 567	1 729 937
1890	150 898	1 006 499	1 417 524	272 458	121 057	170 134	1 693 021
1900	172 999	950 201	998 819	214 594	165 348	108 784	1 608 305
1907, 31 decbr.	170 325	1 027 520	991 211	222 717	163 467	133 473	1 685 592

Ved denne sammenstilling maa bemerkes, at de ældste opgaver er for lave. Professor Schweigaard antar, at der for 1835 rimeligvis maa gjøres et tillæg i kreaturantallet av 10 pct.¹⁾ Ogsaa tallene for 1845 angives at være for

¹⁾ Der forefindes en opgave, som er nogen aar ældre end den første tælling, nemlig Matrikuleringskommissionens opgave, 1819—1820. Ifølge denne skulde der i landdistriktene utenfor Finmarken findes 120 840 hester, 848 380 storfæ og 1 389 310 faar og gjeter. Lægges hertil for Finmarken og rikets byer 2 000 hester, 8 000 storfæ og 10 000 smaafæ, fremkommer der:

	1819—1820.	1835.
Hester	122 840	113 163
Storfæ	856 380	644 414
Faar og gjeter	1 399 310	1 213 463

Sammenstillingen synes at vise, at tallene for 1835 er meget for lave.

(Forts. side 68.)

lave, «grundet den menige mands frygt for at forøkede skattepaalæg og byrder vil bli følgen av at opgi det virkelige forhold». Ved tællingen i 1855 er denne mangel ikke saa fremtrædende; dog nævnes, at opgaverne sandsynligvis er for lave. Ogsaa i 1865 nævnes frygten for at opgi det fulde antal; dennegang i forbindelse med den da paagaende matrikulering. Denne kilde til feil i opgaverne er tydeligvis sterkt avtagende fra tælling til tælling; for de sidste tællinger har den neppe været merkbar.

Endvidere maa bemerkes, at der ved tællingen i 1835 ikke medregnedes ungdyr som føl, kalver, lam og deslike; derimot antages det saakaldte ungfæ og de mere tilvoksende men endnu ikke arbeidsdygtige hester medtat. Det samme var tilfældet i 1845. I 1865 medtoges ved tællingen samtlige dyr, og i 1875 opstillet for første gang aldersklasser.

Den sterke tilvekst i antallet av kreaturer i de ældste tællingsperioder blir i henhold til det foran omtalte i betraktelig grad at reducere. Denne reduktion vil dog ved sammenligning mellem de ældste og de nyeste tællinger mere end opveies ved den kvalitetsforbedring, som særlig i de sidste decennier har fundet sted, og som i disse tal ikke finder uttryk.

Sammenholdes kreaturantallet saaledes som det var ved hver tællings avholdelse, fremkommer mellem disse tidspunkter for de forskjellige slags kreaturer og for den samlede kreaturstyrke følgende i procenter utregnede tilvekst (+) eller formindskelse (÷):

Aar.	Hester.	Storfæ.	Faar.	Gjeter.	Svin.	Rensdyr.	Beregnete kjø.
	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.
1835—45.....	+ 17	+ 31	+ 41	+ 58	+ 11	+ 10	+ 29
1846—55.....	+ 17	+ 13	+ 10	+ 23	+ 28	+ 29	+ 14
1856—65.....	÷ 3	+ 0.3	+ 7	÷ 19	÷ 15	÷ 13	÷ 1
1866—75.....	+ 2	+ 7	÷ 1	+ 11	+ 5	÷ 5	+ 4
1876—90.....	÷ 0.7	÷ 1	÷ 15.9	÷ 15.6	+ 19.8	+ 76.2	÷ 2.1
1891—1900.....	+ 14.6	÷ 5.6	÷ 29.5	÷ 21.2	+ 36.6	÷ 36.1	÷ 5.0
1901—1907 (³¹ / ₁₂)..	÷ 1.5	+ 8.1	÷ 0.8	+ 3.8	÷ 1.1	+ 22.7	+ 4.8

Av endnu ældre opplysninger om kreaturantallet kan nævnes kvægskatregnskapet av 1657 i forbindelse med matrikuleringsoppgaverne for 1665 samt matrikuleringsoppgaverne for 1723. Ved undersøkelse av dette materiale har professor Aschehoug anslaaet kreaturstyrken til:

	1665.	1723.
Hester	73 000	80 000
Storfæ	490 000	520 000
Smaafæ	560 000	660 000

Antallet av svin utgjorde i 1657 29 000. Ogsaa disse opgaver ansees at være for lave, særlig for smaafæets vedkommende.

Se forøvrig «Træk av det norske husdyrbruks historie 1660—1814» av S. Skappel. Indtat i Tidsskr. for det norske Landbruk 1903 og 1909, samt separatutg.

Antallet av hester og faar er altsaa i sidste periode gaat litt ned, mens antallet av storfæ og gjeter og desuten rensdyr er steget.

Antallet av svin viser vistnok en liten nedgang, men naar man betænker, at den ældre opgave daterer sig til 3 december og den sidste til 31 december, vil det forståes, at svineholdet i 1907 i virkeligheten har været ikke litet større end i 1900. Indvirkningen av en motsat flytning av tællingstiden hadde man ved tællingen i 1900 anledning til at iagtta, idet tællingstiden da forandredes fra 31 december i 1890 til 3 december i 1900. Den sterke forøkelse i antallet og den ikke mindre fremtrædende forskyvning i aldersklasserne hadde sikkert nok sin væsentligste grund i denne ændring av tællingstiden, idet en stor del av de svin, der slagtes til jul, kom med i tællingen i 1900, men ikke i 1890.

Antallet av svin utgjorde pr. 30 september 1907	318 556
—«— — — 31 december 1907	163 467

den paaregnelige slagting utgjør altsaa . . . . . 155 089 stkr.

Regner vi, at en tredjedel av dette antal slagtes i tiden 3—31 december, vil svinebestanden 3 december 1907 utgjøre $163\,467 + 51\,696 = 215\,163$.

Ifølge denne beregning skal antallet av svin i tidsrummet 3 december 1900—3 december 1907 ha steget ca. 50 000 eller 30 pct.; en tilvekst der er større end i nogen av de tidligere tællingsperioder.

Det samlede kreaturhold i beregnede kjøer er, som tidligere nævnt, steget med ca. 77 000 stkr. eller 48 pct.; tillægges det ovenfor beregnede antal svin for at frembringe fuld kontinuitet med opgaverne for 1900, blir den samlede stigning i sidste tællingsperiode over 100 000 beregnede kjøer eller 6.4 pct.

Den gjennom hele sidste fjerdedel av det nittende aarhundrede foregaaede tilbakegang i kreaturantallet er altsaa nu i de første aar av det nye aarhundrede avløst av fremgang, og det en fremgang saa vidt stor, at man maa gaa helt tilbake til 1840—1850-aarene for at finde en tilsvarende. Hertil kommer, at kvalitetsforbedringen foregaar raskere i vor tid; de enkelte dyrs, særlig storfæets værdi og produktionsevne tiltar, saaledes at der i bedriften kan være fremgang, selv om der er numerisk tilbakegang.

Høstens utfald vil altid influere paa kreaturholdets størrelse, og det vil da ofte indtræffe, at tællingsaaret ikke netop representerer det normale. I denne henseende maa spesielt bemerkes, at den daarlige høst 1865 forårsaket en ikke ubetydelig nedslagting av kreaturer. Tællingerne baade i 1890 og 1900 indtraf i perioder av mindre gode foraar, hvorimot tællingen 1907 indfaldt i en for foravlen heldigere periode.

Betrakter man de enkelte distrikter¹⁾ hver for sig, viser der sig en ikke ringe forskjjel, hvad angaar forandringer i kreaturantallet saavel i den sidste som i tidligere tællingsperioder.

¹⁾ De i de følgende avsnit om de forskjellige distrikter meddelte opplysninger omfatter — naar andet ikke spesielt er nævnt — kun bygderne, idet man har set bort fra kreaturholdet i byerne, da det er av forholdsvis liten betydning.

Nedenfor meddeles en oversigt over det samlede kreaturhold i de større landsdele for tællingerne 1835—1907 med angivelse av den procentvise forandring i de forskjellige perioder. Tællingerne 1845 og 1855 er dog undtat.

A n t a l b e r e g n e d e k j ø r (rennsdyr ikke medregnet).

Nombre des bestiaux, calculés pour l'espèce bovine (rennes non compris.)

Bygderne i de større landsdele ¹⁾ .	1835.	1865.	1875.	1890.	1900.	1907, ³¹ / ₁₂ .
Østlandet.....	186 026	277 586	296 053	304 920	320 315	336 792
Oplandene.....	203 432	291 953	298 802	275 375	276 042	288 077
Sørlandet.....	121 001	158 149	162 458	149 628	142 238	139 807
Vestlandet.....	273 438	416 730	408 528	389 078	369 328	372 806
Trøndelagen.....	219 844	314 393	355 802	320 004	288 966	319 844
Nord-Norge.....	93 087	154 668	166 381	187 737	159 699	169 358
Rikets bygder	1 096 828	1 613 479	1 688 024	1 626 742	1 556 588	1 626 684

Den herav beregnede procentvise tilvekst eller formindskelse i de enkelte tællingsperioder utgjør:

	1835— 1865.	1866— 1875.	1876— 1890.	1891— 1900.	1901— 1907.	1835— 1907.
	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.
Østlandet.....	+ 49.2	+ 6.7	+ 3.0	+ 5.0	+ 5.1	+ 81.0
Oplandene.....	+ 43.5	+ 2.3	÷ 7.8	+ 0.2	+ 4.4	+ 41.6
Sørlandet.....	+ 30.7	+ 2.7	÷ 7.9	÷ 4.9	÷ 1.7	+ 15.5
Vestlandet.....	+ 52.4	÷ 2.0	÷ 4.8	÷ 5.1	+ 0.9	+ 36.3
Trøndelagen.....	+ 43.0	+ 13.2	÷ 10.1	÷ 9.7	+ 10.7	+ 45.5
Nord-Norge.....	+ 66.2	+ 7.6	+ 12.8	÷ 14.9	+ 6.0	+ 81.9
Rikets bygder	+ 47.1	+ 4.6	÷ 3.6	÷ 4.3	+ 4.5	+ 48.3

Blandt de større landsdele utmerker sig Østlandet og Nord-Norge, der hver har en tilvekst av over 80 pct. i tidsrummet 1835—1907. Østlandet utmerker sig endvidere ved sin jevne vekst; det har kun + at opvise, mens Nord-Norge i en enkelt periode, 1891—1900, har gaat betydelig tilbake.

Daarligst er tilveksten for Sørlandet med 15.5 pct. for det hele tidsrum. Denne landsdel er da ogsaa den eneste, der opviser tilbakegang i perioden 1901 —

¹⁾ Angaaende denne inndeling se side 9.

1907. Av de herhenhørende tre amter har Nedenes endog gaat tilbake i kreaturantal siden 1835.

Undersøker man nøiere forholdet for Nedenes amt, viser det sig, at tilbakegangen udelukkende falder paa Sætersdalen, idet dette distrikt opviser en tilbakegang, der endog er større end hele amtets; det andet fogderi opviser altsaa fremgang.

Gransker man efter aarsakene til denne paafaldende tilbakegang, kommer man ind paa det i de senere aar meget aktuelle spørsmaal om fjeldbygdernes tilbakegang.

Den paaviste tilbakegang i kreaturstyrke for Sætersdalen er nemlig ikke nogen isolert foreteelse; det samme viser sig at være tilfældet i større eller mindre grad i snartsagt alle de utprægede fjeldbygder i de østlandske dalfører, og tilbakegangen omfatter ikke alene kreaturstyrken men ogsaa folkemængden m. v. Tilbagegangen falder hovedsagelig i tidsrummet 1875—1900, i enkelte distrikter begynder den dog tidligere.

Som eksempel paa den sterke nedgang i kreaturhold i deslike distrikter skal anføres følgende opgaver.

I Nordre Østerdalen fogderi gik kreaturholdet ned fra 27 970 beregnede kjøer i 1875 til 23 631 i 1900, samtidig avtok kreaturholdet i Hedemarken amt fra 132 999 (med Sollien) til 129 052. Tilbagegangen for fogderiet er altsaa større end for hele amtet.

I Nordre Gudbrandsdalen fogderi avtok kreaturholdet fra 42 755 beregnede kjøer i 1875 til 33 431 i 1900; i Valdres fra 29 960 til 26 224 i samme tidsrum. Tilsammen for de to fogderier en nedgang av 13 060 beregnede kjøer, mens hele amtets tilbakegang utgjorde kun litt mere, nemlig ca. 16 000 beregnede kjøer.

Hallingdal fogderi opviser en nedgang i tidsrummet 1875—1907 av 3 493 beregnede kjøer, mens Buskerud amt i samme tidsrum kan opvise en forresten ubetydelig fremgang.

Øvre Telemarken fogderi opviser tilbakegang helt fra 1855 til 1907, ialt 10 781 beregnede kjøer, mens tilbakegangen for hele amtet utgjør 11 226 beregnede kjøer.

Det viser sig altsaa, at tilbakegangen i kreaturholdet i disse utprægede fjeldbygder er meget større end i de respektive amters øvrige fogderier.

Skal man forsøke at paavise aarsakene til fjeldbygdernes tilbakegang, maa man komme tilbake til, hvad der foran (under avsnittene om arealene samt om kreaturhold sammenlignet med flateindhold) er anført om den ændring i bruksmaaterne, som efterhaanden er gjennomført i tidsrummet 1865—1907. Ændringene bestaar hovedsagelig i, at høstningen av fôr i fjeld og anden utmark for en stor del er ophørt, mens samtidig indmarken opdyrkes og utvides, og fædriftens utbytte økes gjennom en rikligere fôring av dyrene. Disse omlægninger i driftsmaaterne, som er fremtvunget ved manglende tilgang paa arbeidere og arbeidsprisenes sterke økning som ogsaa ved visse priskonjunkturer forøvrig, maatte nødvendigvis gi sig det sterkeste utslag i fjeldbygderne, hvor driftsmaaten laa længst tilbake,

Som det vil sees viser Østlandet og Nord-Norge relativ stigning, av de øvrige landsdele navnlig Sørlandet en relativ tilbakegang.

Til nøiere belysning av utviklingen i sidste tællingsperiode hitsættes omstaaende tabel over kreaturbestanden i de enkelte amter i 1900 og 1907 samt differencens størrelse i absolute tal og procentvis.

(Se tabellen næste side.)

Hestenes antal er tiltat i 9 og avtat i 9 amter. Trondhjemsamterne staar høiest i tilvekst; den største tilbakegang opviser Nedenes, Lister og Mandal samt Nordre Bergenhus amter.

Antallet av storfæ er tiltat i 14 amter; i de øvrige 4 er der en ubetydelig tilbakegang. Procentvis er tilveksten størst i Nordre Trondhjem, Stavanger og Søndre Trondhjem med henholdsvis 18.68, 15.68 og 12.81 pct. Tilbagegangen er størst i Søndre Bergenhus med 1.77 pct.

Antallet av faar er avtat for amterne Smaalenene til Søndre Bergenhus, er steget for de 5 amter Nordre Bergenhus til Nordland, og gaat litt ned i de to nordligste amter.

Gjeteholdet er gaat litt tilbake i amterne Kristians, Lister og Mandal, Stavanger og Søndre Bergenhus; i de øvrige amter er der stigning.

Svineholdet viser den største fremgang paa Sørlandet samt i Stavanger og Nordre Trondhjems amter.

Rensdyrene viser i Finmarkens amt den største tilvekst med 24 687 eller 33 pct. Opgaverne over rensdyrholdet kan forøvrig efter sakens natur alene ansees som omtrentlige.

Antallet av kreaturer av de forskjellige slags i forhold til samtlige kreaturer stiller sig for de fire sidste tællinger saaledes for rikets bygder.

Av hvert 1000 kreaturer var:

	1875.	1890.	1900.	⁸¹ / ₁₂ 1907.
	Stkr.	Stkr.	Stkr.	Stkr.
Hester	44	46	63	63
Storfæ	301	321	365	380
Faar	501	454	385	366
Gjeter	96	87	82	82
Svin	29	38	63	60
Rensdyr	29	54	42	49
	1 000	1 000	1 000	1 000

Sammenligning mellem kreaturantallet 3 decbr. 1900 og 31 decbr. 1907 i rikets bygder.
Comparaison entre le nombre des animaux domestiques au 3 décembre 1900 et au 31 décembre 1907 dans les différentes préfectures.

Bygderne amtsvis.	Antal hester		Difference		Antal Storfæ		Difference		Antal faar	
	³ / ₁₂ 1900.	³¹ / ₁₂ 1907.	i antal.	i pct.	³ / ₁₂ 1900.	³¹ / ₁₂ 1907.	i antal.	i pct.	³ / ₁₂ 1900.	³¹ / ₁₂ 1907.
Smaalene	12 162	12 311	+ 149	+ 1.22	52 959	57 726	+ 4 767	+ 9.00	6 048	3 625
Akershus	15 204	14 865	÷ 339	÷ 2.23	58 410	65 399	+ 6 989	+ 11.97	10 898	8 285
Hedemarken	15 471	15 607	+ 136	+ 0.88	76 826	85 760	+ 8 934	+ 11.63	46 903	42 238
Kristians	17 854	16 131	÷ 1 723	÷ 9.65	86 368	95 848	+ 9 480	+ 10.98	51 264	45 052
Buskerud	9 782	9 274	÷ 508	÷ 5.19	50 527	53 315	+ 2 788	+ 5.52	21 499	15 941
Jarlsberg og Larvik	8 417	8 563	+ 146	+ 1.73	38 607	42 904	+ 4 297	+ 11.13	4 369	3 552
Bratsberg	6 518	6 458	÷ 60	÷ 0.92	36 275	36 283	+ 8	+ 0.02	23 434	20 590
Nedenes	3 519	3 107	÷ 412	÷ 11.70	22 142	21 995	÷ 147	÷ 0.66	15 708	13 598
Lister og Mandal	3 743	3 426	÷ 317	÷ 8.46	36 162	36 004	÷ 158	÷ 0.44	28 874	24 333
Stavanger	10 626	10 678	+ 52	+ 0.49	52 841	61 125	+ 8 284	+ 15.68	164 733	158 720
Søndre Bergenhus	8 272	8 006	÷ 266	÷ 3.22	77 996	76 613	÷ 1 383	÷ 1.77	170 670	159 738
Nordre Bergenhus	9 628	8 800	÷ 828	÷ 8.60	77 586	79 790	+ 2 204	+ 2.84	120 917	129 614
Romsdal	9 804	9 957	+ 153	+ 1.56	72 991	79 968	+ 6 977	+ 9.56	87 850	106 594
Søndre Trondhjem	9 894	10 654	+ 760	+ 7.68	58 501	65 995	+ 7 494	+ 12.81	62 842	65 987
Nordre Trondhjem	9 143	9 752	+ 609	+ 6.66	44 285	52 558	+ 8 273	+ 18.68	46 247	50 815
Nordland	8 117	8 204	+ 87	+ 1.07	61 841	67 583	+ 5 742	+ 9.29	76 776	84 581
Tromsø	5 082	5 053	÷ 29	÷ 0.57	32 336	34 701	+ 2 365	+ 7.31	41 883	39 968
Finmarken	880	899	+ 19	+ 2.16	8 906	8 820	÷ 86	÷ 0.97	16 442	16 330
Rikets bygder	164 116	161 745	÷ 2 371	÷ 1.44	945 559	1 022 387	+76 828	+ 8.13	997 357	989 561

(Forts.)

Bygderne amtsvis.	Difference		Antal Gjeter		Difference		Antal Svin		Difference	
	i antal.	i pct.	³ / ₁₂ 1900.	³ / ₁₂ 1907.	i antal.	i pct.	³ / ₁₂ 1900.	³ / ₁₂ 1907.	i antal.	i pct.
Smaalenene.....	÷ 2 423	÷ 40.06	78	93	+ 15	-	10 472	11 871	+ 1 399	+ 13.36
Akershus.....	÷ 2 613	÷ 23.98	214	250	+ 36	+ 16.82	16 486	16 233	÷ 253	÷ 1.53
Hedemarken.....	÷ 4 665	÷ 9.95	9 815	11 302	+ 1 487	+ 15.15	21 099	20 160	÷ 939	÷ 4.45
Kristians.....	÷ 6 212	÷ 12 12	45 929	44 942	÷ 987	÷ 2.15	19 993	17 983	÷ 2 010	÷ 10.05
Buskerud.....	÷ 5 558	÷ 25.85	7 714	9 189	+ 1 475	+ 19.12	6 898	6 678	÷ 220	÷ 3.19
Jarlsberg og Larvik.....	÷ 817	÷ 18.70	57	69	+ 12	-	6 549	6 394	÷ 155	÷ 2.37
Bratsberg.....	÷ 2 844	÷ 12.14	6 299	7 081	+ 782	+ 12.41	6 406	8 117	+ 1 711	+ 26.71
Nedenes.....	÷ 2 110	÷ 13.43	2 842	3 311	+ 469	+ 16.50	4 374	4 692	+ 318	+ 7.27
Lister og Mandal.....	÷ 4 541	÷ 15.73	5 744	3 740	÷ 2 004	÷ 34.89	1 784	2 061	+ 277	+ 15.53
Stavanger.....	÷ 6 013	÷ 3.65	10 168	9 090	÷ 1 078	÷ 10.60	5 615	8 290	+ 2 675	+ 47.64
Søndre Bergenhus.....	÷ 10 932	÷ 6.41	18 432	16 809	÷ 1 623	÷ 8.81	11 049	9 675	÷ 1 374	÷ 12.44
Nordre Bergenhus.....	+ 8 697	+ 7.19	44 347	46 934	+ 2 587	+ 5.83	14 621	9 023	÷ 5 598	÷ 38.28
Romsdal.....	+ 18 744	+ 21.33	16 377	18 155	+ 1 778	+ 10.86	11 161	8 944	÷ 2 217	÷ 19.86
Søndre Trondhjem.....	+ 3 145	+ 5.00	10 139	12 319	+ 2 180	+ 21.50	9 890	9 913	+ 23	+ 0.23
Nordre Trondhjem.....	+ 4 568	+ 9.88	12 560	13 747	+ 1 187	+ 9.45	11 291	13 130	+ 1 839	+ 16.29
Nordland.....	+ 7 805	+ 10.17	12 697	13 550	+ 853	+ 6.72	3 287	3 545	+ 258	+ 7.85
Tromsø.....	÷ 1 915	÷ 4.57	8 432	9 310	+ 878	+ 10.41	797	945	+ 148	+ 18.57
Finmarken.....	÷ 112	÷ 0.68	2 202	2 326	+ 124	+ 5.63	22	41	+ 19	-
Rikets bygder	÷ 7 796	÷ 0.78	214 046	222 217	+ 8 171	+ 3.82	161 794	157 695	÷ 4 099	÷ 2.53

Den relative mængde av hester, storfæ og svin har altsaa været i stigende siden 1875, faar og gjeter faldende, rensdyr væsentlig stigende.

Hvordan dette forhold stiller sig for amter og fogderier efter sidste tælling vil fremgaa av den i hefte 2, tabel 8 indtagne opgave, der dog er utført i «beregnete kjør»; se ogsaa grafiske fremstillinger nr. 3 i 2det hefte.

Nedenfor indtages en tabel, der viser størrelsen av de enkelte distrikters kreaturhold i forhold til det hele rikets.

De enkelte distrikters procentvise andel av rikets samlede kreaturstyrke 30 september 1907.

*Total des bestiaux, proportionnellement répartis par districts
30 septembre 1907.*

Landsdele.	Hester.	Storfæ.	Faar.	Gjeter.	Svin.	Rensdyr.
Bygderne amtsvis:	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.
Smaalenene	7.20	5.52	0.34	0.06	7.94	-
Akershus	8.71	6.30	0.82	0.20	11.04	-
Hedemarken	9.18	8.36	4.13	4.59	12.52	0.04
Kristians	9.46	9.30	4.28	17.75	11.45	4.10
Buskerud	5.44	5.36	1.76	5.07	5.68	2.10
Jarlsberg og Larvik	5.02	4.21	0.34	0.05	4.97	-
Bratsberg	3.78	3.50	2.10	3.08	4.93	3.99
Nedenes	1.82	2.07	1.19	1.34	2.81	0.64
Lister og Mandal	2.00	3.38	2.43	1.48	1.42	-
Stavanger	6.26	5.80	14.53	3.91	4.41	-
Søndre Bergenhus	4.68	7.28	16.04	7.68	4.92	2.75
Nordre Bergenhus	5.13	7.60	12.98	20.83	5.47	1.48
Romsdal	5.82	7.64	11.14	9.98	4.70	0.07
Søndre Trondhjem	6.28	6.57	6.91	6.12	5.41	2.86
Nordre Trondhjem	5.78	5.07	5.07	6.18	6.27	1.98
Nordland	4.88	7.09	9.84	6.55	2.05	5.93
Tromsø	2.98	3.52	4.10	3.92	0.46	1.14
Finmarken	0.54	0.93	1.83	0.99	0.02	72.92
Rikets bygder	94.96	99.50	99.83	99.78	96.47	100.00
— byer	5.04	0.50	0.17	0.22	3.53	-
Riket	100	100	100	100	100	100

Sammenligner man paa tabellen den relative bestand av hester og storfæ, viser det sig, at der holdes forholdsvis mange hester i amterne Smaalenene, Bratsberg, Stavanger og Nordre Trondhjem, mens det motsatte er tilfældet i de øvrige amter. Det er saaledes landets bedste jordbruksdistrikter, der utmerker sig ved et forholdsvis stort hestehold. Naar i amterne Hedemarken, Kristians og Buskerud forskjellen mellem procenterne av hester og av storfæ er ubetydelig, kommer dette derav, at de i disse amter forekommende fjeldbygder har et forholdsvis større antal storfæ, og bidrar derved til at utjevne forholdet.

I amter som Smaalenene og Akershus, med omtrent udelukkende flatbygder, blir forskjellen mest fremtrædende.

Forøvrig er, som rimelig kan være, tallene for hester og storfæ mindre varierende end for de øvrige kreaturslags.

Antallet av faar er størst i de tre vestlandsamter og Romsdal, der tilsammen har 54.7 pct. av landets faarebestand; dernæst kommer Nordland med opimot 10 pct.

Endnu mere varierer tallene for gjetens utbredelse. Øverst kommer Nordre Bergenhus og Kristians amter med henholdsvis 20.83 og 17.75 pct.

Antallet av svin er forholdsvis størst i Akershus, Hedemarken og Kristians amter, der tilsammen har ca. 35 pct. av den samlede bestand.

Henimot $\frac{3}{4}$ av rensdyrbestanden faller paa Finmarkens amt; dernæst har Nordland 5.93 pct.

Hefte 1, tabel 2 indeholder tillike opplysninger om antallet av kaniner, fjærfæ og bikuber.

Antallet utgjorde 30 september 1907 særskilt i rikets bygder og byer:

	Bygder.	Byer.
Kaniner	34 177	7 182
Høns	1 391 347	69 012
Ænder	8 230	801
Gjæs	9 670	228
Kalkuner	2 961	190
Bikuber	20 223	479

Tælling av fjærfæ og bikuber avholdtes første gang i 1890; kaniner er ikke medtat før ved sidste tælling.

Efterfølgende sammenstilling viser de tre tællingers resultater for det hele rike, samt den beregnede procentvise forøkelse:

	Høns.	Ænder.	Gjæs.	Kalkuner.	Bikuber.
1890	796 563	5 446	4 840	1 516	17 219
1900	1 639 695	8 152	7 488	3 702	21 645
1907	1 460 359	9 031	9 898	3 151	20 702
Forskjæl, pct. $\left\{ \begin{array}{l} 1891-1900 \\ 1901-1907 \end{array} \right.$	$\begin{array}{l} + 105.8 \\ \div 10.9 \end{array}$	$\begin{array}{l} + 49.7 \\ + 10.8 \end{array}$	$\begin{array}{l} + 54.7 \\ + 32.2 \end{array}$	$\begin{array}{l} + 144.2 \\ \div 14.9 \end{array}$	$\begin{array}{l} + 25.7 \\ \div 4.4 \end{array}$

Antallet av høns skal altsaa være gaat ned med 10.9 pct. i sidste tællingsperiode, efter i perioden 1891—1900 at være steget voldsomt. Med hensyn til dette noget paafaldende resultat kunde man tænke sig muligheten av, at den forandrede tællingstid hadde øvet nogen indflydelse i den retning, at endel kyllinger kunde være forbigaaet den 30 september 1907, mens saadan forbigaelse var mindre sandsynlig ved tællingen av 3 december 1900. Imidlertid stemmer denne forklaring ikke med resultatet av de henvendelser, man i sakens anledning gjorde til tællingsstyrerne i de herreder, hvor nedgangen var størst, med forespørsel om aarsaken til tilbagegangen. De fleste besvarelser gaar nemlig ut paa, at nedgangen er at betragte som et tilbakeslag, der er fulgt paa den sterke opgang i perioden 1891—1900. Øket hønsehold var i hine aar at betragte som en modesak. Mange hønseholdere hadde nu faat erfaring for, at bedriften ikke var saa lønsom som forutsat, hvorfor besætningene reducertes; særlig gik det ut over de store hønserier. Der skyldes ogsaa paa høje fôrpriser, dyr arbeidshjælp og vanskelige avsetningsforhold. Antallet av høns er steget i amterne Smaalenene, Akershus, Hedemarken og de tre nordligste amter; i de øvrige 12 amter er der tilbagegang.

Antallet av ænder er steget paa Østlandet, Oplandene og Sørlandet; i de øvrige landsdele er der nedgang.

Antallet av gjæs er steget paa Østlandet og Oplandene, hvor 84.7 pct. av det samlede antal forekommer; i de øvrige distrikter, hvor antallet er ubetydelig, er der dels en smule opgang, dels nedgang.

Kalkunavl en er gaat betydelig tilbake i Smaalenene, men tiltat ikke saa litet i Akershus amt; i de øvrige amter er differencerne ubetydelige.

Bevægelsen i byernes fjærfæavl skiller sig ikke saa meget fra bygdernes. Antallet av høns er her avtat med 2.8 pct., ænder med 31.1 pct., gjæs med 31.7 pct. og kalkuner med 32.6 pct.

Birøgt en er gaat frem i Bratsberg amt samt litt i Bergenhusamterne; i de øvrige av de amter som i denne henseende kommer i betragtning er der en mindre væsentlig nedgang.

Nedenfor anføres de enkelte distrikters procentandel av det samlede antal kaniner, fjærfæ og bikuber i riket:

Landsdele.	Kaniner.	Fjærfæ.	Bikuber.
Bygderne amtsvis:	Pct.	Pct.	Pct.
Smaalenene	17.22	10.75	30.37
Akershus	19.29	9.54	14.77
Hedemarken	9.70	6.25	2.56
Kristians	6.64	4.53	3.15
Buskerud	5.53	4.59	6.32
Jarlsberg og Larvik	5.29	7.12	13.06
Bratsberg	4.37	3.80	8.92
Nedenes	2.50	2.48	10.65
Lister og Mandal	1.39	3.53	5.64
Stavanger	1.46	15.18	1.23
Søndre Bergenhus	2.62	5.57	0.73
Nordre Bergenhus	0.73	1.49	0.06
Romsdal	1.44	3.52	0.02
Søndre Trondhjem	1.65	4.73	0.11
Nordre Trondhjem	0.81	6.24	0.10
Nordland	1.47	4.65	-
Tromsø	0.20	1.16	-
Finmarken	0.32	0.13	-
Rikets bygder	82.63	95.26	97.69
— byer	17.37	4.74	2.31
Riket	100.00	100.00	100.00

I kaninavlen utmerker sig Smaalenene og Akershus samt rikets byer.

I fjærfæavlen staar Stavanger amt øverst med over 15 pct., dernæst Smaalenene og Akershus.

Antallet av bikuber er størst i Smaalenene med over 30 pct. av det samlede antal, dernæst Akershus samt Jarlsberg og Larvik med henholdsvis 14.77 og 13.06 pct.

B. Kreaturenes fordeling efter alder og kjøen.

Hefte 1, tabel 2, i forbindelse med tabel 3, indeholder ogsaa oplysninger om de forskjellige kreaturslags' fordeling efter alder og for hestenes og storfæets vedkommende ogsaa efter kjøen.

Disse oplysninger sammenholdt med de tilsvarende for de tre nærmest foregaaende tællinger med tilføiet procentberegning findes indtatt i onstaaende tabel forsaavidt rikets landdistrikter angaar.

	1875.	1890.	1900.	³¹ / ₁₂ 1907.	1875.	1890.	1900.	1907.	
	Antal.	Antal.	Antal.	Antal.	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.	
Hester under 1 aar	} 31 857	7 179	12 395	9 479	} 21.60	4.99	7.55	5.86	
— 1—3 -		11 413	23 172	17 436		7.93	14.12	10.78	
— 3—5 -		20 440	20 207	21 608		14.21	12.31	13.36	
— 5—16 -		115 617	86 715	75 309		88 735	60.29	45.89	54.86
— over 16 -		18 089	33 033	24 487		78.40	12.58	20.13	15.14
Ialt	147 474	143 836	164 116	161 745	100.00	100.00	100.00	100.00	
Ialt over 3 aar	115 617	125 244	128 549	134 830	78.40	87.08	78.33	83.36	
herav: hingster	-	5 145	4 836	3 299	-	4.11	3.76	2.45	
vallakker	-	60 313	59 790	65 108	-	48.16	46.51	48.29	
hopper	-	59 786	63 923	66 423	-	47.73	49.73	49.26	
Storfæ: under 1 aar	} 249 521	178 194	137 710	173 263	} 24.71	17.83	14.56	16.95	
1—2 -		106 716	109 806	142 524		10.68	11.61	13.94	
over 2 - fokser		24 588	13 605	12 473		11 248	2.43	1.36	1.10
kjer		735 785	700 969	685 570		695 352	72.86	70.13	72.51
Ialt	1 009 894	999 484	945 559	1 022 387	100.00	100.00	100.00	100.00	
Faar: under 1 aar	} 1 682 934	548 777	338 061	353 228	} -	38.80	33.90	35.70	
over 1 -		865 720	659 296	636 333		61.20	66.10	64.30	
Gjeter: under 1 aar	} 322 224	88 404	52 384	57 381	} -	32.54	24.47	25.82	
over 1 -		183 292	161 662	164 836		67.46	75.53	74.18	
Svin: under 1 aar	} 97 977	105 805	130 856	140 879	} -	90.35	80.88	89.34	
over 1 -		11 304	30 938	16 816		9.65	19.12	10.66	

Som det vil sees, er det relative antal inden hestebestandens enkelte aldersklasser sterkt divergerende. Antallet av unghester (under 3 aar) var særlig stort i 1875 og 1900, da det utgjorde henholdsvis 21.60 og 21.67 pct. av det samlede antal hester; det var litet i 1890 og 1907 med henholdsvis 12.92 og 16.64 pct. I 1890 var opdrættet paa det laveste; aaret 1907 indtar et mellemstandpunkt.

Disse forskyvninger i antallet av hester inden de enkelte aldersklasser maa væsentlig tilskrives de vekslende prisers indflydelse paa tillægget og handelsomsætningen. I perioder med opadgaaende og høie hestepriser vil tillægget bli større, d. v. s., det relative antal av unghester tiltar. I femaaret 1871—1875 steg saaledes hestepriene enormt, og vi ser da indvirkningen herav i det store antal unghester i 1875. I 1886—1890 stod prisene lavt, betydelig lavere end i 1875; opdrættet viser sig derfor i 1890 at være særdeles litet. Prisen steg i perioden 1891—1900 for arbeidshester fra 258 til 356 kr., sterkest i dens sidste aar. Virkningen herav viser sig igjen i et større antal hester under 3 aar. Efter 1900 har prisene tildels været nedadgaaende, saaledes stod de i 1905 lavere end i 1900. Resultatet herav er, at tællingen 1907 opviser et betydelig mindre antal unghester end i 1900.

Den tidligere paaviste tilbakegang i det samlede antal hester i perioden 1901—1907 skyldes udelukkende et avtagende opdræt.

Den samlede nedgang i bygdernes hestebestand utgjorde 2 371; antallet av hester under 3 aar avtok med 8 652, mens de voksne hesters antal tiltok med 6 281 eller 4.89 pct. Tilbagegangen i opdrættet er altsaa endog meget større, end den samlede bestands tilbakegang antyder.

Det samme forhold viser sig, om man betrakter tallene for de enkelte distrikter. I de amter, hvor der er nedgang i den samlede hestebestand, er der ikke nedgang i de voksne hesters antal; saaledes i Lister og Mandal amt er hestenes antal gaat ned med 317, de voksne hesters antal tiltat med 138, i Nordre Bergenhus er hestenes antal avtat med 828, de voksne hesters antal tiltat med 249.

Heller ikke viser antallet av unghester nogen opgang i de distrikter, hvor det samlede antal hester er gaat sterkest op. Saaledes i Søndre Trondhjem amt, hvor det samlede antal er steget med 760, de voksne hester med 859, og Nordre Trondhjem amt, hvor det samlede antal er steget med 609, de voksne hester med 707. Altsaa er der ogsaa her tilbakegang i unghestenes antal.

Hvad de voksne hester angaar, saa er antallet av hingster gaat tilbake siden 1890, da saadanne opgaver første gang forelaa. Tilbagegangen, der er særlig sterk i sidste periode, utgjør i det hele 1 846 stkr. eller 35.9 pct. av antallet i 1890. Denne foreteelse skyldes vistnok det betydningsfulde arbeide, der har været utført i disse aar i retning av kun at benytte udmerkede avlsdyr, av hvilken grund en stor del mindre værdifulde hingster efterhaanden er forsvundet.

Naar hoppernes antal i perioden 1890—1900 steg saa betydelig, 4 137 stkr., er dette vistnok begrundet i det stigende tillæg og den økede omsætning som fandt sted i disse aar, idet der baade trænges flere avlsdyr, og

det desuten falder hensigtsmæssig at beholde hopperne som den mindre kurante handelsvare. Samtidig ser vi vallakkenes antal avtar.

Perioden 1901—1907 utviser en avtagende hesteavl og en avtagende omsætning, hvilket bl. a. viser sig i det sterkt stigende antal vallakker.

Til nærmere belysning av spørsmålet om de forskjelligheter i hestebestandens sammensætning der fremkommer som en følge av saavel tillæggets størrelse som handelsomsætningen, har man i hefte 2, tabel 8 meddelt opgaver over hesternes relative fordeling efter alder og kjønn utregnet for bygderne amtsvis og fogderivis pr. 30 september 1907.

Ifølge denne tabel faldt der av hester under 3 aar forholdsvis flest paa Nordre Bergenhus amt med 342 (i 1900: 425) pr. 1 000; dernæst Romsdal, Kristians og Stavanger amter med henholdsvis 276, 235 og 212 (i 1900: 315, 304 og 313).

Av fogderierne kommer Sønd- og Nordfjord høiest med 349, Søndmør og Sogn med 344 og 332. Av de øvrige fogderier naar Nordre- og Søndre Gudbrandsdalen høiest med henholdsvis 300 og 285 pr. 1 000.

I den forholdsvis yngre hestebestand i disse distrikter har man et uttryk for den betydelige rolle opdræt og salg av hester her spiller. Naar det samtidig viser sig, at av voksne hester er antallet av hopper forholdsvis størst i de samme distrikter, kan man derav slutte, at det fortrinsvis er yngre vallakker, der avhændes.

Relativt mindst er antallet av hopper i Sætersdalen fogderi med 175 og Nedenes fogderi med 266 pr. 1 000, mens antallet av hingster er forholdsvis størst med henholdsvis 162 og 79 pr. 1 000.

Dette forhold, der forøvrig forefindes — omend i mindre utpræget grad — i endel østlandske og oplandske bygder peker hen paa, at hestebestanden her rekrutteres for en stor del ved indkjøb; hvad der end mere bekræfter sig ved at betragte det ubetydelige antal unghester, der forefindes.

Av oplysningene om storfæets aldersfordeling fremgaar, at for rikets bygder i sidste tællingsperiode (regnet til 31 december 1907) er:

Klassen under 1 aar	steget med	35 553	eller	25.8	pct.
— 1 2	-	—	-	32 718	- 29.8 -
— over 2	-	—	-	8 557	- 1.2 -

Svingningene inden de enkelte kategorier, som sammenstillingen side 80 utviser, har hvad angaar fæet og specielt storfæet sin fornemste grund i den indflydelse, som utfaldet av høsten — fornemmelig høihøsten — i den tællingen umiddelbart foregaaende tid har paa kreaturstyrken.

Tællingen 1907 indtraf i en periode av gode fôraar, der har bevirket et øket tillæg av besætningene, der var sterkt reducert ved uaret 1902 og det mindre gode aar 1904. Til nærmere belysning herav henvises til de foran side 51 indtagne opgaver over utfaldet av høsten i aarene 1900—1910. Som ventelig kan være, utviser derfor denne tælling et forholdsvis stort antal ungdyr til

remontering av bestanden. I motsætning hertil utviser tællingene for 1875 og 1900, der indtraf i perioder med daarlig förhøst, en decimert bestand av ungfæ, mens hovedkategorien «kjør» træder sterkt frem.

Antallet av kjør er i 1901—1907 tiltat med 9 782 eller 1.43 pct., mens antallet av okser over 2 aar er avtat med 1 225 eller 9.82 pct.

Tilbagegangen i den sidste kategori, der har fortsat siden 1875, da de første opgaver forelaa, maa formentlig tilskrives den stadig større betydning, man tillægger melkeproduktionen; likesom ogsaa bestræbelserne paa kun at benytte udmerkede avlsdyr maa ha bidrat til formindskelsen.

Ved at betragte storfæets relative fordeling med hensyn til alder og kjøen i de forskjellige distrikter (se hefte 2, tabel 8) vil det fremgaa, at aarsklasserne her er jevnere fordelt, end tilfældet er med hestene. Det største antal ungfæ kan Nordre Gudbrandsdalen, Valdres samt Stjør- og Værdalen fogderier opvise med henholdsvis 429, 402 og 403 pr. 1 000; det mindste antal ungfæ har Nordhordland, Søndmør og Mandal fogderier med 234, 237 og 245 pr. 1 000.

Det største antal okser over 2 aar fandtes i Finmarken amt med 57 pr. 1 000 voksne dyr, det mindste i Stavanger amt med 10 pr. 1 000.

Antallet av faar	under 1 aar	er steget med	15 167	eller	4.49 pct.
—	—	over 1	- -	avtat	- 22 963 - 3.48 -
—	gjeter	under 1	- -	steget	- 4 997 - 9.54 -
—	—	over 1	- -	steget	- 3 174 - 1.96 -

For baade faar og gjeter er altsaa tilveksten av ungdyr særlig fremtrædende, i likhet med, hvad der tidligere er paavist for storfæets vedkommende. Det er vel ogsaa her den gode förhøst, der har gjort sin indflydelse gjældende og bevirket et øket tillæg.

Antal svin	under 1 aar	er øket med	10 023	eller	7.66 pct.,
—	—	over 1	- -	avtat	- 14 122 - 45.65 -

Som tidligere paavist, skyldes dette forhold tællingstidens omlæggelse, og er et bevis paa, hvor sterkt denne omlæggelse indvirker paa antallet.

C. Kreaturhold m. v. i forhold til indbyggerantal, flateindhold, brukenes størrelse og matrikelskyld.

De hittil meddelte oplysninger vedrørende antallet av kreaturer er ikke tilstrækkelig til derav at kunne danne sig et fyldestgjørende begrep om kreaturbrukets standpunkt, dets utviklingsmuligheter m. v. i de enkelte distrikter. Man maa derfor supplere disse med forskjellige beregninger, som i det efterfølgende skal omhandles, og hvorav de vigtigste er kreaturstyrken sammenholdt med indbyggerantal og jordbruk.

1. Kreaturhold i forhold til indbyggerantal.

I tillægget til nærværende hefte, tabel 4, findes indtatt forskjellige beregninger vedrørende forholdet mellem kreaturhold og indbyggerantal, idet resultatene av Jordbruktstillingen 1907 overalt er sammenlignet med den nærmestliggende folketælling, nemlig den der avholdtes 1 december 1910.

Ifølge denne tabel utgjorde antallet av de forskjellige slags kreaturer pr. 1000 indbyggere:

	Riket.	Bygder.	Byer.
Hester	72	96	13
Storfæ	457	640	8
Faar	582	817	3
Gjeter	124	174	1
Svin	133	181	16
Rensdyr	60	84	-
Beregnete kjøer	801	1 109	43

Efter tællingene for samtlige aar fra 1835 av stod heromhandlede forhold for det hele rike saaledes:

Aar.	Hester.	Storfæ.	Faar.	Gjeter.	Svin.	Rensdyr.	Beregnete kjøer.
1835	95	539	858	154	67	79	949
1845	99	634	1 089	219	67	68	1 101
1855	104	638	1 071	240	76	78	1 121
1865	88	560	1 002	171	57	60	972
1875	84	563	933	179	56	53	951
1890	75.4	503.0	708.4	136.2	60.5	85.0	846.1
1900	77.2	424.2	445.9	95.8	73.8	48.6	717.9
1907, ³¹ /12.....	71.2	429.4	414.3	93.1	68.3	55.8	704.4

Sammenholdt med folketallet, staar den samlede kreaturstyrke — efter en til 1855 opadgaende, men senere nedadgaende bevægelse — ved utgangen av 1907 paa et lavere standpunkt end i 1835. Hvad særskilt tallene for 1907 angaar, maa det erindres, at den ved beregningen benyttede folkemængde er

noget større end den, der forefandtes paa det tidspunkt, tællingen afholdtes. Benytter man isteden den beregnede folkemængde pr. 31 december 1907, falder der paa hvert 1 000 indbyggere i riket 713.3 beregnede køer, altsaa en ganske ubetydelig nedgang fra 1900.

Det maa ogsaa i denne forbindelse erindres om, at kreaturbrukets fremgang i nyere tid mere har ligget i en forbedring av racerne og individene end i en forøkelse av antallet. Dette finder uttryk bl. a. i værdistigningen; i perioden 1901—1907 er der saaledes en ikke ringe stigning i den samlede værdi av kreaturer pr. 1 000 indbyggere. Se herom under littera D 2, nedenfor.

Betragter vi tallene pr. 30 september 1907 for de enkelte distrikter, viser det sig, at av amterne kommer Nordre Bergenhus øverst med 1 694 beregnede køer pr. 1 000 indbyggere, dernæst kommer Kristians med 1 553 og Stavanger med 1 487. Lavest staar Nedenes med 640. Av fogderierne staar høiest — naar undtages Alten og Tanen i Finmarken, hvor rensdyrholdet bevirker særlig høie tal — Nordre Gudbrandsdalen med 1 875, Søndre Gudbrandsdalen 1 800, Valdres 1 795 og Sogn 1 754 beregnede køer pr. 1 000 indbyggere, lavest staar Vardø med 307 og Nedenes med 540.

Hvad de enkelte kreaturslags angaar, staar av amterne Kristians høiest med hensyn til hester og svin med 147 og 328 pr. 1 000 indbyggere; i antal storfæ kommer Nordre Bergenhus øverst med 938 og i antal faaer Stavanger med 2 356 pr. 1 000 indbyggere.

Antallet av fjærfæ pr. 1 000 indbyggere er for riket i sidste tællingsperiode gaat ned fra 741 til 620; særskilt for bygderne er de tilsvarende tal 984 til 830 og for byerne 116 til 102.

I antal fjærfæ pr. 1 000 indbyggere staar av amterne Stavanger betydelig over de øvrige med 2 618, dernæst kommer Smaalenene med 1 500 og Jarlsberg og Larvik med 1 497.

Likesom tilfældet er med kreaturene, er der ogsaa for fjærfæet en ikke ringe stigning i besætningenes værdi baade absolut og relativt — pr. 1 000 indbyggere — trods tilbagegangen i antal. Se herom under littera D 2, nedenfor, samt tabel 4 i tillægget til nærværende hefte.

2. Kreaturhold sammenlignet med flateindhold.

Herhenhørende beregninger findes indtat i hefte 2, tabel 3 og 11.

Nedenfor meddeles en oversigt for bygderne amtsvis beregnet efter kreaturholdet 30 september 1907, omfattende samtlige bruk.

Bygderne amtsvis	Antal pr. 1000 maal indmark.						Antal beregnede køer pr. 1000 maal av det hele landareal.
	Hester.	Storfæ.	Faar.	Gjeter.	Svin.	Beregnete køer.	
Smaalenene	13.5	66	5	-	28	108	96
Akershus	14.1	66	11	1	34	114	24
Hedemarken	15.7	91	57	13	39	153	6
Kristians	18.0	112	66	58	40	190	7
Buskerud	14.1	88	37	22	27	141	7
Jarlsberg og Larvik	14.0	75	7	-	26	118	32
Bratsberg	13.1	79	60	19	32	135	5
Nedenes	16.8	122	89	21	48	198	4
Lister og Mandal	12.4	134	122	16	16	190	8
Stavanger	19.3	113	359	20	25	228	15
Søndre Bergenhus	13.9	138	383	37	27	251	10
Nordre Bergenhus	18.4	172	372	125	36	312	8
Romsdal	13.1	110	202	39	20	185	10
Søndre Trondhjem	13.3	88	116	22	22	148	7
Nordre Trondhjem	13.8	77	98	25	28	139	5
Nordland	14.0	127	220	31	11	204	3
Tromsø	19.8	145	215	44	6	229	2
Finmarken	11.3	124	312	36	1	205	0.3
Rikets bygder	14.9	99	124	26	28	169	6

Antallet av hester varierer mindst i forhold til arealet, dernæst storfæet. Den samlede kreaturstyrke pr. 1 000 maal indmark varierer betydelig. Størst er den i Nordre Bergenhus med 312 og Søndre Bergenhus med 251; mindst i Smaalenene med 108 og Akershus med 114.

Man blir her straks opmærksom paa det paafaldende forhold, at de bedste jordbruksdistrikter har det mindste kreaturhold i forhold til indmarkens størrelse. Tingen er dog let forklarlig. I de for jordbrug mindre heldige egne, specielt fjeldbygder, spiller indmarken ikke en saa dominerende rolle som i de bedre distrikter. Paa saadanne steder hentes meget fôr fra fjeldslaatter, utslaatter og utmark forøvrig, foruten at utmark og sæter avgir den hele sommerernæring til kreaturene i form av havn. Anderledes i de utprægede flatbygder. Her høstes den hele förmængde paa indmarken, og denne avgir ogsaa en ikke ringe del av dyrenes sommerernæring. Desuten har fjeldbygderne en mindre kreatur-race og dyrene föres gjennemgaaende knappere, end hvad tilfældet er i flatbygderne.

Disse omstendigheter tilsammen bevirker, at der i fjeldbygder og distrikter, der kan sidestilles med dem, holdes langt flere kreaturer end i flatbygderne i forhold til indmarksarealet.

Den nævnte foreteelse, at kreaturracerne i de for jordbruk mindre vel-skikkede egne gjerne er av en mindre art og derfor mindre værdifulde, bekræftes, naar man sammenholder den foran anførte beregning over antallet med den tilsvarende over værdien av kreaturene pr. 1 000 maal indmark; se hefte 2, tabel 11, rubrik 7. Kreaturbesætningenes værdi pr. 1 000 maal indmark er betydelig jevnere i de forskjellige distrikter end tilfældet er med antallet. Sammenligner vi f. eks. Smaalenenes amt med Nordre Bergenhus, saa har det sidstnævnte distrikt som tidligere paavist nære 3 ganger saa stor kreaturstyrke som det første pr. 1 000 maal indmark; men værdien av besætningene er knapt en halv gang større (23 366 mot 15 951 kr. pr. 1 000 maal indmark). Noget lignende er tilfældet i andre distrikter, idet i regelen et stort antal kreaturer pr. 1 000 maal indmark følges av en forholdsvis lav pris paa kreaturene, og omvendt.

I hefte 2, tabel 11 er det heromhandlede forhold for sammenligningen med en ældre opgave¹⁾ beregnet efter kreaturstyrken pr. 31 december 1907. Denne sammenligning viser, at kreaturstyrken i forhold til indmarksarealet gjennemgaaende var ikke saa ubetydelig større omkring 1865 end i 1907. Dette forhold fremgaar forøvrig av, hvad der tidligere er anført, nemlig at kreaturantallet er omtrent det samme nu som i 1865, mens indmarksarealet i dette tidsrum er øket med 19 pct.

Hvad er nu grunden til, at indmarksarealet er forøket saa sterkt, uten at dette kommer tilsyne i husdyrstatistikken?

Aarsakene hertil antages at være følgende: For det første er der i tidsrummet efterhaanden indført en sterk forøkelse i mængden og bedring i kvaliteten av det fôr, som tildeles det enkelte dyr, specielt kjørene. Herved vil der jo nu trænges et større areal indmark til den samme kreaturstyrke, idet avkastningen pr. maal ikke kan antages at ha øket i samme grad.

For det andet er der skedd en betydelig innskränkning i det tilskud av fôr-stoffer som hentes fra utmarken. Det maa erindres, at opgaverne kun omfatter indmarken. For 40 aar siden foregik der en betydelig indhøstning af fôrstoffer i utmarken, som høi, mose, løv, bar, skav, beit m. v. og ved havkysten tang, tare og fiskeavfald. Denslags fôr utgjorde paa mange steder hovedparten av dyrenes underhold i vintertiden. Dette primitive bruk, der krævet meget og møisommelig arbeide og bragte et relativt litet utbytte, har i dette tidsrum for den væsentligste del ophørt; fornemmelig paa grund av arbeidsprisenes stigning og manglende tilgang paa arbeidere. Kun indhøstning av høi fra utslaatter og fjeldslaatter er endnu av betydning i en hel del distrikter, dog meget mindre end tidligere.

¹⁾ De i forbindelse med matrikuleringen i 1860-aarene indhentede opplysninger om indmarkens størrelse sammenholdt med resultatene av kreaturællingen 1865.

I denne forbindelse maa det ogsaa nævnes, at beitung i utmarken i dette tidsrum paa sine steder er avløst av dels staldføring dels beitung paa indmarkens eng, noget der virker i samme retning som de to foran nævnte omstændigheter.

Dette vil være en fyldestgjørende forklaring paa, at kreaturstyrken pr. 1 000 maal indmark var betragtelig større i 1865 end i 1907, nemlig for rikets bygder henholdsvis 175 og 148 beregnede kjøer.

I enkelte distrikter, særlig saadanne hvor utmarkshøstningen tidligere har været fremtrædende (fjeldbygder o. desl.), er forskjellen meget større.

De enkelte distrikter stiller sig i det hele meget forskjellig i denne henseende.

Den største nedgang i kreaturstyrke pr. 1 000 maal indmark utviser Sørlandet, Vestlandet og Nord-Norge; i Trøndelagen og Oplandene er nedgangen adskillig mindre, og for Østlandet er der en ikke ringe stigning i amterne Smaalenene samt Jarlsberg og Larvik, og nærmest stilstand i amterne Akershus og Buskerud.

Det er i det hele kun de bedste jordbruksdistrikter, der kan opvise en større kreaturstyrke pr. 1 000 maal indmark i 1907 end i 1865. Dette fremgaar end tydeligere, naar man i nævnte tabel 11 betragter tallene for fogderierne. Av disse kan følgende opvise stigning: De tre fogderier i Smaalenene, Aker og Follo, Nedre Romerike, Hedemarken, Toten, Hadeland og Land, Ringerike, Buskerud, Jarlsberg, Larvik samt Stjør- og Værdalen. Nærmest disse kommer fogderier, der i gunstige betingelser for jordbruken staar dem nærmest.

Imidlertid er det ikke alene de gode naturlige betingelser, der i denne henseende har været det bestemmende, der er ogsaa en anden aarsak, der griper sterkt ind. Det er havreskiftebrukets avløsning. Dette er foran omtalt under avdeling I jordbruk. Havreskifternes indtagelse i det almindelige omløb er det som har bragt amterne Smaalenene samt Jarlsberg og Larvik til i den paapekte henseende at indta en særstilling, og den øver ogsaa merkbar indfyldelse paa tallene for Akershus og Buskerud.

3. Kreaturhold sammenholdt med brukenes størrelse.

Herhenhørende opgaver findes indtat i første hefte, tabel 6, og andet hefte, tabel 3.

Den førstnævnte tabel bringer oplysning om det absolute kreaturantals fordeling paa bruk av forskjellig størrelse 30 september 1907. Derav er utregnet nedenstaaende relative tal for rikets bygder.

(Se tabellen næste side.)

Det vil av omstaaende tabel fremgaa, at størsteparten av kreaturstyrken tilhører de smaa bruk. Sætter vi grensen nedad ved 100 maal dyrket jord for de større bruk, saa falder der paa disse kun 33 pct. av hestebestanden, 23 pct. av storfæet, 7 pct. av faarene, 5.5 pct. av gjetene og 27 pct. av svinene.

	Hester.	Storfæ.	Faar.	Gjeter.	Svin.	
	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	
A. Særskilt skyldsatte bruk. <small>(Med dyrket jord, maal)</small>						
Gruppe I.....	(0)	1.0	1.0	1.9	1.5	1.8
— II.....	(indtil 20)	21.0	30.1	43.7	44.9	23.9
— III.....	(20—100)	41.7	38.0	36.1	32.9	34.7
— IV.....	(100—500)	31.0	21.5	7.0	5.5	25.2
— V.....	(over 500)	2.2	1.4	0.1	-	1.9
B. Ikke særskilt skyldsatte bruk.						
Gruppe I.....	(0)	0.3	0.4	1.1	1.2	1.2
— II.....	(indtil 20)	1.6	6.3	9.2	12.3	9.0
— III.....	(20—100)	1.0	1.2	0.6	0.7	1.6
Kreaturhold uten bruk		0.2	0.1	0.3	1.0	0.7
Tilsammen		100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Nedenfor meddeles en beregning over den gjennomsnittlige størrelse av kreaturhold pr. bruk i de forskjellige grupper, idet gruppe I, der kun for en mindre del bestaar av egentlige jordbruk, undtages.

	Hester.	Storfæ.	Faar.	Gjeter.	Svin.	
A. Særskilt skyldsatte bruk. <small>(Med dyrket jord, maal)</small>						
Gruppe II.....	(indtil 20)	0.4	3.3	6.2	1.4	0.7
— III.....	(20—100)	1.1	6.6	8.1	1.6	1.7
— IV.....	(100—500)	3.1	14.1	6.0	1.0	4.7
— V.....	(over 500)	9.7	42.7	4.7	0.4	15.9
Gruppe II—V		0.9	5.6	6.8	1.4	1.5
B. Ikke særskilt skyldsatte bruk.						
Gruppe II.....	(indtil 20)	0.05	1.5	2.8	0.8	0.5
— III.....	(20—100)	0.5	3.6	2.4	0.6	1.3
Gruppe II—IV		0.1	1.7	2.8	0.8	0.7
A + B Gruppe II—V		0.7	4.7	6.0	1.3	1.3

Efter at ha betragtet den absolute kreaturstyrke ved bruk av forskjellig størrelse vil det være av ikke ringe interesse at undersøke kreaturbestanden i forhold til arealet ved bruk av forskjellig størrelse. Oplysninger herom findes i andet hefte, tabel 3, hvor der er indtatt opgaver over kreaturhold pr. 1 000 maa l indmark ved bruk av forskjellig størrelse.

Som et hovedresultat av disse beregninger fremgaar, at kreaturstyrken er forholdsvis større jo mindre brukene er. Forskjellen er betydelig, og den findes i alle distrikter. Forholdet med de enkelte slags husdyr stiller sig i denne henseende forskjellig, og tilstanden i de enkelte distrikter frembyder ulikheter.

Hesteholdet er gjerne, forsaavidt de voksne dyr angaar, stigende fra gruppe II—III, og avtar igjen i gruppe V. Unghestenes antal er oftest stigende med brukenes tiltagende størrelse, men kulminerer med gruppe IV.

Antal storfæ er overalt størst ved de mindste bruk. Forskjellen er betydelig; saaledes er oftest antallet av storfæ i gruppe II dobbelt saa stort som i gruppe IV og V. Størst er forskjellen mellem grupperne i Nord-Norge. I Nordland utgjorde antallet av storfæ i gruppe II 150, men i gruppe IV 65, i Tromsø henholdsvis 166 og 57, i Finmarken er forskjellen endnu større. Jevnest er forholdet i Stavanger amt, hvor antallet av storfæ i gruppe II utgjør 131 og i gruppe IV 103, samt i Søndre Bergenhus amt med henholdsvis 147 og 120 storfæ i de to grupper.

Antallet av faar er overalt sterkt avtagende med brukenes tiltagende størrelse. Det samme er tilfældet med gjeteholdet.

Svinehold og hønsehold arter sig paa samme vis. Særskilt maa fremhæves amterne Smaalenene, Akershus samt Jarlsberg og Larvik, hvor antallet av svin og høns i gruppe II er særdeles stort i forhold til de øvrige grupper, noget der viser, at her er svinehold og hønsehold ved de mindste bruk mere utbredt end ellers i landet. Særskilt i hønsehold kommer dog Stavanger amt op imot dem.

Antal beregnede kjør pr. 1 000 maa l indmark ved bruk av forskjellig størrelse utgjorde forsaavidt angaar hester, storfæ, faar og gjeter:

(Se tabellen næste side.)

Størst er forskjellen mellem grupperne i de nordligste amter. I Nordland og Tromsø er kreaturholdet adskillig over dobbelt saa stort i gruppe II som i gruppe IV. I Finmarken er forholdene tilsvarende, men her er gruppe IV ikke representert. Mindst er forskjellen mellem grupperne i Jarlsberg og Larvik samt Kristians amter.

Der er foran, under avsnittet om arealene, fremholdt, at de paaviste eiendommeligheter ved smaabrukens driftsmaater peker hen paa, at disse ligger tilbake i sin bedrift. Det forholdsvis store husdyrhold ved smaabrukene peker hen paa det samme. Der er foran oplyst om, at husdyrholdet i 1860-aarene var adskillig større pr. 1 000 maal indmark end i 1907, og paapekt aarsaken hertil i,

Antal beregnede kjer pr. 1 000 maal indmark.

Bygderne amtsvis.	Gruppe II. Bruk med indtil 20 maal dyrket jord.	Gruppe III. Bruk med 20—100 maal dyrket jord.	Gruppe IV. Bruk med 100—500 maal dyrket jord.	Gruppe V. Bruk med over 500 maal dyrket jord.	Gruppe II—V.
Smaalenene	146	106	88	77	94
Akershus	160	112	88	73	96
Hedemarken	172	143	113	109	134
Kristians	187	184	144	106	169
Buskerud	187	131	101	87	126
Jarlsberg og Larvik..	129	113	96	107	104
Bratsberg	142	116	96	73	118
Nedenes	197	165	106	-	174
Lister og Mandal	201	170	118	-	182
Stavanger	256	205	174	-	215
Søndre Bergenhus	250	203	182	-	236
Nordre Bergenhus	318	247	171	-	292
Romsdal	200	162	116	-	176
Søndre Trondhjem	215	143	102	71	138
Nordre Trondhjem	173	138	104	97	125
Nordland	235	154	94	93	197
Tromsø	262	155	82	-	222
Finmarken	185	111	-	-	168
Rikets bygder	224	154	103	86	154

at der nu er indført en sterkere fôring samt i, at hestning i utmark o. l. nu for en stor del er ophørt. Smaabrukerne befinder sig i denne henseende paa et standpunkt, der meget minder om tilstanden overhodet i 1860-aarene. Sikkerlig ligger deres fôringsmaate likesaa meget tilbage som deres engkultur. Kreatur- antallet pr. 1 000 maal indmark ved de smaa bruk er nemlig saa meget større end ved de øvrige bruk, at det — sammenholdt med, hvad der er meddelt om driftsmaaterne — kun kan forklares ved, at der holdes mindre værdifulde dyr, der fôres daarligere.

Likesom kreaturantallet er forholdsvis større ved de smaa bruk, skiller disse sig fra de større bruk ogsaa gennem kreaturbesætningenes relative sammensætning med hensyn til slags og tildels alder og køn

Omstaaende beregning for rikets bygder belyser dette forhold ved at angive kreaturstyrkens procentvise sammensætning inden de enkelte grupper for samtlige bruk — baade de særskilt skyldsatte og de ikke særskilt skyldsatte i gruppe II—V.

	Gruppe II. Bruk med indtil 20 maad dyrket jord.	Gruppe III. Bruk med 20—100 maad dyrket jord.	Gruppe IV. Bruk med 100—500 maad dyrket jord.	Gruppe V. Bruk med over 500 maad dyrket jord.	Gruppe II—V.
	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.
Hester	2.6	5.7	10.7	13.3	5.1
Storfæ	27.5	35.0	49.2	58.1	33.9
Faar	51.1	42.0	20.5	6.4	42.6
Gjeter	11.8	8.2	3.4	0.6	9.0
Svin	7.0	9.1	16.2	21.6	9.4
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Det procentvise antal av hester, storfæ og svin er stigende med brukenes tiltagende størrelse, faar og gjeter faldende. I smaabrukens kreaturbesætninger spiller hesten en mindre fremtrædende rolle; men det mest karakteristiske er dog den høie procent for smaafæ.

Hvad fordelingen efter alder angaar, er for hestenes vedkommende antallet av unghester i de fleste amter forholdsvis ubetydelig paa de smaa bruk, idet der ved disse ikke drives synderlig med hesteopdræt. I nogen faa amter stiller forholdet sig anderledes. Tar vi for os den utprægede smaabrukerklasse, gruppe II, viser det sig, at der i rikets bygder forekommer 1 742 hester under 1 aar og 4 611 i alderen 1—3 aar i denne gruppe. Herav tilhører alene de tre vestlandsamter og Romsdal amt henholdsvis 1 262 og 3 137 hester.

I disse distrikter drives der paa sine steder et ikke ubetydelig hesteopdræt paa de nævnte smaa bruk, dels ved eget tillæg, dels ved indkjøb. Naar der saaledes i Romsdal amt i denne gruppe forekommer 247 hester under 1 aar mot 1 200 i alderen 1—3 aar, tyder dette hen paa et utstrakt indkjøb av hester i den sidst nævnte alder. Noget lignende gjenfindes i enkelte andre distrikter. Særlig i de bedste jordbruksdistrikter er antallet av unghester ved disse smaabruk helt ubetydelig.

Av storfæet utgjør for rikets bygder i gruppe II ungfæet 29.7 pct., i gruppe III 34.0 pct., i de to følgende grupper synker det igjen til henholdsvis 33.9 og 25.9 pct. Opdrættet er altsaa mindst i grupperne for de mindste og de største bruk. Antallet av kjøer er forholdsvis stort ved smaabrukene.

Antallet av svin under 1 aar utgjør i rikets bygder i gruppe II—V henholdsvis 90.6, 83.9, 75.6 og 75.0 pct.

Den større mængde av ungdyr ved smaabrukene skyldes vistnok, at der ved en mængde av disse ikke drives avl, men bestanden rekrutteres ved indkjøb fra de større bruk, hvor da ogsaa den største mængde avlsdyr forefindes.

Besætningene paa de smaa bruk har i det hele en høiere produktiv sammensætning, end den man finder for landets samlede kreaturstyrke.

4. Kreaturhold i forhold til matrikelskyld.

I andet hefte, tabel 11 og 12 findes indtatt bl. a. endel beregninger over forholdet mellem kreaturhold og matrikelskyld.

Nedenfor meddeles resultatet for rikets bygder — Finmarken undtatt — sammenholdt med de tilsvarende beregninger for tidligere aar.

Aar.	Antal kreaturer pr. 100 mark skyld.			
	Hester.	Storfæ.	Faar og gjeter.	Svin.
1865	29	189	399	18
1875	30	202	401	20
1890	29	200	337	23
1900	33	188	241	32
1907, ³¹ / ₁₂	33	205	241	32

I samlet kreaturhold pr. 100 mark skyld kommer av amterne Tromsø, Nordland og Nordre Bergenhus høiest med henholdsvis 794, 590 og 516 beregnede kjør, lavest Nedenes og Bratsberg med 192 og 199.

I besætningenes værdi i forhold til matrikelskylden kommer Tromsø, Stavanger og Nordland høiest med 67 230, 56 221 og 51 617 kroner pr. 100 mark. Naar Tromsø og Nordland staar høiest i denne henseende — likesom de staar høiest i areal indmark pr. 100 mark skyld — saa maa dette formentlig skyldes den omstændighet, at de naturlige hindringer eller de daarlige betingelser for jordbruket i denne landsdel har bevirket en forholdsvis lav ansættelse i skyld. For Stavanger amt turde det heller skyldes en sterk fremgang i tiden efter matrikuleringens avholdelse. Det er tallene for Jæderen og Dalene fogderi, der bevirker den fremskutte stilling, amtet indtar i denne henseende.

Øverst av alle fogderier kommer Lofoten og Vesteraalen med 852 beregnede kjør av værdi 71 346 kr. pr. 100 mark skyld.

D. Priser paa kreaturer, derefter beregnet værdi samt kreaturenes slagtevegt.

De under dette avsnit omhandlede opgaver er av en anden art end de, der indhentes ved de almindelige tællinger, og som grunder sig paa en virkelig optælling av tællingsgjenstandene.

Opgaverne over kreaturpriser og slagtevegt er indhentet ved særskilte spørgekemaer, og de opstillede spørgsmaal er av rikets lensmænd skjønsmæssig besvart for deres respektive distrikter. Det ligger i sakens natur, at de ikke kan være av samme nøiagtighet som de ved tællingene erhvervede opgaver. De kan efter sin art kun være omtrentlige. Tiltrods herfor maa det antages, de fortjener sin plads, fordi de i hovedtrækkene og tilnærmelsesvis angir det rette, og fordi man uten hjælp av den belysning, som derved gives, vil komme til at savne ganske væsentlige faktorer til bedømmelse saavel av tællingens resultater som av vort husdyrbruks standpunkt i det hele tat.

1. Priser paa kreaturer.

Andet hefte, tabel 10 meddeler opgaver over gjennomsnittsprisen paa kreaturer i aaret 1907¹⁾.

Nedenfor sammenstilles opgaverne for rikets bygder med de tilsvarende for tidligere aar.

	Pris pr. stykke i kroner.								
	1870.	1875.	1880.	1885.	1890.	1895.	1900.	1905.	1907.
Arbeidshester.....	156	371	275	250	258.0	267.1	356.2	346.2	387.9
Okser.....	54	86	71.2	68.0	91.2	88.6	103.4	120.6	131.5
Kjør.....	66	83	72.9	70.4	88.1	86.5	94.3	112.2	119.7
Ungnøt.....	27	46	41.0	38.0	48.5	45.0	51.9	60.8	66.3
Kalver.....	?	?	12.2	10.7	13.7	12.8	15.1	17.4	18.8
Voksne faar.....	8	10	9.9	9.4	12.3	11.4	12.9	15.1	16.5
— gjeter.....	9	10	9.4	9.3	10.6	9.5	11.2	12.5	13.1
— svin.....	44	66	?	56.4	62.3	61.1	81.1	92.1	95.9

Som det vil sees, indtraadte der i aarene 1871—1875 en betydelig stigning i prisene paa samtlige kreaturer, navnlig steg hestepriene overordentlig. I de to følgende perioder gik for samtlige kreaturer prisen suksessivt nedover.

I perioden 1886—1890 indtraadte der en vending, idet priserne steg betragtelig for alle kreaturslags. Herpaa fulgte i aarene 1891—1895 et prisfald paa samtlige kreaturer med undtagelse av hester.

De to sidste perioder (opgaven for 1905 ikke medregnet) utmerker sig ved en undtagelsesfri og sterk prisstigning.

¹⁾ Angaaende utregningen av disse priser henvises til Norges Off. Statistik, række IV, nr. 72, side 39*.

Der er en nogenlunde jevn stigning i prisene i aarene 1900—1905—1907, naar undtages, at hestepriene i 1905 er lavere end i 1900.

Den procentvise forandring i prisene utgjør:

	1886—1890.	1891—1895.	1896—1900.	1901—1907.	1871—1907.
	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.
Arbeidshester	+ 3.20	+ 3.53	+ 33.36	+ 8.90	+ 148.65
Okser	+ 34.12	÷ 2.85	+ 16.70	+ 27.18	+ 143.52
Kjør	+ 25.14	÷ 1.82	+ 9.02	+ 26.94	+ 81.36
Ungnøt	+ 27.63	÷ 7.22	+ 15.31	+ 27.75	+ 145.56
Kalver	+ 28.04	÷ 6.57	+ 17.97	+ 24.50	-
Voksne faar	+ 30.85	÷ 7.32	+ 13.16	+ 27.91	+ 106.25
— gjeter	+ 13.98	÷ 10.38	+ 17.89	+ 16.96	+ 45.56
— svin	+ 10.46	÷ 1.93	+ 32.73	+ 18.25	+ 117.95

Prisen paa arbeidshester, okser og ungnøt er altsaa i tidsrummet 1871—1907 steget henimot 150 pct., faar og svin noget over 100 pct., kjøer vel 80 og gjeter 45 pct. Aarsaken til denne gjennemgaaende sterke stigning skyldes ikke mindst husdyrbrukets utvikling i retning av at frembringe større, mere produktionsdygtige dyr; endvidere en stigning i kjøtprisene. Ved denne som for andre sammenligninger med ældre priser maa ogsaa tages i betragtning pengerepresentativets synkende værdi, der jo vil ytre sig som en stigen i alle priser.

I denne forbindelse kan erindres om, at det almindelige prisniveau i tidsrummet 1875—1896 gik betydelig ned og derefter igjen har hævet sig op til omtrent samme høide som i syttiaarene¹⁾. Ikke mindst sank kornprisene i den første del av nævnte tidsrum, mens prisene paa kreaturer og fædriftsprodukter sank i mindre grad.

I disse ulikeartede prisbevægelser ligger hovedgrunden til den omlæggelse av jordbruket fra kornavl til föravl, der fandt sted i sidste fjerdedel av det 19de aarhundrede.

Hvad angaar prisene paa kreaturer i de forskjellige distrikter skal man indskrænke sig til nedenfor at meddele tallene for de større landsdele, idet man for de mindre inndelingers vedkommende henviser til tabel 10 i andet hefte.

Gjennemsnittspriser paa kreaturer 1907:

Prix moyens des animaux domestiques 1907.

Bygderne i de større landsdele.	Arbeidshester.	Okser.	Kjør.	Ungnøt.	Kalver.	Voksne faar.	Voksne gjeter.	Voksne svin.	Voksne rensdyr.
	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.
Østlandet	437.2	172.3	165.2	83.1	25.4	19.4	17.1	110.6	45.0
Oplandene	435.0	142.5	127.0	70.4	22.5	17.6	12.3	98.9	39.4
Sørlandet	380.4	125.8	142.9	79.8	20.8	17.3	13.9	101.5	27.8
Vestlandet	319.8	99.2	101.2	56.4	15.5	16.8	14.0	73.7	35.1
Trøndelagen	357.9	117.4	101.1	58.6	16.8	15.8	11.3	84.4	30.6
Nord-Norge	283.1	99.2	85.7	47.0	15.0	13.7	12.0	93.1	23.8

¹⁾ Sundbärg i: «Journal of the Royal Statistical Society», March 1911, side 408.

Østlandet har de høieste priser for samtlige slags; Nord-Norge har de laveste. Ogsaa paa Vestlandet er prisene gjennemgaaende lave.

Forøvrig maa man ved sammenligningen av de heromhandlede priser saavel mellem forskjellige tider som mellem forskjellige landsdele, ha i erindring, at ikke alene prisnivaet, men ogsaa kreaturenes forskjellige kvalitet spiller en betydelig rolle. Det tør saaledes f. eks. antages, at den av tabellen side 94 fremgaaende prisstigning fra 1875—1907 paa okser, kjøer, faar og svin for en ikke uvæsentlig del skriver sig fra kvægslagets forædling. Likeledes, at forskjellen mellem prisene i de østlandske og vestlandske distrikter for hester, okser, kjøer og svin væsentlig hitrører fra de forskjellige kvægracer, jfr. den følgende avdeling 3.

2. Kreaturbesætningenes værdi.

Paa grundlag av ovenanførte priser i forbindelse med opgaverne over antallet av kreaturer har man foretat en beregning — hvis resultater er indtat i hefte 2, tabel 9 — over kreaturbesætningenes omtrentlige værdi 31 december 1907¹⁾.

Nedenfor sammenstilles tallene for 1907 med de tilsvarende for 1875, 1890 og 1900. Summene anføres i runde tal for rikets bygder:

	1875.	1890.	1900.	1907, ^{31/12} .
	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.
Hester	48 800 000	34 600 000	51 830 000	57 336 000
Storfæ	74 400 000	70 600 000	73 730 000	97 417 000
Faar	16 800 000	17 300 000	12 820 000	16 335 000
Gjeter	3 200 000	2 900 000	2 400 000	2 917 000
Svin	6 500 000	7 300 000	13 120 000	15 117 000
Rensdyr	1 600 000	3 200 000	2 100 000	2 819 000
Samlet værdi	151 300 000	135 900 000	156 000 000	191 941 000
Værdi beregnet pr. indbygger av den hjemmehørende folkemængde	102.2	89.2	96.8	112.8

Værdien av de samlede kreaturbesætninger i Norges bygder skulde efter ovenstaaende i 1907 være 23.04 pct. høiere end i 1900, mens den i perioden 1876—1890 faldt 11.18 pct. og i aarene 1891—1900 steg 14.79 pct. Der er i sidste periode stigning i alle kreaturslags, væsentlig begrundet i prisenes stigning, men ogsaa tildels, som tidligere paavist, i forøkelse av antallet.

¹⁾ Angaaende beregningens utførelse henvises til Norges Off. Statistik, række IV, nr. 72, indledningen, bilag 4.

Nedenstaaende tabel viser forholdet mellem værdiene av besætningene av de enkelte slags angit i procenter:

	1875.	1890.	1900.	1907, ³¹ / ₁₂ .
	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.
Hester	32.2	25.5	33.3	30.9
Storfæ	49.2	51.9	47.3	49.7
Faar	11.1	12.7	8.2	8.3
Gjeter.....	2.1	2.1	1.5	1.5
Svin	4.3	5.4	8.4	8.2
Rensdyr	1.1	2.4	1.3	1.4
Tilsammen	100	100	100	100

Gaar man nu over til de enkelte bygder amtsvis og ordner disse efter størrelsen av kreaturbesætningenes samlede gjennomsnittsværdi pr. indbygger, faar man følgende række:

	Gjennomsnittsværdi i kroner pr. indbygger 31 december 1907.	
	a. av den hele befolkning.	b. av den jordbruksdrivende befolkning.
Kristians	167.0	261.9
Stavanger.....	151.2	268.3
Jarlsberg og Larvik	144.4	352.6
Hedemarken.....	142.5	235.5
Smaalenene	137.0	386.1
Nordre Trondhjem.....	131.5	226.2
Akershus	128.6	331.4
Nordre Bergenhus	127.1	191.7
Buskerud	120.7	256.8
Søndre Trondhjem	111.8	214.9
Bratsberg	108.6	223.4
Finmarken	97.8	192.2
Lister og Mandal.....	93.2	179.8
Romsdal	91.7	157.6
Søndre Bergenhus	79.4	154.6
Nedenes	73.5	169.5
Tromsø	63.4	151.2
Nordland.....	59.6	138.6

Til belysning av hvilken rolle ulikhetene i prisene paa kreaturer i de forskjellige distrikter har influert paa ovenanførte rækkefølge hitsættes nedenstaaende sammenstilling for bygderne i de større landsdele.

	Hester.		Storfæ.		Faar og gjeter.		Svin.	
	Antal, pct.	Værdi, pct.	Antal, pct.	Værdi, pct.	Antal, pct.	Værdi, pct.	Antal, pct.	Værdi, pct.
Østlandet	27.8	32.5	21.4	28.2	3.4	4.0	26.1	30.6
Oplandene	19.6	21.7	17.8	18.5	11.8	11.6	24.2	25.1
Sørlandet	8.0	8.6	9.2	11.2	6.0	6.4	9.4	10.4
Vestlandet	17.0	13.5	21.3	17.9	43.0	44.3	17.1	13.1
Trøndelagen	18.8	17.0	19.4	16.2	22.1	20.9	20.3	18.1
Nord-Norge	8.8	6.7	10.9	8.0	13.7	12.8	2.9	2.7
Rikets bygder	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Som man ser, er det de tre første landsdele, der gjennemgaaende har de høieste kreaturpriser, og hvor derfor værdiprocenten er høiere end procenten for antal; kun for faar og gjeter er der nogen avvikelse, idet Vestlandet her har byttet plads med Oplandene. Særlig Østlandet udmerker sig ved høie priser.

Vi har i det tidligere kun tatt hensyn til rikets bygder. I byerne utgjorde kreaturbesætningenes værdi:

	1890.	1900.	1907, ^{30/9.}
	Kr.	Kr.	Kr.
Hester	1 892 000	3 381 000	3 682 000
Storfæ	660 000	510 000	672 000
Faar	39 000	21 000	43 000
Gjeter	9 000	7 000	9 000
Svin	305 000	343 000	1 169 000
Tilsammen	2 905 000	4 262 000	5 575 000
Værdi pr. indbygger	6.1	6.8	8.2

Værdien av fjærfæ og bikuber utgjorde ifølge hefte 2, tabel 9 sammenholdt med opgaverne for 1900:

	1900.		1907.	
	Bygderne.	Byerne.	Bygderne.	Byerne.
	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.
Høns.....	1 568 700	71 000	2 070 600	108 000
Ænder.....	17 500	2 900	20 600	2 000
Gjæs.....	42 900	2 000	58 000	1 400
Kalkuner.....	17 100	1 400	14 800	900
Fjærfæ ialt	1 646 200	77 300	2 164 000	112 300
Bikuber.....	211 900	4 500	242 700	5 700
Værdi pr. indbygger:				
Fjærfæ.....	1.02	0.12	1.31	0.16

For fjærfæet er der altsaa en ikke ringe stigning i værdiene, trods tilbagegang i antal. Det samme er tilfældet med bikuber.

Foran er anført resultatene av beregningene over kreaturbesætningenes værdi ved utgangen av aaret 1907¹⁾. Man har ogsaa utført en tilsvarende beregning over besætningenes værdi paa tællingsdagen, 30 september 1907.

Kreturbesætningenes værdi i riket utgjorde 30 september 1907 kr. 225 679 879
 — — — — — 31 december — « 197 515 099

Merværdi av den første kr. 28 164 780

Dette skulde altsaa svare til den samlede værdi av kreaturer, der antoges at skulde slagtes i de tre sidste maaneder av aaret 1907. Som tidligere anført tør antallet og derigjennem værdien av disse dyr maaske være litt lavt ansat.

Paa de enkelte kreaturslags faldt herav:

Hester.....	kr.	750 734
Storfæ.....	«	4 804 293
Faar.....	«	6 637 003
Gjeter.....	«	984 804
Svin.....	«	14 749 057
Rensdyr.....	«	238 889

¹⁾ For byernes vedkommende knytter beregningen sig til 30 september 1907.

3. Kreaturenes slagtevegt.

Som et ikke uvæsentlig moment til bedømmelse av husdyrbrukets utvikling har man i 1907 indhentet opplysninger om den gjennomsnittlige slagtevegt pr. stykke av forskjellige slags kreaturer.

De herhenhørende oppgaver er for rikets bygder amtsvis og fogderivis indtat i andet hefte, tab. 9. Lignende opplysninger er tidligere indhentet kun for aarene 1870 og 1875. Nedenfor sammenstilles middeltallet av disse ældre oppgaver for rikets bygder med den tilsvarende for 1907:

Slagtets gjennomsnittlige vekt i kg. pr. stykke:

Le poids moyen, en kilos, des animaux abattus, par pièce.

Aar.	Okser.	Kjør.	Faar.	Gjeter.	Svin.
1870—1875.....	123.0	102.0	16.0	15.5	102.0
1907.....	150.9	117.3	20.6	15.4	115.2

Slagtevegten er altsaa steget ikke ubetydelig for samtlige kreaturer med undtagelse av gjeter. Denne økning stemmer overens med, hvad der ovenfor er anført om værdistigning, og den maa antages nærmest at være en følge av den omtalte overgang til en sterkere føring.

En distriktsvis sammenligning mellom oppgaverne for 1875 og 1907 viser, at storfæets slagtevegt gjennemgaaende er steget sterkest i Akershus, Hedemarken og Lister og Mandal amter, faarets vekt i Jarlsberg og Larvik, Lister og Mandal samt Buskerud amter. Svinets slagtevegt er tiltat i landsdelene Nord-Norge, Trøndelagen og Vestlandet, mens de øvrige større landsdele opviser tilbakegang. Grunden til denne tilbakegang er formentlig, at der nu gjennemgaaende slagtes dyr i yngre alder end tidligere har været tilfælde.

Nedenfor anføres oppgaverne for 1907, forsaavidt de større landsdele angaar:

(Se tabellen neste side.)

Paa Østlandet er slagtevegten av storfæet, svin og rensdyr adskillig større end i de øvrige landsdele; dernæst kommer Oplandene. Lavest staar Vestlandet, der i denne henseende paa en bemerkelsesværdig maate skiller sig ut fra de øvrige landsdele. Smaafæets slagtevegt er mere jevn.

Slagtets gennemsnitlige vegt pr. stykke i kg.

Le poids moyen, en kilos, des animaux abattus, par pièce.

Bygderne i de større landsdele.	Okser.	Kjør.	Ungnøt.	Voksne faar.	Voksne gjeter.	Voksne svin.	Voksne rensdyr.
Østlandet.....	177	138	86	20	15	125	65
Oplandene.....	165	121	83	20	15	120	63
Sørlandet.....	130	119	76	19	15	111	63
Vestlandet.....	115	99	65	20	16	95	50
Trøndelagen.....	144	118	77	21	15	111	51
Nord-Norge.....	138	115	74	21	16	111	45

En sammenligning med de tidligere anførte priser paa kreaturer viser, at der i det store hele tat er overensstemmelse, saaledes at stor slagtevegt følges av høi pris. Der findes dog bemerkelsesværdige undtagelser, saaledes er prisene paa kreaturer i Nord-Norge betydelig mindre, end slagtevegten skulde tilsi.

Hvad angaar tallene for bygderne amtsvis, saa er slagtevegten av okser størst i Smaalenene og Akershus amt med henholdsvis 208 og 184 kg. pr. stk., mindst i Nordre Bergenhus, Søndre Bergenhus og Romsdal med 100, 116 og 117 kg.

For kjøer er rækkefølgen omtrent den samme.

Slagtevegten for ungnøt er størst i Smaalenene med 100, Nordre Trondhjem med 89 og Bratsberg med 86 kg.; mindst i Nordre Bergenhus med 57 kg. Naar rækkefølgen her er væsentlig avvikende fra, hvad den er for kjøer og okser, har det formentlig delvis sin grund deri, at der i de forskjellige distrikter ikke er gaat ut fra netop den samme gennemsnitsalder for slagtedyrene i denne kategori. Det samme er i end høiere grad tilfældet med kategorien kalver, hvor prisene er sterkt divergerende.

Slagtevegten av voksne faar er størst i Nordland med 24 og Smaalenene med 23 kg., mindst i Nedenes og Finmarken med hver 16 kg.

Voksne gjeter opviser den høieste vegt i Bratsberg og Nordland med hver 18 kg., mindst i Nedenes med 12 kg.

For voksne svin anføres den største vegt i Smaalenene med 138 og Bratsberg med 134 kg., mindst i Søndre Bergenhus med 90 kg.

4. Produktionen av melk m. v.

Angaaende melkeproduktionen er der ingen oplysninger indhentet i forbindelse med Jordbruktstillingen. Da det imidlertid vil være av ikke ringe interesse ogsaa at medta saadanne oplysninger i nærværende oversigt, skal man meddele endel ældre opgaver og dertil knyttede bemærkninger.

Siden 1865 har man i forbindelse med femaarsberetningene indhentet opgaver over det gjennemsnitlige aarlige melkeutbytte pr. ko. Den sidste av deslike opgaver, nemlig for aaret 1905, findes indtat i Norges Off. Stat. V. 31. Nedenfor sammenstilles denne opgave for rikets bygder med de tilsvarende for tidligere aar.

Gjennemsnitlig aarlig melkeutbytte pr. ko.
Production moyenne de lait, par vache et par an.

Aar.	Melkeutbytte pr. ko.	
	Overhodet.	For de mere fremskredne gaardbrukere.
	Liter.	Liter.
1865.....	951	?
1875.....	1 091	?
1880.....	1 116	?
1885.....	1 133	?
1890.....	1 172	1 579
1895.....	1 235	1 644
1900.....	1 279	1 729
1905.....	1 386	1 876

Opgaverne er fremkommet som skjønsmæssig besvarelse av spørsmål stillet til rikets lensmænd; de kan saaledes ikke gjøre krav paa absolut paalidelighet. Da imidlertid prøvemelkninger og regnskapshold ved fjøsdriften i de senere aar er blit mere og mere almindelig, maa man anta, at opplysningene efterhaanden har vundet meget i paalidelighet. Unøiagtighetene som maa befryktes at forefindes i de ældre opgaver antages mest at gaa i retning av for høi ansættelse av melkeutbyttet, saaledes at stigningen i melkeproduksjonen i virkeligheten tør være litt større, end ovenstaaende tal antyder.

Som man ser, er der en uavbrutt stigning i melkemængden pr. ko helt fra 1865 til 1905; den utgjør for det hele tidsrum 435 liter eller 46 pct. Stigningen er størst i det sidste femaar, 1901—1905, da den utgjør 107 liter eller vel 21 liter pr. aar; nærmest kommer tiaaret 1866—1875, da den utgjorde 14 liter pr. aar.

Angaaende melkeutbyttet pr. ko før 1865, saa kan man faa en formening om størrelsen av dette efter det oppgivne almindelige utbytte av smør pr. ko. Hovedmatrikuleringskommissionen anslaaer i 1820-aarene smørutbyttet overhodet pr. ko til $3\frac{1}{4}$ b $\mathbb{R}$ (19.5 kg.) aarlig; den samme ansættelse benyttes senere av Schweigaard ved en beregning for 1835 og av Tvethe for 1845. Fra 1820-aarene til 1840-aarene antages kvægbruket i det hele at ha gjort ringe kvalitative fremskridt, saa det er intet paafaldende i at samme ansættelse benyttes for hele tids-

rummet. Høit regnet kan melkemængden efter dette ikke ansættes til mere end 600 liter pr. ko aarlig. Ogsaa denne ansættelse peker hen paa, at de første officielle opgaver over melkeutbyttet maa være for store, idet stigningen i melkeproduktionen pr. ko i tidsrummet 1846—1865 neppe var fremtrædende.

Gjennem de saakaldte kontrolforeninger, hvorav der i de senere aar (siden 1900) har været endel i virksomhet i vort land, er fremskaffet et betydelig materiale til bedømmelse av melkeavkastningens størrelse. Man kan derigjennem til en viss grad prøve paalideligheten av den off. statistiks opgaver. Det maa dog erindres, at det resultat, medlemmene av disse foreninger fremviser, ingenlunde kan antages som gjennemsnitlig for vedkommende distrikt. Kontrolforeningene dannes nemlig i regelen i grænder, der har de bedste betingelser for en sterk melkeproduktion, likesom ogsaa medlemmene oftest hører til sit distrikts foregangsmænd paa kvægbrukets omraade. De resultater, kontrolforeningene fremviser, kan derfor nærmest sammenlignes med statistikkens opgaver vedkommende besætningene for de mere fremskredne gaardbrukere.

Nedenfor sammenstilles et sammendrag av kontrolforeningenes regnskaper for 1908—1909 — forsaavidt nedennævnte amter, hvor foreningene har størst utbredelse angaar — med den off. statistiks opgaver for 1905.

Bygderne amtvis,	Kontrolforeningenes opgaver.			Den off. statistiks opgaver for 1905.	
	Antal foreninger.	Antal kjøer under kontrol.	Melkemængde pr. ko aarlig.	Melkemængde pr. ko aarlig.	
				For de mere fremskredne gaardbrukere.	Overhodet.
			Liter.	Liter.	Liter.
Smaalenene	17	3 965	2 108	2 408	1 789
Akershus	15	2 683	2 016	2 207	1 658
Hedemarken	21	5 305	1 834	2 134	1 562
Kristians	24	5 466	1 835	1 952	1 426
Buskerud	5	979	2 161	2 234	1 714
Bratsberg	7	1 151	2 069	2 236	1 474
Stavanger	7	1 548	2 019	1 901	1 343
Nordre Trondhjem ...	7	1 590	1 983	1 927	1 474

I almindelighet kommer altsaa det aarlige middelutbytte av melk pr. ko i kontrolforeningene nær op mot det for de mere fremskredne gaardbrukeres besætninger angivne tal; for de to amter, Stavanger og Nordre Trondhjem, er

endog det første litt større end det sidste. For disse to amter og vel ogsaa for Buskerud amt er den off. statistiks opgaver for de mere fremskredne gaardbrukeres besætninger maaske for lave, særlig naar hensees til, at det jo ikke er udelukkende mere fremskredne gaardbrukere, som er medlemmer av disse foreninger.

Større betydning har dog det angivne middelutbytte overhodet. Naar hensees til, hvor langt dette ligger under kontrollforeningenes regnskapsmæssige utbytte, maa man tro, at den off. statistiks opgaver ikke længere lider av den slags unøiagtigheter der, som foran antydnet, befryktes for de ældre opgavers vedkommende.

Av kontrollforeningenes offentliggjorte regnskaper fremgaar forøvrig, at den gjennomsnittlige melkemængde pr. ko i de sidste aar ikke har været i stigende, som av nedenstaaende sammenstilling vil sees.

Aar.	Aarlig melkemængde pr. ko i kontrollforeningene.
	kg.
1904—1905.....	1 982
1905—1906.....	2 059
1906—1907.....	2 026
1907—1908.....	2 033
1908—1909.....	1 980

Som aarsak til denne foreteelse angives indførelse av en litt svakere føring, begrundet i de stigende kraftfôrpriser, samt i vanskeligheter ved melkeavsætningen.

Antallet av kontrollforeninger har i de sidste aar ikke steget; i 1904 utgjorde antallet 140 og i de følgende aar 1905--1909 henholdsvis 139, 142, 145, 146 og 145. Antallet av kontrollerte kjøer viser derimot jevn opgang, fra 29 600 i 1905 til 36 000 i 1909.

Det aarlige melkeutbytte pr. ko falder høist ulike i de forskjellige distrikter, som av omstaaende tabel nærmere vil fremgaa. Størst er utbyttet paa Østlandet. Av bygderne amtsvis kommer Smaalenene øverst med 1 789 liter, hvorefter følger Jarlsberg og Larvik med 1 786, Buskerud med 1 714, Bratsberg med 1 674 og Akershus med 1 658. Mindst er melkeutbyttet pr. ko i Nordre Bergenhus og Romsdal amter med henholdsvis 953 og 987 liter. Av fogderierne kommer Aker og Follo samt Moss øverst med henholdsvis 1 947 og 1 932 liter pr. ko; dernæst har Ringerike 1 872, Idde og Marker 1 844, Buskerud 1 840

Aarlig melkeproduktion 1865 og 1907.
Production annuelle du lait 1865 et 1907.

Landsdele.	Aarlig melkeproduktion 1865.		Aarlig melkeproduktion 1907.		
	Pr. ko.	I det hele.	Pr. ko.	I det hele.	Samlet værdi.
	Liter.	1 000 liter.	Liter.	1 000 liter.	1 000 kr.
I. Riket	951	660 459	1 394	1 015 395	101 540
II. Rikets bygder	948	650 753	1 386	1 006 249	100 625
III. Rikets byer	1 448	9 706	2 000	9 146	915
IV. Bygderne i de større landsdele.					
Østlandet	1 354	175 002	1 737	256 829	25 683
Oplandene	978	116 905	1 494	183 611	18 361
Sørlandet	1 005	67 838	1 494	101 638	10 164
Vestlandet	758	130 868	1 168	182 125	18 213
Trøndelagen	894	110 633	1 321	180 712	18 071
Nord-Norge	752	49 507	1 207	101 334	10 133
V. Bygderne amtsvis.					
Smaalenene	1 426	44 981	1 789	67 316	6 732
Akershus	1 304	51 218	1 658	72 945	7 295
Hedemarken	1 028	56 915	1 562	93 674	9 367
Kristians	927	59 990	1 426	89 937	8 994
Buskerud	1 404	49 140	1 714	65 134	6 513
Jarlsberg og Larvik	1 284	29 663	1 786	51 434	5 143
Bratsberg	1 110	30 043	1 674	43 790	4 379
Nedenes	965	15 974	1 474	23 838	2 384
Lister og Mandal	939	21 821	1 335	34 010	3 401
Stavanger	795	34 038	1 343	59 379	5 938
Søndre Bergenhus	758	50 091	1 209	69 812	6 981
Nordre Bergenhus	720	46 739	953	52 934	5 293
Romsdal	751	40 590	987	58 671	5 867
Søndre Trondhjem	942	42 361	1 501	70 789	7 079
Nordre Trondhjem	989	27 682	1 474	51 252	5 125
Nordland	727	30 344	1 131	60 277	6 028
Tromsø	772	15 231	1 265	33 116	3 312
Finmarken	758	3 932	1 225	7 941	794

Landsdele.	Aarlig melkeproduktion 1865.		Aarlig melkeproduktion 1907.		
	Pr. ko.	I det hele.	Pr. ko.	I det hele.	Samlet værdi.
	Liter	1 000 liter.	Liter.	1 000 liter	1 000 kr.
VI. Bygderne fogderivis.					
Rakkestad	1 460	20 804	1 650	26 596	2 660
Idde og Marker	1 399	10 955	1 844	19 290	1 929
Moss	1 397	13 222	1 932	21 430	2 143
Aker og Follo	1 401	15 833	1 947	25 498	2 550
Nedre Romerike	1 561	19 355	1 544	21 239	2 124
Øvre Romerike	1 030	16 030	1 522	26 208	2 621
Hedemarken	1 001	19 793	1 643	36 956	3 695
Vinger og Odalen	902	6 412	1 613	11 417	1 142
Solør	869	6 754	1 525	13 260	1 326
Søndre Østerdalen	1 158	9 676	1 413	12 590	1 259
Nordre Østerdalen	1 158	14 280	1 525	19 451	1 945
Nordre Gudbrandsdalen	869	10 012	1 188	14 921	1 492
Søndre Gudbrandsdalen	890	15 825	1 379	20 024	2 003
Toten	1 063	13 518	1 650	23 303	2 330
Hadeland og Land	1 064	11 449	1 700	19 319	1 932
Valdres	772	9 186	1 234	12 370	1 237
Ringerike	1 399	6 941	1 872	11 056	1 106
Hallingdal	1 303	12 147	1 580	13 112	1 311
Buskerud	1 507	19 815	1 840	30 846	3 084
Numedal og Sandsvær	1 351	10 237	1 478	10 120	1 012
Jarlsberg	1 351	20 387	1 771	35 112	3 511
Larvik	1 158	9 276	1 817	16 322	1 632
Bamle	965	6 601	1 717	14 636	1 463
Nedre Telemarken	1 158	8 244	1 734	14 527	1 453
Øvre Telemarken	1 158	15 198	1 598	14 627	1 463
Nedenes	965	11 785	1 539	18 505	1 851
Sætersdalen	965	4 189	1 290	5 333	533
Mandal	965	10 924	1 410	18 963	1 896
Lister	917	10 897	1 253	15 047	1 505
Jæderen og Dalene	820	17 114	1 475	36 602	3 660
Ryfylke	772	16 924	1 194	22 777	2 278
Søndhordland	820	15 066	1 105	16 734	1 673
Nordhordland	627	18 905	1 178	35 447	3 545
Hardanger og Voss	917	16 120	1 400	17 631	1 763
Sogn	785	21 639	1 059	22 679	2 268
Sønd- og Nordfjord	672	25 100	886	30 255	3 025

Landsdele.	Aarlig melkeproduktion 1865.		Aarlig melkeproduktion 1907.		
	Pr. ko.	I det hele.	Pr. ko.	I det hele.	Samlet værdi.
	Liter.	1000 liter.	Liter.	1000 liter.	1000 kr.
VI. Bygderne fogderivis (forts.).					
Søndmør.....	656	16 175	894	26 163	2 616
Romsdal.....	772	9 023	925	12 001	1 200
Nordmør.....	869	15 392	1 190	20 507	2 051
Fosen.....	869	9 513	1 262	18 110	1 811
Orkedalen.....	965	9 740	1 775	17 762	1 776
Guldalen.....	965	12 256	1 530	18 228	1 823
Strinden og Selbu.....	965	10 852	1 517	16 689	1 669
Stjør- og Værdalen.....	1 158	13 538	1 580	20 393	2 039
Inderøen.....	869	7 472	1 492	16 334	1 633
Namdalen.....	869	6 672	1 334	14 525	1 453
Søndre Helgeland.....	820	9 825	1 132	13 816	1 382
Nordre Helgeland.....	627	5 123	1 075	11 415	1 141
Salten.....	677	8 925	1 169	20 130	2 013
Lofoten og Vesteraalen.....	772	6 471	1 123	14 916	1 492
Senjen og Tromsø.....	772	15 231	1 265	33 116	3 312
Alten.....	869	1 550	1 250	2 163	216
Hammerfest.....	579	967	1 284	2 599	260
Tanen.....	579	884	1 090	1 943	194
Varanger.....	} 579	531	1 275	980	98
Varde.....			1 400	256	26

og Larvik 1 817 liter. Mindst er utbyttet i Sønd- og Nordfjord med 886, Søndmør med 894 og Romsdal med 925 liter.

For byerne er der ingen oplysninger indhentet om melkemængden pr. ko; ved beregningens udførelse har man skjønsmæssig ansat den til 2 000 liter. I 1865 ansattes den paa samme vis til 1 500 potter eller 1 448 liter.

Av tabellen vil fremgaa, hvorledes forholdet stiller sig i denne henseende i 1865. Rækkefølgen av distriktene, naar disse ordnes efter størrelsen av melkeutbyttet pr. ko, frembyr i det hele tat stor likhet med 1905. Ogsaa dengang stod Østlandet høiest i melkeutbytte pr. ko. Øverst kommer Smaalenene med 1 426 liter, hvorefter følger Buskerud, Akershus, Jarlsberg og Larvik samt Bratsberg med henholdsvis 1 404, 1 304, 1 284 og 1 110 liter.

Stigningen i aarlig melkemængde pr. ko. i tidsrummet 1865—1907 utgjør for rikets bygder 46 pct. Stigningsprocenten i de enkelte distrikter er noksaa forskjellig. Av bygderne amtsvis kan Stavanger opvise den største relative stig-

ning, nemlig 69 pct., derefter følger Tromsø, Finmarken, Søndre Trondhjem og Søndre Bergenhus med henholdsvis 64, 62, 59 og 59 pct. Den mindste relative stigning opviser Buskerud, Smaalenene og Akershus med henholdsvis 22, 25 og 27 pct.

Som grundlag for beregningen over den samlede melkeproduktion i 1907 er benyttet tællingsopgaven over antallet av kjøer pr. 30 september 1907 sammenholdt med opgaven over det gjennemsnitlige aarlige melkeutbytte pr. ko i aaret 1905.

Man er opmerksom paa, at det i statistikken angivne antal kjøer — hvorved her forståes alle hundyr over 2 aar — omfatter enkelte individer, der ikke kan betegnes som melkekjøer, saaledes 2-aars kviger, der endnu ikke har kalvet. Egentlig skulde der altsaa ske en reduktion av antallet. Da man imidlertid savner de til en saadan reduktion fornødne oplysninger, og denne kilde til feil maa antages forholdsvis ubetydelig, vil man late den ut av betraktning. Dette saameget mere, som den for 1905 angivne melkemængde pr. ko maa antages at være for lav for aaret 1907; en unøiagtighet der altsaa trækker i motsatt retning av den første.

Ifølge kontrolforeningenes regnskaper skal rigtignok, som nævnt, melkeutbyttet pr. ko ikke være steget i de sidste aar, men dette gjælder nærmest de mere fremskredne gaardbrukeres besætninger, hvor kraftfôrforbruket tildels har været noksaa stort.

Tilstanden overhovedet er vistnok forskjellig herfra, idet der da mere blir tale om en fortsat overgang fra et primitivt til et mere moderne kvægbruk, væsentlig med hensyn til føringen. Sikkerlig har denne bevægelse, hvis mest betydningsfulde resultat viser sig i en sterk og ubrutt stigen av melkemængden pr. ko i tidsrummet 1865—1905, ogsaa fortsat i aarene 1906—1907. Denne antagelse finder støtte i de hittil indkomne opgaver over melkemængden pr. ko i 1910 (skema nr. 6 til femaarsberetning 1906—1910). Gjennemgaaende viser disse en ikke ubetydelig stigning i den angivne melkemængde pr. ko i femaaret.

Den samlede melkemængde i riket er beregnet til 1 015.4 mill. liter, derav i byerne 9.1 mill. liter. Av bygderne amtsvis kommer Hedemarken øverst med 93.7 mill. liter; dernæst har Kristians 89.9, Akershus 72.9, Søndre Trondhjem 70.8 og Søndre Bergenhus 69.8 mill. liter.

Av fogderierne kommer Hedemarken øverst med 37.0 mill. liter, ubetydelig mindre har Jæderen og Dalene, Nordhordland og Jarlsberg med henholdsvis 36.6, 35.4 og 35.1 mill. liter.

Til belysning av melkeproduksjonens utvikling har man i tabellen s. 105—107 indtat en opgave over beregnet melkemængde i aaret 1865 (jfr. tabel 8 i Norges Off. Stat. C nr. 2; de i denne tabel anførte mængder er her omregnet i liter).

Naar man har valgt et tidspunkt saa langt tilbake som 1865 til sammenligning, saa har dette sin grund i, at derigjennem kan faaes en oversigt over resultatene, forsaavidt melkeproduksjonen angaar, av den omlægning i landbrukets bedrift, der tok sin begyndelse paa denne tid eller litt senere, og som væsentlig

karakteriseres som en indskrænkning i kornavlén og en utvidelse i avlén av förvekster.

Nærværende oversigt former sig förövrig ogsaa i andre væsentlige dele som en oversigt för det samme tidsrum, derved, at de eneste foreliggende ældre arealopgaver knytter sig til midten av 1860-aarene.

Den aarlige melkeproduktion i riket skal ifølge disse beregninger i tidsrummet 1865—1907 være øket fra 660.5 til 1 015.4 mill. liter eller 53.7 pct.; för rikets bygder er den øket med 54.6 pct.

Stigningen i samlet melkemængde falder noksaa forskjellig i de forskjellige distrikter.

Den største absolute tilvekst opviser av bygderne amtsvis Hedemarken med 37 mill. liter, derefter har Kristians 30, Nordland 30 og Søndre Trondhjem 28 mill. liter.

Den største relative stigning i samlet melkemængde opviser av bygderne amtsvis de tre nordligste amter, Tromsø med 117.4, Finmarken 102.0 og Nordland med 98.6 pct.; dernæst kommer Nordre Trondhjem med 85.1, Stavanger 74.4, Jarlsberg og Larvik 73.4, Søndre Trondhjem 67.1, Hedemarken 64.6, Lister og Mandal 55.9, Kristians 49.9, Smaalenene 49.7, Nedenes 49.2, Bratsberg 45.8, Romsdal 44.5, Akershus 42.4, Søndre Bergenhus 39.4, Buskerud 32.5 og Nordre Bergenhus 13.3 pct.

Beregnet i forbindelse med hver av de fra og med 1865 avholdte tællinger utgjør det samlede aarlige melkeutbytte i riket:

1865:	660.5 mill. liter.
1875:	811.5 —«—
1890:	832.4 —«—
1900:	852.0 —«—
1907:	1 015.4 —«—

Det er nedgangen i antallet av kjør, som bevirker den ringe stigning i tidsrummet 1875—1900. Antallet av kjør gik nemlig ned fra 741 598 i 1875 til 706 925 i 1890 og 689 563 i 1900.

Melkens værdi er i tabellen s. 105—107 beregnet efter en pris av 10 øre pr. liter för hele riket.

Værdien av den samlede melkeproduktion i 1907 utgjør efter beregningen 101.5 mill. kroner. Efter samme pris pr. liter utgjør værdien av melkemængden i 1865 66 mill. kroner. Imidlertid hadde melken i 1865 neppe høiere pris end 8 øre pr. liter, hvorefter værdien av melkeproduktionen i 1865 blir kun 52.8 mill. kroner. Stigningen i værdien av den aarlige melkeproduktion skulde altsaa efter denne sidste beregning utgjøre ialt 48.7 mill. kroner.

Værdien av den aarlige melkeavkastning pr. ko har efter samme pris steget fra kr. 76.08 til kr. 138.60.

Som et væsentlig moment til bedømmelse av kvægbrukets vilkaar hitsættes nedenfor prisene for rikets bygder ¹⁾ paa melk og smør i tidsrummet 1866—1905:

Aar.	Nysilt melk.		Smør.
	Levert til meieri.	Almindelig pris.	
	Øre pr. liter.	Øre pr. liter.	Kr. pr. kg.
1866	-	10.3	1.47
1870	-	10.3	1.53
1875	-	11.3	1.87
1880	-	10.2	1.69
1885	-	9.9	1.59
1890	-	10.0	1.59
1895	8.0	10.2	1.57
1905	9.3	10.4	1.71

Prisen angives særlig høi baade for melk og smør i 1875; prisene for de øvrige aar er noksaa jevne, naar undtages en litt større stigning, hvad smør angaar i sidste periode.

Den opgivne «almindelige» pris maa antages at gjælde salg direkte til forbruker; ved slike salg opnaaes en høiere pris end den, melken ved forædling kan utbringes i.

En sammenligning mellem den «almindelige» melkepris og prisen paa smør viser da ogsaa, at den første ikke er avhængig av den sidste; ofte er i distriktene melkeprisen særlig høi og smørprisen lav, eller omvendt.

Av bygderne amtsvis har Finmarken den høieste almindelig melkepris med 16.9 øre pr. liter; dernæst har Tromsø 11.1 samt Nedenes, Akershus og Buskerud hver 11 øre pr. liter. Laveste pris har Nordre Trondhjem med 9,5, Hedemarken med 9.6 og Kristians med 9.7 øre pr. liter.

Av fogderierne kommer Vardø høiest med 20 øre pr. liter; de andre fogderier i samme amt har fra 14.6—18.3 øre pr. liter. Blandt de øvrige fogderier staar Aker og Follo øverst med 12.8 og Bamle med 12.4 øre. Lavest noteres prisen i Nordre Gudbrandsdalen, nemlig 8.5 øre pr. liter.

Som det vil forstaaes, egner denne prisopgave sig ikke som grundlag for beregningen over værdien av landets melkeproduktion, idet den ikke er et uttryk hverken for produktionsværdien eller nytteværdien, heller ikke for salgsværdien uten forsaavidt angaar en mindre del av produktionen.

¹⁾ Den off. statistiks opgaver, indhentet i forbindelse med femaarsberetningene.

Et bedre uttryk ialfald for melkens salgsværdi har man i de priser, som opnaaes ved leveranse til meieriene. Denne sidste pris ligger ikke saa litet lavere end den første, gennemsnitlig for de distrikter, for hvilke opgaver haves, ca. 10.5 pct. lavere i 1905. Man har imidlertid heller ikke fundet at kunne benytte disse priser ved værdiberegningen av landets melkeproduktion, væsentlig av den grund, at deslike priser mangler for flere distrikter. Istedet har man, som av tabellen vil sees, benyttet en fast pris av 10 øre for hele riket.

Hvad angaar melkeprisen for 1865, saa maa denne antages i virkeligheten at være ikke saa litet lavere end i 1905, naar hensees til prisene i de samme aar paa smør.

I forbindelse med oplysningene om melkeproduktionen vil det være av interesse at meddele nogen oplysninger om den industri, der er knyttet til melkens forædling.

Om denne industri, der allerede længe har indtat en fremragende plads i vort lands økonomiske liv, har den off. statistik bragt oplysninger siden 1875.

Nedenfor hitsættes hovedresultatet av disse oplysninger for tidsrummet 1875—1905:

Aar.	Antal anlæg.		Mottat melk:		
	Meierier.	Ysterier.	Ved meieriene.	Ved ysteriene.	Tilsammen.
			Liter.	Liter.	Liter.
1875	86	19	14 079 000	2 172 000	16 251 000
1880	156	23	23 343 000	2 480 000	25 823 000
1885	249	26	55 188 000	4 156 000	59 344 000
1890	276	31	70 042 000	4 985 000	75 027 000
1895	481	51	110 010 000	8 926 000	118 936 000
1900	783	62	164 747 000	13 657 000	178 404 000
1905	755	51	190 019 000	10 535 000	200 554 000

Fra 1875 til og med aaret 1900 stiger altsaa saavel anlæggenes antal som kvantum melk betydelig for hvert femaar. En ikke ubetydelig stigning i melkemængde utviser ogsaa femaaret 1901—1905, den følges dog her av en nedgang i anlæggenes antal.

Ved siden av disse anlæg har der i en lang aarrække her i landet i de saakaldte kondenseringsfabrikker været drevet med indkokning og servering av melk.

Oplysninger om denne bedrift, der jo i det hele kan sidestilles med meieridriften, er indhentet for aaret 1905. I 1905 blev der ved 4 kondenseringsfabrikker indkjøbt 27 728 352 liter¹⁾ melk. Tilsammen mottokes der ved de tre slags anlæg i 1905 228 282 000 liter eller 235 474 000 kg. melk.

Paa de enkelte distrikter faldt der i 1905 av merierier, ysterier og kondenseringsfabrikker følgende antal med vedfødte kvantum indveiet melk:

Amter.	Antal anlæg.	Indveiet melk.
		Kg.
Smaalenene	34	19 463 939
Akershus	61	15 852 678
Kristiania	7	10 259 704
Hedemarken	33	21 676 193
Kristians	36	17 994 242
Buskerud	38	13 040 097
Jarlsberg og Larvik	47	16 327 902
Bratsberg	17	6 375 621
Nedenes	11	2 093 639
Lister og Mandal	17	4 009 172
Stavanger	24	23 290 297
Søndre Bergenhushus	65	11 546 927
Bergen	-	-
Nordre Bergenhushus	87	9 614 790
Romsdal	134	16 087 158
Søndre Trondhjem	66	22 503 941
Nordre Trondhjem	69	15 578 724
Nordland	60	8 386 092
Tromsø	4	1 372 788
Riket	810	235 473 904
Rikets bygder	749	180 863 151
— byer	61	54 610 753

¹⁾ I den i Norges Off. Stat. V. 31 indtagne opgave over kondenseringsfabrikkenes virksomhet er der indløpet en feil i opgaven fra Hamar kondenseringsfabrik, hvilken feil her er berigtiget.

For riket utgjør det ved nævnte anlæg leverte kvantum melk 23 pct. av den for 1907 beregnede samlede melkemængde.

Til belysning av hvor sterkt stigende forbruket av melk i byerne har været i de sidste decennier hitsættes følgende beregning:

Tilførselen av melk til Kristiania utgjorde i aarene 1866—1868 gjennemsnitlig 3 841 000 liter pr. aar. Med en middelfolkemængde av 60 461 blir forbruket 63.5 liter pr. indbygger. Regnes samme forbruk for hele rikets bybefolkning, utkommer et samlet forbruk av 17 mill. liter melk.

I aarene 1904—1906 tilførtes der Kristiania gjennemsnitlig pr. aar ca. 38 mill. liter melk (forbruket ved margarinfabrikker, og hvad der er anvendt til ystning, er da fratrukket). Beregnet efter folkemængden i 1905, 222 056, utgjør forbruket pr. indbygger 171 liter. Anvendes dette middeltal paa hele rikets bybefolkning, fremkommer et samlet forbruk av 114 mill. liter.

Bybefolkningens forbruk av melk skal altsaa i nævnte tidsrum være steget:

pr. individ fra	63.5	liter til	171	liter
ialt	-	17 mill. -	til	114 mill. -

Det maa bemerkes, at naar man har anvendt Kristianias forbruk av melk som maalestok, saa er dette ganske vilkaarlig. Forbruket iøvrig, hvorom man savner kjendskap, tør for enkelte byer avvike adskillig herfra.

Forbruket pr. indbygger er i virkeligheten ikke steget saa meget, som disse tal viser, idet byernes eget kvægbrug i 1860-aarene var forholdsvis betydelig større end nu for tiden.

Den paaviste sterke stigning i vort lands melkeproduktion har mere end holdt skridt med økningen i folkemængden, saaledes at der nu utføres ikke saa litet av melkens produkter, mens der i 1865 foregik en ikke ringe indførsel.

I 1861—1865 indførtes der gjennemsnitlig 3 253 000 kg. smør og 725 000 kg. ost. I 1907 utførtes der (efter at indførselen er fratrukket) 794 850 kg. smør, mens indførselen av ost oversteg utførselen med 178 000 kg., og av kondensert melk utførtes 10 027 000 kg. (Margarin medtages ikke i beregningen).

Værdsætter man melken og dens produkter efter samme priser i 1865 og 1907, kr. 1.80 pr. kg. smør, kr. 1.00 pr. kg. ost og 10 øre pr. liter melk, kan værdien av det samlede forbruk i riket beregnes saaledes:

1865:	Melkeproduktionens værdi	kr.	66 046 000
	+ Værdien av indførte produkter	«	6 560 000
			kr. 72 606 000

eller kr. 42.67 pr. indbygger.

1907: Melkeproduksjonens verdi	kr. 101 540 000	
÷ Værdien av utførte produkter:		
Smør og ost.....	kr. 1 379 000	
Kondensert melk.....	« 2 860 000	
		« 4 239 000
		kr. 97 301 000

eller kr. 41.75 pr. indbygger; for begge aar iberegnet, hvad der av melk forbrukes til husdyrene.

Da der er benyttet samme priser for begge aar, saa pengeværdien kun er benyttet som en fællesnævner for melken og dens forskjellige produkter, viser altsaa ovenstaaende beregning, at forbruket pr. indbygger var litt større i 1865 end i 1907. Dette er noksaa naturlig, naar hensees til, at der nu for tiden forbrukes en mængde margarin, et surrogat der i 1860-aarene endnu ikke var opfundet.

E. Sæterbruk.

Ved Jordbrukstællingen i 1907 indhentes for første gang i vor statistikk opplysninger om sæterbruket.

De saaledes indkomne oppgaver findes indtatt i første hefte, tabel 4 og 7.

Belægget paa sætrene utgjorde i rikets bygder 1907:

Hester	17 050,	utgjørende 10.41 pct. av samtlige.
Melkekjør	186 987,	— 25.85 —«—
Okser.....	8 358,	— } 24.07 —«—
Ungfæ.....	79 562,	—
Faar	367 805,	— 26.44 —«—
Gjeter	142 319,	— 48.12 —«—
Svin.....	6 172,	— 2.01 —«—

Det samlede sæterbelæg utgjør i beregnede kjø 397 114 eller 21.45 pct av hele kreaturstyrken i rikets bygder. Paa grundlag av disse tal og oppgaver over sætertidens varighet — 75 av aarets 365 dage — skulde man kunne regne ut, at den del av husdyrenes underhold som faaes gjennom sæterbruket, utgjør 4.41 pct. av det hele

Hvorvidt dette holder stik, beror imidlertid paa, om kreaturere under sætertiden kan antages at faa en rikligere eller knappere ernæring end under den øvrige del av aaret. Det første antages ialfald at være tilfældet i fjeldbygderne, mens det motsatte kan være tilfældet, hvad flatbygders besætninger angaar.

Ved beregningen er forøvrig heller ikke tatt hensyn til sæterløkkers og andre fjeldslaatters avkastning, uten forsaavidt avlingen av samme er opført under sætertiden.

Sæterbrukets utbredelse falder høist ulike i de forskjellige distrikter.

Naar man ordner bygderne amtsvis efter sæterbelæggets relative størrelse faar man følgende række:

	Av den samlede kreaturstyrke i beregnete kjøer utgjorde sæter- belægget. Pct.		Av den samlede kreaturstyrke i beregnete kjøer utgjorde sæter- belægget. Pct.
Nordre Bergenhus	52.44	Nordre Trondhjem	13.30
Kristians	43.74	Stavanger	7.11
Buskerud	35.29	Lister og Mandal	7.03
Bratsberg	34.33	Finmarken	5.22
Hedemarken	29.06	Jarlsberg og Larvik	3.56
Romsdal	28.92	Tromsø	3.10
Søndre Bergenhus	24.91	Akershus	1.87
Søndre Trondhjem	21.21	Nordland	0.86
Nedenes	15.24	Smaalenene	0.02

De mest utprægede sæterdistrikter er altsaa Nordre Bergenhus og Kristians amter. De vidstrakte, rike fjeldbeiters utnyttelse har her bevirket, at sæterbruket indtar en fremtrædende plads i landmandens økonomi. Det er i det hele til fjeldviddernes og de dertil grænsende høitliggende strækningers utnyttelse som havneganger, at sæterbruket er knyttet. Herav følger, at distrikter, hvor der forekommer mest av høitliggende strækninger, som regel har det betydeligste sæterbruk. Forøvrig er jo ikke benyttelsen av deslike havneganger indskrænket til vedkommende herreder, hvor havnestrækningene er beliggende; ogsaa fra længere bortliggende distrikter føres kreaturer, ofte mange mil, til sæters i andre herreder.

Mindst fremtrædende er sæterbruket i de utprægede flatbygder. Smaalenene er omtrent blottet for sæterbruk. I Akershus samt Jarlsberg og Larvik er det ogsaa litet av sæterbruk. I slike distrikter drives gjerne sæterbruk paa avsideliggende havnestrækninger inde i skogene, ofte lavtliggende og myragtige. Da de benævnes og utnyttes som sætre, maa de jo regnes til saadanne, trods de er meget forskjellige fra fjeldsætrene, som man kan kalde de egentlige sætre.

Dette er bl. a. ogsaa tilfældet i Nordland, hvor en stor del av sætrene er beliggende paa lave, flatere strøk¹⁾. Sæterbruket i Nord-Norge er forøvrig — som nærmere vil fremgaa av ovenstaaende sammenstilling — litet fremtrædende.

Hvad angaar det relative belæg paa sæteren av de forskjellige slags kreaturer, saa har Nordre Bergenhus amt det største belæg av hester med 31.2 pct. av distriktets samlede antal; dernæst kommer Kristians, Hedemarken og Buskerud amt med henholdsvis 29.6, 24.2 og 18.0 pct.

¹⁾ Jfr. tidsskrift for det Norske Landbruk 1910, side 303.

Ogsaa med hensyn til melkekjøer kommer Nordre Bergenhus amt øverst med 66.9 pct., dernæst Kristians, Romsdal og Buskerud amt med henholdsvis 49.5, 41.7 og 40.8 pct.

En forholdsvis stor del av faarene sendes til sæters i de egentlige sæterdistrikter. Øverst i denne henseende kommer Bratsberg amt med 87.6 pct. av sine faar paa sæteren; dernæst Buskerud 81.7 pct. og Nordre Bergenhus og Kristians amter med henholdsvis 54.0 og 50.4 pct.

Hvad gjeter angaar, kommer Buskerud amt øverst med 94.2 pct., dernæst Nedenes, Kristians og Bratsberg amter med 89.7, 81.3 og 79.4 pct.

For svinenes vedkommende kommer Kristians og Nordre Bergenhus amter øverst med 7.6 og 7.5 pct.

Hvad angaar sæterbruket i de forskjellige fogderier kan eksempelvis nævnes følgende, hvor sæterbruket især spiller en stor rolle. Hallingdal, der delvis mottar kreaturer fra andre distrikter i røgt paa sine sætrer, og derfor har et sæterbelæg, der endog er større end det samlede kreaturhold. Ordnes de øvrige fogderier efter sæterbelæggets relative størrelse faar man for de i denne henseende mest fremtrædende fogderier følgende række: Valdres med 82.2 pct. av kreaturstyrken paa sæteren, Øvre Telemarken 72.8, Nordre Østerdalen 68.6, Sjøgn 66.9, Søndre Gudbrandsdalen 55.9, Numedal og Sandsvær 55.8, Nordre Gudbrandsdalen 48.5, Søndre Østerdalen 43.8, Sønd- og Nordfjord 41.7, Søndmør 30.7, Nordmør 28.5, Romsdal 25.6, Hedemarken 22.2, Hadeland og Land 20.9, Toten 14.6 og Nedre Telemarken 14.5 pct.

Forøvrig henvises til hefte 2, tabel 4.

Hefte 2, tabel 7 indeholder oplysninger om sæterbrukets utbredelse ved bruk av forskjellig størrelse. Det fremgaar av denne tabel, at sæterbruket finder forholdsvis størst anvendelse ved de særskilt skyldsatte bruk fremfor de ikke særskilt skyldsatte, som av nedenstaaende procentvise beregning nærmere vil fremgaa.

Sæterbelægget utgjorde av hele kreaturstyrken:

	Melkekjør.	Ungfæ.	Faar.	Gjeter.
	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.
For de særskilt skyldsatte bruk	26.8	23.5	27.8	51.8
- - ikke - - «-	15.8	12.2	15.1	27.3

Hvad brukenes størrelse angaar, saa er der en stigning i det relative sæterbelæg med brukenes tiltagende størrelse forsaavidt angaar gruppe II og III (bruk med indtil 100 maal dyrket jord). Fra gruppe III til IV er der som oftest nedgang; for gruppe V (bruk med over 500 maal dyrket jord) er nedgangen

endnu mere fremtrædende. Den fornemste aarsak hertil er formentlig, at det enkelte distrikt, som man har regnet med — amter — bestaar av uensartede dele. Det er gjerne baade fjeldbygder og flatbygder inden samme amt; i klasserne for de største bruk, gruppe IV og V, vil de sidste dominere og paatrykke dem sit præg, bl. a. et relativt mindre sæterbelæg.

Gruppe II omfatter de mindste av de egentlige jordbruk, der ofte er for smaa til at drive selvstændig sæterbruk.

F. Sammenligning med fremmede land.

Nedenfor meddeles en tabel over antallet av forskjellige slags kreaturer saavel absolut som i forhold til folkemængde og areal for de fleste av Europas land.

En saadan sammenligning kan selvsagt kun meddeles med noget forbehold likeoverfor enkelthetene, saaledes som tidligere anført under omtalen av arealene.

Kreaturstyrken er reducert til kjøer efter den foran anførte skala, kun maa tilføies, at et æsel er sat lik $\frac{1}{2}$ storfæ.

Som det av tabellen næste side vil sees, har Norge den mindste absolute kreaturbestand av de opførte land. I kreaturhold pr. 1 000 indbyggere er Norge det 8de i rækken. I denne henseende udmerker sig særlig Irland og Danmark med henholdsvis 1 601 og 1 551 beregnede kjøer pr. 1 000 indbyggere, dernæst følger Bulgarien med 1 272 og Rumænien med 1 042.

Hvad angaar kreaturbestandens størrelse i forhold til det hele landareal, saa staar Norge lavest med 6 beregnede kjøer pr. km.² land, dernæst Finland 7 og Sverige 11 kjøer pr. km.² Høiest staar Danmark med 109 og Belgien med 103 beregnede kjøer pr. km.² land.

Helt motsat stiller forholdet sig, naar man regner ut kreaturstyrken pr. km.² dyrket jord og naturlig eng tilsammen; da kommer Norge øverst med 172 beregnede kjøer pr. km.², nærmest kommer Belgien og Danmark med henholdsvis 153 og 149.

Av aarsakene til, at Norge kommer saa høit i denne henseende kan pekes paa, at kreaturracerne her gjennemgaaende er mindre end i andre land. Endvidere er der en sammenhæng mellem, at Norge staar lavest i kreaturstyrke i forhold til det hele landareal, men høiest i forhold til indmarkens areal. Det særdeles store utmarksareal bidrar paa forskjellig vis til dyrenes ernæring; saaledes ved at yde græsgang, høi fra utslaatter og fjeldslaatter m. v. I de øvrige land er dette forhold mindre fremtrædende. Som tidligere paavist, er det her i landet

Opgaver vedkommende kreatur.
Nombre des animaux

	Aar.	Hester.	Æsler og Mulæsler.	Storfæ.	
				Ialt.	Herav kør.
		1000 stkr.	1000 stkr.	1000 stkr.	1000 stkr.
Norge ^{30/6}	1907	172	-	1 094	728
Sverige ^{31/12}	1907	566	-	2 629	1 804
Danmark ^{15/7}	1909	535	-	2 244	1 282
Finland ^{31/12}	1907	328	-	1 485	1 113
Rusland ²⁾	1906	23 033	-	35 177	-
Tyskland ^{2/12}	1907	4 345	11	20 631	10 967
Schweiz ^{20/4}	1906	136	5	1 498	786
Nederlandene	1904	295	-	1 690	973
Belgien	1907	250	7	1 813	899
Storbritannien	1907	1 556	-	6 912	2 759
Irland	1907	523	-	4 676	1 561
Frankrike	1907	3 095	553	14 157	7 336
Spanien	1907	451	1 584	?	2 212
Portugal	1906	88	202	703	-
Italien	1908	956	1 237	6 196	3 402
Østerrike	1900	1 716	67	9 511	4 749
Ungarn	1907	1 798	15	5 953	-
Rumænien	1900	864	8	2 589	751
Bulgarien	1905	538	136	2 172	493
Serbien	1906	174	2	970	-

¹⁾ Kreaturholdet i endel uteneuropæiske land er meddelt i Dansk statistisk tabelverk (storfæ, faar og svin) utgjorde i beregnede kør pr. 1 000 indbyggere: i Amerikas 6 970, Ny Zeeland 6 224, men i britisk Indien og Japan kun henholdsvis 349 og 86. Uruguay med 73 beregnede kør pr. km.², dernæst har britisk Indien 39, Ny Zeeland

²⁾ Uten Polen.

holdet i europæiske land¹⁾.
domestiques dans les pays européens.

Faar.	Gjeter.	Svin.	Rensdyr.	Tilsammen i beregnede kjør.	Kreaturantal i beregnede kjøer:		
					Pr. 1 000 ind- byggere.	Pr. km. ² av det hele landareal.	Pr. km. ² av dyrket jord og nat. eng.
1 000 stkr.	1 000 stkr.	1 000 stkr.	1 000 stkr.	1 000 stkr.	Stkr.	Stkr.	Stkr.
1 393	296	319	143	1 916	822	6	172
1 022	66	879	236	4 441	826	11	89
726	39	1 467	-	4 175	1 551	109	149
904	6	221	134	2 438	819	7	69
48 489		11 079	-	94 864	852	20	51
7 704	3 534	22 147	-	42 274	676	79	121
209	360	548	-	2 142	614	54	96
607	165	862	-	2 840	519	87	133
236	258	1 279	-	3 039	415	103	153
26 115	-	2 637	-	15 696	388	69	120
3 817	-	1 317	-	7 017	1 601	85	119
17 460	1 421	6 995	-	27 269	694	51	79
13 728	2 807	2 031	-	-	-	-	-
3 073	1 034	1 111	-	2 220	390	25	52
11 162	2 715	2 506	-	12 292	359	43	59
2 621	1 020	4 683	-	15 926	609	53	94
7 549	275	7 549	-	14 636	708	45	68
5 655	233	1 709	-	6 158	1 042	48	76
8 131	1 384	465	-	5 135	1 272	53	117
3 160	510	908	-	2 385	872	50	120

litr. C. nr. 5 hvorefter følgende opgaver er utregnet. Kreaturholdet (hester, Foren. Stater 1 691, Kanada 2 179, Argentina 8 651, Uruguay 13 136, Australien I kreaturhold i forhold til arealet staar disse land ikke særlig høit. Øverst kommer 23, Argentina 19, Amerikas Foren. Stater 16, Japan 10, Australien 4 og Kanada 1.4.

særlig fjeldbygderne og deslike distrikter, der bidrar til at kreaturholdet blir saa stort i forhold til indmarksarealet, mens flatbygderne i denne henseende ligner mere paa sydligere land.

Lavest i kreaturstyrke i forhold til indmarksarealet staar Rusland, Portugal og Italien med henholdsvis 51, 52 og 59 kjoer pr. km.²

Til nærmere belysning av kreaturbrukets utvikling og tilstand i vore naboland Sverige og Danmark samt i Schweiz og Finland, der i naturlig beskaffenhet har adskillig likhet med vort land, hitsættes nedenstaaende sammenstilling.

Kreaturantallets procentvise tilvekst (+) eller formindskelse (÷) i nedenanførte perioder.

	Norge. 3 ¹ / ₁₂ 1900— 3 ¹ / ₁₂ 1907.	Sverige. 3 ¹ / ₁₂ 1900— 3 ¹ / ₁₂ 1907.	Danmark. 1 ⁵ / ₇ 1903— 1 ⁵ / ₇ 1909.	Finland. 3 ¹ / ₁₂ 1900— 3 ¹ / ₁₂ 1907.	Schweiz. 1901-1906.
Hester	÷ 1.5	+ 6.2	+ 9.8	+ 5.5	+ 8.4
Storfæ.....	+ 8.1	+ 1.8	+ 21.9	+ 4.5	+ 11.8
Faar	÷ 0.8	÷ 19.0	÷ 17.2	÷ 8.2	÷ 4.3
Gjeter.....	+ 3.8	÷ 17.6	?	÷ 17.2	+ 2.1
Svin	÷ 1.1	+ 9.1	+ 0.7	+ 4.6	÷ 1.1
Rensdyr	+ 22.7	+ 1.6	-	+ 12.4	-
Ialt beregnede kjoer ..	+ 4.8	+ 2.5	+ 13.3	+ 3.9	+ 8.8

Antallet av hester er altsaa gaat ned i vort land, men steget ikke ubetydelig i de 4 andre land. Antallet av storfæ viser i alle disse land opgang — i Sverige har denne dog været ringe — faareantallet en likesaa avgjort tilbagegang, dog adskillig mindre i Norge end i de øvrige land. Hvad gjeter angaar, staar vort land ogsaa bedst.

Ifølge en tidligere meddelt beregning er antallet av svin i Norge i virkeligheten steget betraktelig, maaske en 30 pct.; i hvert fald er der en fremgang større end i nogen av de øvrige land. I det hele tat har fremgangen i kreaturantallet her i landet holdt sig paa høide med de øvrige land i denne periode, og det uagtet der blandt disse aar var flere, i hvilke høihøsten i Norge faldt uheldig ut.

Om de enkelte kreaturslags relative betydning i de enkelte land gives oplysning i nedenstaaende sammenstilling.

Av hvert 100 kreaturer kom nedenstaaende antal paa de enkelte slags:

	Aar.	Hester.	Storfæ.	Faar.	Gjeter.	Svin.
Norge	1907	7	40	38	9	6
Sverige	1907	11	51	20	1	17
Danmark	1903	10	39	19	1	31
Finland	1907	11	51	31	-	7
Schweiz	1906	5	54	8	13	20

I vort land er altsaa antallet av smaafe særlig fremtrædende, i Sverige, Finland og Schweiz storfæet, i Danmark svin.

En sammenligning med de tilsvarende tal for tiden omkring 1875 viser, at det overalt er smaaføet ø: faar og gjeter, der er gaat relativt tilbake, mens de øvrige kreaturslags er gaat frem. I 1875 utgjorde smaaføet i Norge 61 av 100 kreaturer, Sverige 36, Danmark 44 og Schweiz 34.

Smaaføets betydning i det samlede kreaturhold er altsaa siden 1875 gaat betydelig tilbake i disse land.

III. Værdien av landbrukets produktion.

Som vigtige faktorer til bedømmelse av landbrukets bruttoavkastning er i det foregaaende meddelt resultatene av utførte beregninger over korn- og potet-avlens samt melkeproduktionens mængde og værdi.

Imidlertid vil det være ønskelig at kunne supplere disse opgaver med beregninger over landbrukets øvrige avkastning, for derefter at sammenholde det hele, saa man faar en oversigt over landbrukets samlede utbytte.

Endelig vil det være av ikke mindre interesse at sammenholde denne oversigt med tilsvarende beregninger for tidligere aar, for derved at belyse landbrukets utvikling gjennom et længere tidsrum. Dette vil være saa meget mere ønskelig, som landbruket i den sidste menneskealder har gjennomgaat betydelige ændringer og omlæggelser, der har bevirket nedgang i enkelte grener av produktionen og en forøkelse i andre, hvorved en samlet oversigt blir mere nødvendig.

Der har til forskjellige tider været anstillet saadanne beregninger væsentlig paa grundlag av de opplysninger, som de almindelige jordbrukstællinger har fremskaffet. Saaledes er der i forbindelse med samtlige tællinger fra 1835 til 1900 utført beregninger, som man nedenfor i hovedtrækkene skal gjengi.

Den officielle statistikk indeholder dog ikke alle de for en værdsættelse av landbrukets hele produktion fornødne opplysninger; der maa for vigtige dele av produktionen foretages særskilte beregninger, hvortil der vel i den officielle statistikk findes gode holdepunkter, men som dog allikevel maa bli av skjønsmæssig karakter. Selv de foran i statistikken indtagne beregninger over produktionen er som tidligere fremholdt delvis bygget paa opgaver av skjønsmæssig art, for at avhjelpe mangelen paa direkte opgaver over produktionens størrelse.

Om disse beregninger gjælder det derfor — hvad ogsaa vedkommende forfatteren uttrykkelig fremhæver ved offentliggjørelsen av de ældre beregninger — at de paa grund av ufuldstændigheten i de opplysninger om de faktiske forhold, som har staat til raadighet, alene kunne være i høi grad omtrentlige.

Selv den sidste beregning, for 1907, gjør ingen undtagelse herfra. Vistnok bragte Jordbrukstællingen av 1907 tilveie endel nye holdepunkter til en beregning over landbrukets samlede produktion, men der mangler dog endnu meget paa, at man i saa henseende har et fuldstændig grundlag.

Beregningene angaar kun landbrukets bruttoutbytte og kun de væsentligste indtægtsposter. Binæringenes avkastning saavel som andre tildels ikke ubetydelige produktionsgreener maa man av mangel paa de fornødne opgaver undlate at ta med. En opgave over nettoutbyttet vil vistnok være av ikke mindre interesse, saavel i og for sig som til sammenligning med bruttoutbyttet, men istandbringelsen av en saadan beregning er ikke gjennemførlig, saalænge de nødvendige oplysninger om driftsutgiftene ikke foreligger.

Den almindelige anvendte fremgangsmaate ved beregningen er følgende: Som bruttoutbytte av jordbruket regnes værdien av korn- (kun kjerne) og potetavlingen, og som bruttoutbytte av fædriften regnes værdien av de produkter, som storfæ, faar, gjeter og rensdyr avgir. Indtægt av svin regnes ikke, idet disse overveiende ernæres av de tidligere indtægtsførte akerbrukets produkter.

Der er saaledes ikke regnet med hele værdien av fôravlingen, forsaavidt som ingen indtægt er beregnet av det fôr, som tildeles hestene, uten forsaavidt angaar hestenes anvendelse utenfor landbruket, som i endel av nedenstaaende beregninger er opført.

Imidlertid antar man, at de nævnte beregninger over landbrukets bruttoutbytte trods de paapekte mangler vil kunne yde nogen veiledning til bedømmelse av landbrukets standpunkt og dets betydning til forskjellige tider, og derigjennem til forstaaelse av landbrukets utvikling.

Som et forberedende skritt til utregning av landbrukets bruttoutbytte i 1907 skal man anstille en beregning over *kjø t p r o d u k t i o n e n s s t ø r r e l s e*.

I det væsentlige anvender man herunder samme fremgangsmaate som er benyttet av landbruksdirektør Smitt i forskjellige publikationer, og beregningen stemmer paa det nærmeste med den i Norges Officielle Statistikk V 104, bilag 25 indtagne beregning.

Beregningen angir nærmest en middels nedslagtning, idet man i hovedsaken har anvendt reduktionsprocenter der kan gjælde som gjennemsnittal for flere aar. Da imidlertid beregningen er bygget paa antal dyr 1907 og man ikke har kunnet se bort fra de foreliggende oplysninger om slagtingen nævnte aar, tør resultatet forsaavidt antages at ligge nær det virkelige forhold i dette aar.

Til en beregning over kjø t p r o d u k t i o n e n s s t ø r r e l s e gir tellingsopgaverne av 1907 mange støttepunkter; først og fremst gjennom opgaverne over antallet av de forskjellige kreaturslags, samlet og fordelt efter alder, oplysninger om slagtevekten saavel som størrelsen av den paaregnelige slagting i aarets tre sidste maaneder.

Den sidste oplysning er av ikke ringe betydning for det foreliggende spørsmål, idet de nævnte maaneder omfatter den egentlige slagtetid. Utviklingen har dog i længere tid gaat i retning av at fordele slagtingen ogsaa paa andre aarstider; noget der særlig er fremskyndet ved byernes behov for en stadig stigende og over det hele aar jevnere fordelt kjøttforsel.

Jordbruksstillingens opgaver over den paaregnelige slagting kan sammenholdes med beretningene fra den offentlige kommunale kjøtkontrol, oprettet i

henhold til lov av 27 januar 1902. Kontrollen virket i 1907 i 27 byer, hvis folkemængde utgjorde 90.35 pct. av folkemængden i rikets byer. Man forutsætter, at forbruket av kjøt pr. indbygger er det samme ogsaa i de øvrige byer, og beregner nedenfor det samlede forbruk av kjøt i rikets byer derefter. For Kristiania, hvis tilførsel av slagt utgjør ca. $\frac{1}{3}$ av den hele kontrollerte mængde, foreligger opgaver over tilførslen i de forskjellige maaneder av aaret. Tilførslen utgjorde i aarets tre sidste maaneder i procenter av aarets tilførsel: hester 35.25 pct., okser 31.41 pct., faar 48.73 pct., gjeter 26.67 pct og svin 45.40 pct. Gjennemgaaende er altsaa tilførslen ogsaa til byerne adskillig større i disse maaneder end ellers i aaret. Anvender vi samme forholdstal paa de øvrige byer, fremkommer som resultat av de anstillede beregninger over kjøtttilførsel i rikets samtlige byer 1907, med fradrag av utenlandsk kvæg:

	Hester.	Okser. (Storfæ.)	Faar.	Gjeter.	Svin.	Spædkalver og gjøkalver.
	Stkr.	Stkr.	Stkr.	Stkr.	Stkr.	Stkr.
Samlet tilførsel	4 686	123 177	215 386	18 491	83 991	129 655
Herav i januar—september..	3 034	84 487	110 428	13 559	45 859	103 231
— - oktober—december..	1 652	38 690	104 958	4 932	38 132	26 424

Man vil nedenfor komme tilbake til disse tal.

Av den beregnede kvægstand pr. 31 december 1907 1 027 520, regnes 15 pct. utmønstret til slagt = 154 000 dyr. Av kjøer over 2 aar (699 748) regnes 90 pct. at avgi kalver = 629 800, hvorav regnes til besætningens vedlikehold 154 000, med et tillæg for tap 170 000, tilbake til slagt 459 800.

154 000 voksne dyr à 120 kg ..... 18 480 000 kg.
459 800 kalver og ungfæ under 1 aar à 20 kg. 9 196 000 -

27 676 000 kg.

Naar man betrakter de foreliggende opplysninger om den paaregnelige slagtning og det byerne tilførte antal slagt av hornkvæg i 1907 synes ovenstaaende overslag at være for lavt.

Den paaregnelige slagtning i aarets tre sidste maaneder

utgjorde i riket ca. . . . . . 67 000 voksne og ungdyr
byernes tilførsel i januar—september . . . . . 84 500 — « —

151 500 voksne og ungdyr

Hertil kommer saa slagtning i bygderne til eget forbruk i januar—september. I antallet 151 500 maa dog en betraktelig del ansees som ungfæ.

Beregningens tal ansees tilstrækkelig høie som betegnelse for en middels reduktion av besætningene ved nedslagtning.

Antallet av faar utgjorde 991 211, derav var over 1 aar 637 474. Av disse kan antagelig regnes 575 000 lambærende hundyr, hvorav kan paaregnes 90 pct. at avgi lam = 517 500 lam. Til almindelig vedlikehold av besætningen iberegnet supplering for tap ved sygdom eller uheld kan regnes 225 000.

For voksne faar utgjorde den paaregnelige slagtning i rikets bygder i de tre sidste maaneder av aaret 1907 208 000, hvilket antal kan forhøies til 230 000 for hele aaret.

Derav kan beregnes:

230 000 voksne dyr à 20 kg.	4 600 000 kg
292 500 lam à 12 kg.	3 510 000 -
	8 110 000 kg.

Ifølge tællingsopgaverne utgjorde den paaregnelige slagtning i de

tre sidste maaneder av aaret 1907.....	402 277 faar
byernes tilførsel i aarets 9 første maaneder av norsk vare....	110 428 —
	512 705 faar

hertil kommer, hvad der i landdistriktene er slagtet for eget forbruk i aarets 9 første maaneder. Vistnok er dette antal litet, men det maa dog være større end differencen mellem de to beregninger. Det beregnede antal slagtedyrr er saaledes rimeligvis for lavt for aaret 1907.

Av 222 717 gjeter kan regnes at 57 500 aarlig utsættes til slagt. Av dyr over 1 aar kan maaske regnes 145 000 drægtige hundyr, der efter 90 pct. gir 130 500 killinger. Med fradrag av 60 000 til vedlikehold blir der tilbake til slagt 70 500 killinger.

57 500 voksne dyr à 13 kg.....	747 500 kg.
70 500 killinger à 8 kg.....	564 000 -
	1 311 500 kg.

Tilsammen faar man:

Slagtevegt av hornkvæg.....	27 676 000 kg.
— - faar.....	8 110 000 -
— - gjeter.....	1 312 000 -
	37 098 000 kg.

Hermed kan sammenlignes:

nettoimporten av kjøt (kun ovennævnte dyreslags), der i 1907 utgjorde.....	5 173 000 -
	42 271 000 kg.

Samlet forbruk

Forbruk pr. indbygger: 18.14¹⁾ kg.

¹⁾ Efter den beregnede folkemængde 1907.

Av svin utgjorde antallet pr. 31 december 1907 163 467, hvorav 146 400 under 1 aar. Om slagtingen foreligger følgende oplysninger. I de tre sidste maaneder av aaret er den paaregnelige slagting opgit til 155 089, hvorav 123 100 under 1 aar. Byernes tilførsel utgjør 84 000, derav 45 859 i aarets ni første maaneder. Der mangler altsaa opgaver over det antal, der er slagtet i aarets ni første maaneder til landdistriktenes eget forbruk. Den paaregnelige slagting er rimeligvis angit litt for lavt. Skjønsmæssig kan antallet av slagtede svin ansættes til det dobbelte av bestandens størrelse ved aarets utgang.

326 950 svin à 75 kg.....	24 521 250 kg.
Nettoimporten av flek utgjorde i 1907....	2 666 200 -

Samlet forbruk 27 187 450 kg.

Forbruk pr. indbygger 11.67¹⁾ kg.

Man skal dernæst gaa over til at meddele de enkelte beregninger over landbrukets bruttoutbytte i kronologisk orden.

Efter Schweigaard: «Norges Statistik» hitsættes følgende beregning for 1835.

Værdien av korn- og potetavl (avl ÷ utsæd) beregnes som følger:

1 017 100 tdr. havre	til 1 ⁷ / ₁₀ spd.	1 729 000 spd.
407 500 - byg	- 2 ⁴ / ₅	- 1 141 000 -
269 000 - blandkorn	- 2 ¹ / ₄	- 605 200 -
93 840 - rug og erter	- 3 ¹ / ₂	- 328 400 -
8 550 - hvete	ca. 4 ² / ₃	- 40 000 -
2 025 000 - poteter	til ⁷ / ₁₀	- 1 417 500 -
		5 261 100 spd.

Her er intet regnet for avling av lin, hamp, humle og havevekster. For disse produkters værdi samt med hensyntagen til tællingslisternes ufuldkommenhet kan ovenstaaende beløp forhøies til 6 mill. spd.

Fædriftens utbytte beregnes saaledes:

600 000 kjær, hvorav hver gir aarlig 3 ¹ / ₄ b $\mathbb{E}$ smør à 1 spd.	
72 β (kr. 1.07 pr. kg.).....	3 120 000 spd.
6 ¹ / ₂ b $\mathbb{E}$ ost à 48 β (kr. 0.27 pr. kg.).....	1 560 000 -
Til slagtt aarlig ¹ / ₇ av det hele antal = 92 060 stkr. à 10 spd.	920 600 -
Til slagtt 350 000 kalver (efter fradrag av dem, der opfødes for at erstatte avgang i besætningen) à 96 β (kr. 3.20)...	280 000 -
1 028 900 faa r, hvorav hvert i gjennemsnit gir 2 ¹ / ₂ $\mathbb{E}$ uld à 48 β (kr. 3.20 pr. kg.).....	1 028 900 -
Til slagtt ¹ / ₆ av det hele antal à 1 spd.	171 500 -
184 500 gjeter, hvis aarlige utbytte ansættes til 1 spd. ...	184 500 -

Tilsammen utbytte av storfæ, faar og gjeter 7 265 500 spd.

¹⁾ Efter den beregnede folkemængde 1907.

Efter M. B. Tvethe's «Norges Statistik» hitsættes følgende beregning for 1845:

Værdien av korn- og potetavl (avl ÷ utsæd).

12 273 tdr. hvete	à henved 5 spd. pr. td.	60 000 spd.
91 711 - rug	à $3\frac{1}{2}$ —«—	321 000 -
585 594 - byg	à $2\frac{4}{5}$ —«—	1 640 000 -
373 437 - blandkorn	à $2\frac{1}{4}$ —«—	840 200 -
1 357 982 - havre	à $1\frac{7}{10}$ —«—	2 308 500 -
40 801 - erter	à $3\frac{1}{2}$ —«—	143 000 -
3 060 938 - poteter	à $\frac{7}{10}$ —«—	2 142 600 -
		7 455 300 spd.

Naar man hertil lægger avling av lin, hamp, humle, næper og havevekster, og endvidere tar tilbørlig hensyn til den noget for lave opgave av utsæden, kan man ansætte akerbrukets utbytte til omtrent 8 millioner spd.

Utbyttet av fædriften ansættes saaledes:

$\frac{1}{15}$ av det hele antal stort kvæg antages at være okser, hvorved utkommer 786 400 kjær, der antages at gi:		
$3\frac{1}{4}$ b $\mathbb{E}$ smør à 1 spd 72 skill.		4 089 300 spd.
og $6\frac{1}{2}$ b $\mathbb{E}$ ost à 48 skill.		2 044 600 -
Av det hele antal stort kvæg slagtes aarlig $\frac{1}{7}$ à 10 spd.		1 203 700 -
Omtrent 457 000 kalver slagtes aarlig à 96 skill.		365 600 -
Hvert faaar antages at gi $2\frac{1}{2}$ $\mathbb{E}$ uld à 48 skill.		1 447 300 -
Omtrent $\frac{1}{6}$ av faarene slagtes aarlig à 1 spd.		241 200 -
Gjeteene antages at gi et aarlig utbytte av 1 spd. hver ...		291 000 -
Rensdyrene antages at gi et aarlig utbytte av mindst 2 spd. hver.		180 500 -
		9 863 200 spd.

For det for lave opgivende, og for hvad der ved svineavlen ikke skyldes akerbrukets ovenfor værdsatte produkter, kan i det mindste tillægges $\frac{1}{2}$ mill. spd.

For 1855, 1865, 1875 og 1890 har landbruksdirektør Smitt utført beregninger der hitsættes efter hans avhandling «Norges Landbrug i det 19de Aarhundrede» (Tidsskrift for det norske Landbruk 1901, side 396 o. fig.)

1 855: Indtægt av akerbruk	kr.	62 500 000
— - hornkvæg	kr.	55 936 808
— - faar 1 596 199 à 9 kr. «		14 365 791
— - gjeter 357 102 à 9 kr. «		3 213 918
— - svin 113 320 à 35 kr. «		3 966 200
Hestenes arbeide utenfor landbruket «		2 017 283
		« 79 500 000

Tilsammen kr. 142 000 000

	For aarene:		
	1865.	1875.	1890.
	Kr.	Kr.	Kr.
Indtægt av akerbruk.....	60 000 000	76 714 000	63 069 897
— - hornkvæg.....	70 873 716	108 228 065	104 285 295
— - faar.....	17 053 940	20 235 672	16 947 540
— - gjeter.....	2 909 850	3 228 610	2 727 210
— - svin.....	3 846 040	4 054 040	4 837 486
Rensdyr samt hestenes arbeide utenfor jordbruk..	2 315 854	2 539 613	3 000 000
Indtægt av aker- og husdyrbruk	157 000 000	215 000 000	194 867 428

For aaret 1900 er utført følgende beregning over fædriftens bruttoutbytte av samme forfatter, indtat i hans avhandling «Det norske Landbrugs Udvikling i den senere Tid», side 62:

689 653 melkekjørr å 1 250 liter =			
861 953 750 liter å kr. 0.10	kr.	86 195 375	
137 900 ungdyr under 1 aar å kr. 50.00	«	6 895 000	
109 974 ungdyr i 2det aar tilvekst i værdi			
å kr. 30.00	«	3 299 220	
551 663 kalver til slagt å kr. 5.00	«	2 758 315	
Slagt 14 pct. av den samlede besætning =			
133 028 å kr. 80.00	«	10 642 240	
			« 109 790 150
998 819 faar. Indtægt i lam $\frac{2}{3}$ av besætningen: 665 800. Værdi om høsten å kr. 12	kr.	7 990 560	
Uld av vinterbesætningen å kr. 3.00	«	2 996 457	
Slagt $\frac{1}{5}$ av vinterbesætningen å kr. 14.00	«	2 796 696	
			« 13 783 713
214 594 gjeter. Indtægt å kr. 12.00	«	2 575 128	
165 348 svin. — å « 50.00	«	8 267 400	
			kr. 134 416 391

Hertil kommer værdien av hestenes arbeide utenfor landbruket, værdien av aarets føl (unghester under 1 aar) og tilvekstværdien for unghester i alder 1—2 og 2—3 aar. Dette kan beregnes saaledes:

137 232 hester over 3 aar å 30 arbeidsdage			
å kr. 2.00	kr.	8 233 920	
12 441 hester under 1 aar, værdi å kr. 100.00	«	1 244 100	
23 326 hester, alder 1—3 aar, tilvekst å kr. 100.00	«	2 332 600	
			kr. 11 810 620

Samlet indtægt av det almindelige husdyrbruk	kr. 145 227 011
Av 93 575 ren kan antagelig regnes en indtægt à kr. 40.00 . . «	3 743 000
1 658 184 fjærfæ à kr. 2.00, indtægt . . . . . «	3 316 368
	<hr/>
	kr. 152 286 379

Værdien av korn- og potetavlen paa samme tid er i den officielle statistik beregnet til 64 844 000 kroner.

For aaret 1907 kan opstilles følgende beregning:

Værdi av korn- og potetavl . . . . . kr. 68 878 000

Indtægt av hornkvæg :

Melk	kr. 101 540 000
Slagt 154 000 voksne dyr à kr. 100.00 . . . . . «	15 400 000
Slagt 459 800 kalver og ungdyr à kr. 12.00 «	5 517 600
	<hr/>
	« 122 457 600

Indtægt av faar:

Uld av vinterbesætningen à kr. 4.00	kr. 3 960 000
Slagt 230 000 voksne dyr à kr. 16.50 . . . . . «	3 795 000
Slagt 292 500 lam à kr. 14.00 . . . . . «	4 095 000
	<hr/>
	« 11 850 000

Indtægt av gjeter:

Melk av 145 000 dyr à kr. 18.00	kr. 2 610 000
Slagt 57 500 voksne dyr à kr. 13.00 . . . . . «	747 500
Slagt 70 500 killinger og ungdyr à kr. 8.00. «	564 000
	<hr/>
	« 3 921 500

Over landbrukets øvrige avkastning vil man paa grund av de ufuldstændige oplysninger som foreligger ikke opstille nogen beregning. Som de betydeligste poster kan nævnes:

1. Værdien av hestenes arbeide utenfor landbruket samt værdien av solgte og utmønstrede hester.
2. Den del av svineholdets avkastning der ikke skyldes de tidligere indtægtsførte poster.
3. Havebrukets avkastning.

Hver av disse poster representerer jo betydelige beløp.

Som det vil sees, er foranstaaende beregninger for de enkelte aar ikke utført paa samme vis, de kan saaledes ikke uten videre sammenholdes, likesom der ogsaa kan gjøres berettigede indvendinger mot enkelte detaljer ved beregningene.

Ved utarbeidelsen av nedenstaaende sammenstilling har man derfor maattet foreta en delvis omregning, der tar sigte paa, at de forskjellige beregninger blir saavidt mulig likeartede, og at der udelukkes endel av de mindre betydningsfulde indtægtsposter, hvis beregning er mere end almindelig usikker, og som ikke er medtat i alle av de ovenfor gjengivne beregninger.

De foretagne omregninger er følgende:

Korn- og potetavlens værdi er for aarene 1835 og 1845 omregnet efter bruttoavl, i likhet med hvad tilfældet er for de øvrige aar. Endvidere er der foretat en ny beregning for aarene 1855 og 1865 paa grundlag av tidens priser; de saaledes utfundne værdier ligger adskillig under de efter Smitt anførte tal.

Ved beregningen over værdien av melkeproduktionen har man for aarene 1835 og 1845 opført den av Schweigaard og Tvethe anførte samlede værdi av smør- og osteproduktionen. For aaret 1855 er ingen omregning skedd; melkemængden er, efter Smitts anvisning, beregnet efter 900 liter pr. ko og værdien efter 8 øre pr. liter.

For de efterfølgende aar er benyttet den officielle statistiks opgaver (se foranstaaende avsnit om melkeproduktionen). Værdien er for aaret 1865 beregnet efter 8 øre pr. liter, for 1875 efter 10 øre, for 1890 efter 9 øre og for 1900 og 1907 efter 10 øre pr. liter.

Hvad angaar værdien av det aarlige slagt av storfæ, saa har man for aarene 1865 og 1890 foretat nye beregninger, der bl. a. er bygget paa de oplysninger, der foran er meddelt under omtalen av kjøtproduktionen i 1907. For aaret 1875 er benyttet den i Ot. prp. nr. 15 for 1878 anførte opgave (efter Smitt).

Av de anførte beregninger over faareavlens utbytte har man uforandret benyttet kun den for 1907. Den for 1835 og 1845 anslaaede mængde av slagtede faar, $\frac{1}{6}$ av vinterbesætningen, maa antages at være altfor liten. Efter de nyeste opgaver og beregninger synes tallet nærmest at maatte sættes til halvdelen av vinterbesætningen. Selv om det antages, at der paa hin tid holdtes forholdsvis flere handyr, og at tap av lam var relativt større, kan man dog ikke anslaa mængden av slagtede dyr lavere end $\frac{1}{3}$ av vinterbesætningen. Tallene for 1835 og 1845 er ændret i overensstemmelse hermed. For aarene 1855—1900 har man foretat nye beregninger væsentlig efter samme fremgangsmaate som for aaret 1907 anvendt. Uldavkastningen er beregnet til 3 kr. pr. stykke av vinterbesætningen for samtlige disse aar (mot 4 kr. i 1835 og 1845 samt tillike i 1907). Som slagt er regnet av vinterbesætningen: $\frac{2}{10}$ for voksne dyr og $\frac{3}{10}$ for lam. For beregning av slagtedyrenes værdi er for aaret 1900 benyttet de av Smitt ansatte priser, for de øvrige aar er prisene ansat med støtte i den officielle statistiks opgaver.

For utbyttet av gjeteavl er ingen omregning foretat.

Speciedaleren er overalt regnet lik kr. 4.00. Vistnok var seddelpengene i 1835 ikke komme op i pari kurs; dette skedde først fem aar senere. Middelskursen var i 1835 114, d. v. s., en papirdaler var ikke værd mere end ca. 105 skill. i sølv, eller i nutidens mynt omkring kr. 3.50. Det er imidlertid tvilsomt, om fluktuationene i seddeltværdien, saaledes som den viser sig i børskursen paa fremmed valuta, har tilsvarende virkning paa vareprisene, navnlig paa varer med hvilke landet væsentlig forsyner sig selv. Under hensyntagen til denne omstændighet i forbindelse med, at tællingsopgaverne og derigjennem værdiene er for lave, har man ikke fundet det paakrævet at beregne mindre værdi for speciedaleren i 1835 end senere.

Beregning over landbrukets væsentligste bruttoutbytte.
Valeur des principaux produits agricoles.

A a r.	Korn.	Poteter.	Storfæ.		Faar, slagt og uld.	Gjeter, samlet indtægt.	Tilsammen.
			Melk.	Slagt.			
	1 000 kr.	1 000 kr.	1 000 kr.	1 000 kr.	1 000 kr.	1 000 kr.	1 000 kr.
1835	18 833	6 528	18 720	4 802	5 487	738	55 108
1845	25 547	9 852	24 536	6 277	7 719	1 164	75 095
1855	37 042	17 433	46 003	9 914	9 418	3 214	123 024
1865	35 425	19 074	52 837	12 721	10 915	2 910	133 882
1875	50 291	26 132	81 149	13 500	12 732	3 229	187 033
1890	38 263	24 807	74 918	13 332	12 023	2 727	166 070
1900	35 969	28 875	86 195	13 401	10 473	2 575	177 488
1907	38 176	30 702	101 540	20 918	12 177	3 921	207 434

Som det vil sees, er landbrukets bruttoutbytte steget ganske betydelig i det tidsrum opgaverne omfatter. Det samlede utbytte av de opførte indtægtsposter er i 1907 næsten 4 ganger saa stort som i 1835. Den relative stigning er størst i perioden 1846—1855, noget der delvis skyldes den tidligere berørte omstændighet, at tællingsopgaverne for de ældste tællinger er for lave; men den væsentligste aarsak er en sterk prisstigning paa produktene. Prisstigningen indtraadte egentlig først i sidste halvdel av perioden, nemlig 1851—1855. Prisen paa hester angives i disse aar paa Vestlandet at være steget fra 100—120 kr. til 120—200 kr. og kjøer fra 28—32 kr. til 40—60 kr., faar og gjeter fra 6 kr. til 8—9.60 kr. Samtidig steg prisen paa smør fra 20—26 øre til 33—40 øre marken og prisen paa ost tilsvarende. Derimot var prisstigningen paa kornvarerne ikke fremtrædende.

Betragter man de enkelte indtægtsposter, viser der sig store forskjelligheter i stigningsprocentene saavel i de enkelte perioder som i det hele tidsrum, hvilket nærmere vil fremgaa av nedenstaaende sammenstilling.

(Se tabellen næste side.)

Værdien av kornavlen er altsaa i det hele tidsrum steget til over det dobbelte. Dette skyldes i langt overveiende grad økning i avlen, som en sammenligning med tabellen side 50 vil vise. Stigningen i prisene falder væsentlig paa havre der i 1835 beregnedes efter kr. 4.89 pr. hl. mot i 1907 kr. 7.79 pr. hl.

Værdien av potetavlen er steget til opimot det femdobbelte; væsentlig skyldes dette avlens forøkelse, nemlig fra 3 731 415 hl. til 8 286 156 hl., men ogsaa prisen er steget sterkt, nemlig fra kr. 2.01 pr. hl. i 1835 til kr. 4.16 pr. hl. i 1907.

Den største forøkelse i værdien opviser melkeproduksjonen. Værdien i 1907 er efter beregningen opimot $5\frac{1}{2}$ gang større end i 1835. Produksjonens forøkelse er den væsentligste aarsak hertil, men ogsaa prisene er steget sterkt. Efter de benyttede priser paa smør og ost i 1835 kan melkens værdi paa hin tid neppe sættes høiere end 5 øre pr. liter, mens den fra og med 1900 (samt for 1875) er beregnet efter 10 øre pr. liter.

Værdien av det aarlige slagt av storfæ er i løpet av det hele tidsrum over 4-doblet. Prisen paa slagtet er steget fra 40 til 100 kr. for voksne dyr, desuten regnes der nu for tiden meget større indtægt av slagtede kalver og ungdyr end i 1835.

Faareavlens avkastning er mere end fordoblet, en omstændighet der udelukkende skyldes racernes forbedring og en delvis derav følgende stigning i prisene. Antallet av faar er nemlig, som tidligere paavist mindre i 1907 end i 1835. Et slagtefaar ansættes i 1835 til en værdi av kr. 4.00 men i 1907 til kr. 16.50. Derimot var ulden dyrere i 1835, nemlig kr. 3.20 pr. kg. mot kr. 2.00 i 1907; dette antages dog at opveies ved det større utbytte av uld i nyere tid.

Utbyttet av gjeteholdet er mere end femdoblet, noget der kun i ringe grad skyldes økning i antallet, men meget mere produktens økning i mængde

Uttrykt i procenter har tilveksten (+) eller formindskelsen (÷) i de forskjellige tællingsperioder utgjort:

A a r.	Korn.	Poteter.	Storfæ.		Faar.	Gjeter.	Tilsammen.
			Melk.	Slagt.			
	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.
1835—1845	+ 35.65	+ 50.92	+ 31.07	+ 30.72	+ 40.68	+ 57.72	+ 36.27
1846—1855	+ 45.00	+ 76.95	+ 87.49	+ 57.94	+ 22.01	+ 176.12	+ 63.82
1856—1865	÷ 4.37	+ 9.41	+ 14.86	+ 28.31	+ 15.90	÷ 9.46	+ 8.83
1866—1875	+ 41.96	+ 37.00	+ 53.58	+ 6.12	+ 16.65	+ 10.96	+ 39.70
1876—1890	÷ 23.92	÷ 5.07	÷ 7.68	÷ 1.25	÷ 5.57	÷ 15.55	÷ 11.21
1891—1900	÷ 6.00	+ 16.35	+ 15.06	+ 0.52	÷ 12.89	÷ 5.57	+ 6.87
1901—1907	+ 6.13	+ 6.33	+ 17.80	+ 56.10	+ 16.27	+ 52.27	+ 16.87
1835—1907	+ 102.71	+ 370.31	+ 442.41	+ 335.61	+ 121.92	+ 431.30	+ 276.41

gjennem en forbedret røgt samt en stigning i produktprisene. Utbyttet av en gjet ansattes i 1835 til kr. 4.00, men i 1907 til over kr. 17.00 pr. stykke av vinterbesætningen.

Sammenholder vi landbrukets bruttoutbytte, saaledes som det ovenfor er beregnet, med folkemængden, viser det sig, at der ogsaa i denne henseende er en stigning i utbyttet, saaledes som det nærmere vil fremgaa av nedenstaaende sammenstilling.

Landbrukets væsentlige bruttoutbytte i forhold til
folkemængden.

Le produit brut essentiel de l'agriculture en proportion de la population.

A a r.	Pr. 1 000 av rikets befolkning.	Pr. 1 000 av bygdernes befolkning.	Pr. 1 000 av den landbruks- drivende befolkning.
	Kr.	Kr.	Kr.
1835	46 122	51 975	?
1845	56 527	64 473	?
1855	82 564	95 606	?
1865	78 673	93 267	119 197
1875	103 138	126 286	177 066
1890	82 997	108 771	169 551
1900	79 235	110 932	179 157
1907	89 014	125 687	(ca. 200 000)

Pr. 1 000 av hele rikets befolkning var altsaa landbrukets bruttoutbytte størst i 1875, og i 1907 var det henved dobbelt saa stort som i 1835.

Utregnet pr. 1 000 av bygdernes befolkning er stigningen relativ større. Ogsaa her er den størst i 1875, men kun ubetydelig mindre i 1907, da den var 2 $\frac{1}{2}$ gang saa stor som i 1835.

I forhold til den landbruksdrivende befolkning er der en sterk stigning fra 1865 til 1875 begrundet i nedgang i den herhenhørende folke-
mængde, samtidig som værdien av landbrukets utbytte væsentlig gjennem en sterk prisstigning økedes betydelig.

Utbyttet holder sig saa uten større forandringer til aarhundredets utgang, senere har det sikkert nok været i stigende. Det samlede antal personer der var knyttet til jordbruk og skogdrift som hovederhverv utgjorde

i 1865	1 123 200
- 1875	1 056 288
- 1890	979 472
- 1900	990 684

Der er overveiende sandsynlighed for, at den landbruksdrivende befolkning i de efterfølgende aar, 1901—1907, ikke er øket i nævneværdig grad. Forudsættes samme antal i 1907 som i 1900, vil bruttoutbyttet pr. 1 000 indbyggere av den landbruksdrivende befolkning utgjøre 209 385 kr. eller henimot det dobbelte av, hvad det var i 1865.

Ved siden av de foran anførte beregninger over landbrukets bruttoutbytte, der kun for en del (for korn- og potetavlens vedkommende) arter sig som en direkte vurdering av avlingen, mens planteproduktionens verdi forøvrig bestemmes gjennom værdsættelse av de av samme utbragte produkter (med fradrag av hesteholdets avkastning), vil det være av interesse at foreta en direkte værdsættelse av hele avlingen efter gjængse priser.

Værdien av høstutbyttet, forsaavidt angaar korn, poteter og høi, er tidligere beregnet og indtat i den officielle statistik. For den øvrige planteproduktion, der forøvrig er av mindre betydning sammenlignet med de nævnte produkter, findes der vistnok ingen beregning over størrelse og verdi, men man har i statistikken (gjennem arealopgaverne m. v.) gode holdepunkter for en saadan beregning.

Paa grundlag av de foran anførte opgaver over gjennemsnittsavlingen og dens verdi i femaaret 1904—1908 skal man nedenfor opstille en beregning over værdien av den aarlige middelaavling i nævnte femaar:

Korn og erter (kjerne).....		kr.	38 176 000
Halm: Hvete.....	17 030 398 kg. (kornvegten $\times$ 2) à 2 øre	«	340 608
— Rug.....	50 913 936 « (— $\times$ 2) à 2 -	«	1 018 279
— Byg.....	105 976 351 « (— $\times$ 1.7) à 2.25 -	«	2 384 467
— Blandkorn .	19 155 496 « (— $\times$ 1.8) à 2.25 -	«	430 998
— Havre	292 328 006 « (— $\times$ 1.8) à 2.25 -	«	6 577 380
— Erter.....	11 027 324 « (— $\times$ 2) à 2.50 -	«	275 683
Poteter.....		«	30 702 091
Turnips	269 171 000 kg. (3 500 kg. pr. maal) à 0 9 øre	«	2 422 539
Kaalrabi	? (3 220 maal à 35 kr.)	«	113 000
Grønfor	61 598 700 kg. (450 kg. pr. maal) à 3.5 øre	«	2 155 955
Andre vekster	? (7 783 maal à 35 kr.)	«	272 000
Høi	2 981 312 ton à 45 kr.	«	134 159 040
		kr.	219 028 040

Hertil kommer værdien av græsningen saavel paa indmark som utmark og sæter. Værdien av denne er sikkert nok meget betydelig, men den kan imidlertid paa grund av de ufuldstændige oplysninger som foreligger ikke nærmere bestemmes.

Efter den tidligere opførte beregning utgjorde landbrukets bruttoutbytte i 1907 207 434 000 kr. + en uberegnet indtægt av hester og svin, forsaavidt som samme ikke er kommet med under de opførte indtægtsposter.

Naar græsningsværdien tages i betragtning, kommer man ved den sidste beregning til et høiere beløb end ved den første. Dette synes ikke at være overensstemmende med virkeligheten. Værdien av husdyrbrukets produkter maa jo være større end værdien av det forbrukte fôr. Forædlingsproduktene maa ha saa meget større værdi end det forbrukte fôr, som omkostningene med forædlingsprocessen andrar til, selv om man ikke regner nogen fortjeneste. Forutsat at den første beregning er rigtig, synes der altsaa ved den sidste beregning at være benyttet for høie priser. De anvendte priser er dog ikke særlig høie, det er almindelige handelspriser eller endog litt lavere.

Forholdet lar sig dog forklare. Husdyrbruket er et nødvendig led i produktionsprocessen; ved dette skaffes ikke alene de anførte produkter, men ogsaa den til vedlikeholdelse av jordens vekstkraft nødvendige gjødsel. En landmand der sælger fôr bort fra sin gaard maa derfor betinge sig en pris, der er forholdsvis større end værdien av det kjøt og den melk han ved opføring kunde skaffe sig. Han maa ogsaa beregne et tillæg for den forringelse hans eiendom lider ved salg av fôret.

Som nævnt er de foreliggende statistiske opplysninger ikke tilstrækkelige til derav at anstille en beregning over landbrukets nettoutbytte. I denne henseende kan der altsaa kun være tale om at nærme sig sandheten gjennom et skjøn.

Der har til forskjellige tider været utført saadanne skjønsmæssige overslag der, naar de er grundet paa tilstrækkelig fag- og lokalkundskap tør gjøre krav paa oppmerksomhet.

I Ot. prp. nr. 15 for 1878 findes saaledes indtat følgende overslag. Under nærmere angivne forutsætninger ansættes her landbrukets (skogbruket ikke indbefattet) nettoutbytte til $\frac{3}{5}$ av bruttoutbyttet. I nettoutbyttet er da indbefattet værdien av det arbeide som præsteres av brukeren og de medlemmer av hans husstand, som han vilde ha hat at forsørge, selv om han ikke hadde været jordbruker. I tilfælde av bortleie indbefattes altsaa under nettoutbyttet i den forstand, som det her tages, baade eierens gevinst (forpagningsavgiften) og forpagterens. De utgifter som kommer til fradrag i bruttoutbyttet forat finde nettoutbyttet er altsaa alene saadanne, som er en følge av, at jordbruket drives, og som brukeren vilde være befriet for, om han ikke hadde været jordbruker, men forresten hadde levet paa samme maate som han har gjort.

Gjennem ufuldstændigheten i de opplysninger der foreligger om størrelsen av landbrukets nettoutbytte, er man ogsaa avskaaret fra nærmere at belyse det vigtige spørsmaal om nettoutbyttets stigen eller synken i de forskjellige perioder. Tar man for sig et længere tidsrum, f. eks. 1835—1907, saa kan man av forskjellige nærliggende kjendsgjæringer med sikkerhet gaa ut fra at nettoutbyttet maa være steget betydelig ikke alene absolut men ogsaa relativt (d. v. s. med behørig hensyntagen til pengenes synkende værdi). Man kan bl. a. slutte sig til det av de bedre kaar som landbrukerne nu jevntover lever under, sammenlignet

med begyndelsen av nævnte tidsrum, samtidig som eiendomsprisene er steget overordentlig.

Det maa dog ikke glemmes, at skogbrukets sterkt økede avkastning, navnlig i Oplandsbygderne og overhodet i det Søndenfjeldske Norge har været en medvirkende faktor til den nævnte forbedring i landbruksbefolkningens kaar.

Oplysningene om skogenes avkastning er høist ufuldstændige og av rent skjønmæssig art. Schweigaard anslaaer i 1835—1840 avkastningen av landets skoger til 3 mill. spd. = 12 mill. kroner. Tvethe anslaaer i 1845 avkastningen til $3\frac{3}{4}$ mill. spd. = 15 mill. kroner. I Ot. prp. nr. 15 for 1878 beregnes skogenes værdi til 357 mill. kroner og det aarlige nettoutbytte til 24.5 mill. kroner. I 1909 ansættes skogenes værdi, efter en av skogdirektøren foretagen beregning, til 570 mill. kroner.

I. Tabeller indeholdende forskellige opgaver over for-

Tabel I. Det samlede landareal efter dets
til folkemængden

Nr.	Landsdele.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		Pr. 1000									
		Hvete.	Rug.	Byg.	Havre.	Bland- korn.	Erter.	Poteter.	Turnips.	Grønfør.	Andre aker- vekster.
Maal à 10 ar.											
1	I. Riket.....	21.0	62.9	150.1	444.2	25.7	17.4	172.0	32.2	57.2	4.6
2	II. Rikets bygder	29.3	88.0	210.7	623.0	36.1	24.4	240.4	45.0	79.9	6.3
3	III. Rikets byer..	0.4	1.1	0.8	3.7	-	-	3.6	0.4	1.4	0.6
	IV. Bygderne i de større landsdele.										
1	Østlandet.....	99.7	282.6	239.4	1288.5	34.8	31.5	293.5	85.6	100.8	14.3
2	Oplandene.....	1.3	97.9	511.2	913.2	165.9	116.3	334.7	62.9	204.3	4.6
3	Sørlandet.....	52.1	70.6	131.6	302.1	4.8	2.3	223.2	22.7	39.7	3.7
4	Vestlandet.....	0.5	2.8	53.7	350.0	12.5	0.5	226.9	26.0	15.0	6.2
5	Trøndelagen.....	0.1	1.8	253.7	535.4	10.9	3.3	202.8	47.9	65.2	3.0
6	Nord-Norge.....	-	1.4	95.7	27.7	0.8	-	145.0	4.2	61.6	1.2
	V. Bygderne amtsvis.										
1	Smaalenene.....	119.2	471.7	46.6	1506.9	23.1	19.2	281.7	95.7	71.8	15.3
2	Akershus.....	29.4	190.8	352.0	1635.2	29.5	49.1	324.8	76.2	117.0	22.2
3	Hedemarken.....	1.6	98.7	278.0	1224.9	98.4	95.9	353.0	68.1	223.3	7.2
4	Kristians.....	0.9	96.9	776.7	558.3	242.9	139.6	313.9	56.9	182.7	1.7
5	Buskerud.....	53.2	156.1	364.5	686.8	71.5	38.8	222.0	63.3	126.9	6.3
6	Jarlsberg og Larvik	254.1	320.8	171.3	1110.7	15.2	9.3	347.1	115.5	82.4	9.1
7	Bratsberg.....	82.7	109.7	228.4	336.6	3.3	4.6	210.7	39.0	80.3	4.1
8	Nedenes.....	42.1	61.2	101.0	159.9	2.3	0.9	220.1	12.1	12.0	4.1
9	Lister og Mandal..	20.0	26.5	29.0	391.5	9.2	0.5	243.3	10.7	11.2	3.0
10	Stavanger.....	1.3	7.7	65.2	769.3	2.8	0.5	284.0	72.9	31.0	14.1
11	Søndre Bergenhus	-	0.8	11.1	167.3	19.3	0.1	190.9	8.1	6.7	2.3
12	Nordre Bergenhus	0.3	1.3	112.7	244.2	10.7	1.0	231.0	9.9	13.2	4.8
13	Romsdal.....	0.1	1.7	90.7	414.2	14.6	0.2	156.2	10.4	23.9	1.0
14	Søndre Trondhjem	0.1	0.9	294.9	344.0	11.9	1.2	157.4	35.4	71.7	2.3
15	Nordre Trondhjem	0.2	3.1	439.6	964.0	4.0	10.6	330.8	119.5	117.8	6.9
16	Nordland.....	-	2.2	120.3	45.6	1.2	0.1	165.4	5.7	56.2	1.4
17	Tromsø.....	-	0.1	83.8	1.3	0.3	-	153.2	2.9	92.0	1.1
18	Finmarken.....	-	-	0.1	-	-	-	22.9	0.1	16.8	0.2

holdet mellem folkemængde og jordbruk samt fædrift m. v.

forskjellige anvendelse m. v. i aaret 1907 i forhold
1 december 1910.

11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	
indbyggere.												
Brak.	Kunstig eng.	Kjøkken- og frugt-have.	Ialt dyrket jord.	Naturlig eng.	Ut-slaatter og fjeld-slaatter.	Helt eller delvis skog-bevokset areal.	Havne-gang.	Andet areal.	Frugt-trær.	Dyrk-bart areal.	Op-dyrket 1901—1907.	Nr.
Maal à 10 ar.									Antal.	Maal à 10 ar.		
45.8	2 062.5	42.0	3 137.6	1 509.6	1 120.4	28 885.3	4 151.1	88 981.3	769	1 553.0	134.9	1
64.3	2 888.7	55.2	4 391.3	2 112.9	1 575.2	40 580.2	5 824.4	125 018.8	1 028	2 183.4	189.6	2
0.4	27.0	9.5	48.9	23.3	-	72.6	28.6	195.5	131	-	-	3
196.8	4 910.1	110.0	7 687.6	678.2	198.2	32 370.0	810.3	20 843.3	1 817	955.3	136.5	1
92.8	3 031.2	49.2	5 585.5	2 513.1	960.5	81 590.3	1 509.1	115 845.4	515	3 582.9	239.6	2
19.0	2 460.2	79.2	3 411.3	1 406.4	3 791.2	56 553.2	8 522.2	73 472.6	1 802	1 454.1	146.5	3
4.7	1 423.4	53.9	2 176.1	2 921.7	1 534.1	14 737.4	10 891.5	95 280.0	1 526	1 984.7	223.1	4
5.2	3 679.9	18.5	4 827.7	2 967.4	2 518.0	39 630.2	7 528.9	119 989.5	221	2 392.3	234.2	5
13.4	911.6	2.3	1 264.9	2 483.9	1 477.9	35 954.8	7 077.1	377 037.8	-	3 340.1	164.1	6
341.3	5 331.3	95.9	8 419.7	265.6	17.1	22 699.0	463.1	3 704.3	1 507	593.7	100.0	1
215.8	4 728.1	105.4	7 875.5	570.6	31.1	27 283.7	496.7	1 338.6	1 427	1 386.0	150.3	2
122.9	3 289.6	45.3	5 907.1	2 108.7	880.0	102 661.7	1 582.1	88 185.4	509	5 429.1	228.2	3
58.4	2 736.9	53.5	5 219.3	2 973.6	1 052.1	57 598.1	1 426.0	147 339.3	521	1 480.7	252.7	4
102.9	4 015.1	107.7	6 015.1	1 486.1	799.7	61 171.1	1 831.7	83 306.5	2 049	770.6	158.0	5
64.9	5 734.7	142.6	8 377.5	463.7	2.3	19 337.8	590.1	1 801.3	2 678	972.3	139.7	6
35.7	2 872.1	88.6	4 095.6	1 906.4	1 743.5	71 576.0	4 970.7	86 820.2	1 445	1 018.1	153.3	7
7.2	1 858.6	80.6	2 562.1	744.6	5 184.9	61 940.4	4 517.7	75 218.1	1 849	1 372.7	104.2	8
7.5	2 475.3	65.0	3 292.7	1 359.4	5 245.7	30 923.0	17 198.2	53 613.9	2 126	2 126.0	177.9	9
12.1	2 712.1	54.7	4 027.7	2 540.7	2 985.4	10 515.9	18 529.3	58 312.2	1 276	3 427.5	412.4	10
1.6	890.0	34.5	1 332.7	2 653.1	746.4	11 141.0	7 752.9	78 162.7	1 610	1 575.8	143.4	11
2.7	1 052.0	85.2	1 769.0	3 732.8	1 423.6	24 749.5	8 652.4	159 292.8	1 630	1 259.0	170.8	12
3.0	1 893.3	25.8	2 635.1	4 014.6	1 912.9	17 442.6	8 570.5	89 318.5	377	1 864.0	203.6	13
3.9	4 485.0	8.8	5 417.5	2 560.2	3 535.4	42 072.6	6 355.8	111 096.2	54	1 842.8	226.8	14
10.2	5 256.5	20.6	7 283.8	1 951.9	2 075.7	69 109.6	7 518.2	176 714.5	211	3 887.6	288.7	15
14.6	1 069.4	3.0	1 485.1	2 495.5	1 340.1	29 075.0	9 215.8	195 841.7	-	3 815.4	176.3	16
12.8	890.6	1.5	1 239.6	2 460.8	1 635.9	26 951.1	4 911.1	316 904.8	-	2 822.4	184.8	17
8.9	166.4	0.9	216.3	2 479.8	1 796.7	91 966.9	1 447.7	1432 203.7	-	2 175.1	54.0	18

Tabel 1 (forts.). Det samlede landareal efter dets
til folkemængden

Nr.	Landsdele.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		Pr. 1000									
		Hvete.	Rug.	Byg.	Havre.	Bland- korn.	Erter.	Poteter.	Turnips.	Grønfor.	Andre aker- vekster.
Maal à 10 ar.											
	VI. Bygderne fogderivis.										
1	Rakkestad	120.3	930.0	81.3	2 817.0	55.3	34.1	312.3	151.7	119.6	3.6
2	Idde og Marker . . .	140.2	404.6	34.9	1 194.6	4.1	12.8	228.4	72.6	59.4	6.5
3	Moss	102.3	273.2	36.8	1 032.9	20.3	16.1	306.2	82.9	55.3	28.5
4	Aker og Follo	42.5	115.7	176.8	980.7	18.2	20.7	332.0	69.1	112.9	43.6
5	Nedre Romerike . . .	18.7	322.4	413.5	1 846.2	25.9	41.7	265.0	61.2	103.4	2.2
6	Øvre Romerike . . .	15.8	197.2	614.9	2 636.1	54.1	109.4	372.0	104.4	138.4	2.8
7	Hedemarken	3.1	198.5	523.2	1 753.1	158.0	255.9	597.6	138.2	208.3	8.7
8	Vinger og Odalen . .	2.7	141.8	182.3	1 818.7	31.5	12.1	382.4	26.0	101.1	2.8
9	Solør	-	34.4	263.1	1 640.6	167.0	34.9	339.8	51.9	180.1	18.8
10	Søndre Østerdalen . .	0.1	9.2	87.2	227.5	55.0	9.1	128.4	31.9	246.0	1.1
11	Nordre Østerdalen . .	0.2	2.3	71.8	27.3	6.5	0.3	36.5	17.4	438.0	2.9
12	Nordre Gudbrandsd.	0.3	141.5	112.2	138.3	143.3	65.5	192.1	27.5	148.6	1.2
13	Søndre Gudbrandsd.	0.4	104.7	883.6	493.6	249.7	109.8	276.0	75.5	249.8	1.7
14	Toten	2.7	67.3	502.0	1 050.6	206.5	197.5	398.0	87.1	225.4	1.9
15	Hadeland og Land	0.5	133.4	622.3	685.5	408.2	218.2	370.0	68.0	141.7	2.1
16	Valdres	0.1	20.5	917.1	180.0	138.9	48.1	285.4	5.1	142.7	1.3
17	Ringerike	14.8	351.9	253.6	957.3	302.3	127.3	276.3	85.4	175.9	10.8
18	Hallingdal	0.1	52.1	869.7	170.9	56.6	5.8	215.8	2.9	184.7	3.5
19	Buskerud	72.7	144.8	233.7	766.7	14.5	27.1	217.3	71.7	107.6	6.9
20	Numedal og Sandsvær	84.4	51.8	488.2	564.0	6.3	2.8	174.6	65.4	75.0	0.5
21	Jarlsberg	241.8	310.5	207.3	1 100.5	18.0	11.5	273.6	137.2	98.9	9.3
22	Larvik	279.0	341.7	98.7	1 131.4	9.4	5.0	495.4	71.6	49.0	8.6
23	Bamle	85.5	122.1	92.0	368.4	3.0	4.0	222.6	56.7	91.5	9.3
24	Nedre Telemarken . .	143.2	175.6	117.9	512.4	3.4	7.6	176.5	42.4	81.2	2.0
25	Øvre Telemarken . . .	6.5	15.8	518.8	88.1	3.6	1.6	238.1	14.4	66.1	0.5
26	Nedenes	48.7	66.6	42.9	179.0	2.4	1.0	223.7	13.2	11.3	4.5
27	Sætersdalen	5.6	31.2	420.3	54.6	1.7	0.8	200.0	6.1	15.6	1.6
28	Mandal	36.2	30.6	36.7	332.7	5.7	0.4	195.2	15.5	16.8	3.0
29	Lister	1.6	22.0	20.3	457.7	13.2	0.5	297.5	5.3	4.9	3.0
30	Jæderen og Dalene . .	2.8	15.7	55.0	1 109.5	0.7	1.0	333.7	130.7	46.7	27.8
31	Ryfylke	0.2	0.8	73.8	480.4	4.5	0.1	241.8	23.9	17.7	2.5

forskjellige anvendelse m. v. i aaret 1907 i forhold
1 december 1910.

11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	
indbyggere.												
Brak.	Kunstig eng.	Kjøkken- og frugthave.	Ialt dyrket jord.	Naturlig eng.	Utslaatter og fjeidslaatter.	Helt eller delvis skogbevoaket areal.	Havnegang.	Andet areal.	Frugttrær.	Dyrkbart areal.	Opdyrket 1901-1907.	Nr.
Maal à 10 ar.									Antal.	Maal à 10 ar.		
837.5	10 982.4	109.2	16 554.3	475.3	2.8	36 447.0	946.1	2 279.4	1 206	1 471.9	243.5	1
236.1	3 901.2	97.9	6 393.3	263.8	43.1	27 489.9	364.4	6 659.7	1 621	413.2	61.2	2
151.5	3 351.5	87.2	5 544.7	152.4	4.7	11 467.1	275.6	2 190.7	1 584	253.6	51.7	3
69.2	3 005.5	143.4	5 130.3	194.5	3.5	13 526.0	184.2	638.2	2 271	471.0	66.4	4
296.9	6 451.3	67.4	9 915.8	641.3	80.3	39 266.0	819.2	2 912.4	690	1 790.4	187.7	5
405.5	6 178.6	73.4	10 902.6	1 196.8	32.4	40 673.0	750.0	1 043.2	607	2 674.4	268.1	6
148.9	2 940.4	87.5	7 021.4	1 898.2	129.0	32 420.3	1 112.1	9 592.8	1 209	3 216.5	288.8	7
204.6	3 925.1	39.7	6 870.8	1 766.3	49.6	71 794.3	841.8	9 895.5	328	1 406.6	156.1	8
137.1	3 398.6	33.6	6 299.9	2 103.3	319.4	104 901.1	512.3	18 609.1	220	3 934.9	178.1	9
42.7	1 774.5	15.5	2 628.2	2 329.8	1 503.8	202 661.0	2 334.0	93 903.4	41	13 817.3	165.1	10
49.8	5 356.9	4.2	6 014.1	2 762.5	3 644.3	173 951.2	3 997.9	464 307.3	8	6 142.2	319.5	11
106.7	3 244.9	18.1	5 340.2	2 119.1	713.0	59 818.4	1 358.1	476 639.9	45	737.3	132.8	12
22.9	2 396.9	57.2	4 921.8	4 382.2	1 406.9	62 844.8	1 105.8	118 551.4	398	876.8	196.8	13
37.4	3 520.3	69.9	6 366.6	2 661.9	188.4	34 034.3	1 191.8	5 008.2	887	2 759.0	378.5	14
100.8	2 385.2	77.4	5 213.3	2 654.6	501.2	69 906.2	982.1	17 916.0	887	1 150.8	287.8	15
8.1	1 930.3	27.4	3 705.0	3 253.9	3 225.9	64 423.8	2 973.8	218 951.6	89	1 690.7	214.6	16
283.0	3 369.9	118.0	6 326.5	1 141.4	86.9	69 287.7	1 998.1	14 519.4	1 745	941.2	154.4	17
16.7	1 508.4	18.6	3 105.8	3 132.5	4 323.9	85 314.5	3 595.0	302 027.5	84	1 401.7	234.1	18
84.0	4 459.6	138.8	6 345.4	509.1	46.8	38 703.7	755.1	11 042.1	2 978	493.1	147.1	19
30.7	5 817.4	65.9	7 427.0	4 066.1	946.2	113 858.9	3 998.1	227 206.2	879	967.4	123.8	20
79.1	5 886.3	155.3	8 529.3	272.3	1.2	16 612.5	377.2	1 486.9	3 069	875.9	140.2	21
36.2	5 428.5	116.8	8 071.3	849.8	4.5	24 834.9	1 019.5	2 435.5	1 888	1 166.8	138.5	22
13.8	2 832.2	108.6	4 009.7	781.4	289.5	61 096.9	1 213.6	12 857.1	2 062	563.8	93.5	23
78.0	3 871.8	93.3	5 305.3	798.7	184.9	40 994.4	899.6	10 009.1	1 346	685.5	160.1	24
10.2	1 713.7	60.0	2 737.4	4 539.4	5 299.5	120 509.1	14 211.6	264 727.0	851	1 943.0	214.1	25
7.1	1 819.8	85.8	2 506.0	517.8	2 267.2	49 504.9	1 968.2	19 173.9	1 993	872.6	90.3	26
7.3	2 073.9	51.8	2 870.5	1 992.5	21 238.4	130 359.4	18 544.6	383 571.7	1 060	4 124.3	180.6	27
7.7	2 477.5	82.3	3 240.3	1 038.4	4 086.1	39 519.3	10 882.7	32 473.3	2 665	1 533.3	162.9	28
7.2	2 472.9	45.6	3 351.7	1 720.6	6 550.8	21 247.7	24 306.3	77 407.9	1 769	2 793.1	194.8	29
18.7	3 436.1	48.0	5 226.4	2 695.7	5 003.8	4 723.8	22 565.3	24 572.9	962	4 837.1	576.4	30
6.5	2 097.2	60.3	3 009.7	2 409.1	1 271.4	15 434.4	15 102.2	86 962.8	1 543	2 230.5	273.1	31

forskjellige anvendelse m. v. i aaret 1907 i forhold
1 december 1910.

11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	
indbyggere.												
Brak.	Kunstig eng.	Kjøkken- og frugt-have.	Ialt dyrket jord.	Naturlig eng.	Ut-slaatter og fjeld-slaatter.	Helt eller delvis skog-bevokset areal.	Havne-gang.	Andet areal.	Frugt-trær.	Dyrk-bart areal.	Op-dyrket 1901-1907.	Nr.
Maal à 10 ar.									Antal.	Maal à 10 ar		
2.0	1 225.5	53.0	1 877.2	2 805.7	105.8	14 336.4	10 034.5	55 042.2	1 313	1 548.0	150.3	32
1.3	644.4	19.0	1 006.3	2 191.5	336.8	7 448.8	7 837.6	28 285.2	305	1 890.3	133.3	33
1.9	1 171.7	55.7	1 584.8	3 772.5	2 697.3	17 653.2	4 696.3	247 975.6	5 675	719.2	163.5	34
2.9	1 158.1	143.1	1 956.1	2 649.9	2 045.1	27 744.6	6 648.5	237 873.2	2 644	1 019.4	187.5	35
2.5	977.3	44.5	1 637.4	4 494.6	986.4	22 642.6	10 062.0	104 017.8	917	1 427.5	159.0	36
2.5	1 138.0	34.0	1 864.2	4 572.8	1 147.6	9 875.6	9 394.3	71 845.6	458	1 384.5	210.8	37
3.2	2 382.0	24.6	3 226.1	4 400.8	1 013.0	22 288.7	7 525.3	88 049.2	448	2 481.4	217.3	38
3.5	2 561.8	15.5	3 248.6	2 964.2	3 628.6	24 176.9	8 224.1	114 143.7	213	2 059.6	183.7	39
3.1	3 046.0	5.0	3 809.3	1 319.9	827.1	19 589.1	8 024.7	86 720.0	51	2 140.4	186.4	40
3.7	5 263.0	7.9	6 271.8	4 918.0	7 792.9	44 249.3	5 377.7	178 098.2	11	1 540.4	289.1	41
4.6	4 826.6	5.7	5 636.6	4 214.5	6 119.6	79 967.9	6 920.7	148 598.1	46	1 882.8	243.5	42
5.0	6 079.0	18.2	7 349.6	1 619.0	2 956.4	45 843.6	3 785.5	74 528.0	97	1 526.3	238.4	43
12.4	5 953.4	27.3	8 478.7	1 457.8	936.3	47 661.6	3 339.4	90 603.1	379	1 548.9	205.0	44
13.7	6 460.9	28.4	9 013.5	1 958.3	1 650.7	79 350.7	6 052.4	137 876.1	215	2 486.5	354.9	45
4.5	3 389.7	5.8	4 368.6	2 541.7	3 810.8	86 200.6	13 802.3	313 573.4	4	7 900.2	333.0	46
14.8	1 836.6	4.6	2 395.7	2 903.6	2 811.5	61 108.9	10 857.3	239 290.9	1	5 528.2	212.0	47
7.2	1 344.3	3.3	1 846.1	3 292.6	1 524.4	38 676.0	11 168.1	256 302.9	3	3 053.9	192.4	48
26.9	1 128.3	3.1	1 668.4	2 149.2	1 038.8	29 692.4	8 752.3	270 394.9	-	3 698.8	210.9	49
5.6	374.5	1.6	524.8	2 182.4	614.7	2 944.7	7 637.3	59 344.8	-	3 231.6	109.1	50
12.8	890.7	1.5	1 239.6	2 460.7	1 635.9	26 951.0	4 911.1	316 904.9	-	2 822.3	184.8	51
19.5	548.2	2.2	693.8	2 454.0	2 584.8	45 258.2	821.1	1532 503.2	-	3 165.8	157.5	52
2.6	38.5	0.1	45.1	2 086.7	1 126.7	15 066.7	3 449.5	868 119.3	-	1 830.7	3.2	53
13.4	78.8	1.0	117.1	3 383.1	1 092.9	211 001.9	327.7	2390 384.1	-	1 986.2	54.5	54
0.4	6.9	0.4	27.0	2 107.3	2 199.5	157 355.7	291.2	866 592.1	-	1 935.1	5.8	55
-	29.3	-	29.3	1 675.6	5 081.3	6 503.3	628.5	1617 874.8	-	1 022.0	14.6	56

Jordbruk
1907.

Tabel 2. Utsæd 1907 og 1900 i forhold til

Landsdele.	1	2	3	4	5	6
	Utsæd pr. 1000 indbyggere.					
	1907.			1900.		
	Korn og erter.	Poteter.	Ialt, omsat til bygværdi.	Korn og erter.	Poteter.	Ialt, omsat til bygværdi.
hl.	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.	
I. Riket.....	285.1	520.7	363.2	298.8	495.2	364.6
II. Rikets bygder.....	400.0	727.9	508.7	413.6	683.8	504.0
III. Rikets byer.....	2.1	10.3	4.9	3.8	10.8	6.2
IV. Bygderne i de større landsdele.						
Østlandet.....	677.8	785.3	715.9	678.2	689.6	686.4
Oplandene.....	656.6	1 075.8	834.3	613.2	872.9	741.0
Sørlandet.....	248.9	727.2	420.8	272.8	694.4	422.2
Vestlandet.....	282.6	655.0	375.6	332.2	701.9	424.0
Trøndelagen.....	351.4	710.8	449.2	392.7	684.4	468.2
Nord-Norge.....	56.9	427.4	192.4	74.2	461.9	218.8
V. Bygderne amtsvis.						
Smaalenene.....	771.6	698.1	741.3	805.6	617.1	747.9
Akershus.....	774.1	897.5	780.7	761.3	743.0	719.8
Hedemarken.....	652.8	1 143.8	803.2	622.0	901.4	706.3
Kristians.....	660.9	998.4	869.8	603.7	842.2	778.8
Buskerud.....	440.5	633.2	537.6	449.7	593.8	531.8
Jarlsberg og Larvik.....	667.5	911.2	789.3	636.8	818.0	731.5
Bratsberg.....	262.8	712.2	447.0	302.3	719.3	473.3
Nedenes.....	179.6	720.6	383.3	186.5	597.9	336.8
Lister og Mandal.....	296.5	754.0	421.0	332.9	771.3	454.4
Stavanger.....	467.5	770.7	505.8	500.4	797.0	541.2
Søndre Bergenhus.....	165.5	568.0	277.8	219.6	629.8	330.2
Nordre Bergenhus.....	296.2	686.1	410.5	352.0	726.0	461.0
Romsdal.....	380.3	541.4	391.0	450.6	553.0	437.4
Søndre Trondhjem.....	214.4	581.2	339.4	235.9	576.9	357.7
Nordre Trondhjem.....	488.0	1 130.0	678.6	506.5	1 006.8	650.4
Nordland.....	77.9	490.9	230.2	100.4	516.1	257.6
Tromsø.....	36.1	444.7	184.0	45.7	491.4	208.5
Finmarken.....	-	66.4	22.2	0.8	80.3	27.2
VI. Bygderne fogderivis.						
Rakkestad.....	1 478.7	939.4	1 257.6	1 372.6	764.6	1 145.6
Idde og Marker.....	615.0	517.2	594.9	691.2	481.7	641.4
Moss.....	506.8	706.4	572.8	538.2	629.6	580.7
Aker og Follo.....	460.7	955.3	608.1	471.1	871.4	581.3
Nedre Romerike.....	938.6	689.4	816.3	935.8	559.6	776.6
Øvre Romerike.....	1 189.3	1 001.2	1 065.0	1 046.1	718.5	861.8
Hedemarken.....	1 078.5	2 165.6	1 468.0	985.0	1 643.1	1 243.9
Vinger og Odalen.....	761.1	1 000.2	762.7	720.9	796.4	674.2
Solør.....	746.9	943.9	753.9	712.8	738.1	659.9
Søndre Østerdalen.....	151.2	371.4	224.1	156.9	341.2	219.2
Nordre Østerdalen.....	36.1	106.0	65.9	54.8	111.4	81.7

folkemængden 1 december 1910 og 3 december 1900.

Landsdele.	1	2	3	4	5	6
	Utsæd pr. 1 000 indbyggere.					
	1907.			1900.		
	Korn og erter.	Poteter.	Ialt, omsat til bygværdi.	Korn og erter.	Poteter.	Ialt, omsat til bygværdi.
VI. Bygderne fogderivis. (Forts.)	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.
Nordre Gudbrandsdalen	522.8	569.2	688.8	505.2	500.5	653.2
Søndre Gudbrandsdalen	636.4	827.9	807.1	584.9	632.9	710.1
Toten	826.9	1 506.3	1 094.6	685.1	1 397.8	960.4
Hadeland og Land	713.7	1 070.5	918.6	683.3	823.5	814.5
Valdres	516.3	826.0	739.8	500.4	725.7	693.0
Ringerike	616.3	793.4	720.1	577.6	746.8	685.6
Hallingdal	399.6	549.7	546.5	461.7	532.0	597.1
Buskerud	398.9	621.0	484.3	402.5	576.6	466.9
Numedal og Sandsvær	415.5	557.9	496.1	448.7	528.2	504.7
Jarlsberg	665.0	716.8	722.5	624.1	635.4	661.6
Larvik	672.6	1 303.1	924.2	661.6	1 184.3	870.3
Bamle	245.2	692.2	413.1	253.8	644.5	393.8
Nedre Telemarken	308.5	590.3	430.1	367.2	634.0	476.8
Øvre Telemarken	227.9	882.3	506.5	291.9	901.9	566.2
Nedenes	166.7	721.5	366.8	167.7	586.9	314.7
Sætersdalen	250.5	715.7	474.2	325.3	672.9	521.2
Mandal	247.1	597.6	351.3	281.2	596.5	376.1
Lister	352.0	930.0	499.6	389.4	963.1	545.3
Jæderen og Dalene	607.0	843.2	598.9	618.6	835.9	612.8
Ryfylke	349.1	709.1	426.7	402.7	764.9	482.0
Søndhordland	290.0	707.0	382.7	347.9	753.8	429.8
Nordhordland	125.1	534.4	241.0	172.0	601.7	288.2
Hardanger og Voss	126.1	491.5	252.7	186.9	550.5	318.1
Sogn	209.4	869.2	454.2	252.0	802.4	466.6
Sønd- og Nordfjord	357.2	557.3	379.8	424.5	598.2	433.5
Søndmør	466.0	531.0	430.6	603.1	620.7	539.9
Romsdal	390.4	598.4	417.3	432.9	560.0	430.3
Nordmør	255.7	513.3	317.2	275.2	464.2	316.3
Fosen	211.8	646.6	346.4	229.2	633.5	358.2
Orkedalen	229.8	502.9	357.0	283.2	536.4	412.6
Guldalen	154.3	456.7	258.2	169.3	449.8	266.2
Strinden og Selbu	259.5	631.8	385.1	274.3	616.2	400.3
Stjør- og Værdalen	611.9	1 422.7	844.0	628.1	1 213.1	784.5
Inderøen	621.1	1 339.3	837.9	638.9	1 206.3	805.2
Namdalen	225.2	599.0	343.3	242.9	581.3	352.4
Søndre Helgeland	136.9	572.6	288.7	174.1	550.6	310.6
Nordre Helgeland	95.7	506.3	247.7	134.9	564.8	302.0
Salten	105.1	598.5	302.0	121.3	594.0	315.5
Lofoten og Vesteraalen	2.8	318.9	109.1	4.9	376.5	129.8
Senjen og Tromsø	36.1	444.7	184.0	45.7	491.4	208.5
Alten	0.1	235.9	78.8	1.8	241.3	81.6
Hammerfest	-	3.7	1.2	0.4	4.7	1.8
Tanen	-	7.8	2.6	0.3	7.4	2.7
Varanger	-	40.5	13.5	0.3	92.3	31.0
Vardo	-	-	-	-	0.1	-

Tabel 3. Korn- og potetavlens mængde

a) Efter gennemsnitsavling for femaaret

b) Efter gennemsnitsavling for femaaret

Nr.	Landsdele.	1	2	3	4	5	6	7	8	
		a) Korn- og potetavlens mængde og værdi 1907								
		Hvete.	Rug.	Byg.	Havre.	Bland-korn.	Erter.	Ialt korn og erter.	Poteter.	
		hl.	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.	
1	I. Riket.....	46.2	147.8	400.8	1 414.1	82.4	29.9	2 121.2	3 463.1	
2	II. Rikets bygder.....	64.6	206.9	562.7	1 983.5	115.7	42.0	2 975.4	4 838.4	
3	III. Rikets byer.....	0.9	2.2	2.1	11.2	0.1	0.1	16.6	74.8	
	IV. Bygderne i de større landsdele.									
1	Østlandet.....	216.7	638.6	589.2	3 311.8	92.4	49.2	4 897.9	5 174.4	
2	Oplandene.....	3.4	276.9	1 434.1	3 172.3	543.3	208.3	5 638.3	7 916.2	
3	Sørlandet.....	119.5	164.2	379.7	1 011.1	13.2	3.4	1 691.1	4 674.1	
4	Vestlandet.....	1.1	6.0	194.3	1 620.5	52.7	0.7	1 875.3	4 515.1	
5	Trøndelagen.....	0.3	3.2	668.0	1 978.5	38.6	6.2	2 694.8	4 499.5	
6	Nord-Norge.....	-	1.9	192.8	60.9	1.9	-	257.5	2 380.2	
	V. Bygderne amtsvis.									
1	Smaalenene.....	278.1	1 032.9	91.5	3 823.4	62.4	30.9	5 319.2	4 538.9	
2	Akershus.....	69.2	441.1	886.3	4 150.6	79.9	83.1	5 710.2	5 658.7	
3	Hedemarken.....	4.5	297.2	846.2	4 179.7	337.1	161.7	5 826.4	8 797.9	
4	Kristians.....	2.2	253.8	2 103.5	2 025.2	778.0	261.3	5 424.0	6 912.4	
5	Buskerud.....	103.7	385.2	903.5	1 999.9	186.4	48.1	3 626.8	4 554.2	
6	Jarlsberg og Larvik.....	528.8	716.2	413.5	2 723.7	40.5	17.8	4 440.5	6 062.8	
7	Bratsberg.....	172.5	246.0	648.6	821.2	9.2	6.9	1 904.4	4 674.8	
8	Nedenes.....	115.2	155.3	299.7	506.5	3.9	1.2	1 081.8	4 235.4	
9	Lister og Mandal.....	51.3	61.0	90.1	1 753.9	27.5	0.6	1 984.4	5 093.5	
10	Stavanger.....	3.4	17.1	244.5	3 585.2	8.3	0.7	3 859.2	5 457.9	
11	Søndre Bergenhus.....	0.1	1.7	46.5	765.1	81.1	0.1	894.6	3 783.6	
12	Nordre Bergenhus.....	0.7	2.5	388.9	1 123.3	48.9	1.5	1 565.8	4 805.2	
13	Romsdal.....	0.3	3.9	332.0	1 914.5	62.2	0.2	2 313.1	3 300.2	
14	Søndre Trondhjem.....	0.3	1.8	794.3	1 204.4	32.5	2.2	2 035.5	3 506.2	
15	Nordre Trondhjem.....	0.4	4.0	997.2	3 083.7	11.8	20.3	4 117.4	7 562.7	
16	Nordland.....	-	3.1	224.3	99.9	2.9	-	330.2	2 761.3	
17	Tromsø.....	-	0.2	206.9	3.9	0.5	-	211.5	2 459.1	
18	Finmarken.....	-	-	0.3	-	-	-	0.3	273.8	

og værdi i forhold til folkemængden.

1904—1908 og folkemængde 1 december 1910.

1896—1900 og folkemængde 3 december 1900.

pr. 1000 indbyggere.				b) Korn- og potetavlens mængde og værdi 1900 pr. 1000 indbyggere.						Nr.
Ialt, omsat i bygværdi.	Værdi.			Ialt korn og erter.	Poteter.	Ialt, omsat i bygværdi.	Værdi.			
	Korn.	Poteter.	Ialt.				Korn.	Poteter.	Ialt.	
hl.	Kr.	Kr.	Kr.	hl.	hl.	hl.	Kr.	Kr.	Kr.	
2 615.7	15 955	12 832	28 787	2 421.5	3 556.4	2 866.0	16 058	12 892	28 950	1
3 662.4	22 379	17 919	40 298	3 352.2	4 910.9	3 963.3	22 226	17 795	40 021	2
36.9	129	296	425	30.9	77.1	47.2	216	295	511	3
5 237.4	36 196	20 361	56 557	5 641.0	4 813.8	5 617.8	37 310	19 378	56 688	1
6 672.7	42 798	23 160	65 958	5 561.2	7 069.3	6 455.0	37 336	21 021	58 357	2
2 834.9	15 238	19 231	34 469	2 154.5	4 989.1	3 238.4	16 245	18 977	35 222	3
2 555.2	13 113	18 567	31 681	2 133.2	5 095.0	2 940.9	13 553	21 034	34 587	4
3 195.8	19 558	15 740	35 298	3 346.7	4 876.0	3 775.7	20 533	15 758	36 291	5
1 020.4	2 650	9 978	12 628	384.6	2 735.1	1 244.8	3 344	9 685	13 029	6
5 347.0	37 918	20 300	58 218	6 414.0	4 241.6	6 056.1	39 760	17 715	57 475	1
5 692.4	41 383	20 940	62 323	6 472.4	4 971.7	5 892.4	40 023	19 130	59 153	2
6 711.3	39 462	26 449	65 911	5 856.5	7 829.2	6 491.1	34 466	22 522	56 988	3
6 628.7	46 596	19 414	66 010	5 242.8	6 250.0	6 416.2	40 431	19 404	59 835	4
4 261.8	29 089	16 805	45 894	4 079.8	4 647.2	4 636.2	31 782	18 102	49 884	5
5 507.1	33 453	23 948	57 401	5 053.5	5 553.3	5 731.5	36 018	23 669	59 687	6
3 190.8	17 664	20 493	38 157	2 744.3	4 833.2	3 828.4	21 198	17 997	39 195	7
2 329.8	10 732	20 288	31 020	1 411.2	4 416.1	2 519.4	11 248	17 803	29 051	8
2 833.8	16 249	16 502	32 751	2 253.4	5 821.4	3 310.0	15 688	21 499	37 187	9
3 890.3	26 186	21 790	47 976	3 910.4	6 486.4	4 354.6	26 578	23 600	50 178	10
1 746.8	5 941	16 746	22 687	1 210.5	4 228.2	2 081.3	6 637	20 604	27 241	11
2 591.1	12 243	18 442	30 685	1 929.4	5 158.1	2 972.5	12 296	19 348	31 644	12
2 436.6	17 036	12 627	29 663	3 161.3	3 971.1	3 164.3	18 767	15 073	33 840	13
2 592.7	15 686	13 102	28 788	2 475.5	3 862.2	3 091.1	15 828	11 981	27 809	14
5 100.7	28 322	23 764	52 086	4 704.0	7 439.2	5 507.3	28 957	21 471	50 428	15
1 200.8	3 338	11 087	14 425	519.7	3 094.1	1 469.6	4 453	10 838	15 291	16
1 029.1	2 307	11 361	13 668	238.7	2 850.3	1 182.9	2 216	10 176	12 392	17
91.6	4	1 109	1 113	3.9	418.0	142.0	376	19 318	19 694	18

Jordbruk
1907.

Tabel 3 (forts.). Korn- og potetavlens mængde

a) Efter gennemsnitsavling for femaaret 1904—1908

b) Efter gennemsnitsavling for femaaret 1896—1900

Nr.	Landsdele.	1	2	3	4	5	6	7	8	
		a) Korn- og potetavlens mængde og værdi 1907								
		Hvete.	Rug.	Byg.	Havre.	Blandkorn.	Erter.	Ialt korn og erter.	Poteter.	
		hl.	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.	hl.	
VI. Bygderne fogderivis.										
1	Rakkestad	248.9	1 804.1	136.7	7 493.2	154.8	45.4	9 883.1	4 716.2	
2	Idde og Marker	319.6	869.9	58.6	2 664.1	10.9	24.0	3 947.1	3 060.3	
3	Moss	261.9	737.7	92.4	2 716.5	51.8	28.4	3 888.7	5 588.8	
4	Aker og Follo	100.7	274.4	404.9	2 373.3	48.5	42.3	3 244.1	6 085.0	
5	Nedre Romerike	39.7	664.1	1 071.0	5 206.3	74.2	65.1	7 120.4	4 306.7	
6	Øvre Romerike	40.5	524.5	1 592.6	6 379.3	143.9	177.2	8 858.0	6 237.7	
7	Hedemarken	9.2	647.0	1 783.9	7 152.6	621.2	432.5	10 646.4	16 870.5	
8	Vinger og Odalen	7.4	350.4	408.4	4 146.6	80.0	14.3	5 007.1	6 443.8	
9	Solør	0.1	91.0	652.5	5 414.0	462.5	58.3	6 678.4	7 782.0	
10	Søndre Østerdalen	0.3	20.7	240.6	712.2	174.4	19.8	1 168.0	3 203.3	
11	Nordre Østerdalen	0.5	6.0	147.2	76.8	18.0	0.6	249.1	704.1	
12	Nordre Gudbrandsdalen	0.7	365.0	3 180.8	374.9	414.1	127.0	4 462.5	3 460.1	
13	Søndre Gudbrandsdalen	1.0	240.8	2 429.7	1 653.7	779.7	180.0	5 284.9	5 141.7	
14	Toten	6.7	175.7	1 581.3	4 553.2	869.3	404.9	7 591.1	9 829.7	
15	Hadeland og Land	1.2	399.5	1 630.4	2 111.4	1 249.1	421.2	5 812.8	8 684.6	
16	Valdres	0.2	20.3	1 990.0	450.1	304.2	42.4	2 807.2	5 856.2	
17	Ringerike	28.1	823.6	606.2	2 622.9	813.2	147.1	5 041.1	4 412.4	
18	Hallingdal		130.3	2 130.8	377.7	141.0	8.3	2 788.1	5 132.2	
19	Buskerud	150.4	383.7	593.6	2 361.4	31.0	36.5	3 556.6	4 827.7	
20	Numedal og Sandsvær	130.9	80.4	1 210.6	1 477.7	16.7	4.4	2 920.7	3 027.6	
21	Jarlsberg	500.5	642.6	480.9	2 509.1	48.7	23.9	4 205.7	4 208.1	
22	Larvik	585.9	864.5	277.4	3 156.6	24.1	5.8	4 914.3	9 804.0	
23	Bamle	176.9	251.6	223.6	906.3	8.6	5.7	1 572.7	4 093.9	
24	Nedre Telemarken	297.9	409.2	293.7	1 183.7	8.1	12.1	2 204.7	4 055.3	
25	Øvre Telemarken	16.4	43.0	1 566.7	286.5	11.1	2.0	1 925.7	6 091.8	
26	Nedenes	133.5	169.8	125.0	571.1	3.8	1.2	1 004.4	4 275.2	
27	Sætersdalen	1.5	7.7	126.1	15.0	0.4	0.1	150.8	401.6	
28	Mandal	92.4	79.4	115.6	1 490.4	21.6	0.6	1 800.0	4 252.8	
29	Lister	4.9	40.3	61.3	2 050.4	34.2	0.7	2 191.8	6 039.8	
30	Jæderen og Dalene	6.7	35.0	193.6	5 425.6	1.9	1.5	5 664.3	6 053.1	
31	Ryfylke	0.5	1.9	287.8	2 022.3	13.8	0.1	2 326.4	4 952.5	

og værdi i forhold til folkemængden.
og folkemængde 1 december 1910.
og folkemængde 3 december 1900.

pr. 1000 indbyggere.				b) Korn- og potetavlens mængde og værdi 1900 pr. 1000 indbyggere.						Nr.
Ialt, omsat i bygværdi.	Værdi.			Ialt korn og erter.	Poteter.	Ialt, omsat i bygværdi.	Værdi.			
	Korn.	Poteter.	Ialt.				Korn.	Poteter.	Ialt.	
hl.	Kr.	Kr.	Kr.	hl.	hl.	hl.	Kr.	Kr.	Kr.	
8 356.4	68 991	18 063	87 054	10 533.3	4 511.6	8 782.7	64 482	18 091	82 573	1
4 036.0	28 779	11 231	40 010	5 142.9	3 323.6	5 001.2	32 955	13 294	46 249	2
4 718.8	28 021	28 559	56 580	4 816.2	4 785.3	5 164.3	29 531	20 912	50 443	3
4 208.7	21 978	23 975	45 953	4 236.2	5 664.4	4 750.1	22 625	21 468	44 093	4
6 184.5	55 910	16 839	72 749	7 790.0	4 085.2	6 590.8	49 775	17 730	67 505	5
7 947.0	62 675	19 462	82 137	8 690.8	4 741.9	7 001.3	57 762	16 834	74 596	6
12 849.5	68 540	42 007	110 547	10 314.8	14 786.7	12 135.0	56 264	35 932	92 196	7
5 179.1	37 906	27 708	65 614	5 087.5	6 132.0	5 146.2	33 920	23 608	57 528	8
6 461.0	45 554	25 447	71 001	6 517.1	6 126.2	5 873.6	38 577	19 604	58 181	9
1 835.1	9 832	14 895	24 727	1 461.6	3 105.0	2 014.2	11 967	12 792	24 759	10
441.8	2 488	3 422	5 910	466.2	902.2	680.1	3 734	3 329	7 063	11
5 454.7	40 853	8 996	49 849	4 693.7	3 653.8	5 778.4	41 993	9 171	51 164	12
6 052.7	42 593	13 214	55 807	5 259.6	4 303.8	5 932.4	37 948	12 223	50 171	13
8 497.2	61 326	23 985	85 311	6 615.4	10 903.1	8 391.0	42 491	33 036	75 527	14
7 509.6	52 745	27 791	80 536	5 335.7	6 258.9	6 323.6	44 697	23 972	68 669	15
4 453.7	25 927	18 798	44 725	3 728.5	4 934.5	5 034.9	31 841	13 323	45 164	16
5 262.4	37 894	17 606	55 500	5 168.7	4 480.9	5 549.9	37 460	15 414	52 874	17
4 309.2	25 712	19 656	45 368	3 376.3	4 841.0	4 744.6	27 978	15 366	43 344	18
4 165.0	28 070	16 858	44 928	4 057.9	4 843.4	4 465.6	32 245	20 778	53 023	19
3 257.4	25 017	12 443	37 460	3 524.5	3 908.4	3 970.4	26 858	14 539	41 397	20
4 726.6	33 206	16 622	49 828	4 618.2	4 130.2	4 941.8	34 459	19 247	53 706	21
7 081.3	33 951	38 726	72 677	5 926.9	8 408.7	7 316.0	39 146	32 542	71 688	22
2 626.0	13 828	19 118	32 946	2 215.1	4 189.7	3 050.5	16 462	17 345	33 807	23
3 201.7	20 863	17 884	38 747	3 265.0	4 691.6	4 084.8	23 723	15 764	39 487	24
3 829.8	18 241	25 220	43 461	2 834.8	5 772.0	4 505.7	24 291	21 183	45 474	25
2 244.3	10 085	21 077	31 162	1 313.7	4 343.0	2 372.1	10 339	17 850	28 189	26
280.1	14 293	15 945	30 238	2 073.0	4 912.1	3 519.4	17 412	17 487	34 899	27
2 522.8	14 933	16 288	31 221	2 302.3	5 070.5	3 151.1	16 823	19 471	36 294	28
3 183.8	17 731	16 741	34 472	2 199.8	6 645.6	3 484.3	14 441	23 725	38 166	29
4 983.0	37 224	21 731	58 955	5 511.3	7 857.9	5 627.4	39 118	30 072	69 190	30
2 962.4	16 813	21 840	38 653	2 589.3	5 354.5	3 304.2	16 230	18 259	34 489	31

Tabel 4. Kreaturenes antal og værdi 1907 og
Rubrik 1--10, 13 og 14 beregnet efter
— 11, 12, 15 og 16 —

Nr.	Landsdele.	1	2	3	4	5	6	7	8
		Antal kreaturer 30 september 1907 pr. 1 000 indbyggere 1 december 1910							
		Hester.	Storfæ.	Faar.	Gjeter.	Svin.	Rensdyr.	Samtlige kreaturer omsat til be- regnede kjør.	Værdi pr. 1 000 ind- byggere.
	Stkr.	Stkr.	Stkr.	Stkr.	Stkr.	Stkr.	Stkr.	Kr.	
1	I. Riket.....	72	457	582	124	133	60	801	94 320
2	II. Rikets bygder.....	96	640	817	174	181	84	1 109	129 329
3	III. Rikets byer.....	13	8	3	1	16	-	43	8 710
	IV. Bygderne i de større landsdele.								
1	Østlandet.....	116	598	116	41	241	8	979	150 922
2	Oplandene.....	135	812	492	278	321	25	1 377	177 918
3	Sørlandet.....	66	489	398	87	146	33	783	105 262
4	Vestlandet.....	86	706	1 893	300	147	19	1 322	128 218
5	Trøndelagen.....	104	711	1 086	223	176	24	1 231	124 391
6	Nord-Norge.....	57	495	862	133	32	447	902	75 694
	V. Bygderne amtsvis.								
1	Smaalenene.....	117	568	44	2	238	-	929	155 590
2	Akershus.....	120	552	91	5	282	-	950	148 769
3	Hedemarken.....	124	721	453	107	314	-	1 219	166 177
4	Kristians.....	147	914	535	473	328	55	1 553	191 287
5	Buskerud.....	105	654	274	168	202	33	1 047	142 194
6	Jarlsberg og Larvik.....	123	653	67	2	225	-	1 023	163 074
7	Bratsberg.....	79	466	356	111	191	69	815	123 930
8	Nedenes.....	54	392	287	69	155	16	640	82 695
9	Lister og Mandal.....	57	614	561	73	75	-	871	101 449
10	Stavanger.....	126	738	2 356	135	163	-	1 487	170 448
11	Søndre Bergenhus.....	55	546	1 531	156	107	27	997	91 110
12	Nordre Bergenhus.....	100	988	2 041	669	197	24	1 694	148 351
13	Romsdal.....	87	723	1 342	255	129	1	1 228	105 285
14	Søndre Trondhjem.....	106	701	939	177	168	40	1 194	127 892
15	Nordre Trondhjem.....	127	706	901	233	254	36	1 285	147 994
16	Nordland.....	55	508	898	127	42	55	824	71 772
17	Tromsø.....	71	535	794	161	20	22	851	70 704
18	Finmarken.....	31	336	841	97	2	3 428	1 411	107 282

1900 i forhold til folkemængden 1910 og 1900.

folkemængden 1 december 1910.

— 3 december 1900.

Antal og værdi av kreaturer 31 december 1907 og fjærfæ 30 september 1907 pr. 1000 indbyggere sammenholdt med opgaverne for 3 december 1900.								Nr.
Antal beregnede køer 31 december 1907.	Kreatur-besætningens værdi 31 december 1907.	Antal beregnede køer 3 december 1900.	Kreatur-besætningens værdi 3 december 1900.	Fjærfæ 30 september 1907.		Fjærfæ 3 december 1900.		
				Antal.	Værdi.	Antal.	Værdi.	
Stkr.	Kr.	Stkr.	Kr.		Kr.		Kr.	
704	82 549	718	71 568	620	951	741	769	1
975	112 780	982	96 786	830	1 272	984	1 021	2
37	8 070	39	6 790	102	163	116	123	3
862	131 931	902	120 336	1 212	2 001	1 273	1 375	1
1 215	153 962	1 210	129 885	672	1 420	728	761	2
706	93 836	726	81 352	726	1 353	959	976	3
1 167	111 828	1 215	96 367	1 029	1 239	1 467	1 499	4
1 083	109 172	1 018	88 789	723	834	866	874	5
770	65 222	758	52 966	345	500	346	349	6
836	137 010	885	123 857	1 500	2 568	1 560	1 779	1
838	128 608	876	118 385	1 132	1 660	1 149	1 241	2
1 073	142 523	1 078	121 654	731	1 520	763	806	3
1 377	166 986	1 351	138 758	604	1 306	691	712	4
893	120 705	992	117 889	759	1 281	904	930	5
905	144 429	883	121 628	1 497	2 665	1 523	1 571	6
721	108 616	808	101 462	686	1 255	875	895	7
581	73 531	525	57 654	636	1 258	809	826	8
806	93 152	850	82 888	868	1 577	1 220	1 241	9
1 333	151 151	1 316	122 155	2 618	3 223	3 648	3 720	10
876	79 362	972	77 369	566	616	867	889	11
1 486	127 137	1 496	102 054	250	340	398	407	12
1 081	91 748	1 045	73 885	451	550	635	640	13
1 034	111 763	985	94 869	682	659	879	894	14
1 147	131 486	1 022	102 439	1 178	1 481	1 178	1 184	15
681	59 632	665	45 447	451	646	446	449	16
748	63 372	771	54 551	239	330	240	244	17
1 270	97 760	1 248	91 117	64	172	55	57	18

Tabel 4 (forts.). Kreaturenes antal og værdi 1907 og
Beregnet efter folkemængden

Nr.	Landsdele.	1	2	3	4	5	6	7	8
		Antal kreaturer 30 september 1907 pr. 1 000 indbyggere 1 december 1910.							
		Hester.	Storfæ.	Faar.	Gjeter.	Svin.	Rensdyr.	Samtlige kreaturer omsat til be- regnede kjør.	V æ r d i pr. 1000 ind- byggere.
	Stkr.	Stkr.	Stkr.	Stkr.	Stkr.	Stkr.	Stkr.	Kr.	
	VI. Bygderne fogderivis.								
1	Rakkestad.....	205	1 080	61	3	325	-	1 663	256 990
2	Ildde og Marker.....	97	441	72	1	224	-	759	127 745
3	Moss.....	84	386	14	2	201	-	657	121 758
4	Aker og Follo.....	92	330	22	5	196	-	617	109 181
5	Nedre Romerike.....	136	669	54	1	319	-	1 110	170 994
6	Øvre Romerike.....	157	847	257	8	401	-	1 406	199 714
7	Hedemarken.....	164	798	350	25	482	-	1 429	197 034
8	Vinger og Odalen.....	171	545	441	30	326	-	991	152 388
9	Solør.....	104	611	501	61	328	-	1 077	149 734
10	Søndre Østerdalen.....	82	576	323	228	146	-	905	120 041
11	Nordre Østerdalen.....	143	1 100	853	301	101	3	1 629	192 104
12	Nordre Gudbrandsdalen..	146	1 120	893	1 061	276	-	1 875	192 631
13	Søndre Gudbrandsdalen..	157	1 102	491	696	371	1	1 800	182 774
14	Toten.....	153	833	269	7	295	-	1 332	201 879
15	Hadeland og Land.....	141	646	389	71	363	-	1 185	177 313
16	Valdres.....	134	998	813	863	328	342	1 795	206 719
17	Ringerike.....	121	572	143	21	281	-	982	143 278
18	Hallingdal.....	103	936	935	908	148	229	1 580	188 915
19	Buskerud.....	97	555	98	10	206	-	870	153 896
20	Numedal og Sandsvær...	115	857	437	196	137	-	1 261	148 581
21	Jarlsberg.....	123	659	47	2	198	-	1 012	162 543
22	Larvik.....	122	642	106	2	278	-	1 043	164 149
23	Bamle.....	78	409	108	11	213	-	690	115 325
24	Nedre Telemarken.....	78	423	83	11	224	-	707	113 908
25	Øvre Telemarken.....	82	585	970	348	128	233	1 091	145 936
26	Nedenes.....	50	333	169	10	154	-	540	71 910
27	Sætersdalen.....	79	717	940	391	157	102	1 201	142 030
28	Mandal.....	58	566	233	30	97	-	774	98 432
29	Lister.....	57	669	931	121	50	-	983	104 845
30	Jæderen og Dalene.....	169	867	2 400	46	179	-	1 702	210 611
31	Ryfylke.....	89	629	2 318	210	150	-	1 303	136 342

1900 i forhold til folkemængden 1910 og 1900.

1 december 1910 og 3 december 1900.

Antal og værdi av kreaturer 31 december 1907 og fjærfæ 30 september 1907 pr. 1 000 indbyggere sammenholdt med opgaverne for 3 december 1900.								Nr.
9 Antal beregnede køer 31 december 1907.	10 Kreatur- besætningens værdi 31 december 1907.	11 Antal beregnede køer 3 december 1900.	12 Kreatur- besætningens værdi 3 december 1900.	13 Fjærfæ 30 september 1907.		14 Fjærfæ 3 december 1900.		
				15 Antal.	16 Værdi.	17 Antal.	18 Værdi.	
	Kr.		Kr.		Kr.		Kr.	
1 487	224 396	1 417	177 669	1 594	2 761	1 566	1 906	1
693	113 707	764	112 566	1 408	2 159	1 537	1 697	2
592	107 317	644	98 857	1 519	2 779	1 573	1 762	3
538	95 208	635	101 763	1 198	1 768	1 265	1 384	4
997	149 208	997	131 896	1 120	1 757	1 053	1 148	5
1 235	169 717	1 157	131 352	1 023	1 361	1 062	1 107	6
1 267	169 511	1 259	156 211	1 047	2 612	1 140	1 224	7
844	125 509	809	93 820	895	1 725	702	717	8
935	123 926	911	105 737	814	1 205	766	802	9
779	103 897	819	90 400	351	563	506	535	10
1 466	174 387	1 591	163 969	164	275	209	216	11
1 731	175 202	1 640	135 324	366	555	519	541	12
1 591	161 562	1 597	138 623	450	926	670	676	13
1 172	172 657	1 134	156 547	807	1 751	932	967	14
1 027	153 224	1 023	127 412	821	1 879	741	774	15
1 592	177 586	1 541	135 010	414	1 056	484	487	16
879	118 143	882	125 846	848	1 418	1 137	1 186	17
1 326	164 258	1 528	142 818	209	385	141	144	18
733	107 569	787	106 701	938	1 581	1 131	1 161	19
1 087	129 453	1 169	122 111	522	874	589	596	20
897	144 638	865	117 583	1 418	2 556	1 516	1 574	21
921	144 008	918	129 746	1 657	2 885	1 537	1 564	22
612	101 845	599	84 019	998	1 623	1 150	1 177	23
619	97 487	715	91 787	659	1 213	885	907	24
974	129 839	1 163	133 152	360	882	530	538	25
485	63 082	426	50 381	701	1 347	863	882	26
1 116	131 019	1 201	107 041	275	772	443	453	27
722	90 939	765	81 578	725	1 313	995	1 007	28
901	95 643	944	84 326	1 028	1 874	1 484	1 498	29
1 511	185 387	1 446	147 531	2 920	3 994	4 429	4 551	30
1 182	122 078	1 209	101 213	2 362	2 568	3 003	3 034	31

Tabel 4 (forts.). Kreaturenes antal og værdi 1907 og
Beregnet efter folkemængden

Nr.	Landsdele.	1	2	3	4	5	6	7	8
		Antal kreaturer 30 september 1907 pr. 1 000 indbyggere 1 december 1910.							
		Hester.	Storfæ.	Faar.	Gjeter.	Svin.	Rensdyr.	Samtlige kreaturer til be- regnede kjør.	Værdi pr. 1 000 ind- byggere.
		Stkr.	Stkr.	Stkr.	Stkr.	Stkr.	Stkr.	Stkr.	Kr.
	VI. Bygderne fogderivis. (Forts.)								
32	Søndhordland	62	633	1 786	213	149	-	1 165	106 578
33	Nordhordland	41	486	1 148	84	83	-	815	68 908
34	Hardanger og Voss	87	607	2 304	289	127	136	1 311	134 895
35	Sogn	99	887	2 250	996	228	57	1 754	169 167
36	Sønd- og Nordfjord	100	973	1 894	486	174	-	1 657	133 709
37	Søndmør	90	764	1 508	461	156	2	1 351	111 185
38	Romsdal	93	684	1 073	73	109	-	1 115	100 469
39	Nordmør	78	696	1 314	111	108	-	1 143	100 806
40	Fosen	86	530	1 001	250	135	17	982	99 913
41	Orkedalen	130	980	1 054	90	186	-	1 524	156 172
42	Guldalen	111	864	886	73	179	162	1 376	147 942
43	Strinden og Selbu	117	657	801	203	202	-	1 159	138 126
44	Stjør- og Værdalen	142	707	788	252	291	-	1 310	154 055
45	Inderøen	148	787	981	259	346	1	1 463	177 216
46	Namdalen	91	637	968	189	134	109	1 106	115 754
47	Søndre Helgeland	60	587	748	155	55	103	911	86 236
48	Nordre Helgeland	61	613	904	38	38	66	927	81 883
49	Salten	68	525	907	193	52	72	888	74 486
50	Lofoten og Vesteraalen ..	36	385	982	87	28	3	650	54 463
51	Senjen og Tromsø	71	535	794	161	20	22	851	70 704
52	Alten	33	346	751	81	3	6 893	2 275	171 073
53	Hammerfest	30	333	1 114	167	1	108	634	45 692
54	Tanen	41	399	943	67	1	5 519	2 029	156 585
55	Varanger	16	261	386	8	2	2 432	967	76 731
56	Vardø	13	203	345	125	-	-	307	28 237

1900 i forhold til folkemængden 1910 og 1900.

1 december 1910 og 3 december 1900.

9	10	11	12	13	14	15	16	
Antal og værdi av kreaturer 31 december 1907 og fjærfæ 30 september 1907 pr. 1 000 indbyggere sammenholdt med opgaverne for 3 december 1900.								
Antal beregnede køer 31 december 1907.	Kreatur-besætningens værdi 31 december 1907.	Antal beregnede køer 3 december 1900.	Kreatur-besætningens værdi 3 december 1900.	Fjærfæ 30 september 1907.		Fjærfæ 3 december 1900.		Nr.
				Antal.	Værdi.	Antal.	Værdi.	
	Kr.		Kr.		Kr.		Kr.	
1 046	94 633	1 128	84 692	1 189	1 118	1 436	1 464	32
728	61 438	825	63 534	420	520	715	733	33
1 085	111 276	1 175	105 311	208	267	568	591	34
1 517	143 083	1 498	112 933	331	401	527	543	35
1 466	115 921	1 495	94 169	192	298	304	309	36
1 161	93 477	1 182	75 533	463	716	698	702	37
1 023	91 675	986	76 294	528	517	725	731	38
1 016	89 439	919	70 119	379	346	492	496	39
881	88 931	764	70 591	928	644	1 273	1 281	40
1 287	134 975	1 336	124 167	384	676	513	525	41
1 167	126 808	1 141	102 572	374	374	412	419	42
1 014	121 146	1 003	111 494	742	919	841	875	43
1 172	137 106	998	105 723	1 269	1 542	1 245	1 249	44
1 320	159 109	1 194	116 729	1 480	2 032	1 522	1 534	45
973	101 144	902	86 034	811	938	797	800	46
775	73 799	719	49 013	585	950	607	609	47
758	67 787	789	50 325	491	441	479	481	48
746	62 491	725	52 466	515	718	435	439	49
518	43 371	493	32 291	278	482	323	326	50
748	63 372	771	54 551	239	330	240	244	51
2 170	164 592	1 657	123 577	79	210	71	74	52
517	38 043	594	37 414	74	205	48	51	53
1 911	137 749	2 072	151 454	59	158	45	45	54
917	71 555	725	60 707	42	111	62	62	55
276	25 683	332	28 290	8	-	44	44	56

Tabel 5. Specifisert opgave over arealet av «andre vekster dyrket paa aker» (se 2det hefte, tabel 1, rubr. 15) for endel herreder, hvor disse arealer forekommer i størst utstrækning.

Herreder.	Gulerotter.	Kaal.	Kjøkken- have- vekster dyrket paa aker.	Lupiner.	Plante- skole.	Lin.	Iøvrig og uopgit.
Rakkestad	-	1	-	19	-	2	-
Eidsberg	-	6	1	8	12	-	5
Berg	6	15	-	120	-	-	-
Skjeberg	1	1	-	20	-	2	8
Tune	4	10	13	-	20	-	-
Glemminge	10	6	61	-	-	-	-
Onsø	13	59	5	-	-	-	-
Raade	20	4	7	-	-	-	14
Rygge	300	137	78	-	-	-	126
Moss	130	19	20	10	-	-	3
Vaaler	-	-	15	-	-	1	6
Aker	39	757	276	-	60	-	404
Bærum	104	157	61	-	-	-	37
Asker	-	15	70	-	-	-	10
Eidsvold	-	8	4	9	-	-	9
Ringsaker	1	-	105	-	-	4	7
Nes	9	10	8	-	-	5	11
Vang	-	26	-	-	-	-	19
Hof	-	-	1	255	-	1	6
Aasnes	-	-	-	19	-	15	4
Vaaler	-	-	-	36	-	2	-
Hole	-	-	24	40	-	2	19
Norderhov	-	10	29	-	-	3	6
Lier	-	167	41	-	-	-	5
Borre	8	20	5	-	-	-	17
Stokke	2	18	2	-	-	-	5
Sem	10	105	47	-	-	-	5
Sandherred	2	14	20	-	-	3	13
Brunlanes	10	16	25	5	50	-	3
Gjerpen	18	40	70	-	35	-	18
Fjære	6	3	33	-	2	-	12
Oddernes	17	4	2	4	1	-	2
Vanse	22	-	1	-	30	-	5

Tabel 5 (forts.). Specifisert opgave over arealet av «andre vekster dyrket paa aker» (se 2det hefte, tabel 1, rubr. 15) for endel herreder, hvor disse arealer forekommer i størst utstrækning.

Herreder	Gulerøtter.	Kaal.	Kjøkken- have- vekster dyrket paa aker.	Lupiner.	Plante- skole.	Lin.	Iøvrig og uopgit.
Nærbo	16	10	3	-	-	-	2
Høiland	20	30	5	-	120	-	124
Haaland	52	15	7	-	-	-	10
Hetland	1	24	50	-	-	-	6
Skaare	6	15	5	-	-	-	3
Os	-	1	1	-	66	-	-
Fane	8	15	8	-	7	-	4
Askøen	-	1	24	-	-	-	-
Hafslo	-	-	2	-	-	-	30
Aurland	-	-	4	-	1	-	31
Frosta	33	1	-	-	-	-	4
Bodin	-	2	-	-	30	-	7

II. Om den norske landbruksstatistik's utvikling samt om fremgangsmaaten m. v. ved den i september 1907 avholdte jordbrukstølling.

Nogen egentlig landbruksstatistik hadde man ikke her i landet før i 1830-aarene, da grundlaget for den gjennom hele den følgende del av aarhundredet gjældende ordning blev lagt. Dette skedde ved paabydelsen av regelmæssige, mere utførlige indberetninger gjennom embetsverket (amtmandenes femaarsberetninger) om næringsveienes tilstand ved siden av anordningen av almindelige tællinger vedrørende jordbruk og fædrift, hvorav den første blev avholdt høsten 1835.

I den nærmest foregaaende tid blev der dog gjort enkelte tilløp til en landbruksstatistik, likesom der endnu længere tilbake av og til foranstaltetes undersøkelser der fremskaffet materiale av landbruksstatistisk art.

Saadant landbruksstatistisk materiale kan endog spores langt op i tiden. Herhen maa henregnes materiale fremkommet ved forskjellige undersøkelser og indberetninger foretat i fiskale eller andre ikke statistiske øiemed, og belysende forskjellige sider ved landbrukets bedrift.

Dette materiale er vel for en stor del av deskriptiv art og mangelfuldt i flere henseender, men er dog ogsaa rent statistisk set av stor betydning for studiet av vor ældre landbrukshistorie. Specielt maa i denne forbindelse nævnes matrikuleringsforretningene av 1665 og 1723, der bringer os den første statistik over vort lands utsæd og kreaturhold¹⁾. En stor del av det herhenhørende materiale henligger dog endnu ubearbeidet i vore arkiver.

I den nybygningstid som begyndte efter 1814 kom man snart til at føle savnet av et mere indgaaende kjendskap til fædrelandets økonomiske vilkaar, særlig dets forskjellige næringsveies tilstand. Der meldte sig imidlertid saa mange andre krav, der la beslag paa de sparsomme kræfter at der, som nævnt, hengik et par decennier før en egentlig landbruksstatistik blev grundlagt.

Det sees dog, at der i disse aar stræbes efter at fremskaffe oplysninger om landbrukets tilstand, og der gjøres forskjellige tilløp til med ringe bekostning at skape en landbruksstatistik.

Disse tilløp grupperer sig hovedsagelig om høstberetningene. Overensstemmende med de av rentekammeret i sin tid givne forskrifter, der senere blev

¹⁾ Se Aschehoug: «Statistiske studier over folkemængde og jordbruk i Norges landdistrikter i det syttende og attende aarhundrede». Tillægshefte til «Statsøkonomisk tidsskrift» 1890.

nærmere bestemt ved daværende 4de departements cirkulære av 20 januar 1816 og finansdepartementets cirkulære av 22 december 1826 paalagdes det amtmændene ved utgangen av hvert aars juli maaned at avgi indberetning om utsigtene til korn- og høihøsten i amtsdistriktet, og inden midten av hvert aars oktober maaned at indberette om høstens utfald. Indberetningene er avfattet i almindelige uttryk, idet der ikke var stillet noget forlangende om talmæssig eller anden gradering av høstutbytets kvantitet eller kvalitet.

I nær forbindelse med høstberetningene staar indhentelse av opgaver over markedsprisene paa korn og poteter. Ifølge nævnte cirkulære av 20 januar 1816, nærmere bestemt ved kgl resol. av 22 december 1826 paalagdes det amtmændene hvert kvartal, inden midten av maanedene februar, mai, august og november at indsende beretning om markedsprisene paa de forskjellige slags kornvarer samt poteter.

En anden række av prisopgaver der gaar betydelig længere tilbake i tiden, er de saakaldte kapiteltakster, en ved offentlig foranstaltning fremkommet værdiansættelse av de forskjellige slags kornvarer m. v., hvilken takst skulde gjælde ved erleggelsen av forskjellige offentlige ydelser der (oprindelig) var ansat i varer, men efterhaanden var gaat over til at bli erlagt i penge. Regler for sættelse av kapitelstakstene findes allerede indtat i Norske Lov av 1687, og blev nøiere bestemt og indskjærpet ved flere i nyere tid utfærdigede paabud, f. eks. lov av 14 juni 1816.

Til de nævnte opplysninger om høstens utfald og kornprisene slutter sig oppgaverne over bygdemagasinenes status, paabudt ved departements-cirkulære av 18de mai 1824.

Naar de nævnte indberetninger om høstens utfald, kornpriser og magasinforanstaltninger spiller en saa dominerende rolle i de første forsøk paa istandbringelse av en landbruksstatistik, saa har dette vistnok sin grund i, at det paa hin tid for myndighetene var av den høieste vigtighet at ha et overblik over kornavlens tilstrækkelighet, for i paakommende tilfælde i tide at kunne træffe foranstaltninger til forebyggelse av mangel eller endog hungersnød. Man hadde her dyrekjøpte erfaringer, senest fra eftervirkningene av det frygtelige uaar 1812. Indhentelsen og bearbeidelsen av de statistiske oppgaver skedde jo i ældre tid næsten udelukkende i administrative øiemed til bruk for regjeringskontorene.

Ved utførelsen av den ifølge lov av 17 august 1818 paabudte matrikulering fremskaffedes endel landbruksstatistisk materiale f. eks. om brukenes antal, jordegodsets kapitalværdi og kreaturholdets størrelse, likesom matrikuleringen i det hele tat virket til utbredelse av kjendskap til landbruksforholdene i de forskjellige distrikter.

Naar der er tale om utbredelse av kjendskap til de forskjellige distrikters landøkonomiske forhold paa hin tid, kan man ikke forbigaa et litterært verk der i denne henseende har været av stor betydning. Det er J. Kraft's topografisk-statistiske beskrivelse over Norge, der utkom i 6 dele fra 1820—1835. Myndighetene støttet forfatteren paa bedste maate ved at gi ham uindskrænket til-

ladelse til fra offentlige arkiver og gjennom rikets embedsmænd at indhente de oplysninger, han maatte trænge (kgl. resolution av 12 november 1814). En mængde landbruksstatistiske oplysninger, av hvilke vel en stor del er bygget paa de i anledning av matrikuleringen indhentede opgaver, forefindes i dette verk.

Det maa i denne forbindelse ogsaa nævnes, at det i 1809 stiftede Selskab for Norges Vel i sine første mere virksomme aar hadde mange planer oppe om indhentelse av oplysninger om distriktenes landøkonomiske forhold, planer der dog kun for en liten del blev realisert. Vistnok fremkom der endel topografiske etterretninger, der ikke er uten betydning i denne henseende, men disse — saalitt som den tidligere utkomne mere rikholdige topografiske litteratur — kunde ikke avhjelpe savnet av en virkelig landbruksstatistik.

Det første skridt til etablering av en ordning med regelmæssig indhentelse gjennom embedsverket av mere utførlige indberetninger om distriktenes økonomiske tilstand m. v. skedde i 1825, idet der ved resolution av 11 oktober blev paalagt amtmændene at indgi rapporter angaaende de dem betrodde distrikters tilstand i almindelighet og i særdeleshet med hensyn til næringsveiene.

Efter de saaledes indkomne rapporter er utarbeidet endel statistiske tabeller, der imidlertid intet indeholder om landbruket i engere forstand.

Ved kgl. resolution av 10 september 1827 bestemtes at nævnte rapporter skulde avgives ved utgangen av 1827 og senere regelmæssig hvert fente aar, desuten paabydes indhentelsen av mere utførlige oplysninger. I de første avgivende rapporter skulde bl. a. meddeles statistiske oplysninger om antallet av husdyr av forskjellig slags samt arealet av nyopdyrket jord i de ti sidste aar. Da de nye opgaver ikke kunde komme med i rapportene for 1827, indkom amtmændene med yderligere rapporter, der er avsluttet ved utgangen av aaret 1829. Paa grundlag av disse er utarbeidet og offentliggjort en oversigt med tilhørende tabeller. Nogen synderlig værdi har denne statistik ikke forsaavidt landbruket angaar. Forsøket paa ad denne vei at kunne fremskaffe brukbare oplysninger om husdyrholdets størrelse mislykkedes, idet der for flere amter helt mangler opgaver, og de der indkom — som rimelig kan være — er noksaa mangelfulde. Der var nemlig ikke paabudt nogen optælling, opgaverne grunder sig derfor alene paa et individuelt skjøn, der jo altid vil kunne avvike betydelig fra det rette.

Man valgte saa den ulike mere betryggende fremgangsmaate ved fullstændige optællinger at indhente oplysninger om kreaturantal og utsædens størrelse, mens man fremdeles vedblev i forbindelse med amtmændenes femaarsberetninger at indhente endel oplysninger, nærmest av skjønsmæssig art.

Hermed var man kommen ind paa den ordning av landbruksstatistikken som blev gjældende gjennom den øvrige del av aarhundredet.

Den første jordbrukstælling avholdtes i forbindelse med den almindelige folketælling i slutningen av aaret 1835.

Tællingen skulde i landdistriktene utføres av sogneprestene med hjelp av kapellanene, lensmændene, skoleholderne og medhjælperne. Foruten de nævnte

opgaver over utsæd og kreaturhold indhentes der i forbindelse med tællingen skjønsmæssige opgaver over de forskjellige sædarters foldighet, hvilke tjente som grundlag for en beregning over avlingens størrelse. Angaaende paalideligheten av de første tællingsopgaver henvises til, hvad derom er anført i foranstaaende oversigt.

Da den før nævnte femaarsberetning daterer sig til utgangen av aaret 1829 skulde den næste avgives ved utgangen av 1834. For imidlertid at supplere beretningene med de ved den kombinerte folke- og jordbrukstælling i 1835 indkommende opplysninger utsattes beretningenes avgivelse til utgangen av nævnte aar. Senere utkom beretningene regelmæssig hvert femte aar, og da tællingene avholdtes hvert tiende aar, faldt beretningene sammen med tællingene anden hver gang.

Ved skrivelse av 9 december 1835 gir finans- handels- og told-departementet endel nærmere forskrifter for femaarsberetningens avfattelse, bl. a. at fremstillingen om næringsveienes frem- eller tilbakegang saavidt mulig skulde begrundes ved statistiske tabeller og derefter anstillede sammenligninger. Dette paabud førte dog ikke til det forønskede resultat; det indkomne statistiske materiale er litet omfattende og mangelfuldt. I oversigten for riket findes av herhenhørende tabeller foruten tællingsopgaverne kun tabeller over nydyrkingen samt over kornmagasinenes status.

Er femaarsberetningen av 1835 end saaledes i statistisk henseende litet fremtrædende, maa de opplysninger av beskrivende art, som beretningene bringer om landbrukets kaar og dets utvikling i perioden, karakteriseres som værdifulde, først og fremst for sin tid, men ogsaa for eftertiden som historisk kildekrift.

Det samme kan siges om de efterfølgende beretninger, omend betydningen av disse taper sig, eftersom andre kilder til opplysning om de økonomiske tilstande blir flere og mere rikholdige.

I hensigt at hindre en gjentagelse av de foran omtalte mangler, utfærdigede finans- handels- og told-departementet under 26 november 1839 (vgl. resolution av 23 december 1839) en række bestemmelser til veiledning ved avgivelsen av de fremtidige femaarsberetninger. I forbindelse med en række spørsmaal vedrørende jordbruk og fædrift, der ønskes belyst i beretningene, forlanges der avgitt følgende opgaver i tabellarisk form:

1. Jordbrukenes antal, deres fordeling paa eiere og leiere.
2. Matrikelskylden, særskilt for selveiergods og for bortleiede eiendomme.
3. Utstrækningen av sameie i hjemmemarken, samt om utskiftningen i perioden.
4. Nydyrking i perioden.
5. Bygdemagasinenes tilstand.

Som spesielt vedrørende de faste eiendomme forlanges opgaver over tinglæste og avlæste pantheftelser og avhændede eiendommers værdi.

Som tillæg til femaarsberetningen 1836—1840 følger tabeller utarbeidet efter de i henhold til ovenstaaende bestemmelser indkomne skematiske opgaver. Desuten er indtatt en tabel over markedsprisene paa kornvarer, poteter og kornbrændevin.

Angaaende utsæd og kreaturhold forlanges ingen tabellariske opgaver, men resolutionen av 23 december 1839 bestemmer, at der forsaavidt beretningens affattelse ikke falder sammen med tællingen, skal der hos de underordnede embeds- og bestillingsmænd i prestegjældene indhentes oplysninger, der blir at avfatte som en sammenligning med resultatene fra sidste tælling.

Tællingen i 1845 foregik i det hele som den tidligere, og lider av de samme mangler.

Femaarsberetningene 1841—1845 og 1846—1850 skiller sig hvad landbruksstatistiske oplysninger angaar ikke nævneværdig fra den nærmest foregaaende.

Tællingen i 1855 frembyder hvad opgavernes art angaar ingen forskjelligheter fra den foregaaende, derimot er der vistnok et betydelig fremskridt at spore hvad paalideligheten angaar.

Heller ikke femaarsberetningene 1851—1855 og 1856—1860 skiller sig i landbruksstatistisk henseende fra de nærmest foregaaende.

Mens tællingen i 1865 som de tidligere, hvad landbruksstatistikken angaar, kun skaffer oplysning om utsæd og kreaturhold, kan femaarsberetningen 1861—1865 opvise betydelige fremskridt fra de foregaaende. Der er indhentet oplysninger om forskjellige nye emner, og saavel disse som de øvrige opgaver er sammenholdt med tællingens resultater benyttet til utregning av en række nye tabeller, der gjør denne beretning i statistisk henseende betydelig mere værdifuld end de tidligere. Av saadanne nye oplysninger kan nævnes: Utsæd pr. maal og derefter beregnet størrelse av det tilsaadde areal; det aarlige melkeutbytte pr. ko, antal melkekjør pr. 100 stkr. storfæ, samt herefter beregnet samlet melkeproduktion.

Der forespurtes endvidere om størrelsen av distriktenes fornødne tilskud eller dets overflod av korn, poteter og fetevarer, samt hvormange kreaturer der antagelig sælges ut av distriktet, og til hvilke priser. Disse oplysninger har dog ikke foranlediget nogen tabellarisk fremstilling.

Paa grundlag av sorenskrivernes opgaver over salg av faste eiendomme er til belysning av jordegodsprisenes varieren en tabel utarbeidet over eiendommenes pris pr. skylddaler.

Den mere indgaaende og bedre utnyttelse av de indhentede statistiske oplysninger muliggjordes ved paabud om at de underordnede embeds- og bestillingsmænds originale opgaver i anledning femaarsberetningen skulde indsendes til departementet, hvor tabellenes utarbeidelse foregik (indredepartementets cirkulære av 14 november 1865). Først gjennom denne bestemmelse muliggjordes en betryggende bearbeidelse og en fuld utnyttelse av det indsamlede stof.

Hvad opgavernes publikation angaar, saa er i nævnte beretning for 1861—1865 for første gang indtat de fuldstændige tabellariske opgaver over utsæd og kreaturhold efter tællingen 1865. Tidligere skedde publikationen i forbindelse med folketællingens resultater.

I de efterfølgende publikationer skedde der en sontring av stoffet, saaledes at amt mændenes femaarsberetninger utgives særskilt uten nogen til-

hørende oversigt. Statistik vedkommende jordbruk og fædrift likeledes i særutgave, og indeholdende foruten tabelavdelingen en utførlig oversigt, der svarer til den, der tidligere indtoges i femaarsberetningen (departementets oversigt) forsaavidt landbruket angaar. Endvidere utkom som særutgave statistik vedrørende de faste eiendomme.

I det følgende vil man kun omhandle de to sidste slags utgaver, idet amt-mændenes femaarsberetning skilt ved sit landbruksstatistiske bilag ikke egentlig kan henregnes til statistikken, ihvorvel disse beretninger jo fremdeles indeholder endel herhenhørende statistiske data, likesom det øvrige stof av deskriptiv art er av tildels betydelig værd til belysning av landbruket.

Som før sker der en sammenarbeidelse av femaarsberetningenes og tællingenes opgaver, ja, endog i øket grad, idet stadig flere beregninger foretages.

I jordbruksstatistikken for 1871—1875 og i aaret 1875 er stoffet i ikke ringe grad forøket. De nye oplysninger angaar væsentlig: kreaturpriser, slagtevægt, priser paa melk og smør, om meieridriften, antallet av landbruksmaskiner, hesteantallet fordelt efter alder og storfæet efter alder og kjøen. Flere nye beregninger er foretat, bl. a. om kreaturbesætningenes samt korn- og potetavlens værdi. Til opnaelse av større paalidelighet blev det denne gang foreskrevet, at oplysninger av skjønsmæssig art av lensmændene skulde efter nærmere angit fremgangsmaate indsamles hos besiddere av eiendomme, der i vedkommende punkter kunde betragtes som et slags normalgaarder.

I den første særutgave vedkommende de faste eiendomme, omfattende aarene 1866—1870, er medtat, hvad der tidligere meddeltes i femaarsberetningene, ved siden av en hel del nye oplysninger.

De nye oplysninger angaar væsentlig: antal og skyldbeløp av faste eiendomme fordelt efter sin beskaffenhet og størrelse kombinert med klassifikation av eierne. Da oplysningene erhvervedes ved herredsvise besvarelse av stillede spørsmål og ikke forutsatte egentlige tællinger, er paalideligheten ikke altid tilfredsstillende. Tabelavdelingen ledsages av en utførlig oversigt, hvor de herhenhørende statistiske oplysninger fra forskjellige kilder for ældre og nyere tid er sammenstillet og belyst ved talrike beregninger.

Den tilsvarende statistik for 1871—1875 skiller sig ikke synderlig fra foregaaende. Over jordbrukenes fordeling efter indmarkens størrelse er her indtat en tabel utarbeidet efter de ved matrikuleringen i 1860 aarene indhentede oplysninger.

Som statistiske oplysninger vedrørende jordbruk og fædrift i tiaarsperioden 1876—1885, i hvilket tidsrum ingen tælling avholdtes, utkom et hefte indeholdende bearbeidelsen av femaarsopgaverne. For samme tidsrum utgaves ogsaa en forkortet utgave av de faste eiendommers statistik.

For femaaret 1886—1890 og aaret 1890 utkom der en statistik vedrørende jordbruk og fædrift, bygget paa tællingsopgaven av 1890 supplert med de i forbindelse med femaarsberetningene av lensmændene avgivne skematiske opgaver. Av nyt findes her oplysninger om, hvorledes utsæden m. m. og kreaturantallet

fordeler sig paa bruk av forskjellig størrelse, derhos er opgaverne over kreaturenes alder og kjønn mere detaljert end tidligere; likesaa findes der i tabellene for første gang oplysninger om antallet av fjærfæ og bikuber. Paa den anden side er enkelte mindre væsentlige ældre opgaver bortfaldt.

Den tilsvarende utgave for 1896—1900 og aaret 1900 er i alt væsentlig overensstemmende med den foregaaende. Der er tilkommet oplysninger om havebruket, enkelte av de tidligere forekommende opgaver er mere specificert, likesom der er foretat nogen flere beregninger i den indledende oversigt.

Til de to sidstnævnte utgaver slutter sig to verker omhandlende de faste eiendommers statistikk.

Den første omfatter femaaret 1886—1890 og aaret 1890. I denne utgave er indtat fuldstændigere og mere betryggende oplysninger om brukenes antal m. v. end tidligere, idet man nu har benyttet de ved tællingen tilveiebragte oplysninger for hvert enkelt bruk i landet.

For første gang fremskaffes saaledes oplysninger om de ikke særskilt skyldsatte bruks antal m. v.; tidligere har disse bruk i statistikken været regnet sammen med hovedbrukene.

Endvidere er opgaver utarbeidet over brukenes antal fordelt efter størrelsen og kombinert med oplysninger om matrikelskylden, eiernes livsstilling og besiddelsesmaate.

Den tilsvarende utgave omfattende femaaret 1896—1900 og aaret 1900 skiller sig ikke i nogen væsentlig henseende fra foregaaende.

Som det vil forstaaes, har vor landbruksstatistik i det omhandlede tidsrum gjennomgaat en betydelig utvikling, der dog hovedsagelig ligger i en utvidelse av opgavernes mængde og art men ikke i selve principene for statistikkens ordning. Likesom i 1835 byggedes ogsaa i 1900 vor landbruksstatistik hovedsagelig paa de i forbindelse med de almindelige folketællinger indhentede opgaver over utsæd og kreaturhold supplert ved de i forbindelse med femaarsberetningene meddelte skematiske opgaver.

Imidlertid var dels som en følge av landbrukets utvikling i det hele tat, dels som en følge av bruksændringer, der gjorde det vanskelig paa grundlag av det foreliggende statistiske materiale at dømme om bedriftens utvikling, statistikkens utvidelse etterhaanden blit en nødvendighet.

Der reistes krav paa fuldstændigere opgaver, og da først og fremst opgaver over arealene og deres forskjellige anvendelse, da disse saa at si danner grundlaget for al landbruksstatistik. Endvidere fremstillet det sig som et ønskelig maal at holde landbruksstatistikken mere à jour, saa man kunde følge jordbruksnæringens utvikling fra aar til andet. Specielt ønskedes oplysninger om jordbrukets aarlige avkastning gjennom fuldstændigere høstberetninger.

Det første forsøk paa en mere omfattende reform i vor landbruksstatistik foretoges i 1890 aarene, da det Statistiske Centralbyraa efter erholdt bevilgning

optok et forsøksarbeide for etablering av en aarlig jordbruksstatistik grundet paa representative undersøkelser. Der søktes herunder indhentet detaljerte opplysninger om brukenes areal, utsæd, avling, kreaturhold m. v.

Til forskjjel fra den øvrige landbruksstatistik forsøktes denne ikke grundet paa obligatoriske oppgaver men ad frivillighetens vei med bistand av landbruks-korporationer og interesserte landmænd. Dette princip viste sig imidlertid ikke at føre til maalet. Interessen for og deltagelsen i arbeidet var ikke tilstrækkelig stor.

Nogen aar senere optok landbruksdirektøren arbeidet for en utvidelse og omordning av høstberetningen, saaledes at de indkomne oppgaver kunde være tjenlige som grundlag for en beregning over høstutbyttets mengde. Reformen gjennemførtes ved landbruksdepartementets cirkulære til amtmændene av oktober 1900. Her paabydes bl. a. at høstens utbytte i mengde skulde angives i procenter av et middelsaars utbytte. Ved at sammenholde de saaledes indkomne opplysninger med den off. statistiks beregning over et middelsaars avkastning i de forskjellige femaar, findes høstutbyttets mengde for det enkelte aar. Fra og med aaret 1900 har landbruksdepartementet hvert aar utgit saadanne mere fuldstændige høstberetninger med beregning over høstutbyttets m æ n g d e, mens det Statistiske Centralbyraa foretar en beregning over avlingens v æ r d i efter de off. prisoppgaver.

Manglen paa oppgaver over jordbruksarealene var dog ikke hermed avhjulpet. Som nævnt var der særskilte omstændigheter ved jordbrukets utvikling, som gjorde denne mangel særlig følelig.

Den ændring i jordbrukets driftsmaater som begynde i 1860—1870 aarene, har nemlig meget bidrat til, at oppgaverne over utsæd og kreaturhold alene blir utilstrækkelige for øiemedet. Den sterke omlægning fra kornbruk til græsbruk formindsket stadig det areal av dyrket jord, som statistikken meddelte beregninger over (bygget paa utsædstellingen), uten at det kunde godtgjøres, hvordan forholdet var med det samlede areal dyrket jord eller det hele jordbruksareal. Man hadde med andre ord statistik over formindskelsen (utsæd og derefter beregnet akerareal), men ikke over forøkelsen (areal av eng). Denne ukjendte forøkelse i fôrarealene kunde man gjennom husdyrbrukets statistik haape at faa nogen rede paa; men her gjør sig igjen gjældende en bruksændring, der virker forstyrrende paa de sammenligninger, man kan anstille mellem de forskjellige tællingers tal. Det er den sterke økning i mengden og bedring i kvaliteten av det fôr, som tildeles det enkelte dyr, med andre ord, indførelse av en sterkere og mere formaals-tjenlig fôring. Herved bevirkes, at a n t a l l e t av kreaturer (som jo oppgaven gjælder) ikke øker i samme grad som den tiltagende fôravl.

Allerede i 1902 blev der i det Statistiske Centralbyraa utarbeidet plan for en utvidet landbruksstatistik. I denne optokes bl. a. spørsmål om brukenes arealer og deres forskjellige anvendelse ved hvert bruk i landet, idet man gik ut fra, at indhentelsen av disse oppgaver nu lot sig gjennemføre, og derfor ikke lenger burde utstaa.

Forskjellige omstændigheder bidrog imidlertid til, at planen ikke blev realiseret før fem aar senere.

I sit budgetforslag for 1907—1908 andrager Byraet om bevilgning av de fornødne midler til avholdelse av en almindelig jordbruktælling høsten 1907, der tænktes at avløse de jordbruksstatistiske opgaver som hittil hadde været tilveiebragt i forbindelse med de almindelige folketællinger.

Til motivering av sit andragende anfører Byraet følgende¹⁾: En adskillelse av person- og jordbruktællingen vil ikke alene medføre betydelige fordele for begge, men derhos vil, hvad specielt den sidste angaar, en tælling efter det utvidede skema, som ansees nødvendig, neppe engang kunne kombineres med en almindelig folketælling. Hensynet til folketællingen har hittil umuliggjort enhver indgaaende behandling av de jordbruksstatistiske opgaver.

Foruten at det indsamlede materiale ved en særskilt tælling vil kunne behandles raskere og mere indgaaende end tidligere, vil en saadan ogsaa muliggjøre innsamling av mere omfattende opgaver.

Den statistiske belysning av jordbruket vil ad denne vei kunne bli fullstændigere og mere tidsmæssig end hittil, noget der — naar hensees til denne næringsveis store betydning — maa siges at være paakrævet.

Av de nye opgaver, som det kunde være ønskelig at innsamle ved en eventuel tælling i 1907, kommer i første række opgaver over eiendommenes areal og dettes forskjellige benyttelse.

Uten at gaa nærmere ind paa dette spørsmåal skal man under henvisning til hoslagte skrivelse fra landbruksdirektøren av 28 mars d. a. uttale, at disse opgavers indhentelse vil være av den allerstørste betydning for belysningen av vort lands hovednæring. De danner saa at si grundlaget for landbruksstatistikken.

Indhentelsen av opgaver over arealets benyttelse kan neppe forbindes med en almindelig folketælling. Man kan nemlig forutse, at indhentelsen av opgaverne vil støte paa vanskeligheter, idet eierne ikke altid vil kunne meddele fyldestgjørende opgaver vedkommende sin eiendom. Særlig maa man anta, at dette vil bli tilfældet i distrikter, hvor opmaaling av aker og eng i almindelighet ikke finder sted.

Man er selvfølgelig ikke uopmerksom paa, at der i mange tilfælde ikke kan paaregnes nøiagtige eller fullstændige opgaver angaaende arealforholdene, og henviser i saa henseende til, hvad der er anført i det her medfølgende skema (se tællingsskemaet, punkt 5). At det imidlertid uten altfor stor vanskelighet maa kunne la sig gjøre at tilveiebringe statistiske opgaver over arealet, derpaa har man nylig faat et interessant bevis, idet der i en i sommer utgit samling av statistiske oplysninger om Island forefindes, som det synes, temmelig fullstændige opgaver over utstrækningen saavel av det besaadde areal som ogsaa av den hele hjemmemark (tun).

Naar der for et land som Island kan tilveiebringes saadanne opgaver, maa det for Norges vedkommende ansees ganske uholdbart, om man ikke skulde forsøke at skaffe sig saavidt fullstændige oplysninger om disse forhold, som i skemaet er antydnet. Men det vil indsees, at det i dette øiemed vil blive nødvendig at anvende tællere, der (med velvillig bistand fra gaardbrukernes side) i fornødent fald kan foreta et skjønsmæssig overslag over eiendommenes arealer, hvorhos ogsaa innsamlingen av de øvrige jordbruksstatistiske opgaver forutsetter tællere, der har kjendskap til landbruket.

¹⁾ St. prp. nr. 1, 1906—1907, hovedpost VII, kap. 1.

Det vil endvidere let forstaaes, at jordbruktællingens udførelse under disse omstændigheder vil kræve saa lang tid, at dens kombinerings med folketælling ogsaa av den grund umuliggjøres. Indhentelsen av arealopgaver maa desuten udføres, mens jorden er bar, og det vil for jordbruktællingens vedkommende i det hele være det rigtige, at den henlægges til høsten, mens folketællingene fremdes som hittil bør avholdes i december maaned.

Forslaget om avholdelse av en særskilt jordbruktælling høsten 1907 indgik som led i en større plan. Samtidig med sit budgetforslag for 1907—1908 fremkom nemlig Byraaet med forslag om en almindelig erhvervstælling.

Planen for denne gaar ut paa:

Avholdelse av en jordbruktælling 1907, en fabriktælling 1908 og en haandverkstælling 1910 i forbindelse med folketællingen.

Byraaet fremhæver derfor i sit budgetforslag, at en utsættelse av jordbruktællingen til et senere aar ikke vil kunne ske uten at volde en væsentlig forstyrrelse i det program for Byraaets virksomhet i aarene 1907—1912 som i nævnte forslag er optrukket.

Forslaget om avholdelse av en særskilt jordbruktælling høsten 1907 bifaldtes ved Stortingets beslutning av 16 februar, tat tilfølgje ved kgl. resolution av 2 mars 1907.

Ved de i senere tid avholdte kombinerte folke- og jordbruktællinger var for landdistriktenes vedkommende etablert et tællingsstyre i hvert herred bestaaende av sognepresten som formand samt av vedkommerde lensmand og herredsstyrets ordfører. Da en saadan sammensætning av tællingsstyret ved en særskilt landbruktælling neppe vilde være formaalstjenlig, foreslog Byraaet, at tællingsstyrerne denne gang skulde bestaa av herredsstyrets ordfører som formand samt mindst to andre av herredsstyrets medlemmer, der skulde opnævnes av ordføreren. Derved mente man at faa jordbrukskyndigheten bedre repræsentert i tællingsstyret, likesom ordførerens fuldmagt til at opnævne de øvrige medlemmer antoges at ville fremskaffe de for stillingen bedst kvalificerte.

Dette forslag saavel som enkelte specielle bestemmelser om skemaenes endelige form, tællingstiden m. v. vandt bifald og stadfæstedes ved kgl. resolution av 16 juli 1907 (se bilag a, punkt 1—6).

Angaaende opstillingen av de enkelte spørsmal i tællingsskemaene m. v. har Byraaet til forskjellige tider konferert med landbruksdepartementet.

Det paalaa tællingsstyrerne at inndelegje herredet i kredser, tællingskredser, og for hver enkelt saadan ansætte en tæller, der mot en bestemt godtgjørelse hadde at indhente de forlangte opgaver for samtlige bruk i vedkommende kreds. Som egenskaper, der fortrinsvis burde komme i betragtning ved valget av tællere, fremhævet Byraaet praktisk skjøn med hensyn til de i skemaene fremsatte spørsmal, nøiagtighet samt kjendskap til de lokale forhold i tællingskredsen.

Tællingsstyrernes antal i herredene var 572 (herredenes antal), tællernes antal 4 711; hertil kommer de ved tællingen i byerne medvirkende personer.

Saavel selve fremgangsmaaten ved tællingens udførelse som de nærmere regler og bemerkninger til iagttagelse og veiledning ved tællingen vil forøvrig

sees av de forskjellige cirkulærer og instruktioner, der blev meddelt tællingsstyrerne og tællerne, og som findes indtat som bilag a—g.

Den største vanskelighet ved denne jordbruktælling kunde man forutse maatte bli indhentelsen av arealopgaverne.

Man henviser i saa henseende til hvad der i oversigten under avsnittet om arealene er anført om de herhenhørende opgavers beskaffenhet saavelsom til den nedenfor indtagne instruktion og cirkulærer, hvorav det vil sees, hvorledes man ved tællingsarbeidets forberedelse og organisation søkte saa vidt mulig at overvinde disse vanskeligheter. I hvilken grad dette lykkedes vil for en del fremgaa av, hvad der foran er meddelt om arealopgavernes beskaffenhet.

Man skal her kun tilføie nogen bemerkninger om materialets revision.

Bevilgningen til Jordbruktællingen var noksaa knap, og som en følge herav blev tællernes godtgjørelse derefter, mens tællingsstyrerne kun fik erstattet direkte utlæg, men ingen godtgjørelse for sit arbeide. Det vil da forstaaes, at der ikke kunde stilles strenge fordringer til disse sidste med hensyn til revision av tællingsmaterialet. Hele tyngden av revisionsarbeidet kom derved til at hvile paa Byraaet.

Selv med et rummeligere budjet har det dog neppe været tilraadelig ved denne første arealoptælling at overlate nogen større del av revisionsarbeidet til de lokale tællingsstyrer.

Betænker man, at der indkom ca. 260 000 utfyldte skemaer, der maatte gjennomgaaes flere ganger, som i det følgende forklart, vil det forstaaes, at det var et betydelig arbeide.

De indkomne tællingsskemaer blev først sammenlignet med den til tællingsdagen supplerte matrikelfortegnelse, hvorved konstateres, hvilke særskilt skyldsatte bruk der manglet skemaer for. Dernæst blev de forskjellige opgaver gjennomset. Paa grundlag av de under revisionen gjorte notater blev der saa utfærdiget bemerkningsskrivelser til tællingsstyrer og tællere; ofte blev en større eller mindre del av skemaene tilbakesendt til berigtigelse.

Den langt overveiende del av revisionsarbeidet blev lagt paa arealopgaverne. For akeraalenes vedkommende hadde man forsaaavidt angaar de med korn og poteter tilsaadede arealer en række opgaver der kontrollerer disse, nemlig utsædsopgaverne.

Naar forholdet mellem utsæd og areal fjernet sig i større grad fra det for vedkommende distrikt almindelige, kunde man med grund tvile paa opgavernes rigtighet.

For engarealenes vedkommende maatte man hvad det enkelte bruk angaar søke en rettesnor i kreaturholdets størrelse. For herredet derimot hadde man matrikuleringsopgaverne av 1865 at sammenligne med. Der blev saa anstilt sammenligning mellem arealet av akere og eng ialt og pr. beregnet ko i 1865 og 1907.

Fra disse tal blev det da ofte nødvendig at gaa tilbake til en fornyet undersøkelse av skemaene for de enkelte bruk og paa grundlag av de anstillede undersøkelser foreta en henvendelse til distriktet.

Utmarksopgaverne blev undergit en tilsvarende revision hvorved for skogmarkens vedkommende foretoges en indgaaende sammenligning med ældre opgaver.

Tilslut blev brukenes samlede arealer herredsvis sammenholdt med opgaverne over herredenes samlede landareal, saaledes som dette er angit av den Geografiske Opmaaling.

Naar saa svar paa de utsendte bemerkningsskrivelser var indløpet, og rettelser i henhold dertil foretat, kunde endelig sortering i klasser og summering av vedkommende herreds skemaer foretages.

Vedrørende tællingsmaterialets indsendelse var det paalagt tællerne at avlevere de utfyldte skemaer m. v. til tællingsstyret inden utgangen av november maaned 1907, hvorefter materialet snaest mulig skulde oversendes Byraaet. Det gik imidlertid ikke saa rask med indsendelsen. De første skemaer fra landdistriktene indkom i begyndelsen av november maaned, nemlig fra Overhallen, Røra og Stod herreder i Nordre Trondhjem amt, henholdsvis 6, 8 og 9 november.

Ved aarets utgang var skemaer indkommet fra 405 herreder og 48 byer. De sidste skemaer indkom i oktober maaned 1908.

Som det av foranstaaende vil fremgaa, maatte den i Byraaet utførte indgaaende revision av tællingsmaterialet kræve betydelig tid baade paa grund av arbeidets store omfang som paa grund av de særlige vanskeligheter som var forbundet med samme. Ikke mindst var vanskeligheten med fra distriktene at erholde tillægsoplysninger saavel som berigtigelse av tidligere indsendte oplysninger.

Det trak derfor ut med publikationen av tællingens resultater. I november 1908 var bearbejdelsen saa vidt fremskredet, at de foreløbige resultater av bearbejdelsen av opgaverne over utsæd og areal kunde meddeles landbruksdepartementet til benyttelse ved utarbejdelsen av aarets høstberetning; likesom der for Statistisk Aarboek for samme aar utarbejdedes en tabel over arealene og deres forskjellige anvendelse. En foreløbig opgave omfattende de vigtigste av de ved jordbrukstællingen indhentede oplysninger blev utarbejdet og indtat i Meddelelser fra det Statistiske Centralbyraa, nr. 3, for 1909.

De endelige og fuldstændige tællingsopgaver er hittil publisert i to forskjellige hefter, det første (Norges Off. Statistik V. 85) omhandlende utsæd, landbruksmaskiner, kreaturhold og sæterbruk, er datert 29 juni 1909; det andet, (Norges Off. Statistik V. 109) omhandlende arealet og dets forskjellige anvendelse, procentberegninger m. v., er datert 11 juni 1910.

Til utførelse av Jordbrukstællingen samt til bearbejdelse av de indvundne resultater m. v. blev av Stortingene i 1907, 1908 og 1909 bevilget tilsammen kr. 97 500.00.

Dette beløp fordeler sig saaledes paa de forskjellige utgiftsposter:

1.	Tællingens forberedelse	ca. kr.	3 000.00
2.	— utførelse	« «	69 600.00
3.	Opgavernes bearbejdelse	« «	16 500.00
4.	Tabellenes trykning	« «	2 600.00
5.	Øvrige utgifter	« «	5 800.00

Ialt kr. 97 500.00

Bilag a.

Cirkulære nr. 3. J.-nr. 1. 1907.

Ved kongelig resolution av 16 juli d. a. er det bestemt:

«1. At en almindelig jordbruktstilling blir at avholde til høsten 1907 samt at tiden for kreaturtællingen m. v. fastsættes til 30 september s. a.

2. At tællingen i landdistriktene skal bestyres av herredsstyrets ordfører som formand samt mindst 2 andre av herredsstyrets medlemmer, der opnævnes av ordføreren, og utføres ved hjælp av skolelærere og andre, som tællingsstyret dertil finder skikket.

3. At tællingen i kjøpstæderne og ladestedene (Kristiania undtat) skal bestyres av magistraten og utføres ved de personer, som magistraten dertil finder skikket.

4. At tællingsopgaverne skal meddeles i overensstemmelse med vedlagte skemaer for herred og by.

5. At de utfyldte skemaer skal innsendes til det Statistiske Centralbyraa senest inden utgangen av november maaned d. a.

6. At det Statistiske Centralbyraa bemyndiges til at træffe de foranstaltninger, der videre utkræves i sakens anledning, derunder bestemmelsen av mindre væsentlige ændringer i skemaenes form samt av den tællere og andre tilkommende godtgjørelse overensstemmende med regler, der blir at fastsætte av departementet for handel, sjøfart og industri.»

I henhold til nævnte bemyndigelse skal man meddele følgende:

Ordføreren bør straks efter mottagelsen av nærværende cirkulære opnævne de 2 (eller flere) av herredsstyrets medlemmer, som sammen med ordføreren skal daane tællingsstyret og samtidig beramme et møte for at træffe avtale angaaende iverksættelse av de forberedende foranstaltninger, der i sakens anledning utkræves.

Planen for tællingen i landdistriktene er i korthed følgende:

1. Herredet inddeles i et passende antal bestemte avgrænsede tællingskredser; for hver enkelt av disse antages en tæller.

2. Skemaene utdeles samt utfyldes og innsamles av tællerne paa den i instruksjonen beskrevne maate og skal i utfylt stand være tællingsstyret ihænde nogen tid før utgangen av november maaned.

3. Naar skemaene er inkommet til tællingsstyret fra samtlige tællere, innsendes de omhyggelig indpakket straks til Byraet, ledsaget av en fortegnelse indeholdende, for hver tællingskreds, opgave over tællerens og tællingskredsens navn samt antallet av utfyldte skemaer.

Den nødvendige revision og fornødne sammendrag av skemaene vil bli besørget av Byraet selv.

Til nærmere veiledning bemerkes:

1. Inndelingen i tællingskredser og antagelsen av tællere.

Herredets grænser blir at regne efter de 30 september 1907 bestaaende jurisdiktionsforhold.

Ved herredets inndeling i tællingskredser bør der saavidt mulig tages hensyn til, at tællingen kan foregaa paa en saa arbeidsbesparende maate som mulig. Man antar, at skolekredsene i regelen vil danne en hensigtsmessig inndeling.

Som tællere blir at benytte interesserte gaardbrukere, lærere eller andre for tællingen skikkede personer. Som egenskaper, der fortrinnsvis bør komme i betragtning ved valget av tællere, skal man fremhæve praktisk skjøn med hensyn til de i skemaene fremsatte spørsmaal, nøiagtighet, kjendskap til de lokale forhold i tællingskredsen, samt at vedkommende skriver tydelig og raskt, og at han forstaar at utføre tællingsarbeidet paa en tidsbesparende og økonomisk maate.

I denne forbindelse henledes opmærksomheten paa de i instruktionen for tællerne givne regler for avsidesliggende bruk.

Tællingsstyret bør meddele de antagne tællere fornøden veiledning saavel i henseende til tællingens utførelse paa hensigtsmæssigste maate som angaaende skemaenes indretning. Særlig skal man i denne forbindelse nævne arealopgaverne. Er der i herredet almindelig benyttet et andet jordmaal end maal à 10 ar, bør tællerne oplyses om forholdet mellem det lokale jordmaal og det i skemaene benyttede.

Det vil derhos være av interesse, at oplysning om saadanne gamle lokale jordmaal meddeles Byraet.

2. Tællingens forberedelse forøvrig.

Foruten 1 eksemplar av «Instruktion for tællere i landdistriktene» tildeles hver tæller et vist antal av de tællingsstyret herfra tilstillede skemaer, hvorved bør iagttages, at hver tæller erholder et noget større antal, end der antages at ville medgaa. Nogen veiledning i saa henseende har man i bruks-nummernes antal i de forskjellige tællingskredser (se matrikelfortegnelsen).

Tællingsstyret bør derhos tilbageholde endel eksemplarer av skemaet til supplerung i paakommende tilfælde.

Derhos erholder hver tæller til veiledning en saavidt mulig fuldstændig fortegnelse over de matrikulerte eiendomme inden sin tællingskreds.

Man skal i denne henseende bemerke følgende:

1. For samtlige herreder i amterne fra og med Smaalenene til og med Tromsø følger 4 eksemplarer av den trykte matrikel. Ved saavidt fornødent at opløse disse eksemplarer i enkelte blade vil tællingsstyret kunne tildele tællerne den hver kreds vedrørende del av matrikelen. Forsaavidt nogen av de i matrikelen opførte eiendomme maatte være henlagt til et andet herred, bedes et eksemplar av vedkommende blad oversendt til tællingsstyret i dette herred, saafremt det kan undværes; ellers en avskrift av den del av bladet, som angaar vedkommende eiendomme.

Da der efter trykningen er foregaaet forskjellige forandringer ved skylddelingsforretninger m. v., har man, efter de til finans-departementet indkomne indberetninger fra sorenskriverne, supplert et indbundet eksemplar, som likeledes følger; overensstemmende med dette bedes de løse blade rettet. Til hvilket tidspunkt matrikelen saaledes er supplert, vil findes anført foran i hvert eksemplar av samme.

Man tør forudsætte, at de efter dette tidspunkt foregaaede delinger eller andre forandringer i henseende til antallet av bruk i det væsentlige vil kunne tilføies av tællingsstyret, saa at fortegnelsen blir saa fuldstændig som mulig. Datum for denne tillægssupplerung bedes tilføiet foran i den indbundne matrikel-fortegnelse. Denne blir i sin tid at tilbakesende hertil.

2. For Finmarkens amts vedkommende har man tidligere tilstillet lensmændene de ved folketællingen i 1900 benyttede fortegnelser over de særskilt skyldsatte eiendomme i landdistriktet med anmodning om, at der maa bli tilføiet senere foregaaede delinger eller andre forandringer. Man har nu i særskilt skrivelse anmodet lensmændene om straks at indsende fortegnelsen til tællingsstyrets formand. Fortegnelsens enkelte blade blir at fordele mellem tællerne. Efter tællingens avslutning blir fortegnelsen at tilbakesende hertil. Endel rene blade sendes til mulig avbenyttelse.

3. Utgifter ved Jordbrukstællingen.

Da der ved nærværende tælling er sat saa lang frist for skemaenes indsendelse, forudsætter man, at tællingsarbeidet i de fleste tilfælde vil kunne hen-

lægges til tider, der falder bekvemt for tælleren, hvilket vil være av stor betydning for tællingsens økonomi. Man skal av samme grund anbefale, at der av tællingsstyret søkes paa forhaand truffet en saadan avtale med tællerne, at de erholder en bestemt godtgjørelse pr. bruk i det væsentlige overensstemmende med nedenstaaende takst:

- a. Kr. 0,25 for hvert særskilt matrikulert jordbruk over 1 skyldmark.
- b. Kr. 0,10 for hvert særskilt matrikulert jordbruk indtil 1 skyldmark.
- c. Kr. 0,05 for hvert ikke særskilt matrikulert jordbruk.

Undtagelsesvis med nogen forhøielse under særlig vanskelige forhold

En saadan paa forhaand truffet avtale vilde i høi grad bidrage til forenkling av den del av Jordbrukstællingsens administration, som bestaar i gjennomgaaelsen av de indkomne regninger og bestemmelsen av den hver enkelt tæller tilkommende godtgjørelse, hvilket vil ha sin betydning ikke alene for det arbeide, der i saa henseende maa utføres i det Statistiske Centralbyraa, men ogsaa for det kommunale tællingsstyre.

I de tilfælde, hvor saadan avtale ikke hensigtsmessig kan træffes, skal man utbede sig forslag fra tællingsstyret om godtgjørelsen for tællingsarbeidet, ledsaget av specificert oppgave over det av hver tæller anvendte antal dage (en dag regnet til mindst 8 timer) eller antal timer.

Da det til opnaaelsen av saavidt mulig fuldstændige og nøiagtige resultater ved nærværende jordbrukstælling er av stor betydning, at den støttes ved landmændenes egen medvirken, bør tællingsstyret paa hensigtsmessigste maate virke hen til at gjøre tællingen paa forhaand almindelig bekjendt blandt herredets landmænd samt søke at vække disses interesse for samme.

Som det vil sees, er der paa selve skemaet stillet opfordring til hver bruker om selv at utfylde samme.

Erkjendelse for mottagelsen av nærværende cirkulære, skemaer, instruktioner og matrikelfortegnelser bedes meddelt med første post.

Samtlige breve der angaar Jordbrukstællingen, saavel som pakker, hvori de samme vedrørende dokumenter indsendes, bedes adressert saaledes: Det Statistiske Centralbyraa, Kristiania V. Solligaten 2, og forsynet med saadan paategning: Vedkommer Jordbrukstællingen.

Bilag b.

Tillæg til cirkulære nr. 3. J.-nr. 318. 1907.

Foranlediget ved forespørsel fra flere tællingsstyrer finder man at burde gjøre opmerksom paa følgende tillægforklaringer vedrørende tællernes arbeide.

Saavel av instruktionen som av cirkulæret vil fremgaa, at der ikke er stillet nogen anmodning til tællerne om at foreta maalinger av brukenes forskjellige arealer, idet der tvertimot er git anvisning paa, at arealene skal opføres efter skjøn, hvor nøiagtige opgaver ikke kan skaffes (∴ ikke foreligger). En anden sak er det, at det vilde være heldig, om gaardbrukerne selv (i egen interesse) kunde formaaes til at foreta maalinger.

Man anser det — som i instruktionen nærmere utredet — i almindelighet ikke nødvendig, at tællerne besøker hvert bruk. Man skal i denne forbindelse bede overveiet, hvorvidt det ikke delvis kan vise sig praktisk, at der paa forhaand

kunde træffes avtale om at møte flere gaardbrukere paa en gang paa et bekvemt beliggende sted, saaledes at flere skemaer kunde utfyldes efter de av gaardbrugerne paa stedet meddelte oplysninger.

Der er intet til hinder for at tællingsstyrets medlemmer kan fungere som tellere mot godtgjørelse som for disse antydet.

Endvidere meddeles følgende nærmere forklaring vedrørende angivelse av erhverv og livsstilling (paa tællingsskemaets første side). Ved spørsmålet: «Er landbruket at regne for brukerens ene-erhverv osv.» menes kun landbruk for egen regning, altsaa ikke det jordbruksarbeide som han utfører for andre. Av livsstillinger, der trenger nærmere betegnelse, skal nævnes: Arbeider, dagarbeider for hvis vedkommende det bør opplyses, ved hvad slags arbeide han udelukkende eller hovedsagelig er sysselsat. Likeledes bør for husmand, beskjæftiget ved andet slags arbeide end pladsbruket, gives opplysning om dette arbeides beskaffenhet.

Saafernt samtlige dokumenter endnu ikke skulde være kommen tællingsstyret ihænde, bedes man herom uopholdelig underrettet.

Dokumentene er følgende:

Cirkulære nr. 3 av 21 august d. a.

Instruktion for tellere i landdistriktene.

5 matrikelfortegnelser (hvorav 1 indbundet); for Finnmarkens amt dog kun én fortegnelse paa løse blade.

Skemaer.

Forsaavidt nogen av disse dokumenter ikke haves i tilstrækkelig mængde, maa man likeledes herom underrettes snaest mulig.

Bilag c.

Tællingsskema for landdistriktene.

(Forsiden).

..... herred. Tællingskreds nr. .... Brukets (gaardens, pladsens) navn .....

Navn.	Livsstilling.	Bopæl (hvis utenfor herredet).
Eierens:		
Brukerens ¹⁾ :		

Er landbruket at regne for brukerens *ene-erhverv* eller for hans *hoved-erhverv* eller for hans *bi-erhverv*?

(Det ord, som passer, understrekes.)

(Forts. følger side 178.)

¹⁾ Som bruker oppføres den person, for hvis regning bruket drives. Er brukeren ikke tillike eier, anføres, om han er forpagter, leilending eller paa hvilken anden maate bruket er leiet.

Tællingsskema for landdistrikterne.
(Baksiden.)

Brukets navn og art.....

Gaards-nr.

Bruks-nr.

Matrikelskyld

Mark.

Øre.

A. Den dyrkede jords areal i maal à 10 ar og utsædsmængden i hektoliter i aaret 1907.
(1 maal à 10 ar = 2540 alen, 1 tønne korn = 1,40 hektoliter (hl.), 1 tønne poteter = 1,60 hl.)

Areal i maal	Korn og bælgsteds dyrket til modning							Poteter	Turnips	Kaalrabi paa aker	Til grønfør (havre, viker, byg, erter m. v.) tilsammen	Andre vekster dyrket paa akre; hvad slags se anm. 2 nedenfor	Kunstig eng ¹⁾		Brak (aker uten avling i 1907)	Ialt dyrket jord (have undtalt)	Herav areal til- saad i 1907 med græsfrø
	Hvete	Rug (saad i In- sten 1906)	Byg	Havre	Blandkorn	Erter	til høislaatt						til beite				
Utsæd i hl. . .																	kg.

B. Andet produktivt areal.

C. Have og
frugttrær.

D. Uproduktivt
landareal
(under trægrænsen).

E. Av det un-
der B og D op-
førte areal er
skikket til
opdyrkning.

F. Opdyrkning av nyland.

Areal i maal	Naturlig eng paa indmark		Utslaatter i utmark	Fjeldslaatter	Havn uten skog- bestand	Havn med skog- bestand	Skogmark	Kjøkkenhave	Frugthave	Frugttrær ikke bærbusker	Ialt uproduk- tivt areal	Herav myr			Av utslaatter, havregang og skogmark	Av myr	I aarene 1901—1907 er opdyrket av det, som før var				Tilsammen.	Herav i													
	til høislaatt	til beite										ialt	skikket til brændfory	skikket til torvsyre			naturlig eng	havne- gang	skog- mark	myr		1905	1906	1907											
	Antal																																		

¹⁾ Ved kunstig eng forståes al eng paa dyrket jord; ved dyrket jord forståes mark, som er oparbeidet til akerjord, nanset om den for øieblikket ligger til eng eller til brak eller benyttes paa anden maate.

(Forts.).

G. Kreaturhold m. m. 30 september 1907.
(Iberegnet kreaturer, der tilhører kaarfolk, tjenere o. a., men som vinterføres af husbonden).

	Hester					Storfæ				Faar		Gjeter		Svin		Rensdyr		Kamner	
	under 1 aar	1-3 aar	3-5 aar	5-16 aar	over 16 aar	av de over 3 aar gl. var:			under 1 aar	1-2 aar	over 2 aar		under 1 aar	over 1 aar	under 1 aar	over 1 aar	under 1 aar		over 1 aar
						Hingster	Vai- lakter	Hopper			Okser	Kjor							
Antal ^{30/9} 1907																			
Herav slagtes antagelig inden ^{31/12}																			

G. (Forts.). Kreaturhold m. m.
30 septbr. 1907.

H. Sæterbruk 1907.

I. Redskaper og maskiner 30 september 1907.

Antal ...	Fjærfæ					Belægget paa sæteren:								Slaamaskiner	Meiemaskiner	Kombinerte slaa- og meiemaskiner	Saamaskiner			Hesteriver	Arbeidsvogner (høivogner ikke medregnet)		Arbeidskørrer 2-hjuls
	Høns	Ande	Gjæs	Kalkuner	Bikuber	Hester	Okser	Melke- kjor	Ungfæ	Faar	Gjeter	Svin	for korn				for græsfrø	4 hjuls, co- spændte	4 hjuls, en- spændte				
													rad-saa- maskiner								bred-saa- maskiner	for græsfrø	
	Antal benyttede sætre?.....																						
	Sætertidens varighet?.....dage																						

*) Her anføres hvad slags andre vekster, der dyrkes paa aker, og det til hver av disse anvendte areal:.....

(Forts. fra side 175.)

B e m e r k n i n g e r

vedkommende utfyllingen av omstaaende skema.

1. Der utfylles *et* skema for hvert bruk (o: hvad der brukes samlet), hvadenten dette bestaar av en eller flere særskilt skyldsatte eiendomme, eller bruket (pladsen) ikke er særskilt skyldsatt. Hvis bruket bestaar av flere særskilt skyldsatte eiendomme, angis nummer og matrikelskyld for hver av disse. Dette gjælder ogsaa særskilt skyldsatte sætre, slaatteland osv.
2. Hvis bruket, uagtet det drives særskilt, *ikke* er særskilt skyldsatt, saasom husmandsplads, bortforpagtet stykke m. v., skal der paa det skema, som utfylles for dette bruk, anføres det gaards-nr. og bruk's-nr., i hvis matrikelskyld det indgaar, med tilføielse av ordet «*Under*» foran gaards-nummeret. Ved saadant bruk, for hvilket *altsaa ingen matrikelskyld opføres*, skal øverst paa omstaaende side efter brukets navn tilføies dets art, f. eks. husmandsplads, rydningsplads, bortforpagtet stykke.
3. Det hele bruks-nummers matrikelskyld anføres *kun* paa det skema, der vedkommer *hovedbruket*, og paa dette anføres tillike nedenfor under a og b antallet av de sammen med hovedbruket skyldsatte stykker, nemlig:
  - a) *Antal husmandspladser, der i aaret 1907 benyttedes av arbeidspligtige husmænd* .....
  - b) *Antal andre pladser og særskilt bortforpagtede dele* .....
 (Areal, utsæd og kreaturhold m. v. paa disse under a og b nævnte bruk anføres — jfr. punkt 2 — paa særskilte skemaer).
4. Areal av jord, der ligger i *fuldkomment* sameie (ikke teigeblanding), opføres paa et skema for sig. Paa skemaene for vedkommende lodeiere sættes under de tal, som angaar deres særeie (av havn, skog o. a.), *kun*: «+ S».
5. Hvor nøiagtige opgaver over de forskjellige arealer ikke kan skaffes, anføres de efter bedste skjøn.

I sakens interesse anmodes hver bruker om selv at utfylde omstaaende skema og tillike at sørge for, at skemaer for de hovedbruket underliggende husmandspladser blir behørig utfylt.

Skemaet er utfylt av.....

Bilag d.

Jordbrukstælling for Norge 1907.

Instruktion for tællere i landdistriktene.

1. Forberedende arbeide samt tællingens utførelse.

Naar tælleren har mottat de hans kreds vedkommende blade av fortegnelsen over de matrikulerte eiendomme samt det fornødne antal eksemplarer av skemaet, bør han saavidt mulig i tiden før 30 september sørge for at faa sendt skemaer til samtlige brukere, idet forutsættes, at selve omsendelsen bortset fra enkelte undtagelsestilfælde vil kunne ske uten utgift, f. eks. ved skolebørn, ved post eller paa anden hensigtsmæssig maate.

En bekvem anledning for utdeling av skemaer vil i mange sogne have søndag den 29 september eller en av de foregaaende søndage, idet skemaene formentlig vil kunne utdeles efter kirketid til adskillige jordbrukere, der ikke allerede paa anden maate har erholdt samme.

Forsaauidt brev-post benyttes, bør skemaene underrett indsendes (ubetalt) i konvolutter — paa tegnet vedkommende brukeres adresse — til ordføreren, tællingsstyrets formand, der vil ha at attestere portofrihet samt sende brevene i posten. Post bør ved skemaenes oversendelse dog som regel kun benyttes til brukere, der bor paa mere avsidesliggende steder.

Samtidig med utsendelsen av skemaer bør det bringes til brukernes kundskap, at skemaene — saavidt mulig — ønskes utfylt av brukerne selv, og derpaa av disse indsendt til et i kredsens bekvemt beliggende nærmere avtalt sted f. eks. skole, meieri, landhandleri o. l., hvor det vil ta minst tid for tælleren at avhente skemaene.

Denne utdeling av skemaer vil — om den end ikke i alle tilfælde leder til en fullstendig utfylning foretat av brukeren selv — dog være av nytte, idet den gir vedkommende brukere anledning til paa forhaand at gjøre sig bekjendt med de i skemaet opstillede spørsmål, saa at utfylningen kan foregaa raskt for de bruk, hvor tælleren maa indfinde sig personlig.

Av hensyn til den senere bearbeidelse maa det saavidt mulig søkes undgaat, at skemaene unødig brettes.

Naar én à to uker av oktober er hengaat, bør tælleren paabegynde de personlige besøk omkring paa brukene, som han finder nødvendig, dels for at indhente nærmere opplysninger om de oppgaver, som indtil da er indkommet, dels for at besøge utfylningen av de skemaer, som ikke er utfylt av brukerne. For avsidesliggende bruk, for hvilke skemaer ikke maatte være indkommet, benyttes posten eller særskilt leilighet, som maatte frembyde sig for at erindre om oppgavernes indsendelse. Er bruket meget avsidesliggende, kan undtagelsesvis indsendelsesfristen for vedkommende skemaer forlænges indtil aarets utgang for herved at spare utgift, mens de øvrige skemaer maa være indsendt til tællingsstyret nogen tid før utgangen av november ledsaget av fortegnelse over de endnu manglende enkelte bruk. Se forøvrig anmerkningen.

Angaaende utfylningen av skemaets enkelte rubriker skal man — under henvisning til de i samme indtagne bemerkninger og til det nedenfor meddelte eksempel paa et utfylt skema — gi en nærmere redegjørelse for enkelte spørsmåls vedkommende.

Naar et bruk har 2 eller flere eiere eller brukere bør antallet av disse og om mulig deres navn anføres i skemaet.

Opgaver for jord, der ligger i fuldkomment sameie (ikke teigeblanding), opføres paa ett skema for sig. Paa dette opføres sameiets navn og matrikelskyld, saafremt det er særskilt skyldsatt. Fremdeles maa i begge tilfælde de interesserte gaardes eller bygdelags navn og disses samlede matrikelskyld anføres, samt antallet av lodeiere (lodeiende bruk). Forøvrig utfyldes skemaet paa vanlig vis, forsaavidt angaar de rubrikker, der passer (B., D., E. og i tilfælde F.).

Opgaver for statskoger, statsalmenninger, bygdealmenninger o. l. blir, forsaavidt eiendommen er skyldsatt, at tilveiebringe av den tæller, inden hvis avsnit av matrikelfortegnelsen vedkommende eiendom er opført. Er saadanne eiendomme ikke skyldsatt, blir oppgaver for dem at tilveiebringe av den tæller, inden hvis kreds bestyreren av vedkommende eiendom bor. Paa skemaet for saadanne eiendomme opføres — istedetfor brukerens navn — bestyrerens navn og tillike adresse.

Anmerkning: Naar der for meget avsidesliggende bruk inden den satte frist ikke fra brukerne er indkommet oppgaver, og indhentelsen av saadanne ved personlig besøk av tælleren maa antages at ville foraarsage uforholdsmæssig store omkostninger, kan indhentelse av oppgaver for saadanne bruk utstaa indtil nærmere avgjørelse av Byraet. Dog maa der i saadant tilfælde av tælleren utfyldes et skema med angivelse av brukets navn og matrikelskyld samt av, hvad der forøvrig maatte vites om samme, f. eks. skjønsmæssig oppgave over kreaturhold m. m.

Opgaver for jordbruk, der ligger inde i offentlig ikke skyldsatt skog (f. eks. husmandspladser), indhentes av tælleren i vedkommende kreds. Paa det særskilte skema, som utfylles for hvert enkelt saadant bruk, bør gjøres paategning om, at det ligger i ikke skyldsatt offentlig eiendom.

Hvor helt ut nøiagtige opgaver haves og særlig ved de smaa utsædsmængder og arealer bør talopgaverne skrives med én decimal, undtagelsesvis med to (have).

Under A i rubrikken «Andre vekster dyrket paa aker» opføres det samlede areal, der er anvendt til gulerøtter, tobak, lin, hamp o. a. vekster, der ikke er særskilt opført paa skemaet; nederst paa dette opføres (jfr. anm. 2) hvert enkelt slags og det til samme anvendte areal.

Hvor nøiagtige opgaver over de forskjellige arealer ikke kan skaffes, anføres de efter bedste skjøn.

Ved skemaenes innsendelse til tællingsstyret vedlægges en uttalelse om, hvorvidt de for kredsene indhentede arealopgaver i sin almindelighet ansees for at være nøiagtige, særlig om en større eller mindre del av samme er fremkommet ved skjøn.

I opgaven over areal av havnegang (litr. B.) medtages ikke sæterhavnegange.

I opgaven over uproduktivt areal under trøgrænsen (litr. D.) medtages ikke arealet av veier, hustomter o. l.

Kreaturer, der tilhører kaarfolk, tjenere og børn, og som vinterføres av husbonden sammen med dennes besætning, skal paa skemaet opføres sammen med husbondens besætning, men med anmerkning om, hvormange der eies av kaarfolk og tjenere. Derimot skal for kaarfolk o. a., der har egen fôravl, et særskilt skema utfylles, selv om kreaturene har tilhold i samme hus som husbondens besætning.

For fjøseiere o. a., der intet bruk har, men kjøper fôr til sine kreaturer, skal likeledes et eget skema utfylles for hver saadan besætning eller eier. Paa saadant skema opføres istedetfor brukets navn: «Intet bruk».

Driftfæ tælles paa det sted, hvor det opholdt sig natten til 30 september, og opgaven anføres paa et særskilt skema med opplysning om eierens eller eiernes navn samt oppholdsstedets navn.

Tælleren bør efter omstændighetene selv øve kritik i henseende til opgaverne over antallet av rensdyr og bl. a. ha for øie, at baade mand, hustru, barn og tjenere kan være eiere av rensdyr, i hvilket tilfælde specificert oppgave bør meddeles. Dernæst maa tælleren merke sig, at lapperne ofte har andres rensdyr under bevogtning, hvilke blir at anføre som andre tilhørende.

Utfylderens navn blir kun at paaføre, naar skemaet er utfylt av andre end den ansatte tæller.

2. Efterfølgende arbeide.

Naar skemaene er innsamlet, undersøkes ved sammenligning med den trykte og supplerte matrikelportegnelse, om der er inkommet opgaver for samtlige matrikulerte eiendomme i kredsene, likesom der samtidig bør undersøkes, om der ogsaa er inkommet opgaver for samtlige ikke særskilt skyldsatte bruk. De manglende opgaver søkes i tilfælde erhvervet. For ubebodde bruk og eiendomme, hvis eier oppholder sig utenfor herredet, og for hvilke der forgjøves er søkt indhentet oppgaver, blir dog skemaer at utfylde med eiendommens navn, skyld, brukets art o. a., der maatte vites om samme.

Samtlige skemaer indleveres derefter omhyggelig indpakket til tællingsstyret, med angivelse av deres antal.

Det Statistiske Centralbyraa, Kristiania i August 1907.

I instruksjonen var endvidere indtat til veiledning eksempel paa utfylt skema.

Bilag e.

Cirkulære nr. 4. J.-nr. 2. 1907.

Ved kongelig resolution av 16 juli d. a. er det bestemt:

Som post 1—6 i bilag a.

I henhold til nævnte bemyndigelse skal man meddele følgende:

Byens grænser blir at regne efter de 30 september 1907 bestaaende jurisdiktionsforhold.

Som tællere blir at benytte de personer, mænd eller kvinder, som magistraten finder skikket dertil. Hver del av byen, for hvilken en tæller fungerer, betragtes som en særskilt tællingskreds, der gives sit nummer. Da der er sat en lang frist for opgavernes indhentelse, og da tællingens gjenstand i byerne i de fleste tilfælde kun vil omfatte de færreste av byens huse (matr. nr.), vil det ialfald for de mindre byers vedkommende vistnok være tilstrækkelig at anta kun én tæller. De større byer bør formentlig helst inddeles i flere tællingskredser. Ved ansættelse av tællere og byernes inndeling i tællingskredser bør der saavidt mulig tages hensyn til, at tællingen kan foregaa paa en saa paalidelig og arbeidsbesparende maate som mulig.

Litt før 30 september tildeler magistraten tællerne det nødvendige antal av tællingsskema A (jordbruksarealet og utsædsmængden) og B (kreaturhold og redskaper m. v.). Magistraten bør derhos meddele tællerne fornøden veiledning med hensyn til tællingsarbeidets utførelse. I denne henseende bemerkes:

Tællingen utføres i løpet av oktober og november maaneder saaledes, at de utfylde skemaer er magistraten i hænde nogen tid før utgangen av november maaned. Den lange frist med tællingens utførelse antar man vil virke heldig paa tællingens økonomi, idet arbeidet av tælleren kan henlægges til tider, der falder mest bekvemt for ham.

Angaende selve utfylningen av skemaene bemerkes, at der som regel paa hver linje i skemaene opføres opgaver over utsæd og kreaturhold m. v. omfattende ett hus; som saadant regnes i denne forbindelse hvert matrikelnummer, idet tilhørende sidebygninger, bakbygninger m. v. henregnes til samme.

Hvor nøiagtige opgaver over de forskjellige arealer ikke foreligger, anføres de efter bedste skjøn. Opgaverne over utsæd og areal skrives med én eller undtagelsesvis med to decimaler.

Matr.-nr. uten utsæd og kreaturhold opskrives ikke paa skemaene, men det maa nøie paasees, at alle grundstykker, der er gjenstand for jordbruk eller havebruk, samt alle huse med kreaturer eller fjærfæ samt bikuber medtages i tællingen.

Naar samtlige opgaver er tilveiebragt, indsendes dokumentene til det Statistiske Centralbyraa, ledsaget av opgave over antallet av skema A og B. Revision samt fornødne sammendrag vil bli utført av Byraaet.

Da tællingen i det væsentlige forutsættes utført ved lønnede tællere, anmodes magistraten om for hver av disse at meddele opgave over den til tællingen medgaede tid samt forslag om godtgjørelsens størrelse.

Erkjendelse for mottagelsen av nærværende cirkulære samt skemaer bedes meddelt med første post.

Samtlige breve og pakker, der angaar Jordbrukstællingen, bedes adressert saaledes: Det Statistiske Centralbyraa, Kristiania V. Solligt. 2, og forsynt med saadan paategning: Vedkommer Jordbrukstællingen 1907.

Da det muligens kan være til nogen veiledning i henseende til Jordbrukstællingen i byerne, at den ærede magistrat gjør sig bekjendt med den tilsvarende utførligere instruksjon og skemaet for landdistriktene, medsendes et eksemplar av samme.

Bilag f.

by. Tællingskredsens nr. og navn

A. Jordbruksarealet i maal à 10 ar og utsædsmængden i hektoliter (hl.) m. v. i aaret 1907.

(1 maal à 10 ar er 12 540 □ alen, 1 tønde korn = 1,40 hektoliter (hl.), 1 tønde poteter = 1.60 hl.)

Gatens navn og husets matr.-nr.	Korn- og bælgssæd dyrket til modning												Poteter	
	Hvete		Rug (saadd høsten 1906)		Byg		Havre		Blandkorn		Erter			
	Utsæd	Areal	Utsæd	Areal	Utsæd	Areal	Utsæd	Areal	Utsæd	Areal	Utsæd	Areal	Utsæd	Areal
	hl.	maal	hl.	maal	hl.	maal	hl.	maal	hl.	maal	hl.	maal	hl.	maal

(Forts.)

Tur- nips	Kaal- rabi paa aker	Til grønfor (havre, vik- ker, byg, erter m. v.) tilsammen		Andre vek- ster dyrket paa aker	Kunstig eng			Brak (aker uten avling 1907)	Av akeren blev tillike tilsaadd i 1907 med græsfrø		Naturlig eng		Havne- gang	Skog- mark	Have		
		Utsæd	Areal		til avl av klø- ver og græs- frø	til høi- slaatt	til beite		til høi- slaatt	til beite	Havne- gang	Skog- mark			Kjøk- ken- have	Frugt- have	Frugt- trær (ikke bær- busker)
maal	maal	hl.	maal	maal	maal	maal	maal	maal	kg.	maal	maal	maal	maal	maal	maal	maal	antal

Bilag g.

..... by. Tællingskredsens nr. og navn.....

B. Kreaturhold og redskaper m. v. 30 september 1907.

Gatens navn og husets matr.-nr.	Hester						Storfæ					
	under 1 aar	1-3 aar	3-5 aar	5-16 aar	over 16 aar	av de over 3 aar gamle var:			under 1 aar	1-2 aar	over 2 aar	
						Hingster	Val- lakker.	Hopjer			Okser	Kjor

(Forts.)

Faar		Gjeter		Svin		Kaniner	Fjærfæ				Bikuber	Arbeidsvogner (høivogner ikke med- regnet)		Arbeidskjerrer 2hjuls	Slaa- og meie- maskiner	Saamaskiner
under 1 aar	over 1 aar	under 1 aar	over 1 aar	under 1 aar	over 1 aar		Høns	Ænder	Gjæs	Kalkuner		4hjuls og 2spændte	4hjuls og 1spændte			

Alfabetisk sakregister.

A.

- Aker, areal, 3, 5, 9, 11—16, 28; pr. 1 000 indbyggere, 15—16.
Åkervekster, andre, 11, 12, 13, 14, 15, 158—159.
Arbeidsvogner, 60—62.
Arbeidskjærrer, 60—62.
Areal, 1—36.
— andet, 3, 5, 33.
— fordelt paa bruk av forskjellig størrelse, se bruk.
— i forhold til folkemængde, 4, 138—143.
— opgavernes beskaffenhet, 1—3.
Attlegu, 12.
Avling, 48—60.
— beregnet gjennemsnitt, 48—52.
— i forhold til indbyggerantal, 52—55, 146—151.
— værdi, 57—58, 135—136; i forhold til indbyggerantal, 59—60, 146—151.
Avl pr. maal, 45.

B.

- Befolkningsstæthed, 4, 5.
Beitning, i indmark, 88; i utmark, 88.
Beregnete kjøer, omsætning til, 66.
Bikuber, antal, 77—79; værdi, 99.
Blandkorn, areal, 11, 14; utsæd, 36—40; se forøvrig «korn».
Brak, areal, 12, 14, 15, 32.
Bredsaamaskiner, 60—62.
Brukene, antal fordelt efter arealet, 26—32.
— gjennemsnittl. størrelse, 28, 29, 30.
Brændtorv, areal skikket til, 22, 23.
Byg, areal, 11, 14, 34; utsæd, 36—40; se forøvrig «korn».
Bygdemagasinenes status, 161, 163.
Bygværdi, reduktion til, 36.

D.

- Dyrket jord, areal, 6, 7, 33, 35.
— — — ved bruk av forskjellig størrelse, 28.

E.

- Eng, areal, 16—18.
— — pr. 1 000 indbyggere, 18.
— kunstig, 3, 5, 9, 16, 17, 28, 31; til avl av frø, 16, 17; til beite, 16, 17.
— naturlig, 3, 5, 6, 7, 9, 16, 17, 28, 31, 33, 35; til beite, 16, 18.
Erter, areal, 11, 14; utsæd, 36—40; se forøvrig «korn».

F.

- Faar, antal, 66—77; se forøvrig «kreaturer».
Femaarsberetninger, 160—166.
Fjeld, areal over trøgrænsen, 23.
Fjeldbeiter, 115.
Fjeldbygderne, 86, 87, 88, 114, 117, 120.
— deres tilbakegang, 71—72.
Fjeldhavnegangene, 3, 4.
Fjeldslaatter, se utslaatter.
Fjærfæ, antal, 77—79; værdi, 99; værdi pr. 1 000 indbyggere, 153—157.
Flatbygder, 86, 87, 114, 115, 117, 120.
Fleskeproduksjon, 126.
Foldighet, 47, 48.
Fôring, førstoffer, 71, 72, 86, 87, 167.
Frugthave, areal, 64; se forøvrig «have».
Frugttrær, antal, 63—65; se forøvrig «have».
Fædrift, 66—121.

G.

- Gjeter, antal, 66—77; se forøvrig «kreaturer».
Gjæs, 77, 78, 99.
Græsbruk, 167.
Græsfrø, utsæd, 40—41.
Gulerøtter, 11, 12, 13, 158—159.

H.

- Have, havebruk, 3, 5, 9, 28, 63—65; pr. 1 000 indbyggere, 139—143.
 Havnegang, areal, 3, 5, 19, 29.
 Havre, areal, 11, 14, 34; utsæd, 36—40; se forøvrig «korn».
 — m. v. til grønfôr, areal, 11, 15, 37; utsæd, 40—41.
 Havreskiftebruket, 9, 12, 88.
 Hesteopdræt, 92.
 Hester, antal, 66—77; priser, 81; se forøvrig «kreaturer».
 Hesteriver, 60—62.
 Hingster, 80—81.
 Hopper, 80, 81, 82.
 Hvete, areal, 11, 14, 34; utsæd, 36—40; se forøvrig «korn».
 Høns, 77, 78, 90, 99.
 Høstberetninger, 48, 49, 160, 161, 167.
 Høstutbytte, se avl.

I.

- Impedimenter, 23.
 Indmark; areal, 4, 5, 6—11, 35, 72, 87; i forhold til kreaturantal, 8—9; i forhold til folkemængde, 10—11; ved bruk av forskjellig størrelse, 28—30.

K.

- Kaal, areal, 12, 158—159.
 Kaalrabi, areal, 11, 15.
 Kalkuner, 77—78, 99.
 Kaniner, 77—79.
 Kapitelstakster, 161.
 Kjøkkenhave, 63, 64.
 Kjøkkenhavevekster, dyrket paa aker, 12, 13, 158—159.
 Kjelve, 12.
 Kjør, 80, 83.
 Kjøtt, nettoimport, 125; produktion, 123—125; tilførsel til byerne, 124; forbruk pr. indbygger, 125.
 Kjøttkontrol, den offentlige kommunale, 123, 124.
 Kondenseringsfabrikker, 111, 112.
 Kondensert melk, 113, 114.
 Kontrollforeninger, 103, 108.
 Korn (samt erter og poteter), areal, 11, 14—16; i fremmede land, 34; utsæd, 36—40; i forhold til folkemængde, 41—42; pr. maal, 42—44; beregnet gjennemsnitts-

avl, 45—55; avl pr. maal, 45; foldighet, 47—48; avl i forhold til folkemængde, 52—53, 146—151; forbruk pr. indbygger, 53—55, priser, 55—57, avlingens værdi, 57—60; værdi i forhold til indbygger-antal, 146—151.

Kornbruk, 167.

Kornmagasiner, se bygdemagasiner.

Kreaturer, antal, 66—77; fordeling efter alder og kjønn, 79—83; i forhold til indbyggerantal, 84, 85, 119, 152—157; sammenlignet med flateindhold, 85—88, 119; sammenholdt med brukenes størrelse, 88—92; i forhold til matrikel-skylden, 93; priser, 94—96, 101; værdi, 96—99; 152—157; slagtevegt, 100—101; sammenligning med fremmede land, 117—121; avkastning, 122—137.

Kreaturracer, 87.

L.

- Landareal, 3, 4, 5, 33.
 Landbruket, produktion, 122—137.
 — dets væsentligste bruttoutbytte, 131—132; i forhold til folke-mængde, 134—135.
 Landbruksareal, 4—5.
 Landbruksbefolkningen 134.
 Landbruksredskaper og maskiner, 60—62.
 Landbruksstatistik, den norske, 160—171.
 Landsdele, inndeling i, 9.
 Lin, 12, 13, 158—159.
 Lupiner, 12, 13, 158—159.

M.

- Maal, 6.
 Margarin, 113, 114.
 Markedspriser paa korn og poteter, 161, 163.
 Maskiner, 60—62.
 Matrikuleringsoppgaver, fra 1860 aarene, 2—3.
 — fra 1665 og 1723, 68, 160.
 — fra 1819—1820, 67.
 Meiemaskiner, 60—62.
 Meierier, 111, 112.
 Melk, produktion, 101—114; utbytte pr. ko, 102—104; pris, 110, 111; forbruket i byerne, 113; værdi, 130, 131.
 Melkekjør, 108.
 Myr, 22, 23.

O.

Okser, 80, 83.
Opdyrket areal, 1901—1907, 25—26.
Ost, 113, 126—127.

P.

Planteskoler, 12, 13, 158—159.
Poteter, areal, 11, 14, 15, 34; utsæd, 36—40,
se forøvrig «korn (samt erter og poteter)».
Primitivt bruk, 87.
Prisnivaa, 95, 96.
Produktiv mark, 4.
Prøvemelkninger, 102.

R.

Radsaamaskiner, 60—62.
Rensdyr, antal, 66—77; se forøvrig «kreaturer».
Roer, 13.
Rug, areal, 11, 14, 34; utsæd, 36—40; se
forøvrig «korn».

S.

Saamaskiner, for græsfrø, 60.
Skog, areal, 3, 5, 20—22, 29, 32, 33, 34;
værdi, 137; avkastning, 137.
Slaamaskiner, 60—62.
Slagtevegt, 100—101.
Slagtets værdi, 99, 131.
Smaabrukene, driftsmaater ved, 32, 90, 91, 92.
Smør, pris, 110; indførsel, 113; utførsel, 113;
produksjonens værdi, 126—127.

Staldføring, 88.
Storfæ, antal, 66—77; se forøvrig «kreaturer».
Svin, antal, 66—77; se forøvrig «kreaturer».
Sæterbruk, 114—117.
Sæterdistrikter, 115.

T.

Tobak, 13.
Tørvstrø, myr skikket til, 22, 23.
Træde, 12.
Turnips, 11, 15, 32.

U.

Udyrket jord, areal skikket til opdyrkning,
24—25.
Uproduktive arealer, 22—23.
Utmark, 18—19, 29; opdyrkning av, 26.
Utslaatter og fjeldslaatter, 3, 5, 18, 19, 29,
32, 86, 87.
Utstykning, 31.
Utsæd, 36—44; i forhold til folkemængde,
41—42, 144—145; pr. maal, 42.

V.

Vallakker, 80, 81, 82.
Vikker, areal, 11.

Y.

Ysterier, 111, 112.

Æ.

Ænder, 77, 78, 99.

